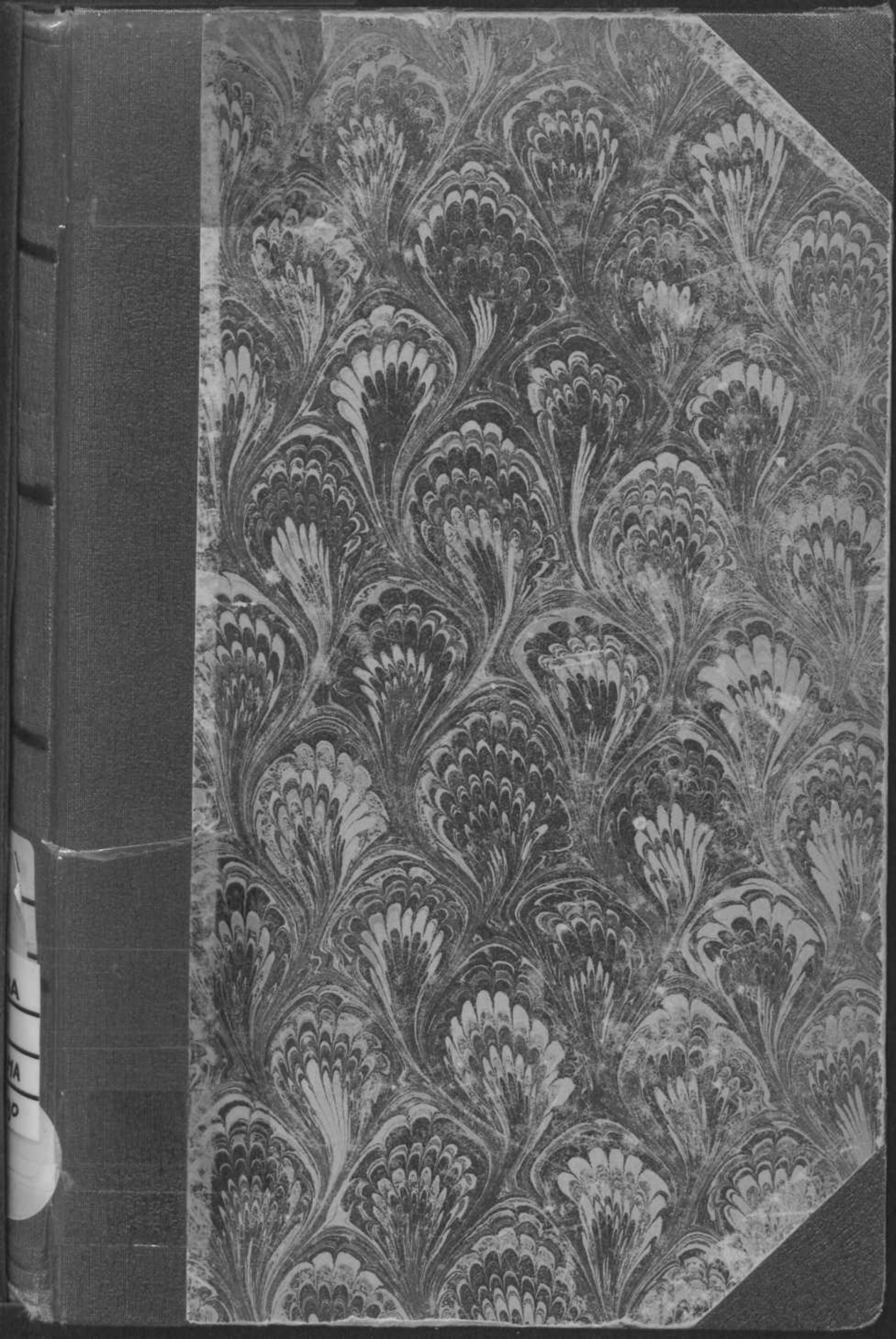

5307
d

KATHOLIEKE
UNIVERSITEIT
BRABANT
POSTBUS 90153
5000 LE TILBURG
BIBLIOTHEEK

Dit werk terug te bezorgen uiterlijk op:	
- 6 MEI 1988	
1 0 AUG. 1989	
3 0 AUG. 1989	
2 2 MEI 1990	
u 28/4/97	
2 0 JAN. 1998	

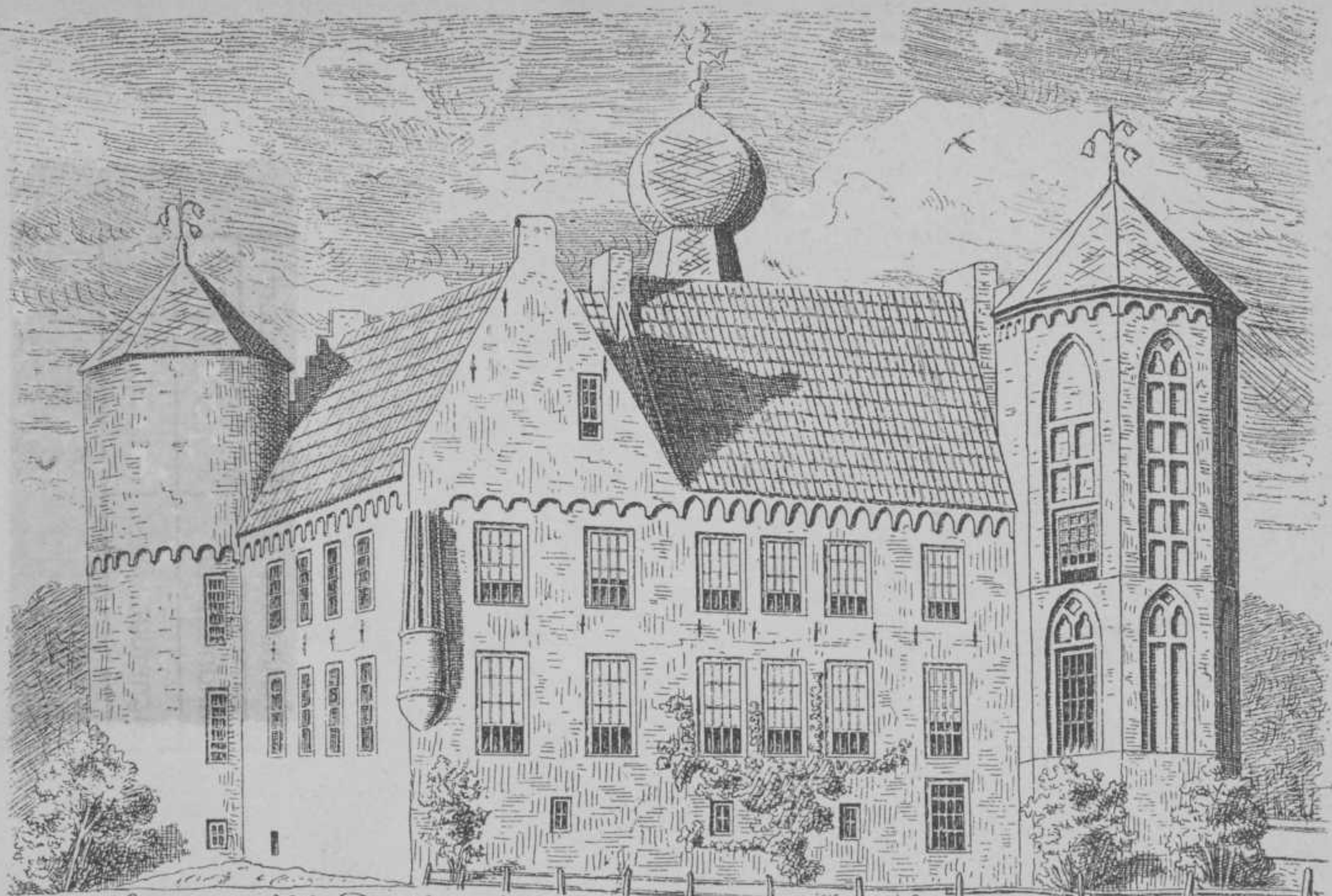
BEPALING UIT HET REGLEMENT
Een werk, dat iemand in bruikleen heeft, mag door hem in geen
geval worden uitgeleend.

A. E. ALBERS PISTORIUS
Villa „Mimosa”
AABLE-BIXTEL

E S	Katholieke Universiteit Brabant	
	Bandnummer	907793
	Signatuur BRA	A1 ALMA 1890

8049393(058)

④
B

Kasteel Croy, nabij Helmond. (Deze afbeelding,
van deze zijde gezien, is nog nimmer gepubliceerd.)
Aug. Sassen ed. v. d. 1. 1889

NOORDBRABANTSCH
ALMANAK

VOOR HET JAAR

1890.

Jrg. 2

JAARBOEKJE

VOOR

NOORDBRABANTSCH GESCHIEDENIS,

TAAL- EN LETTERKUNDE,

ONDER REDACTIE VAN

AUG. SASSEN,

ARCHIVARIS DER GEMEENTE HELMOND.

MET AFBEELDINGEN.

HELMOND,
AUG. PELLEMANS.

F 86
3^e ed.

Verkoopen bij de Boekhandel
van de Boekhandel van
de Boekhandel van
de Boekhandel van

364000

VOORWOORD.

Met vertrouwen in de toekomst bied ik dezen tweeden bundel van het *Jaarboekje voor Noordbrabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde* den welwillenden lezers aan. Het debiet toch van den eersten jaargang heeft aangetoond, dat de wijze van behandeling der stof gratie heeft gevonden in de schatting van het Noordbrabantsche publiek, meer dan de inhoud van wijlen mijn *Tijdschrift*, dat uit den aard der zaak, — droog als een middeleeuwsch perkament —, nu eenmaal niet anders was of kon zijn dan *paucorum hominum*.

Had ik, uit hoofde van mijn aanleg en van de eigenaardige richting mijner studiën, liever gezien, dat eene voortzetting van mijn *Tijdschrift* mogelijk ware geweest, gaarne getroost ik mij dezen voor MIJ minder aangename arbeid, nu het publiek het *Jaarboekje* verkiest boven het *Tijdschrift*. Mij trok dat *Tijdschrift* aan met zijn oorkonden en zijn grafzerken, met zijn zegels en zijn opschriften, en wat voor het publiek zoo akelig dor en doodsch bleek te zijn, was voor mij als omgeven met een liefelijk waas van geheimzinnige poëzie. Natuurlijk: *trahit sua quemque voluptas*. Maar daar waar papier en drukloon moesten worden vergoed, had ik niet te kiezen; ik had mij te schikken naar den wil van het *koopend* publiek en ik heb dit ten slotte gaarne gedaan, trouwens *sic erat in fatis*.

Zooals de lezers zien kunnen, is het formaat vergroot en de dikte verdubbeld. De uitgever heeft gemeend dit te mogen wagen, nu het *Jaarboekje* door groote uitbreiding der naamlijsten van ambtenaren enz. zeer zeker in praktische waarde veel heeft gewonnen. Als het debiet toeneemt, zullen die lijsten steeds meer en meer worden uitgebreid: laten wij hopen dat ze weldra op volledigheid mogen aanspraak maken.

Ik reken het mij tot een duren plicht in dit Voorwoord mijnen hartelijken dank te brengen aan de medewerkers, wier opstellen in dezen bundel zijn opgenomen. In het bijzonder zij dien dank gebracht aan den Hoogwelgeboren Heer Jonkheer Mr. A. van Sasse van Ysselt, die door zijn rechtsgeleerd-historisch betoog van nog immer actueel belang op zoo uitnemende wijze het verleden aan het heden wist te binden.

De Heeren Ouwerling, Welvaarts en de Raadt zijn oude bekenden; ik hoop van harte dat ik dit ook eenmaal zal kunnen zeggen van de medewerkers van Spilbeeck, Anspach en Bondam, die in dezen bundel voor den eersten maal als medewerkers optraden. Want de welwillendheid van den schrijver der uitmuntende *Geschiedenis van de abdij van Tongerlo*, van den geleerden redacteur van *de Navorscher* en van den rijksarchivaris in Noord-Brabant kan mijn *Jaarboekje* niet

anders dan zeer ten goede komen. Om verschillende redenen smaken de aangeboden vruchten hunner onderzoekingen naar meer.

Een woord van bijzonderen dank ben ik schuldig aan den Heer Jacq. Cuypers, die ook ditmaal door zijne even geestig als waar gestelde volkssprookjes eene kostbare bijdrage heeft geleverd tot de wetenschap der folklore. Wordt in het buitenland en wel voornamelijk in Frankrijk en in Zweden er reeds over geklaagd, dat de folkloristen-verzamelaars elkaar dikwerf ignoreeren en niet zelden stof bieden, welke den wetenschappelijken folklorist reeds ten dienste stond, — wat ons gewest betreft, is er van overvloed nog geen sprake en moet elke bijdrage nog met ingenomenheid worden begroet. De folkloristische oogst is hier nog bij lange na niet binnen gereden en wij mogen dank wijden aan hem, die in dezen heeft gearbeid toen het nog tijd was.

Waarom toch ontving ik op folkloristisch gebied zoo weinig bijdragen en blijft de Heer Jacq. Cuypers hier zoo geheel op zich zelf staan? Waarom zijn er b. v. geene onderwijzers te vinden, die uit den aard hunner betrekking zoo innig in aanraking komen met het volk en dus bij uitstek geschikt zijn tot het verzamelen van folkloristisch materiaal. Er valt nog zoo veel op te teekenen: sprookjes, sagen, legenden, anecdoten, volkshumor, volksliederen, parabels, komische trekken, spotnamen, raadsels en, — vooral niet te vergeten —, al wat tot de folklore der taal behoort. En het wordt hoog tijd, dat er aan den arbeid wordt getogen, want in de laatste helft onzer alles nivelleerde eeuw zal er meer te loor zijn gegaan dan wellicht in vijf eeuwen te voren.

Ik hoop, dat ik met dit kort woord enkelen mag hebben opgewekt tot het verzamelen en inzenden van bijdragen tot de kennis van het leven en denken van het volk, opdat mijn *Jaarboekje* eenmaal ook moge zijn een kostbaar folkloristisch archief, ten dienste van hem, die zich te zijner tijd zal geroepen gevoelen om de bijeengegaarde stoffen te verwerken. Gaarne zal ik hem, die lust tot verzamelen mocht gaan gevoelen, desverlangd met aanwijzingen en inlichtingen behulpzaam zijn.

Helmond, 1 Januari 1890.

AUG. SASSEN.

JANUARI. LOUWMAAND.	FEBRUARI. SPROKKELMAAND.	MAART. LENTEMAAND.
V. M. den 6. L. K. den 14. N. M. den 21. E. K. den 27.	V. M. den 5. L. K. den 12. N. M. den 19. E. K. den 26.	V. M. den 6. L. K. den 14. N. M. den 20. E. K. den 28.
1 w. <i>Besn. v. Christ.</i>	1 z. Ignat., b. en m.	1 z. Albinus. <i>Quat.</i>
2 d. Alardus.	2 Z. <i>Sept. Lichtmis.</i>	2 Z. <i>Remise.</i> Carolus.
3 v. Genoveva, m.	3 m. Blasius, biss.	3 m. Cunegundis.
4 z. Pharaildis.	4 d. Joanna, k. en m.	4 d. Casimirus
5 Z. Simon Stylitis.	5 w. Agatha, m.	5 w. Theophiles.
6 m. <i>Drie Koningen.</i>	6 d. Dorothea, m.	6 d. Coleta, m.
7 d. Canatus, kon.	7 v. Romaldus.	7 v. Th. v. Aquina.
8 w. Gudula, maagd.	8 z. Joh. de Martha.	8 z. Joan. de Doop.
9 d. Petrus.	9 Z. <i>Sex.</i> Apollonia.	9 Z. <i>Oculi.</i> Franc.
10 v. Agatho, paus.	10 m. Guillielmus.	10 m. De 40 Martel.
11 z. Hyginus.	11 d. Serverinus.	11 d. Vindicianus.
12 Z. Arcadius, mart.	12 w. Eulalia, maagd.	12 w. Gregorius, p.
13 m. Godefridus, abt.	13 d. Greg. II, paus.	13 d. Euphrasia.
14 d. Hilarius, biss.	14 v. Valentinus, p.	14 v. Mathildis, kon.
15 w. Paulus, kluiz.	15 z. Faustinus.	15 z. Longinus.
16 d. Marcellus.	16 Z. <i>Quinq.</i> Juliana.	16 Z. <i>Laet.</i> Herebert.
17 v. Antonius, abt.	17 m. Silvinus, biss.	17 m. Gertrudis.
18 z. Pieters-St. te R.	18 d. VASTENAVOND.	18 d. Gabr., aartseng.
19 Z. H. Naam Jesus.	19 w. ASCHDAG. Gab.	19 w. Jozef.
20 m. Fab. en Sebast.	20 d. Eleutherius.	20 d. Ulphranus.
21 d. Agnes, maagd.	21 v. Pipinus I.	21 v. Benedictus.
22 w. Vincentius.	22 z. Pieters-St. te A.	22 z. Cath. v. Zweden.
23 d. Trouw v. Maria.	23 Z. <i>Quad.</i> P. Dam.	23 Z. <i>Jud.</i> PASSIEZ.
24 v. Timoth., b. en m.	24 m. Matthias, ap,	24 m. Simeon, mart
25 z. Paulus bekeer.	25 d. Walburgis.	25 d. <i>O. L. V. Boods.</i>
26 Z. Polycarpus, m.	26 w. Nestor, b. <i>Quat.</i>	26 w. Lutgerus.
27 m. Joan. Chrisost.	27 d. Leander, biss.	27 d. Rupertus.
28 d. Agnes de Tw.	28 v. Romanus. <i>Quat.</i>	28 v. Sixtus III, p.
29 w. Franc. de Sales.		29 z. Eustachius.
30 d. Allegondis, m.		30 Z. <i>Palmzondag.</i>
31 v. Petr. Nolascus.		31 m. Cornelis.

APRIL. GRASMAAND.	MEL. BLOEIMAAND.	JUNI. ZOMERMAAND.
V. M. den 5. L. K. den 12. N. M. den 19. E. K. den 27.	V. M. den 4. L. K. den 11. N. M. den 18. E. K. den 26.	V. M. den 3. L. K. den 9. N. M. den 17. E. K. den 25.
1 d. Hugo, b.	1 d. Phil. en Jac.	1 Z. <i>H. Drievuldigh.</i>
2 w. Franciscus.	2 v. Kruisvinding.	2 m. Erasmus, biss.
3 d. Witte Donderd.	3 z. Athanasius.	3 d. Clotildus.
4 v. Goede Vrijdag.	4 Z. <i>Cant.</i> Monica.	4 w. Saturnea, m.
5 z. Vinc. F. <i>Vast.</i>	5 m. Pius V, paus.	5 d. <i>H. Sacram.</i>
6 Z. <i>Paschen.</i>	6 d. Jan in den Olie.	6 v. Norbertus.
7 m. <i>2de Paaschdag.</i>	7 w. Domitianus.	7 z. Valentinus.
8 d. Perpetua.	8 d. Mich. openb.	8 Z. Maximus.
9 w. Mar. v. Egypte.	9 v. Gregor. Naz.	9 m. Prinus.
10 d. Macarius.	10 z. Job.	10 d. Margaretha.
11 v. Leo I, paus.	11 Z. <i>Voc.</i> Gangulfus.	11 w. Barnabas, ap.
12 z. Godeberta.	12 m. Pancrat. †dag.	12 d. Odolphus.
13 Z. <i>Quas.</i> Hermeng.	13 d. Servat., b. †dag.	13 v. A.v.P. H.H.v.J.
14 m. Tibertius.	14 w. Bonifac. †dag.	14 z. Basilius.
15 d. Valerianus.	15 d. <i>O. H. Hemelv.</i>	15 Z. Modestus.
16 w. Stephanus, abt.	16 v. Joannes Nep.	16 m. Lutgardis, m.
17 d. Anicetus, paus.	17 z. Celestinus.	17 d. Alena, m. en m.
18 v. Usmarus.	18 Z. <i>Ex.</i> Bernardus.	18 w. Marcus.
19 z. Timon, diaken.	19 m. Ivo, advocaat	19 d. Gervas.
20 Z. <i>Misc.</i> Agnes.	20 d. Ulricus.	20 v. Silverius, p.
21 m. Anselmus.	21 w. Ubaldus.	21 z. Aloysius.
22 d. Soter en Cajus.	22 d. Romanus, m.	22 Z. Paulinus.
23 w. Georgius.	23 v. Desiderius.	23 m. Ediltrudis.
24 d. Egbertus, pr.	24 z. Donatius. <i>Vast.</i>	24 d. Joan. Baptista.
25 v. Marcus, evang.	25 Z. <i>Pinksteren.</i>	25 w. Eligius, biss.
26 z. Cletus.	26 m. <i>2de Pinksterd.</i>	26 d. Joan. en Paul.
27 Z. <i>Jubil.</i> Conrard.	27 d. Joannes, p.	27 v. Ladislaus, kon.
28 m. Vitalis.	28 w. Germ., b. <i>Quat.</i>	28 z. Leo. <i>Vast.</i>
29 d. Petrus, m.	29 d. Maximus.	29 Z. <i>Petr. en Paulus.</i>
30 w. Cathar. v. S.	30 v. Ferdin. <i>Quat.</i>	30 m. Ged. v. Paulus.
	31 z. Petron. <i>Quat.</i>	

JULI. HOOIMAAND.	AUGUSTUS. OOGSTMAAND.	SEPTEMBER. HERFSTMAAND.
V. M. den 2. L. K. den 9. N. M. den 17. E. K. den 25. V. M. den 31.	L. K. den 7. N. M. den 15. E. K. den 23. V. M. den 30.	L. K. den 6. N. M. den 14. E. K. den 21. V. M. den 28.
1 d. Rumoldus, biss.	1 v. Peters-Banden.	1 m. Ægidius, abt.
2 w. O. L. V. Visit.	2 z. Alph. Maria.	2 d. Stephanus.
3 d. Felix, priester.	3 Z. Stevens vind.	3 w. H. Engelbew.
4 v. Ularius, biss.	4 m. Dominicus.	4 d. Rosalia, maagd.
5 z. Marinus.	5 d. O. L. V. ter Sn.	5 v. Laurent., Just.
6 Z. Donatus, mart.	6 w. Ged. v. Christ.	6 z. Zacharius, prof.
7 m. Omg. v. O. L. V.	7 d. Albertus, biss.	7 Z. Regina, maagd.
8 d. Elisabeth, kon.	8 v. Cyriacus.	8 m. <i>O. L. V. Geb.</i>
9 w. H. Mart. v. Gor.	9 z. Romanus, m	9 d. Gorgonius.
10 d. Amelberga.	10 Z. Laur., Philo.	10 w. Dorotheus.
11 v. Norbertus, biss.	11 m. Susanna.	11 d. Petrusen Hyac.
12 z. Nabor en Felix.	12 d. Clara, maagd.	12 v. Guido, bel.
13 Z. Analectus, p.	13 w. Hypolitus.	13 z. Philippus.
14 m. Bonaventura, k.	14 d. Euseb., m. <i>Vast.</i>	14 Z. H. Kruisverh.
15 d. Henr. II, keiz.	15 v. <i>O. L. V. Hemelv.</i>	15 m. Nicodemus.
16 w. O. L. V. Schap.	16 z. Roch. en Hyac.	16 d. Cornelius.
17 d. Alexius, bel.	17 Z. Joachim.	17 w. Lambert. <i>Quat.</i>
18 v. Camillus.	18 m. Agapitus.	18 d. Marc.
19 z. Vinc. v. Paulo.	19 d. Ludovicus, biss.	19 v. Jan. en g. <i>Quat.</i>
20 Z. Margaretha.	20 w. Bernardus, abt.	20 z. Eustach. <i>Quat.</i>
21 m. Praxedis.	21 d. Joan. Franc.	21 Z. Math., evang.
22 d. Maria Magdal.	22 v. Timotheus.	22 m. Maur. en gez.
23 w. Brigitta.	23 z. Philipp. Benit.	23 d. Linus, paus.
24 d. Christina, m.	24 Z. Bartholom., ap.	24 w. O. L. V. d. meerd.
25 v. Jacobus, ap.	25 m. Lodewijk, kon.	25 d. Cleop.
26 z. Anna, m. en m.	26 d. Zephyrinus, p.	26 v. Cyprianus.
27 Z. Pantaleon.	27 w. Cæsarius, biss.	27 z. Cosm. en Dam.
28 m. Naz. en Celsus.	28 d. Augustinus, b.	28 Z. Wenceslaus, m.
29 d. Martha, maagd.	29 v. Joannes onth.	29 m. Mich., aartseng.
30 w. Abd. en Semn.	30 z. Rosa v. Lima.	30 d. Hyron., leer.
31 d. Ign. de Loyola.	31 Z. Isabella, m.	

OCTOBER. WIJNMAAND.	NOVEMBER. SLACHTMAAND.	DECEMBER. WINTERMAAND.
L. K. den 5. N. M. den 13. E. K. den 21. V. M. den 28.	L. K. den 4. N. M. den 12. E. K. den 19. V. M. den 26.	L. K. den 4. N. M. den 12. E. K. den 18. V. M. den 26.
1 w. Bavo, Remig. 2 d. H. Engelbew. 3 v. Detwee Ewald. 4 z. H. Roz., Franc. 5 Z. Placidus. 6 m. Bruno. 7 d. Marcus, paus. 8 w. Pilagia. 9 d. Dionysius. 10 v. Fr. de Borgia. 11 z. Gommarus. 12 Z. Wilfridus. 13 m. Eduardus, kon. 14 d. Calistus, paus. 15 w. Theresia, m. 16 d. Memolinus. 17 v. Hedwigis, hert. 18 z. Lucas, evang. 19 Z. Petr. d'Aleant. 20 m. Joannes Cant. 21 d. Ursula en gez. 22 w. Severus, biss. 23 d. Joan. Capistr. 24 v. Raph., aartseng. 25 z. Crispijn. 26 Z. Evaristus, p., m. 27 m. Vincentius 28 d. Simon en Judas. 29 w. Narciscus. 30 d. Marcellus. 31 v. Quintin. <i>Vast.</i>	1 z. <i>Allerheiligen.</i> 2 Z. Allerzielen. 3 m. Hubertus. 4 d. Carolus. 5 w. Zacharias. 6 d. Leonardus. 7 v. Willebrordus. 8 z. De 4 gek. mart. 9 Z. Kerkw., Theod. 10 m. Andr. Avellin. 11 d. Martinus, biss. 12 w. Servinus, biss. 13 d. Diacus, b. 14 v. Albericus. 15 z. Gertrudis, m. 16 Z. Edmundes, biss. 17 m. Gregorius, b. 18 d. Odo, abt. 19 w. Elisabeth, kon. 20 d. Felix v. Falois. 21 v. O.L.V. Present. 22 z. Cecilia, m. en m. 23 Z. Clemens, paus. 24 m. Joan. à Cruce. 25 d. Catharina, m. 26 w. Petr. v. Alex. 27 d. Maximus. 28 v. Gregor. III, p. 29 z. Radbodus. 30 Z. <i>Advent.</i> Andr.	1 m. Eligius. 2 d. Bibiana. 3 w. Fr. Xav. <i>Vast.</i> 4 d. Barbara. 5 v. Sabbas. <i>Vast.</i> 6 z. Nicolaas. 7 Z. Ambrosius. 8 m. <i>Onbevl. Ontv.</i> 9 d. Leocadia. 10 w. Malch., p. <i>Vast.</i> 11 d. Damascus, p. 12 v. Constant. <i>Vast.</i> 13 z. Lucia, m. 14 Z. Nicasius, biss. 15 m. Eusebius. 16 d. Everardus. 17 w. Guld. Mis. <i>Quat.</i> 18 d. Gratianus. 19 v. Nemes. <i>Quat.</i> 20 z. Philong. <i>Quat.</i> 21 Z. Thomas, p. 22 m. Flavianus. 23 d. Servulus. 24 w. Lucianus. <i>Vast.</i> 25 d. <i>Kerstmis.</i> 26 v. <i>2de Kerstdag.</i> 27 z. H. Joan. Ev. 28 Z. H. Onn. Kind. 29 m. Thom. v. Cant. 30 d. David, koning. 31 w. Silvester, paus.

BEPALINCEN EN TARIEVEN DER POSTERIJEN.

A. BINNENLAND.

POSTPAKKETTENDIENST.

De dienst der posterijen wordt dienstbaar gemaakt aan het overbrengen van pakketten, het gewicht van 5 kilogram niet te boven gaande.

De dienst der pakketdienst loopt over geheel Nederland.

Voor verzendingen met de pakketpost wordt het volgende port geheven, onverschillig den afstand waarover het vervoer plaats heeft, voor elk pakket

tot een gewicht van 1 kilogram, 15 cents;

van een gewicht boven 1 tot 3 kilogram, 20 cents;

van een gewicht boven 3 tot 5 kilogram, 25 cents.

Het port wordt bij vooruitbetaling, door middel van postzegels, door de afzenders op de adreskaarten vast te hechten, gekweten.

Samenvoeging van pakketten voor meer dan een geadresseerde, met het doel om ze voor de toepassing van het tarief als één pakket te doen doorgaan, is verboden.

Aangifte van de waarde der pakketten is tot eene som van f 500.— toegelaten.

Behalve het port, is voor pakketten met aangegeven waarde een evenredig recht verschuldigd van 10 cents voor elke f 100.— of gedeelten van f 100.—.

Dat recht wordt mede vooruitbetaald op de wijze als bij het vorige artikel is bepaald.

Voor het vervoer op de spoorwegen van de voorwerpen der pakketpost, onverschillig of het in rijtuigen of gedeelten van rijtuigen der postadministratie dan wel in de spoorwagens plaats vindt, wordt door de ondernemers der spoorwegdiensten op den grondslag van de boeken of aantekeningen der postadministratie, de navolgende vergoeding van vracht genoten:

7 cents voor een pakket tot een gewicht van 1 kilogram

11 cents voor een pakket boven het gewicht van 1 kilogram tot 3 kilogram.

15 cents voor een pakket boven het gewicht van 3 kilogram tot 5 kilogram.

Indien meer dan één spoorwegdienst in het vervoer betrokken zijn, wordt het bedrag van de vergoeding door de diensten gezamenlijk elk voor een gelijk deel, genoten.

In overleg met de bestuurders der spoorwegdiensten kan het bedrag der vergoeding voor het vervoer der pakketten ook bij abonnement per jaar, of per kwartaal geregeld worden.

Het vervoer op de spoorwegen van ambtenaren der posterijen, die met begeleiding van pakketten of met eenig toezicht op de uitvoering van den dienst van de pakketpost op de spoorwegen zijn belast, geschiedt kosteloos.

Kantoren voor het aannemen van pakketten zullen op zon- en feestdagen gesloten zijn.

Als regel geldt, dat op de werkdagen, in plaatsen met een zielental boven 50,000, driemaal, — in plaatsen met minder bevolking en waar postkantoren gevestigd zijn, tweemaal en ten platten lande eenmaal daags zal besteld worden.

BRIEVEN, BRIEFKAARTEN EN DRUKWERKEN.

Het port van een *gefrankeerden* binnenlandschen brief, het gewicht van 15 grammen niet te boven gaande, bedraagt 5 cents.

Gefrankeerde brieven of pakketten, papieren bevattende van meer dan 15 grammen, zijn onderworpen aan het navolgend port:

boven 15 tot en met 100 grammen 10 cents.

"	100	"	"	"	250	"	15	"
"	250	"	"	"	500	"	20	"
"	500	"	"	"	1000	"	25	"

Boven het gewicht van 1000 grammen worden geene pakketten tegen het tarief der briefporten ter verzending met de brievenpost toegelaten.

Ongefrankeerde brieven, behalve brieven den openbaren dienst betreffende, worden met *vijf cents* boven het gewone port belast. Ontoereikend gefrankeerde brieven zijn onderhevig aan het port van *ongefrankeerde brieven*, na aftrek der waarde van de gebezigde postzegels.

Briefkaarten zijn aan de postkantoren te bekomen à 3 cents, met inbegrip van het port. Briefkaarten met vooruitbetaald antwoord à 6 cts.

Briefomslagen, gefrankeerd met 5 of 12½ cents, zijn ad 5½ en 13 cents verkrijgbaar. Het op deze omslagen gedrukte zegel is niet geldig voor frankeering van andere brieven of stukken.

Postbladen zijn ad $5\frac{1}{2}$ cent verkrijgbaar.

Naam- of visitekaartjes geldig als drukwerk. Zij kunnen geheel open verzonden worden. Het is echter geoorloofd het adres op de achterzijde der kaart te schrijven, mits het papier van geen minder stevigheid is dan dat der briefkaarten en geen minder afmeting heeft dan 9 c.M. in de lengte en 6 c.M. in de breedte. Zij kunnen ook verzonden worden onder kruisband of in open enveloppe.

Dag- en weekbladen tot het gewicht van 25 gram worden door $\frac{1}{2}$ cent per nummer gefrankeerd; meer dan 25 gram wegende, bedraagt het port 1 cent per nummer.

Gedrukte stukken één cent van elke 25 grammen of gedeelte van 25 grammen.

Bij zwaarder gewicht dan van 100 grammen wordt het volgende port toegepast:

boven 100 tot en met 150 grammen				5 cents.			
"	150	"	"	250	"	7½	"
"	200	"	"	300	"	10	"
"	300	"	"	400	"	12½	"
"	400	"	"	500	"	15	"

en voorts voor elke 250 grammen of gedeelten van 250 grammen, een port van $2\frac{1}{2}$ cents daarboven.

Bestelkaarten voor boek- en plaatwerk worden mede ad 1 cent gefrankeerd. Daarop mag vermeld worden: naam, prijs en getal der exemplaren.

MONSTERS OF STALEN.

Het port van monsters of stalen en koopwaren tot een maximum gewicht dan 300 grammen en van geen grootere afmetingen in lengte, breedte of hoogte dan van 30 c.M. bedraagt $2\frac{1}{2}$ cent per 75 grammen of gedeelten daarvan.

AANTEEKENEN.

Het recht voor het *aanteekenen van brieven* bedraagt:

a. Voor gewone aangeteekende brieven, behalve het port, een vast recht van 10 cents, beiden bij afzending te betalen.

Indien deze brieven op de post verloren gaan of in het ongereede geraken, wordt aan de afzenders eene schadeloosstelling van niet meer dan 25 gulden vergoed.

b. Voor aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarde, be-

halve het port, een opklimmend recht van $2\frac{1}{2}$ cents voor elke honderd gulden of gedeelten daarvan. Dit recht bedraagt in geen geval minder dan vijftien cents.

Aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarde tot een hooger bedrag van 6000 gulden, worden niet ter verzending toegelaten.

Vooruitbetaling van port en aantekengeld is verplichtend.

Bij het verloren gaan of in het ongereede geraken van deze brieven, wordt het volle bedrag der aangegeven geldswaarde aan de afzenders vergoed. Indien een gedeelte der aangegeven geldswaarde vermist wordt, is mede vergoeding van dat gedeelte verschuldigd.

EXPRESSE BESTELLING.

Brieven, waarvoor eene bespoedigde of expresse bestelling wordt verlangd, worden, behalve met het gewone port, met een expresse-loon van 15 cents belast, met verplichte vooruitbetaling. Is de woonplaats des geadresseerden gelegen buiten den gewonen bestelkring des postkantors, wordt voor elke 2.5 kilometer of elk gedeelte van een kilometer 25 cents meer betaald.

POSTWISSELS.

Voor de verzending van geld of geldswaarde per postwissel wordt een recht geheven van 5 cent voor elke som of gedeelten van f 12.50.

Telegrafische postwissels, die een bedrag van f 500 niet mogen te boven gaan, worden enkel gewisseld tusschen postkantoren in plaatsen waar tevens een Rijkstelegraafkantoor is gevestigd. Voor een telegrafischen postwissel is verschuldigd:

- a. Het gewoon recht van 5 cent voor elke f 12.50.
- b. De kosten van het telegrafisch bericht. (Zie telegraaf.)

Men kan ook geld verzenden door middel van een postbewijs; deze postbewijzen zijn op alle post-, bij- en hulpkantoren te verkrijgen tot bedragen van f 1.—, f 1.50, f 2.—, f 2.50, f 3.—, f 3.50, f 4.—, f 4.50, f 5.—, f 5.50, f 6.—, f 6.50, f 7.—, f 7.50, f 8.—, f 8.50, f 9.—, f 9.50 en f 10.—, tegen voldoening van het bedrag van $2\frac{1}{2}$ cent voor het recht, en van $\frac{1}{2}$ cent voor het formulier.

Voor verloren of in het ongereede geraakte postbewijzen, kunnen op vertoon van het bewijs van storting, duplicaten worden verkregen.

Tot uitbetaling van postbewijzen, die meer dan 6 maanden oud zijn, verleent het Hoofdbestuur der Posterijen machtiging.

INVORDERING VAN KWITANTIËN.

Invordering van gelden op kwitantiën door belanghebbenden aan de postkantoren gedeponneerd, waarvan het bedrag per kwitantie de som van f 150.— niet te boven gaat, geschiedt tegen vooruitbetaling van een recht van tien cents voor elke f 10.— of gedeelten van f 10.—.

RIJKSPOSTSPAARBANK.

Aan alle postkantoren kunnen dagelijks gedurende den dagdienst van 9 uur des morgens tot 9 uur des avonds inlagen worden gedaan.

De spaarboekjes worden kosteloos verstrekt. Het boekje moet bij elke inlage of terugbetaling aan het postkantoor vertoond worden, en elk jaar, ter bijschrijving van rente, door tussenkomst van het postkantoor worden opgezonden aan den Directeur der Rijkspostspaarbank. De inlagen en terugbetalingen kunnen, onverschillig waar het boekje is afgegeven, aan alle kantoren worden gedaan. Inlagen van minder dan 25 cents zijn niet toegelaten. Inlagen doch uitsluitend van f 1.— kunnen ook gedaan worden door middel van 20 frankeerzegels van 5 cents vast te hechten aan kosteloos verkrijgbare formulieren.

De rente bedraagt 2,64 ten honderd in het jaar, d. i. 11 cents voor elke f 100.— in de halve maand. Zoodra het tegoed van een inlegger de som van f 800.— heeft bereikt, wordt van verdere inlagen geen rente uitgekeerd.

De Staat waarborgt den inleggers de teruggave van hunne inlagen en verschenen rente.

Alleen de inlegger of diens daartoe gemachtigde kan terugbetaling erlangen.

B. BUITENLAND.

Voor de landen, tot de Internationale Postvereniging behorende, is het volgende port overeengekomen:

Gewone brieven gefrankeerd, 12½ cent per 15 gram, *ongefrankeerd* 25 cents per 15 gram.

Briefkaarten 5½ cent (met inbegrip van ½ cent voor de kaart), met antwoord betaald 11 cents.

Akten en bescheiden, 2½ cent per 50 gram met een minimum port van 12½ cent. Maximum gewicht 2000 gram.

Gedrukte stukken, 2½ cent per 50 gram.

Monsters, 2½ cent per 50 gram een minimumport van 5 cents.

Aanteekenen van brieven enz. 10 cents boven het port.

NB. Voor *België* is het port van een gefrankeerden brief 10 cents, van een ongefrankeerden 20 cents. Voor brieven, gewisseld tusschen plaatsen, die in *Nederland* ter eenre en in *België* alsmede in *Duitschland* ter andere zijde, met betrekking tot elkander in het grensrayon van 30 Kilometer zijn gelegen, is 5 cents voor een gefrankeerden en 10 cents voor een ongefrankeerden brief verschuldigd.

Aden, Afghanistan, Argentijnsche Republiek, Brazilië, Britsch-Indië, Congo, Deensche Koloniën, Fransche Koloniën, Japan, Labouan, Liberia, Mascate, Mexico, Perzië, Peru, Portugeesche Koloniën, Spaansche Koloniën, Zanzibar en eenige anderen. Voor deze landen is het navolgende port overeengekomen:

Gewone brieven gefrankeerd, 25 cents per 15 gram, *ongefrankeerd* 50 cents per 15 gram.

Briefkaarten, 8 cents met inbegrip van $\frac{1}{2}$ cent voor de kaart.

Akten en bescheiden, 5 cent per 50 gram met een minimumport van 15 cents.

Gedrukte stukken, 5 cents per 50 gram.

Monsters, 5 cents per 50 gram met een minimumport van $7\frac{1}{2}$ cent.

Aanteekenen van brieven enz. voor de meeste dezer landen 10 cents boven het port.

Brieven met aangegeven geldswaarde kunnen worden aangeteekend:

Tot eene waarde van *f* 5000 voor een recht per *f* 100, naar *België* 2 cent, *Frankrijk* 5 cent, *Turkije* (Oostenrijksche kantoren) 20 cent, *Portugeesche Koloniën* 20 cent, alle andere landen in Europa $12\frac{1}{2}$ cent, daarbuiten 15 cent.

Van *internationale postwissels* kan worden gebruik gemaakt:

Tot de som van *f* 250 voor een recht van $12\frac{1}{2}$ cent per *f* 12.50, naar de meeste landen, evenwel tot een maximum van doorgaans $\pm$ *f* 250.

In het verkeer met de meeste landen zijn telegr. postwissels toegelaten tot een bedrag van *f* 250, voor $12\frac{1}{2}$ cent van elke *f* 12.50.

AANMERKINGEN.

Het maximum gewicht van *monsters* of *stalen* is 250 gram; zij mogen geen meerdere afmeting hebben dan 20 cM. in lengte, 10 in breedte en 5 in hoogte; dat van *drukwerk, akten* en *bescheiden* 2000 gr.

C. NEDERLANDSCHE KOLONIËN.

I. Naar Nederlandsch Oost-Indië :

- a. Via *Brindisi* en verder met de Britsch- en Nederlandsch-Indische pakketbooten.
- b. Via *Napels* en verder met de op contract varende stoomschepen der maatschappij „Nederland”.
- c. Via *Napels* en verder met de Fransche pakketbooten.

Gewone brieven gefrankeerd, 15 cents per 15 gram; *ongefrankeerd*, 30 cents per 15 gram.

Briefkaarten, 7½ cent.

Akten en bescheiden, 3 cent per 50 gram, met een minimumport van 15 cents.

Gedrukte stukken en monsters, 3 cents per 50 gram, met een minimumport van 5 cent voor monsters.

Aanteekenen van brieven enz., 10 cents boven het gewone port.

Postwissels tot een maximum van f 250, 20 cents voor elke som van f 10.

- d. Per *Zeepost* (rechtstreeks per stoomschepen der Maatschappij „Nederland” of per andere voor onbepaalden tijd vertrekkende stoomschepen).

Gewone brieven gefrankeerd, 10 cents per 15 gram, met schaal van opklimming als voor 't binnenland; *ongefrankeerd*, 20 cents. (Brieven voor militairen beneden den rang van officier kunnen voor 5 cents worden gefrankeerd).

Gedrukte stukken en monsters, 2 cents per 50 gram.

Aanteekenen van brieven enz. 10 cents boven het port.

Het maximum gewicht is bij verzending door tusschenkomst van vreemde postadministratiën voor *drukwerken, akten, bescheiden en monsters*, 2000 gram. Per *Zeepost* is maximum voor *drukwerken* 5000 gram.

De maximum afmetingen voor pakketten met monsters of stalen van koopwaren zijn: lengte 20, breedte 10 en hoogte 5 cM.

II. Naar Nederlandsch West-Indië :

DE KOLONIE SURINAME :

- a. Per *Zeepost*.
- b. Via *Southampton* met de Britsche pakketbooten.
- c. Via *St. Nazaire* met de Fransche pakketbooten.

DE KOLONIE CURAÇAO :

- a. Per Zeepost.
- b. Via *Southampton* met de Britsche pakketbooten.
- c. Via *Duitschland* met de Duitsche pakketbooten.

De tarieven zijn dezelfde als die voor verzending naar Nederlandsch Oost-Indië, met uitzondering dat het overmaken van geld per postwissel alleen tot een bedrag van f 150 is toegelaten.

RIJKSTELEGRAAFKANTOREN IN NEDERLAND.

De kantoren zijn ten opzichte van den dienstdag verdeeld in drie klassen. De kantoren der eerste klasse zijn ten allen tijde geopend; die der tweede klasse, behoudens de uitzonderingen, van 's morgens 8 tot 's avonds 9 of 10 uur, sommige des Zondags alleen van 8 tot 9, 1 tot 3 en 7 tot 9 uur; die der derde klasse, behoudens de uitzonderingen, van 9 tot 12 uur des voormiddags en van 2 tot 7 uur des namiddags, en des Zondags van 8 tot 9 uur en van 2 tot 5 uur.

De kantoren op het Loo en te Soestdijk zijn alleen bezet wanneer het Hof zich aldaar bevindt. Bij hoog opperwater of ijsgang worden te Asperen en te Westervoort mede kantoren in dienst gesteld. Het kantoor te Oldebroek is alleen geopend bij aanwezigheid van kampeerende troepen.

Aalsmeer 3.	Asten 3.	Breukelen 3.
Aalten 3.	Baarn 3.	Brielle 3.
Aardenburg 3.	Baflo 3.	Britsum 3.
Akkrum 3.	Balk 3.	Brouwershaven 2.
Alblasserdam 3.	Barsingerhorn 3.	Bruinisse 3.
Alkmaar 2.	Beetsterzwaag 3.	Buitenhuizen 3.
Almelo 2.	Bemmel 3.	Bussum 3.
Almkerk 3.	Bergen-op-Zoom 2.	Coevorden. 3.
Alphen 3.	Bergum 3.	Cuyk 3.
Ameide 3.	Berkel 3.	Culemborg 2.
Amerongen 3.	Berlikum 3.	Dalfsen 3.
Amersfoort 2.	Biervliet 3.	Decoeksdorp 3.
Amstelveen 3.	Blokzijl 3.	Dedemsvaart 3.
Amsterdam 1.	Bodegraven 3.	Delft 2.
Anna-Parochie(Sint-)3.	Bolsward 2.	Delfzijl 2.
Antonis (Sint-) 3.	Bommel (Den) 3.	Denekamp 3.
Appeldoorn 2.	Borne 3.	Deventer 2.
Appingadam 3.	Boskoop 3.	Dinteloord 3.
Arcen 3.	Boxmeer 3.	Dinxperlo 3.
Arnhem 2.	Breda 2.	Dirksland 3.
Arum 3.	Bredevoort 3.	Doesburg 3.
Assen 2.	Breskens 3.	Doetinchem 3.

Dokkum 2.	's-Gravenpolder 3.	Honsholredijk 3.
Dongen 3.	's-Gravenzande 3.	Hoofdplaat 3.
Doorn 3.	's-Grevelduin-Kapelle 3.	Hoogeveen 3.
Doornenburg—West-	Groede 3.	Hoogezand 3.
Pannerden 3.	Groenlo 3.	Hoorn 2.
Dordrecht 2.	Groningen 2.	Houthem 3.
Dragten 3.	Groote-Lindt 3.	Huissen 3.
Dreischor 3.	Grouw 3.	Huizen 3.
Driebergen 3.	Gulpen 3.	Hulst 3.
Drimmelen 3.	Haamstede 3.	IJlst 3.
Druten 3.	Haarlem 2.	IJmuiden 2.
Dussen 3.	Haarlemmermeer 3.	IJsselstein 3.
Edam 2.	Hansweert 2.	IJzendijke 3.
Eenrum 3.	Harderwijk 3.	IJpendam 3.
Egmond 3.	Hardinxveld 3.	Joure 3.
Eijerland 3.	Hardinxveld (Boven) 3.	Kaatsheuvel 3.
Eindhoven 2.	Harlingen 2.	Kampen 2.
Elburg 3.	Hasselt 3.	Katwijk 2.
Enkhuizen 2.	Hattem 3.	Kijkduin 3.
Enschede 2.	Heeg 3.	Kinderdijk 3.
Epe 3.	Heenvliet 3.	Klundert 3.
Ferwerd 3.	Heerenveen 2.	Kollum 3.
Franeker 2.	Heerlen 3.	Koog-Zaandijk 3.
Geertruidenberg 3.	Hees 3.	Kortgene 3.
Geldrop 3.	Heijen 3.	Koudum 3.
Gemert 3.	Hellevoetsluis 2.	Kralingsche veer 2.
Genemuiden 3.	Helmond 2.	Krimpen 3.
Goedereede 3.	Hembrug 3.	Kruiningen 3.
Goes 2.	Hendr.-Ido-Ambacht 3.	Landsmeer 3.
Goirle 3.	Hengelo 2.	Leens 3.
Goor 3.	's-Hertogenbosch 2.	Leerdam 3.
Gorinchem 2.	Heusden 3.	Leeuwarden 2.
Gorredijk 3.	Hillegersberg 3.	Leiden 2.
Gouda 2.	Hillegom 3.	Leidschendam 3.
Grave 3.	Hilversum 2.	Lekkerkerk 3.
's-Graveland 3.	Hoek van Holland 2.	Lemmer (De) 2.
's-Gravenhage 1.	Hollum 3.	Lobith 3.
's-Gravenmoer 3.	Holwerd 3.	Lochem 3.

Loenen 3.	Oedenrode (Sint-) 3.	Renkum 3.
Loo (Het) 2.	Oldeboorn 3.	Rhenen 3.
Loosduinen 3.	Oldebroek 3.	Ridderkerk 3.
Losser 3.	Oldenzaal 3.	Rijp (De) 3.
Maarssen 3.	Ommen 3.	Rijssen 3.
Maartensdijk (Sint-) 3.	Onderdendam 3.	Roelof-Arendsveen 3.
Maasland 3.	Ooltgensplaat 3.	Roermond 2.
Maassluis 2.	Oostburg 3.	Roosendaal 2.
Maastricht 2.	Oosterbeek 3.	Rotterdam 1.
Makkum 3.	Oosterhout 3.	Sappemeer 3.
Markelo 3.	Oosterland 3.	Schayk 3.
Medemblik 3.	Oosthuizen 3.	Scharendijke 3.
Meerkerk 3.	Oostmahorn 3.	Schellingwoude 3.
Meppel 2.	Oost-Pannerden 3.	Scheveningen 2.
Metslawier 3.	Ootmarsum 3.	Schiedam 2.
Middelburg 2.	Oss 2.	Schiermonnikoog 3.
Middelharnis 2.	Ossendrecht 3.	Schoondijke 3.
Middelstum 3.	Ond-Beijerland 3.	Schoonhoven 3.
Midsland 3.	Oudenbosch 2.	Silvolde 3.
Mijdrecht 3.	Oude-Pekela 3.	Sirjansland 3.
Moddergat 3.	Ouderkerk a/d. Amstel 3.	Sliedrecht 2.
's Molenaarsbrug 3.	Oudeschild 3.	Slikkerveer 3.
Monnikendam 3.	Oude-Tonge 3.	Sloten 3.
Monster 3.	Oudewater 3.	Sluis 3.
Montfoort 3.	Oud-Gastel 3.	Smilde 3.
Moordrecht 3.	Oud-Vossemeer 3.	Sneek 2.
Naaldwijk 3.	Ouwerkerk 3.	Soestdijk 3.
Naarden 3.	Overschie 3.	Spakenburg 3.
Nes op Ameland 3.	Pannerden 3.	Stad-aan-'t Haringvl. 3.
Neuzen 2.	Petten 3.	Stadskanaal 3.
Nieuwediep 2.	Philippine 3.	Standdaarbuiten 3.
Nieuwe-Pekela 3.	Pieterburen 3.	Stavenisse 3.
Nieuwkuik 3.	Poeldijk 3.	Steenbergen 3.
Nijkerk 3.	Purmerend 2.	Steenwijk 3.
Nijmegen 2.	Puttershoek 3.	Terborgh 3.
Nijverdal 3.	Raamsdonk 3.	Ternaard 3.
Noordwijk 3.	Rauwerd 3.	Terschelling 2.
Numansdorp 3.	Ravenstein 3.	Texel 3.

Tholen 3.	Wageningen 2.	Wolvega 3.
Tiel 2.	Walsoorde 3.	Wommels 3.
Tilburg 2.	Warffum 3.	Workum 3.
Uithuizen 3.	Warrega 3.	Wormerveer 2.
Ulrum 3.	Waspik 3.	Woubrugge 3.
Utrecht 2.	Wateringen 3.	Woudrichem 3.
Vaals 3.	Weert 3.	Woudsend 3.
Valkenburg 3.	Weesp 2.	Wouw 3.
Varseveld 3.	Wehe 3.	Yerseke 3.
Veendam 2.	Well 3.	Zaandam 2.
Veere 3.	Wemeldinge 3.	Zaltbommel 2.
Veghel 3.	Werkendam 3.	Zandpoort 3.
Velp 2.	Westkapelle 3.	Zandvoort 3.
Velsen 3.	West-Pannerden 3.	Zeist 3.
Venlo 2.	Wieringen 3.	Zevenbergen 2.
Venray 3.	Wieringerwaard 3.	Zevenhuizen 3.
Vianen 3.	Wijk-aan-zee 3.	Zierikzee 2.
Vlaardingen 2.	Wijk-bij-Duurstede 3.	Zonnemaire 3.
Vlieland 3.	Wildervank 3.	Zoutkamp 3.
Vlijmen 3.	Willemstad 3.	Zuidlaren 3.
Vlissingen 2.	Winkel 3.	Zutphen 2.
Volendam 3.	Winschoten 2.	Zwartewaal 3.
Voorburg 3.	Winsum 3.	Zwartsluis 3.
Vreeswijk 3.	Winterswijk 3.	Zwijndrecht 3.
Vries 3.	Witmarsum 3.	Zwolle 2.
Waalwijk 2.	Woerden 3.	
Waddinxveen 3.	Wolphaartsdijk 3.	

TELEGRAAFTARIEF.

Binnenland.

De prijs van een telegram van 2 tot 10 woorden is 25 cents en verder voor iedere 2 woorden 3 cent.

Dringende telegrammen kosten het tweevoud van een gewoon bericht.

Bij bezorging buiten de lijn bedragen de daarop vallende kosten, zoo de betaling door den afzender geschiedt, per bode over een afstand tot 11 Kilom. (2 uren gaans) 70 cents; over een afstand tot 22 Kilom. (4 uren gaans) f 1.40.

Collationeering bedraagt een vierde der overseining.

Buitenland.

België f 0.25 grondtaks en 2½ cents per woord.

Voor *Duitschland* is de grondtaks vervallen en de prijs per woord op 6½ cent gesteld.

<i>Frankrijk</i> (over <i>België</i>)	f 0.10 ⁵ per woord.
<i>Griekenland</i> (vasteland).	- 0.28 ⁵ " "
id. (Eilanden).	- 0.30 ⁵ " "
<i>Groot Brittagne en Ierland</i>	- 0.15 " "
<i>Italië</i> (over Mont Cenis)	- 0.14 ⁵ " "
<i>Luxemburg</i> (over <i>België</i> en <i>Duitschland</i>)	- 0.08 ⁵ " "
<i>Noorwegen</i>	- 0.16 ⁵ " "
<i>Oostenrijk Hongarije</i> (over <i>Duitschl.</i>)	- 0.12 ⁵ " "
<i>Portugal</i> (over <i>België</i> , <i>Frankr.</i> en <i>Spanje</i>)	- 0.16 ⁵ " "
<i>Rusland</i> (Europeesch)	- 0.22 ⁵ " "
<i>Spanje</i>	- 0.14 ⁵ " "
<i>Turkije</i>	- 0.28 ⁵ " "
" (Eilanden)	- 0.30 ⁵ " "
<i>Zweden</i>	- 0.12 ⁵ " "
<i>Zwitserland</i>	- 0.10 ⁵ " "

Nederlandsch Indië.

Een telegram voor *Nederlandsch Oost-Indië* kan langs een der volgende wegen verzonden worden:

- 1°. Over *Rusland* en de *Perzische golf* (via *Myslowitz Djoulfal*).
- 2°. Over *Frankrijk*, *Algerië* en *Malta* (via *Marseille-Bona-Malta*).
- 3°. Over *Frankrijk*, *Italië* en *Malta* (via *Mont-Cénis-Malta*).

4°. Over Frankrijk, Italië Zante en Candia (via Mont-Cénis-Otranto-Candia).

5°. Over Engeland en Malta (via Falmouth-Malta).

6°. Over Duitschland, Oostenrijk, Turkije en de Perzische golf (via Dulcigno, Gradisca of Pristina).

7°. Over Rusland en Siberië (via Polangen-Amur).

De prijs *per woord* is als volgt :

Langs de eerste vijf wegen f 4.12⁵

" " zesde weg - 4.—

" " zevende weg - 7.24

TARIEF VAN HET ZEGEL.

Volgens de Wet van 11 Juli 1882.

FORMAAT-ZEGEL.

	Hoofdsom.	Hoofds. en Opeenten.
Groot register papier	f 1.—	f 1.50
Register papier	- 0.75	- 1.12 ⁵
Gewoon papier.	- 0.50	- 0.75
Half vel gewoon papier	- 0.25	- 0.37 ⁵
Klein papier	- 0.15	- 0.22 ⁵

PATENT NERING-ZEGEL.

Patenten en Neringen, Bedrijven en Scheepvaart.	f 0.25	f 0.37 ⁵
Buitenlandsche Paspoorten voor een persoon . .	- 2.50	- 3.75
„ „ twee of meer personen	- 5.50	- 8.25

ONDERHANDSCHE AKTEN VAN VERHURING
VAN ONROERENDE GOEDEREN.

Van f 100 en minder	f 0.25	f 0.37 ⁵
„ - 100 tot f 200	- 0.50	- 0.75
„ - 200 „ - 300	- 0.75	- 1.12 ⁵
„ - 300 „ - 400	- 1.—	- 1.50
„ - 400 „ - 500	- 1.25	- 1.87 ⁵
„ - 500 „ - 600	- 1.50	- 2.35
„ - 600 „ - 700	- 1.75	- 2.62 ⁵
„ - 700 „ - 800	- 2.—	- 2.50
„ - 800 „ - 900	- 2.25	- 3.37 ⁵
„ - 900 „ - 1000	- 2.50	- 3.75

Iedere f 100 daarenboven 50 cents verhooging.

HANDELSPIAPIER.

Binnen het Rijk.

Van f 300 en minder	f 0.15	f 0.22 ⁵
„ - 300 tot f 500	- 0.25	- 0.37 ⁵
„ - 500 „ - 1000	- 0.50	- 0.75
„ - 1000 „ - 1500	- 0.75	- 1.12 ⁵
„ - 1500 „ - 2000	- 1.—	- 1.50
„ - 2000 „ - 2500	- 1.25	- 1.87 ⁵
„ - 2500 „ - 3000	- 1.50	- 2.25

Iedere f 500 daarenboven 50 cents verhooging.

UITTREKSEL uit de bepalingen omtrent het recht van zegel volgens de Wet van 11 Juli 1882 (*Staatsblad* N°. 93), voor zoover kwitanties, wissels, assignaties en ander handelspapier betreft.

I. Aan een vast recht van 5 cents zijn onderhevig (onverschillig het bedrag):

- a. alle wissels, assignaties, orderbriefjes en ander handelspapier binnen het Rijk betaalbaar (alsmede de duplicaten of copiën), betaalbaar hetzij op vertoon of zicht, hetzij uiterlijk drie dagen na zicht of vertoon, of uiterlijk acht dagen na dagteekening;
- b. alle wissels en alle andere handelspapieren buiten het Rijk betaalbaar;
- c. alle kwitanties bevattende de rekening door of namens den schuldeischer van het geheel of gedeeltelijk te niet gaan eener geldschuld, onverschillig in welken vorm die stukken overigens zijn opgemaakt, al ware het in dien van berichten of brieven;
- d. de kassiers-kwitanties.

II. Aan een evenredig recht zijn onderworpen alle wissels, assignaties, orderbriefjes en ander handelspapier binnen het rijk betaalbaar, getrokken op andere termijnen dan sub. 1 aangegeven.

Dit evenredig recht bedraagt

			tot f	100.—	5 cents.	
boven f	100.—	" -	200.—	10	"	
" -	200.—	" -	300.—	15	"	
" -	300.—	" -	400.—	20	"	
" -	400.—	" -	500.—	25	"	
van -	500.—	" -	10000.—	25	"	van elke f 500.—
boven -	10000.—			50 cts.		van elke f 1000.—

III. Kwitanties, niet meer dan f 10.— bedragende en niet strekkende op rekening of tot geheele voldoening van een grootere som, zijn vrijgesteld van zegelrecht.

IV. Eene boete van honderdmaal het niet overeenkomstig de Wet betaalde recht, doch minstens van f 25, is verschuldigd door ieder die een der bovenbedoelde stukken, hetzij buiten- of binnenslands opgemaakt, hier te lande heeft geteekend, verhandeld, geaccepteerd, geëndosseerd, betaald, gekwiteerd of voor aval geteekend, of wel

wegens non-acceptatie of non betaling van zoodanig stuk een akte van protest heeft doen maken.

Ieder houder van een niet van het verschuldigde recht voorzien stuk, kan voor zich zelf en latere houders de bedreigde boete voorkomen, door alsnog het recht te voldoen, alvorens hij zijne handteekening op dat stuk plaatst.

Ieder houder, die niet behoorlijk zegelt, is niet alleen strafbaar, maar is ook aansprakelijk jegens den staat voor de boeten door vroegere houders beloopt.

V. Bij eventueel protest van non-acceptatie van een niet gezegelden wissel, moet de houder het verschuldigde recht ter hand stellen aan den ambtenaar, met het opmaken der akte belast en deze moet die terhandstelling in de akte vermelden.

VI. De aanduiding „zonder kosten”, alsmede iedere overeenkomst, ten doel hebbende den houder te ontheffen van zijne verplichting om protest te doen opmaken, is nietig, indien zij verplichting heeft op een handelspapier dat niet of niet voldoende gezegeld is.

VII. Is een aan evenredig recht onderhevige in het buitenland getrokken wissel in meer dan één exemplaar opgemaakt of zijn daarvan kopiën vervaardigd, dan zijn de meerdere exemplaren en kopiën vrij van het recht, mits:

- a. op den prima of oorspronkelijken wissel het recht behoorlijk voldaan zij; en
- b. de houder of de acceptant, die binnen het Rijk op een der niet gezegelde meerdere exemplaren of kopiën het eerst zijne handteekening zet, aan die handteekening de daardoor tevens bekrachtigde verklaring doe voorafgaan: Het zegelrecht is op den prima (of oorspronkelijken) wissel behoorlijk voldaan.

Hij die deze verklaring in strijd met de waarheid ondertee kent, beloopt duizend gulden boete.

VIII. Alle handteekeningen, door hier te lande wonende personen gesteld op wissels, assignaties, kwitanties enz., worden, behoudens tegenbewijs, geacht hier te lande geschreven te zijn, ook al is daarop het tegendeel vermeld.

IX. Het zegelrecht (waarvan geen opcenten verschuldigd is) kan worden voldaan:

- a. door het gebruik van het van Rijkswege verkocht wordend handelszegel;

- b. door de formulieren vóór de onderteekening te doen zegelen aan het kantoor van buitengewoon zegel;
- c. door opplakking van een plakzegel en
- d. wat betreft wissels uit het buitenland getrokken, door een plakzegel of wel door de wissels te doen zegelen door den ontvanger der registratie voor de burgerlijke akten.

De vernietiging van het plakzegel door de woorden „gezegeld om ter acceptatie te worden aangeboden” of „gezegeld ter acceptie” vervalt.

Voor buitenlandsche wissels, die men ter accept uitbrengt, kan een los plakzegel worden bijgevoegd, ten einde de betrokkene daarop zijn accept stelle, of wel, men kan zoodanige wissels vooraf doen zegelen door een ontvanger der registratie (burgerlijke akten).

Bij het gebruik maken van een plakzegel moet dit vóór de onderteekening geplakt worden

op kwitanties en brieven ter plaatse voor de onderteekening bestemd;

op wisselbrieven, assignaties, orderbriefjes en ander handelspapier,

door trekkers, ter plaatse voor de onderteekening bestemd;

door acceptanten, op de vóorzijde, ter plaatse waar gemeenlijk een acceptatie gesteld wordt;

door endossementen, op de plaats waar zij hun endossement moeten stellen.

Het plakzegel wordt vernietigd door de handteekening voor de trekking, de acceptatie, het endossement of de kwijting met inkt daarop of overheen te stellen en door op het zegel eveneens met inkt in te vullen den datum (desverkiezende verkort) waarop het gebruikt wordt.

VERJAARDAGEN VAN HET KONINKLIJK HUIS.

- 19 Februari, Z. M. Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk, KONING WILLEM III, geboren 1817.
- 8 April, H. K. H. Wilhelmina Maria Sophia Louisa, Zuster des Konings, Gemalin van Z. D. H. den regeerend Groot-Hertog van *Saxen Weimar Eisenach*, geboren 1824.
- 24 Juni, Z. K. H. Karel Alexander August Johan, regeerend Groot-Hertog van *Saxen-Weimar-Eisenach*, Schoonbroeder des Konings, geboren 1818.
- 5 Juli, H. K. H. Wilhelmina Frederika Anna Elisabeth Maria, Dochter van wijlen Prins Frederik der *Nederlanden*, Gemalin van Z. D. H. Prins Willem Adolph Maximiliaan Karel, Vorst von Wied, geboren 1841.
- 2 Augustus, H. M. Adelheid Emma Wilhelmina Theresia, Prinses van Waldeck-Pyrmont, Koningin der *Nederlanden*, dochter van Z. D. H. George Victor, regeerend Vorst van Waldeck-Pyrmont, en van wijlen H. D. H. Helena Wilhelmina Henriëtta Paulina Marianna, geb. Hertogin van Nassau, geboren 1858.
- 22 Augustus, Z. D. H. Prins Willem Adolph Maximiliaan Karel, Vorst von Wied, geboren 1845.
- 31 Augustus, H. K. H. Wilhelmina Helena Paulina Maria, Prinses der *Nederlanden*, Dochter des Konings, geboren 1880.

STAATSBESTUUR.

Ministers, Hoofden van Ministerieele Departementen.

- Jhr. C. HARTSEN, Minister van Buitenlandsche Zaken. (Audientie, Zaterdag 12 uur.)
- Jhr. mr. G. L. M. H. RUYS VAN BEERENBROEK, Minister van Justitie. (Audientie, Dinsdag 1 uur.)
- Mr. A. BARON MACKAY, Minister van Binnenlandsche Zaken. (Audientie, Zaterdag 12 uur.)
- H. DYSERINCK, Minister van Marine. (Audientie, Vrijdag 11 uur.)

Jhr. mr. K. A. GODIN DE BEAUFORT, Minister van Financiën. (Audientie, Donderdag 12 uur.)

J. W. BERGANSIUS, Minister van Oorlog. (Audientie, Donderdag 1 uur.)

J. P. HAVELAAR, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. (Audientie, Donderdag 1 uur.)

Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, Minister van Koloniën. (Audientie, Vrijdag 1 uur.)

EERSTE KAMER.

Voorzitter: Mr. A. van Naamen van Eemnes.

N.-Brabant. Mr. J. G. de Bruyn.

Mr. J. B. Hengst.

J. Th. Smits van Oijen.

Mr. P. J. A. Smitz.

Jhr. mr. J. B. A. J. M. Verheijen.

H. M. Smits.

Gelderland. Jhr. H. A. D. Coenen.

Jhr. F. X. J. van Nispen tot Pannerden.

Mr. J. Thooft.

Mr. W. C. baron van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen.

Mr. J. P. P. baron van Zuylen van Nijevelt.

Mr. J. E. H. baron van Nagell van Ampsen.

Z.-Holland. Mr. A. Blussé.

J. van der Breggen Az.

Mr. S. A. Vening Meinesz.

H. Muller Sz.

I. D. Fransen van de Putte.

T. P. Viruly.

Mr. J. van Gennep.

Mr. H. M. A. baron van der Goes van Dirxland.

Jhr. mr. J. Huydecoper van Maarsseveen.

Mr. B. M. Vlieland Hein.

N.-Holland. Jhr. mr. D. van Akerlaken.

C. Donker.

M. H. Insinger.

- Mr. G. van Tienhoven.
 A. C. Wertheim.
 H. F. Bultman.
 Mr. J. Kappeyne van de Coppello.
 Mr. M. J. Pijnappel.
 J. Prins.
- Zeeland.* Mr. J. Moolenburgh.
 Jhr. mr. W. Six.
- Utrecht.* Mr. R. Melvil baron van Lynden.
 Jhr. mr. L. C. C. O. M. van Nispen.
- Friesland.* D. D. Breuning.
 Jhr. mr. F. J. J. van Eysinga.
 Jhr. mr. J. H. F. K. van Swinderen.
 Mr. W. J. van Welderen baron Rengers.
- Overijssel.* A. J. Blijdenstein.
 Mr. A. van Naamen van Eemnes.
 C. T. Stork.
- Groningen.* Mr. B. van Roijen.
 Jhr. mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein.
 D. Knol Welt.
- Drenthe.* Mr. G. W. baron de Vos van Steenwijk.
 Mr. H. van Lier.
- Limburg.* L. H. A. Magnée.
 W. H. Pyls.
 H. G. L. Regout.
- Griffier: Mr. O. W. Star Numan.
 Comm.-Griffier: Mr. A. J. W. van Roijen.

TWEEDE KAMER.

Voorzitter: Jhr. mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland.

- Amsterdam.* J. T. Cremer.
 A. Gildemeester.
 Mr. J. G. Gleichman.
 Mr. A. F. K. Hartogh.
 B. H. Heldt.

	Mr. A. Kerdijk.
	Jhr. mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg.
	Mr. J. P. R. Tak van Poortvliet.
	Mr. W. H. de Beaufort.
<i>Alkmaar.</i>	Mr. W. van der Kaay.
<i>Almeloo.</i>	Mr. W. C. J. J. Cremers.
<i>Amersfoort.</i>	J. E. N. baron Schimmelpennineck van der Oije.
<i>Apeldoorn.</i>	Mr. W. K. F. P. graaf van Bylandt.
<i>Appingedam.</i>	J. Schepel.
<i>Arnhem.</i>	W. Rooseboom.
<i>Assen.</i>	W. A. Baron Van der Feltz.
<i>Bergen-op-Zoom.</i>	L. D. J. L. de Ram.
<i>Bergum.</i>	L. W. de Vries.
<i>Beverwijk.</i>	Jhr. mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden.
<i>Bodegraven.</i>	S. van Velzen.
<i>Breda.</i>	Mr. L. P. M. H. baron Michiels van Verduynen.
<i>Breukelen.</i>	Mr. W. J. Roijaards van den Ham.
<i>Brielle.</i>	Mr. G. J. Goekoop.
<i>Delft.</i>	J. C. Fabius.
<i>Deventer.</i>	Mr. A. van Delden.
<i>Doetinchem.</i>	Mr. J. G. S. Bevers.
<i>Dokkum.</i>	Mr. U. H. Huber.
<i>Dordrecht.</i>	S. M. H. van Gijn.
<i>Druten.</i>	Mr. J. A. N. Travaglino.
<i>Ede.</i>	C. M. E. van Löben Sels.
<i>Eindhoven.</i>	W. P. A. Mutsaers.
<i>Elst.</i>	Mr. G. W. baron van Dedem.
<i>Emmen.</i>	Mr. H. J. Smidt.
<i>Enkhuizen.</i>	Mr. D. Visser van Hazerswoude.
<i>Enschede.</i>	W. J. Geertsema.
<i>Franeke.</i>	F. Liefstuck.
<i>Goes.</i>	Jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman.
<i>Gorinchem.</i>	H. Seret.
<i>Gouda.</i>	Mr. O. J. E. baron van Wassenaeer van Catwijk.
<i>Grave.</i>	Mr. J. J. I. Harte.
<i>'s-Gravenhage.</i>	Mr. R. J. Graaf Schimmelpennineck van Nijenhuis.
	L. J. S. van Kempen.
	H. D. Guyot.

<i>Groningen.</i>	Mr. S. van Houten.
	Mr. J. D. Veegens.
<i>Gulpen.</i>	L. F. H. C. Ruland.
<i>Haarlem.</i>	Mr. A. J. W. Farnecombe Sanders.
<i>Haarlemmerm.</i>	Mr. F. J. M. A. Reekers.
<i>Harlingen.</i>	W. M. Oppedijk.
<i>Helder.</i>	S. T. Land.
<i>Helmond.</i>	Dr. P. J. F. Vermeulen.
<i>'s-Hertogenbosch.</i>	P. G. J. van der Schrieck.
<i>Hilversum.</i>	Mr. Th. Ph. baron Mackay.
<i>Hontenisse.</i>	Mr. F. J. F. M. Walter.
<i>Hoorn.</i>	Mr. W. K. baron van Dedem.
<i>Kampen.</i>	Jhr. mr. T. A. J. van Asch van Wijck.
<i>Katwijk.</i>	J. H. Donner.
<i>Leeuwarden.</i>	Dr. J. Zaaïjer Azn.
<i>Leiden.</i>	H. J. Bool.
<i>Lochem.</i>	Jhr. C. M. Brantsen.
<i>Loosduinen.</i>	Mr. A. H. M. van Berckel.
<i>Maastricht.</i>	J. H. J. Schreinemaker.
<i>Meppel.</i>	Mr. H. Smeenge.
<i>Middeburg.</i>	Mr. C. Lucasse.
<i>Nijmegen.</i>	F. T. J. H. Dobbelsmann.
<i>Ommen.</i>	J. van Alphen.
<i>Oostburg</i>	N. Glinderman.
<i>Oosterhout.</i>	Mr. Th. L. M. H. Borret.
<i>Rede.</i>	Mr. M. J. C. M. Kolkman.
<i>Ridderkerk.</i>	Mr. Th. Heemskerk.
<i>Roermond.</i>	J. E. H. W. baron D'Olne.
<i>Rotterdam.</i>	Mr. R. P. Mees R. Azn.
	Mr. H. C. Verniers van der Loeff.
	W. A. Viruly Verbrugge.
	G. H. Hintzen.
	Mr. H. D. Levyssohn Norman.
<i>Schiedam.</i>	Mr. A. Ph. R. C. baron van der Borch van Verwolde.
<i>Schoterland.</i>	F. Domela Nieuwenhuis.
<i>Sittard.</i>	Mr. H. F. Lambrechts.
<i>Sliedrecht.</i>	Mr. B. J. Lintelo baron de Geer van Jutphaas.
<i>Sneek.</i>	Mr. W. G. baron Brantsen van de Zijp.

<i>Steenwijk.</i>	Jhr. mr. G. J. Th. Beelaerts van Blokland.
<i>Tiel.</i>	Mr. H. J. Dijkmeester.
<i>Tilburg.</i>	Mr. B. M. Bahlmann.
<i>Utrecht.</i>	Jhr. mr. J. Roëll.
	A. L. W. Seyffardt.
<i>Vechel.</i>	B. R. F. van Vlijmen.
<i>Veendam.</i>	Mr. H. Goeman Borgesius.
<i>Venloo.</i>	Mr. J. H. L. Haffmans.
<i>Waalwijk.</i>	Mr. A. F. Vos de Wael.
<i>Weert.</i>	Mr. J. M. L. H. Clerex.
<i>Winschoten.</i>	Mr. D. de Ruiter Zylker.
<i>Wijk-bij-Duurst.</i>	Mr. H. J. A. M. Schaepman.
<i>Wolvega.</i>	R. K. Okma.
<i>Zaandam.</i>	W. de Meijier.
<i>Zevenbergen.</i>	J. P. Th. van Nunen.
<i>Zierikzee.</i>	J. J. van Kerkwijk.
<i>Zuidhorn.</i>	Mr. E. J. J. B. Cremers.
<i>Zutphen.</i>	Mr. D. Engelberts.
<i>Zwolle.</i>	A. baron van Dedem.

Griffier: Mr. A. R. Arntzenius.

Comm.-Griffier: Mr. G. H. Betz.

„ „ Mr. H. Zillesen.

BESTUUR VAN NOORDBRABANT.

Jhr. mr. P. J. Bosch van Drakestein, Commissaris des Konings.
(Audientie Donderdag 11 uur.)

PROVINCIALE STATEN.

Voorzitter: Jhr. mr. P. J. Bosch van Drakestein, Commissaris des Konings.

Eerste District, hoofdplaats 's-Hertogenbosch.

A. G. H. van Rijkevorsel, 's-Bosch. R. A. van der Ven, 's-Bosch.
J. W. R. van Gulick, 's-Bosch. W. van Teeffelen, Lithooijen. L. J.
N. Spierings, 's-Bosch. Jhr. Jos. W. M. E. de la Court, 's-Bosch.
H. C. Godschalx, Berlicum. T. A. Wolters, Heesch.

Tweede District, hoofdplaats Grave.

R. A. A. van Claarenbeek, Ravenstein. Mr. A. Verheyen van Est-
velt, Bokmeer. Dr. A. van der Steen, Osch. A. Walter, Grave.
H. Verstraaten, Mil. J. C. Arts, Oploo. L. van Wijnaerden, Uden.

Derde District, hoofdplaats Tilburg.

W. P. A. Mutsaers, Tilburg. A. A. H. Pollet, Tilburg. M. M. van
Dijk, Diessen. Jhr. P. J. J. S. M. van der Does de Willebois, 's-Bosch.
F. G. Stael, Bokstel. H. W. J. Mol, Gilze. F. L. van Spaendonck,
Tilburg.

Vierde District, hoofdplaats Heusden.

A. H. J. Verhoeven, Heusden. M. L. Mommersteeg, Vlijmen.
Mr. P. C. 't Hooft, 's-Bosch. Mr. J. A. Loeff, 's-Bosch. C. Brander-
horst Jzn., Genderen. B. A. Middelkoop, Capelle. A. den Dekker,
Almkerk.

Vijfde district, hoofdplaats Helmond.

W. J. H. Prinzen Fzn., Helmond. J. F. Pompen, Soerendonk. M. G.
van Kemenade, Gemert. J. Bluijssen, Asten. F. W. M. Manders,
Vechel. G. M. A. Coovels, Helmond. K. Raymakers, Helmond.

Zesde District, hoofdplaats Eindhoven.

Mr. P. van den Heuvel, *Eindhoven*. J. M. de Vocht, *Oorschot*.
 Jhr. W. J. de la Court, *Oostelbeers*. J. F. H. de Wit, *Veldhoven*.
 W. van den Heuvel, *Geldrop*. J. H. Gijrath, *Valkenswaard*. Mr. Th.
 G. M. Smits van Oijen, *Eindhoven*.

Zevende District, hoofdplaats Breda.

J. A. van Aken, *Breda*. J. A. J. W. van Hal, *Breda*. Mr. J. W.
 van der Biesen, *Ginneken*. B. G. C. van der Ven, *Etten*. Mr. L. A.
 N. Gerrits, *'s-Bosch*. Mr. M. P. M. van Dam, *Breda*. W. Merkel-
 bach, *Breda*.

Achtste District, hoofdplaats Zevenbergen.

A. A. Raaymakers, *Oudenbosch*. J. Bressers, *Dongen*. W. A. Fick,
Oosterhout. C. Aarden, *Standaardbuiten*. L. J. Smits, *Breda*. Mr. A.
 J. M. Smits, *Oosterhout*. Mr. G. J. H. Heere, *Raamsdonk*.

Negende District, hoofdplaats Bergen op-Zoom.

Asselberghs, *Bergen-op-Zoom*. C. P. Rogier, *Bergen-op-Zoom*. G. P.
 de Schamps, *Steenbergen*. J. F. Franken, *Oud-Gastel*. G. J. Verheijen,
Rozendaal. P. A. G. van Gilse, *Rozendaal*. C. F. C. de Bie, *Oud-Gastel*.

Griffier: P. T. A. Sprengers.

GEDEPUTEERDE STATEN.

(Vergadering Donderdag 12 uur.)

Voorzitter: De Commissaris des Konings.

Jhr. Jos. W. M. E. de la Court.

Mr. P. van den Heuvel.

W. P. A. Mutsaers.

Dr. A. van der Steen.

Mr. L. A. N. Gerrits.

Th. A. Wolters.

INDEELING DER PROVINCIALE GRIFFIE.

EERSTE AFDEELING.

L. G. P. Max, Commies, chef der afdeeling.

1e Bureau.

Jacht en Visscherij. Rijksbelastingen. Rijkswaterstaat, daaronder ook begrepen Rijkswegen. Begraafplaatsen. Personeel der politie-beambten. Kamers van Koophandel en Fabrieken. Drankwet. Provinciaal archief. Landbouw en Veeteelt. Veeartsen. Besmettelijke ziekten. Invordering van leges. Het bijhouden van het repertoire. Eedsaflegging. Beheer over de bureaubehoeften. Aanbestedingen.

F. J. Krugers, Adjunct-Commies der 1e klasse.

2e Bureau.

Provinciale Waterstaat. Dijkcollegiën. Waterschappen. Verveeningen. Onteigeningen. Strandvonderij. Wegen, vaarten, kanalen, spoor- en tramwegen, bruggen. Provinciale reglementen.

C. J. J. Daniels, Commies, chef van het bureau.

TWEEDE AFDEELING.

A. Jansen, Commies, chef der afdeeling.

1e Bureau.

Statistiek. Verslag van den toestand der provincie. Armwezen. Middelen van vervoer. Strafvorderingen der gemeenten. Legaten, makingen, schenkingen enz. aan zedelijke lichamen. Onderwijs. Beurzenstichtingen. Verkiezingen. Krankzinnigen (met uitzondering van het comptabel gedeelte). Marktwezen. Lijst der hoogstaangeslagenen in 's Rijks directe belastingen. Nationaliteitsbewijzen. Naturalisatiën. Kerkelijke zaken. Menschlievende daden. Verzoekschriften om gratie. Uitvoering der Berner conventie tot wering der druifluis (Phylloxera). IJkwezen. Grensregelingen.

M. B. van Heulekom, A. J. J. van de Well en Mr. R. H. A. M. Romme, Adjunct-Commiezen der 2e klasse.

2e Bureau.

Provinciale comptabiliteit. Geldleeningen ten laste der provincie. Onderzoek der vorderingen ten laste van het Rijk. Provinciale belasting op paarden en trekdieren.

J. H. Nieuwenhuizen, Adjunct-Commies der 1e klasse, chef van het bureau.

3e Bureau.

Gemeentelijke comptabiliteit. Burgerlijke rechtshandelingen der gemeentebesturen. Plaatselijke belastingen.

T. H. Pels, Commies, chef van het bureau.

J. A. Klasens, Adjunct-Commies der 1e klasse.

H. F. Sterk, Adjunct-Commies der 2e klasse.

DERDE AFDEELING.

A. A. Wenmakers, Commies, chef der afdeeling.

Nationale Militie. Schutterij en Weerbaarheid. Gevangeniswezen. Gratificatiën uit 's Rijks kas ten laste van het Departement van Oorlog. Buitenlandsche paspoorten. Loterijen. Vervoer van buskruit.

J. F. M. Jespers, Adjunct-Commies der 1e klasse.

VIERDE AFDEELING.

G. M. Krugers, Commies, chef der afdeeling.

Agendeeren der inkomende en uitgaande stukken. Verzending van stukken. Het opmaken van den index. Zorg voor drukwerken. Nazien van drukproeven.

BEDIENDEN.

H. J. Steenberg, Kamerbewaarder en Bode.

A. W. Snijders en L. de Beer, Boden.

Oud archief in Noordbrabant te 's-Hertogenbosch.

Mr. A. C. Bondam, Archivaris.

Dr. W. Zuidema, Commissaris-Chartermceester.

Gemeentelijke archieven.

's-Hertogenbosch. J. C. A. Hezenmans.

Tilburg. J. F. Hansse.

Helmond. Aug. Sassen.

RECHTSWEZEN.

HOOGHE RAAD DER NEDERLANDEN.

's-Gravenhage.

President: Mr. J. G. Kist.

Vice-president: Mr. F. B. Coninck Liefsting.

Raadsheeren: Mrs. J. Kalff, J. J. van Meerbeke, I. Teiting, A. A. de Pinto, C. D. Asser, P. R. Feith, M. A. van den Acker, S. J. Hingst, jhr. B. C. de Jonge, Ph. van Blom, A. J. Clant van der Mijll, A. P. Th. Eijssell, B. H. M. Hanlo.

Procureur-generaal: Mr. C. Polis.

Advocaten-generaal: Mrs. C. F. Th. van Maanen, A. F. L. Gregory, J. G. Patijn.

Griffier: Jhr. mr. N. de Gijselaar Ez.

Substituut-griffiers: Mrs. B. Ermerins, R. Th. baron Collot d'Escury.

Kamer voor burgerlijke zaken Woensdag, Donderdag en Vrijdag te 11 uur. De heeren Kist, Kalff, van Meerbeke, de Pinto, Feith, van den Acker en Hingst.*Kamer voor strafzaken* Maandag, Dinsdag en Woensdag te 11 uur. De heeren Coninck Liefsting, Telting, de Jonge, van Blom, Clant van der Mijll, Eijssell en Hanlo.

GERECHTSHOF TE 'S-HERTOGENBOSCH.

President: Mr. T. H. Bondam.

Vice-president: Jhr. mr. P. M. F. van Meeuwen.

Raadsheeren: Mrs. J. H. C. Cazijs, J. P. van Blarkom, M. A. Eekhout, H. F. Th. van Schaeck, jhr. mr. F. X. J. M. Verheyen, E. G. J. Tilman, A. F. X. Luyben, C. F. G. de Menthon Bake.

Procureur-generaal: Jhr. mr. J. J. F. de Jong van Beek en Donk.

Advocaat-generaal: Jhr. mr. Th. Serraris.

Griffier: Jhr. mr. J. L. E. M. de Kuyper.

Substituut-griffier: Mr. W. H. J. Janssen.

Eerste Kamer. Zitting voor burgerlijke en handelszaken, alsmede tot onderzoek van strafzaken in raadkamer, Dinsdag te 10 uur. De heeren van Meeuwen, Eekhout, Tilman, Luyben en de Menthon Bake.*Tweede Kamer.* Zitting voor strafzaken Woensdag en Donderdag te 10 uur. De heeren Bondam, Cazijs, van Blarkom, van Schaeck en van Lanschot. *verheijen*

ARRONDISSEMENTS-RECHTBANKEN.

's-Hertogenbosch.

President: Mr. W. D. Bosch Hz.

Vice-president:

Rechters: Mrs. jhr. L. C. J. A. van Meeuwen, J. T. Boelens, A. H. Sassen, H. G. P. Kolfsoeten, A. J. J. baron van Styrum.

Rechters-plaatsvervangers: Mrs. E. J. H. M. van Zinnicq Bergmann, J. J. de Wit, P. C. Th'Hooff.

Officier van justitie: Mr. Th. A. van Bommel.

Substituut-officiëren: Mrs. F. Pleyte, C. L. M. E. J. E. baron Speijart van Woerden.

Griffier: Mr. B. M. A. A. de Roij van Zuidewijn.

Substituut-griffiers: Mrs. J. H. van Meurs, G. J. van Heyst

Zitting voor burgerlijke en handelszaken Woensdag en Vrijdag te 10 uur.

Zitting voor strafzaken Dinsdag en Donderdag te 10 uur.

Zitting voor kort geding Dinsdag en Vrijdag te 1 uur.

Breda.

President: Mr. B. Hulshof.

Rechters: Mrs. J. H. Verschoor, Jhr. A. J. J. van Sasse van Ysselt, A. M. Sassen, A. P. L. Nelissen.

Rechters-plaatsvervangers: Mrs. A. C. D. Pels Rijcken, E. de Man, M. P. M. van Dam, M. Tydeman Jr.

Officier van justitie: Mr. W. C. J. Alpherts.

Substituut-officier: Mr. E. F. M. Mathon.

Griffier: Mr. A. Reigersman.

Substituut-griffier: Mr. E. R. E. Brants.

Zitting voor burgerlijke en handelszaken Dinsdag te 10 uur.

Zitting voor strafzaken Maandag en Donderdag te 10 uur.

Zitting voor kort geding Dinsdag te 9½ uur.

Roermond.

President: Mr. C. E. P. J. Streus.

Rechters: Mrs. P. M. O. H. Beerenbroek, A. M. A. Hanlo, jhr. A. F. O. van Sasse van Ysselt, L. G. E. Gertsen.

Rechters-plaatsvervangers: Mrs. C. J. H. Guillon, L. J. E. H. Geradts.

Officier van justitie: Mr. J. H. de Ranitz.

Substituut-officier: Mr. J. E. J. M. van der Kun.

Griffier: Mr. A. F. J. H. Leurs.

Substituut-griffier: Mr. P. F. A. Cremers.

Zitting voor burgerlijke en handelszaken Donderdag en Vrijdag te 10 uur.

Zitting voor strafzaken Dinsdag en Woensdag te 9 uur.

Zitting voor kort geding Donderdag te 3 uur.

KANTONGERECHTEN.

Het rechtsgebied strekt zich uit over de gemeenten, welke nevens elke dier hoofdplaatsen zijn vermeld. De romeinsche cijfers geven de volgorde der kantons aan. Het ambt van *kantonrechter* wordt aangeduid door K., *kantonrechter-plaatsvervanger* door P., *griffier* door G.

De dagen van zitting voor *burgerlijke en handelszaken* worden aangeduid door B., voor *strafzaken* door S., en voor *extrajudiciële werkzaamheden* door E. Het cijfer wijst het uur der zitting aan.

Arrondissement 's-Hertogenbosch.

I. *'s-Hertogenbosch*. (Berlikum, Bokstel, den Dungen, Empel en Meerwijk, Engelen, Esch, Haaren, Helvoort, 's-Hertogenbosch, St.-Michielsgestel, Kromvoort, Rosmalen, Vucht.) Mrs. A. J. Abbema, K., J. L. Marggraff, P., H. J. van Leeuwen, P., Jhr. F. X. A. Verheijen, P., Jhr. C. A. J. van Sasse van Ysselt, P., V. Th. I. Mutsaers, G.

B. Donderdag 10. S. Woensdag 10. E. Dinsdag 10.

II. *Osch*. (Alem, Berchem, Deurzen, Dieden, Geffen, Grave, Heesch, Herpen, Huiseling, Lith, Lithooien, Megen, Nistelrode, Nuland, Osch, Oijen, Ravenstein, Reek, Schaik, Velp.) Mr. G. P. A. Sopers, K., Dr. A. van der Steen, P., Mr. W. F. Frijlinck, P., Mr. H. J. Fenseling, P., J. Visser, G.

B. Woensdag 10 (*). S. Dinsdag 10 (*). E. Woensdag.

III. *Heusden*. (Almkerk, Andel, Bokhoven, Drongelen, Dussen, Giesen, Hedikhuizen, Heesbeen, Herpt, Heusden, Meeuwen, Oudheusden,

(*) Van 1 Nov. tot 1 April te 11 uur.

Rijswijk, Veen, Werkendam, Werken en Sleenwijk, Woudrichem, Wijk en Aalburg.) Mr. D. Wesseling, k., J. J. van Tienhoven van den Boogaard, p., W. Kruiswijk, p., G. van Everdingen, p., S. Verhagen, g.

B. Donderdag 11. s. Vrijdag 11. E. Donderdag.

IV. *Waalwijk*. (Baardwijk, Bezooien, Capelle, Drunen, Loon-op-Zand, Nieuwkuik, Sprang, Vlijmen, Vrijhoeven-Kapel, Waalwijk, Waspik.) Jhr. mr. E. J. B. J. M. Verheijen, k., P. van Dortmond Gz., p., J. van Dijk, p., A. J. Rant, g., Mr. V. L. E. Claessen, g.

B. Vrijdag 10. s. Donderdag 11. E. Vrijdag.

V. *Vechel*. (Boekel, Dinter, Erp, Heeswijk, St.-Oedenrode, Schijndel, Uden, Vechel, Zeeland.) Mr. J. F. Coolen, k., J. R. C. H. Berger, p., J. F. C. Meijer, p., jhr. J. H. A. von Schmidt auf Altenstadt, g.

B. Maandag 10. s. Donderdag 10. E. Maandag.

VI. *Boksemeer*. (Beers, Bergen, Beugen, Boksemeer, Escharen, Gassel, Gennep, Haps, Kuik, Linden, Maashees, Mil en St.-Hubert, Oeffelt, Oploo, Ottersum, Sambeek, Vierlingsbeek, Wanrooi.) Mr. A. J. F. Verheijen van Estvelt, k., Mr. J. B. Hengst, p., J. J. Verbunt, p., Jhr. L. C. H. van Sasse van Ysselt, g.

B. Zaterdag 10. s. Vrijdag 10. E. Onbepaald.

VII. *Eindhoven*. (Aalst, Bergeik, Borkel en Schaft, Dommelen, Duizel en Steensel, Eersel, Eindhoven, Geldrop, Gestel en Blaarthem, Heeze, Leende, Luiksgestel, Nunen, Oerle, Riethoven, Stratum, Strijp, Tongelre, Valkenswaard, Veldhoven, Waalre, Westerhoven, Woensel, Zeelst, Zes-Gehuchten, Zon en Breugel.) Mr. P. J. A. Smits, k., Mr. D. H. van den Acker, p., M. S. van Dunné, p., P. J. van der Feen, g.

B. Zaterdag 10. s. Maandag 10. E. Maandag.

VIII. *Oorschot*. (Best, Bladel, Diessen, Hilvarenbeek, Hooge- en Lage-Mierde, Hoogloon, Liemde, Moergestel, Oorschot, Oost-, West- en Middelbeers, Reuzel, Vessem.) Jhr. Mr. W. E. Th. M. van der Does de Willebois, k., H. Burger, p., p., F. H. Goossens, g.

B. Maandag 10. s. Zaterdag 10. E. Maandag.

Ambtenaren van het Openbaar Ministerie: Mr. H. G. van Sonsbeeck, te 's-Hertogenbosch, voor de kantons 's-Hertogenbosch, Osch, Heusden en Waalwijk. Jhr. mr. M. F. J. van Sasse van Ysselt, te Eindhoven, voor de kantons Eindhoven, Oorschot, Vechel en Boksemeer.

Arrondissement Breda.

I. *Breda*. (Breda, Chaam, Ginneken, Prinsenhage, Rijsbergen, Terheiden, Teteringen, Zundert.) Mrs. J. W. J. van Mierlo, k., P. M. J. E. Bloemarts, p., L. J. M. Nelissen, p., Th. W. F. A. Mathon, p., jhr. mr. G. Six, g.

B. Woensdag 10. s. Zaterdag 10. E. Woensdag.

II. *Oosterhout*. (Dongen, Geertruidenberg, 's-Gravenmoer, Made en Drimmelen, Oosterhout, Raamsdonk, Zwaluwe.) Mr. W. J. G. baron van Oldeneel tot Oldenzeel, k., mr. Z. H. Post, p., A. E. A. baron van Goltstein van Hoekenburg, p., A. J. Hamilton, g.

B. Donderdag 10. s. Vrijdag 10. E. Donderdag.

III. *Zevenbergen*. (Dinteloord, Etten en Leur, Fijnaart, Hoeven, Klundert, Oudenbosch, Oud- en Nieuw-Gastel, Rukfen, Standdaarbuiten, Willemstad, Zevenbergen.) Mr. E. A. E. van der Kemp, k., J. S. P. W. Eerens, p., mr. N. M. Lebret, p., mr. J. F. Ingen Housz., g.

B. Donderdag 9½. s. Woensdag 9½. E. Donderdag.

IV. *Bergen-op Zoom*. (Bergen-op-Zoom, Halsteren, Huibergen, Nieuw-Vosmeer, Ossendrecht, Putte, Roozendaal, Steenberg, Woensdrecht, Wouw.) Mr. H. C. F. Rits, k., L. C. van de Ven, p., mr. C. H. Prins, p., jhr. mr. P. J. Boddaert, g.

B. Woensdag 11½. s. Dinsdag 11½. E. Woensdag 12.

V. *Tilburg*. (Alfen en Riel, Baarle-Nassau, Berkel, Gilze en Rijen, Goorle, Oosterwijk, Tilburg, Udenhout.) Mr. A. H. de Balbian Verster, k., J. H. A. Diepen, p., G. H. Peters, p., W. J. Ph. van Oppenraay, p., G. van Eijl, g.

B. Vrijdag 10. s. Donderdag 10. E. Vrijdag.

Ambtenaar van het Openbaar Ministerie: Mr. B. H. Modderman, te Breda.

Arrondissement Roermond.

Helmond. (Aarle-Rikstel, Asten, Bakel, Beek en Donk, Deurne, Gemert, Helmond, Lierop, Lieshout, Mierloo, Stiphout, Vlierden, Zomeren.) Mr. F. W. van den Dungen, k., dr. J. L. A. Steyns, p., Aug. Sassen, p., J. Veenenbos, p., mr. B. J. Rasch, g.

B. Vrijdag 10½. s. Donderdag 9½. E. Vrijdag 10½.

Ambtenaar van het Openbaar Ministerie: Mr. E. R. H. Regout, te Roermond.

NOTARISSEN.

Arrondissement 's-Hertogenbosch.

's-Hertogenbosch.	F. C. Ummels, V. F. J. J. van de Mortel, mr. J. de Bergh, L. G. N. van Dullemen, jhr. A. A. A. M. van der Does de Willebois, mr. H. C. F. Rits.
Berlikum.	E. F. D. van Mens.
Vucht.	R. W. M. van Bommel.
Rosmalen.	R. A. van Heusden.
Bokstel.	H. B. Niemann.
St.-Michielsgestel.	J. W. B. Kerstens.
Helvoort.	W. A. Coolen.
Osch.	Mr. B. G. ten Pol.
Berchem.	H. A. H. Bijvoet.
Geffen.	J. Pendraat.
Lith.	Mr. W. F. Frijlinck.
Ooien.	F. G. van der Heijden.
Grave,	A. A. A. Stael.
Schaik.	W. van Oosterhout.
Ravenstein.	C. A. P. Verbunt.
Heusden.	J. H. F. Zijnen de Gier.
Woudrichem.	J. H. van Moock.
Werkendam.	J. Kerkhoven.
Dussen.	L. J. Verberne.
Almkerk.	A. J. Reumer.
Andel.	A. B. de Vries van Meerten.
Waalwijk.	A. J. Bink, A. J. Rant.
Capelle.	B. A. Middelkoop.
Drunen.	J. H. A. Loeff.
Loonopzand.	J. A. Bossers.
Vlijmen.	W. J. N. Landré.
Vechel.	Jhr. F. A. L. J. de Kuyper.
Erp.	A. J. A. Copplee.
Dinter.	A. M. Boll.
St.-Oedenrode.	J. de Rooy.
Uden.	W. C. van Breda.
Schijndel.	J. G. van Beverwijk.
Boksmeer.	J. J. Verbunt.

<i>Kuik.</i>	L. L. J. Snoeck.
<i>Vierlingsbeek.</i>	W. Th. Hermsen.
<i>Mil.</i>	F. P. de Poorter.
<i>Gennep.</i>	A. M. G. H. Bloemarts.
<i>Afferden (gem. Bergen).</i>	H. G. M. Teulings.
<i>Eindhoven.</i>	J. J. Fens, jhr. E. J. C. M. de Kuyper.
<i>Waalre.</i>	S. F. de Vries.
<i>Bergeik.</i>	A. van Galen.
<i>Eersel.</i>	J. A. Verhoeven.
<i>Veldhoven.</i>	J. F. H. de Wit.
<i>Zon.</i>	J. B. van Erp.
<i>Nunen.</i>	A. Schutjes.
<i>Geldrop.</i>	H. J. D. van der Voort.
<i>Heeze.</i>	F. X. H. Schrijvers.
<i>Oorschot.</i>	C. van Leenhof.
<i>Vessem.</i>	P. Hordijk.
<i>Hilvarenbeek.</i>	L. F. Frencken.
<i>Bladel.</i>	C. A. H. M. van Baar.

Arrondissement Breda.

<i>Breda.</i>	E. E. C. Gerrits, C. M. W. Steins Bisschop, P. C. A. Kuypers, A. J. A. Verschraage.
<i>Teteringen.</i>	R. F. M. A. de Roy.
<i>Prinsenhage.</i>	G. W. Bossers.
<i>Terheiden.</i>	G. A. van Goor.
<i>Ginneken.</i>	Mr. J. A. Vorstman.
<i>Chaam.</i>	A. C. J. van Hal.
<i>Zundert.</i>	H. C. F. van Mens.
<i>Oosterhout.</i>	A. E. A. baron van Goltstein van Hoekenburg, B. V. J. Mutsaers.
<i>Raamsdonk.</i>	P. van der Meer.
<i>Geertruidenburg.</i>	C. de Koningh jr.
<i>Dongen.</i>	D. C. J. van Alphen.
<i>Zwaluwe.</i>	G. Vos.
<i>Zevenbergen.</i>	A. J. J. C. van der Poest Clement.
<i>Oudenbosch.</i>	D. P. Beausar.
<i>Etten.</i>	B. G. C. van der Ven.
<i>Dinteloord.</i>	J. H. Struyk van Bergen.

<i>Gastel.</i>	H. A. Grollenberg.
<i>Fijnaart.</i>	W. A. C. van der Colff.
<i>Klundert.</i>	K. W. Maris.
<i>Willemstad.</i>	Mr. J. van Wijngaarden.
<i>Bergen-op-Zoom.</i>	H. A. van Goch, L. C. van de Ven.
<i>Steenbergen.</i>	P. H. Loven, mr. E. K. van der Spelt.
<i>Ossendrecht.</i>	J. A. Sperna Weiland.
<i>Wouw.</i>	W. van Gastel.
<i>Rozendaal.</i>	H. A. A. Wenning, A. J. van Mens.
<i>Tilburg.</i>	J. A. Daamen, J. F. J. van de Mortel, A. H. J. W. Martens.
<i>Oosterwijk.</i>	I. C. M. Breda.
<i>Udenhout.</i>	J. Verkuylen.
<i>Gilze.</i>	L. J. F. A. Schmid.

Arrondissement Roermond.

<i>Helmond.</i>	B. A. J. Sassen, A. Dijkhoff.
<i>Gemert.</i>	M. G. van Kemenade.
<i>Asten.</i>	A. Rovers.
<i>Zomeren.</i>	A. F. H. Hockers.
<i>Deurne.</i>	K. Th. van Riet.

RIJKSPOLITIE.

FUNGEEREND DIRECTEUR VAN POLITIE.

Voor het ressort van het gerechtshof te 's-Hertogenbosch: Jhr. mr. J. J. F. de Jong van Beek en Donk, 's-Hertogenbosch.

COMMISSARISSEN VAN POLITIE.

<i>'s-Hertogenbosch.</i>	H. J. F. A. A. M. van Goor.
<i>Tilburg.</i>	J. Arnold.
<i>Breda.</i>	C. M. H. Claessen.
<i>Bergen-op-Zoom.</i>	A. B. van Prooijen.

BESTUUR DER GEMEENTEN.

Het cijfer, achter den naam der gemeente geplaatst, is dat der bevolking op 31 December 1888.

Het ambt van *burgemeester* is aangeduid door B.; *wethouder* door w.; *secretaris* door s.; *ontvanger* door o.

Aalst 570. J. van Vorstenbosch, B.; M. van Zon, w.; J. van der Sanden w.; H. P. van de Ven, s.; A. A. van de Ven, o.

Aarle-Rikstel 1537. W. Sengers, B.; M. Saris, w.; W. Verstappen, w.; M. van Roij, s.; F. van de Kerkhof, o.

Alem 1239. G. Koopmans, B.; M. Pompen, w.; M. van Sonsbeek, w.; J. van Waardenburg, s.; J. H. Wertenbroek, o.

Almkerk 3054. A. van de Koppel, B.; W. van Eeten, w.; B. Snoek, w.; J. C. W. M. van Sittert, s.; W. N. de Leeuw, o.

Alfen en Riel 1796. S. A. Vosters, B.; A. Backx, w.; H. Huybregts, w.; M. J. Woestenberg, s.; J. Horevoorts, o.

Andel (Op- en Neer-) 895. J. H. van Ouwerkerk, B.; A. van Herwijnen, w.; C. J. van Andel, w.; A. J. Cramer, s.; B. van Andel Bz., o.

Asten 3332. G. M. Frencken, B. en s.; Th. Eysbouts, w.; J. Loomans, w.; B. Eysbouts, o.

Baardwijk 1607. J. A. J. van Heyst, B. en s.; J. Loeff, w.; J. van Helvoirt Lz., w.; W. van Woensel, o.

Baarle-Nassau 2220. Chr. Verheijen, B.; C. Rijsbosch, w.; C. F. Martens, w.; A. Dirven, s. en o.

Bakel en Milheeze 1836. P. L. Nooijen, B. en s.; M. Raymakers w.; J. W. de Veth, w.; M. Spooren, o.

Beek en Donk 1617. A. L. G. H. M. Coenen, B.; M. van den Biggelaar, w.; A. van den Boogaard, w.; Th. Thijssen s.; Th. van Lieshout, o.

Beers 797. P. M. Thijssen, B.; P. F. van den Bungelaar, w.; J. Martens, w.; S. Cuppen, s. en o.

Bergen-op-Zoom 12223. A. J. L. de Rooek, B.; C. A. de Bruyn, w.; C. P. Rogier, w.;, s.; P. C. Geysen, o.

Bergeik 1719. P. J. Aarts, B.; H. Willekens, w.; W. Dekkers, w.; P. F. Willems, s.; A. A. F. C. Bots, o.

Berchem 2096. W. Rongen, B.; J. J. van Erp, w.; J. de Jong Az., w.; L. H. Coolen s.; A. Snoecks, o.

Berkel 1264. C. Brenders, B. en s.; J. Hamers, w.; W. Piggen Az., w.; M. van de Pas, o.

- Berlikum* 2651. H. C. Godschalx, b.; A. van der Pas, w.; A. P. van Hedel, w.; A. H. Smits, s.; A. M. Smits, o.
- Fest* 2281. J. C. van der Ven, b.; Th. van de Meulengraaf, w.; O. van de Sande, w.; P. J. Boelaars, s.; J. H. van de Sande, o.
- Beugen* 1609. J. Verheijen, b.; J. Verdijk, w.; M. R. Barten, w.; J. Jansen, s.; Th. Huijbers, o.
- Bezooien* 1627., b.; J. Schalken, w.; E. G. de Bakker, w.; J. P. J. Hendriks, s. en o.
- Bladel* 1372. H. Coolen, b. en s.; J. Castelijns, w.; Th. van de Ven, w.; F. J. Vinken, o.
- Boekel* 2303. A. van der Velden Gz., b.; A. van den Elzen, w.; W. van den Elzen, w.; G. A. Habraken, s.; A. Timmer, o.
- Bokhoven* 266. J. Versteeg, b. en s.; H. van Mil, w.; A. van der Leeden, w.; A. J. H. van Roosmalen, o.
- Boksmeer* 2273. Mr. J. B. Hengst, b.; L. Boumans, w.; C. J. B. van der Ven, w.; W. J. M. Kemps, s.; H. A. Achterbergh, o.
- Bokstel* 6016. F. G. A. R. baron van Lamsweerde, b.; H. van der Meyden, w.; F. G. Stael, w.; J. F. van Uden, s.; J. J. van der Meyden, o.
- Borkel en Schaft* 539. Th. van Hout, b.; J. Kuypers, w.; Chr. Moonen, w.; J. Baken, s.; F. Rutten, o.
- Breda* 21335. Mr. E. de Man, b.; E. H. A. Guljé, w.; J. A. van Aken, w.; A. R. Vermeulen, s.; H. C. Schâuikes, o.
- Budel* 2110. J. C. A. Rutten, b. en s.; J. M. Maes, w.; J. Rutten, w.; G. J. van Winkel, o.
- Capelle* 2376. G. Vermeulen Wz., b.; M. Heymans, w.;, w.; M. A. Verhoeven, s. en o.
- Chaam* 1358. A. Bastiaansen, b.; C. Coppens, w.; A. Noijens, w.; A. Hendriks, s. en o.
- Deurne* 5319. P. A. van de Mortel, b.; W. A. Goossens, w.; J. van den Heuvel, w.; J. L. Janssens, s.; L. Goossens, o.
- Deurzen* 413. P. A. van der Putten, b. en s.; M. van den Berg, w.;, w.; J. P. Mes, o.
- Dieden* 561. A. F. van Dijk, b.; J. M. Nass, w.; J. van Huisseling, w.; J. Boerboom, s. en o.
- Diesen* 882. M. M. van Dijk, b. en s.; J. B. Timmermans, w.; A. Goossens, w.; A. H. E. Vissers, o.
- Dinteloord* 2858. C. van Mensch, b.; D. Schilperoort Jz., w.; L.

Breure Jz., w.; J. Herselman, s.; D. C. F. Herselman, o.

Dinter 1673. A. Kerkhoff, b. en s.; H. van Lieshout, w.; P. van Bortel, w.; J. van Doorn, o.

Dommelen 369. H. Bijnen, b. en s.; A. van Keersop, w.; G. Root-hans, w.; G. Kaanen, o.

Dongen 4831. P. van Gastel, b.; A. Goders, w.; M. Aerssen, w.; P. Crul, s. en o.

Drongelen 444. M. A. Boll, b. en s.; J. Oerlemans, w.; J. Mille-naar Nz., w.; A. Millenaar, o.

Drunen 2965. G. J. Schreppers, b.; P. Smits, w.; A. P. van Loon, w.; J. Veltman Jz., s.; F. van Drunen, o.

Duizel en Steensel 568. J. Hems, b.; J. van Doorn, w.; W. van Stiphout, w.; H. J. Panken, s. en o.

Dungen (den) 1364. H. van de Westelaken, b. en s.; J. A. van de Westelaken, w.; A. Verhoeven, w.; F. van de Westelaken, o.

Dussen 2875. J. H. Sprangers, b.; J. H. Stael, w.; P. Verschoor JRz., w.; L. Schneider, s.; W. A. Verhoeven, o.

Eersel 1010. L. Schellens, b.; W. Maas, w.; C. Knapen, w.; J. F. Klessens, s. en o.

Eindhoven 4436. J. Th. M. Smits van Oijen, b.; A. F. van Moorsel, w.; J. van Lieshout, w.; J. M. Boekholts, s.; F. A. A. Huysmans, o.

Empel en Meerwijk 591. W. A. Godschalx, b.; P. H. de Bekker, w.; J. Th. van Lith, w.; J. de Groot, s. en o.

Engelen 428. A. H. P. de Bekker, b.; C. Kempnaars, w.; F. van de Grint, w.; G. Tb. C. Murray, s.; J. Kusters, o.

Erp 2416. M. J. M. de Bruyn, b.; A. van den Berg, w.; H. Crooy-mans, w.; J. A. van Mil, s.; A. Kerkhof, o.

Esch 520. J. F. van Leeuwen, b.; H. C. Pijnenburg, w.; M. van den Braak, w.; J. B. van Uden, s.; W. J. van Oers, o.

Escharen 1019. L. Cuppen, b.; Th. Peeters, w.; G. Jans, w.; P. Jacobs, s.; M. Linders, o.

Etten en Leur 5974. W. J. B. van Glabbeek, b.; R. W. Binck, w.; J. J. Coopmans, w.; A. J. C. de Wolf, s.; J. van de Riet, o.

Fijnaart 3129. M. van Dis Jz., b.; L. Segboer, w.; J. J. Tim-mers, w.; W. A. Laurensse, s. en o.

Gassel 602. A. J. Poos, b. en s.; A. Adriaans Jz., w.; J. Jans, w.; J. Poels, o.

Geertruidenberg 2105. N. Meijers, b. en s.; N. P. C. Allard, w.;

A. P. Manders, w.; J. W. de Hoog, o.

Geffen 1369. Th. A. Wolters, b.; J. van Krey, w.; J. van Erp Lz., w.; P. Langens, s. en o.

Geldrop 2653. Ch. J. ter Borgh, b.; H. van Ekart, w.; W. Eycken, w.; F. van den Brand, s.; A. Maas Mz., o.

Gemert 4940. F. K. Buskens, b.; P. J. Jacobs, w.; A. van Kessel, w.; P. van der Kamp, s.; J. van Deursen, o.

Gestel en Blaarthem 2814. A. H. van Gennip, b. en s.; H. van Gerwen, w.; P. van Dommelen, w.; G. van Kemenade, o.

Giesen 463. J. H. van Ouwerkerk, b.; G. van Helden Nieuwenhuyzen, w.; A. van Eeten, w.; H. van Ouwerkerk s.; W. Heystek Wz., o.

Gilze en Rijen 3256. W. J. Hoevenaars, b.; A. G. Brouwers, w.; P. Adriaansen, w.; B. van den Kieboom, s. en o.

Ginneken 4764. Mr. W. H. E. baron van der Borch, b.; J. F. Maassen, w.; A. Diepstraten, w.; G. W. Metsers, s. en o.

Goorle 2067. J. Philipsen, b.; G. van Besouw, w.; C. Rens, w.; P. van Gorp Wz., s. en o.

Grave 2551. W. J. M. C. Friesen, b.; A. P. C. van Haaren, w.; dr. H. J. F. Giesbers, w.; F. J. X. M. Mommers, s.; H. Nieuwenhuizen, o.

's-Gravenmoer 1194. J. Loeff, b. en s.; W. Kielen, w.; C. J. Mout-haan, w.; M. Bennis, o.

Haaren 1697. C. A. Schijvens, b.; A. Verhoeven, w.; M. Verstijnen, w.; J. Verhoeven, s. en o.

Halsteren 3027. A. H. Testers, b.; A. C. van Loon, w.; A. de Weerd, w.; J. J. van Beckhoven, s.; B. de Graauw, o.

Haps 872. H. Mooren, b.; C. Thijssen, w.; M. Teunissen, w.; A. Selten, s.; J. Hurkens, o.

Hedikhuizen 1132. P. A. Luyben, b. en s.; J. van der Aa, w.; A. van der Geld, w.; J. Mommersteeg, o.

Heesbeen 1003. M. A. Boll, b. en s.; W. Branderhorst Jz., w.; J. C. Branderhorst, w.; G. Branderhorst Jz., o.

Heesch 2156. A. M. A. Wolters, b. en s.; H. van Bakel, w.; H. van de Poel Fz., w.; J. van Oort Jz., o.

Heeswijk 1120. A. L. Festen, b. en s.; M. Dobbelsteen Mz., w.; J. Verhoeven, w.; A. L. Dobbelsteen, o.

Heeze 1856. A. A. Deelen, b.; H. Deelen, w.; J. van Asten, w.; P. A. Strijbosch, s.; G. van Asten, o.

Helmond 8801. A. H. van Hoeck, b.; W. Berings, w.; J. A. Stevens, w.; W. F. Wolters, s.; A. H. van Moorsel, o.

Helvoort 1724. P. J. Verster, b. en s.; A. van Iersel, w.; M. Leyten Jz., w.; M. Leyten Fz., o.

Herpen 1644. Jhr. A. E. M. van Rijkevorsel van Kessel, b.; J. Lorskens, w.; R. van Duren, w.; J. P. Mes, s. en o.

Herpt 515. J. Buys Mz., b. en s.; J. J. Buys, w.; A. J. van Grevenbroek, w.; M. H. Buys, o.

's-Hertogenbosch 26743. Jhr. P. J. J. S. M. van der Does de Willebois, b.; R. A. van der Ven, w.; A. B. van der Steen, w.; J. B. A. van de Mortel, w.; mr. J. N. G. Sassen, s.; J. Th. Sopers, o.

Heusden 2010. P. L. Honcoop, b.; S. van Beest, w.; A. H. J. Verhoeven, w.; H. J. van Eggelen, s.; J. L. Kliebisch, o.

Hilvarenbeek 2331. F. J. B. Verlinden, b.; J. van Rooy, w.; J. C. van Laarhoven, w.; P. C. van den Berg, s.; J. Th. Verheggen, o.

Hoeven 2596. C. Broekhoven, b.; A. Couwenbergh, w.; B. M. van Meer, w.; A. van Hooydonk, s.; C. P. van Arendonek, o.

Hoogeloon 1497. A. J. van Eyk, b. en s.; J. H. van Dingenen, w.; G. Beex, w.; J. F. Willems, o.

Hooge- en Lage-Mierde 1330. J. H. Joekin, b.; J. Goudsmits, w.; J. C. Maas, w.; B. Verhagen, s.; H. W. van Loon, o.

Huiseling 629. G. J. F. van den Oever, b.; Ph. de Bruyn, w.; P. A. Kerkhoff, w.; A. van de Wiel, s. en o.

Huibergeren 725. J. B. van Agtmaal, b. en s.; C. Backx, w.; J. B. Nelen, w.; P. van den Eynden, o.

Klundert 3433. A. C. van der Elst, b.; P. A. den Engelse, w.; J. C. Punt, w.; E. A. Boot, s. en o.

Kromvoort 514. J. M. de Ruyter, b.; L. van de Goor, w.; F. A. van de Sande, w.; H. van de Goor, s.; J. Willems, o.

Kuik 2640. P. J. Groen, b.; A. Hurkens, w.; dr. P. H. H. van Aernsbergen, w.; J. C. van Casteren, s.; W. M. Thomassen, o.

Leende 1436. C. Notten, b.; W. van Hooff Jz., w.; J. Simkens, w.; A. A. Deelen, s.; A. van Engelen, o.

Liemde 1467. W. van de Laar, b. en s.; M. van Gerwen, w.; Ch. Welvaarts, w.; W. Quinten, o.

Lierop 908. G. Koolen, b.; N. Meulendijks, w.; M. van den Eynden, w.; P. Raaymakers, s.; G. van Asten, o.

Lieshout 1228. J. van den Heuvel, b. en s.; F. Verstappen, w.;

G. Swinkels, w.; A. Maas, o.

Linden 544. G. Vos, b.; L. Loeffen, w.; F. R. de Wildt, w.; H. Cruysen, s. en o.

Lith 1294. N. Dijkhoff, b.; E. Schouten, w.; L. van Sonsbeek, w.; H. Schouten, s.; Th. H. Pompen, o.

Lithooien 686. N. Dijkhoff, b.; W. Govers, w.; J. Liefkens, w.; H. Schouten, s.; W. van Teeffelen Wz., o.

Loon-op-Zand 7160. P. van Dortmond Gz., b.; E. J. Verster, w.; M. Vermeulen, w.; J. G. Anten, s.; P. Couwenberg, o.

Luiksgestel 858. J. A. Verhoeven, b. en s.; H. Heuvelmans, w.; J. H. Boudewijns, w.; W. Rombouts, o.

Maarheeze 616. J. A. Schepens, b.; J. Vos, w.; J. G. van Werde, w.; M. Guns, s.; J. B. Praats, o.

Maashees 1313. M. Barten, b.; C. Hermans, w.; A. W. van Dijk, w.; W. Huis, s.; L. A. Kersten, o.

Made en Drimmelen 3567. Jhr. A. R. Ph. V. de Girard de Miolet van Coehoorn, b.; H. B. van der Made, w.; J. Jansens, w.; B. G. van Campenhout, s.; J. van der Westen, o.

Meeuwen 772. Th. J. van Buuren, b.; B. Branderhorst, w.; A. Straver Wz., w.; J. B. Verhagen, s.; C. Straver Wz., o.

Megen 1782. W. H. Remmen, b.; H. Meys, w.; J. W. Kocken, w.; M. van Helvoort, s.; H. Sengers, o.

Michielsgestel (St.) 3756. L. van de Westelaken, b.; A. van den Oetelaar, w.; W. Huybers, w.; J. B. Verhagen, s.; E. Eykemans, o.

Mierloo 2631. M. N. Panken, b. en s.; J. L. Clereckx, w.; P. van Vlerken, w.; J. van Grootel Hz., o.

Mil en St.-Hubert 2385. H. Verstraaten, b.; P. van den Hoek, w.; P. J. Lamers, w.; A. R. Verstraaten, s. en o.

Moergestel 1314. W. van Heeswijk, b.; J. Wolfs, w.; J. Kaste-lijns, w.; J. van Hulten, s.; S. van Lommel, o.

Nieuwkuik 1432. J. van der Aa, b. en s.; A. van Buul, w.; C. de Hoog, w.; G. van Engelen, o.

Nieuw-Vosmeer 1137. J. A. Martelmans, b.; J. C. Schoutens, w.; P. Swagemakers, w.; J. Buysen, s. en o.

Nistelrode 2224. H. van de Ven, b. en s.; A. Goliarts, w.; G. van der Linden, w.; H. Verhofstad, o.

Nuland 1099. L. L. M. A. Nieuwenhuizen, b.; H. van Krey, w.; J. van Rosmalen, w.; J. E. D. During, s. en o.

Nunen 2601. J. van Hombergh, b.; J. Bijsterveld, w.; L. van Dooren, w.; F. van den Nieuwenhof, s.; J. van Coll, o.

Oedenrode (St.) 4651. C. J. Schindler, b.; H. L. van Gils, w.; W. van de Ven, w.; J. M. Kemps, s.; A. Taveniers, o.

Oeffelt 1027. M. A. Haerkens, b. en s.; J. M. Haerkens, w.; Th. Nelissen, w.; P. J. Nelissen, o.

Oerle 592. P. Lathouwers, b.; F. van Dooren, w.; G. J. de Bont, w.; P. de Bont, s.; Fr. Lathouwers, o.

Ooien 766. W. G. van Amstel, b.; J. F. van Teeffelen, w.; G. van den Boogaard, w.; H. Dijkhoff, s.; Th. van Vugt, o.

Oorschot 4471. J. N. H. M. van Baar, b.; A. van den Heuvel, w.; A. A. van Heumen, w.; J. H. M. de Vocht, s.; C. Vogels Gz., o.

Oosterwijk 2971. H. van Beckhoven, b.; W. L. Kluytmans, w.; Th. de Kroon, w.; W. van Roessel, s.; C. Kluytmans, o.

Oostelbeers 1030. E. Smulders, b.; W. Heuvelmans, w.; W. Deenen, w.; A. J. Smulders, s.; P. J. Liebrechts, o.

Oosterhout 10857. F. M. Gescher, b.; C. J. Schoormans, w.; H. M. Smits, w.; M. A. Smeets, s.; C. Willemse, o.

Oploo 1719. J. C. Arts, b. en s.; H. van Wanrooy, w.; P. Baltussen, w.; J. Th. Remmen, o.

Osch 7391. Mr. H. J. Fenseling, b.; H. F. van Erp, w.; H. F. van den Elzen, w.; E. H. van der Heyden, s.; J. Zonnenberg, o.

Ossendrecht 2374. P. J. van Mechelen, b.; J. B. Melsen, w.; H. Jansen, w.; E. J. H. Adan, s. en o.

Oud- en Nieuw-Gastel 4010. C. F. C. de Bie, b.; P. Smoor, w.; J. B. Peeters, w.; J. van Mechelen, s.; N. A. van Mechelen, o.

Oudenbosch 4475. J. J. B. de Klijn, b.; J. R. Binck, w.; P. A. van der Bom, w.; B. A. Geerts, s.; J. G. A. Settels, o.

Oudheusden 908. J. P. Pulles, b.; C. Pulles Az., w.; A. van Sluisveld Az., w.; J. Gijzels, s.; C. H. Klijn, o.

Prinsenhage 7104. A. Schrauwen, b.; J. van Baal, w.; A. van der Veeken, w.; L. P. A. Wermenbol, s.; A. Leydekkers, o.

Putte 1121., b.; P. H. Leys, w.; P. Verhoeven, w.; E. J. Leys, s.; Th. C. Leys, o.

Raamsdonk 4998. Mr. G. J. H. Heere, b.; C. A. V. van Laarhoven, w.; J. H. Kamp, w.; J. J. A. van Laarhoven, s.; H. A. H. Schoenmakers, o.

Ravenstein 947. R. A. A. van Blaarenbeek, b.; A. O. Donkers, w.;

- G. J. F. van den Oeyer, w.; P. J. Berben, s. en o.
Reek 896. C. W. P. M. Gervers, b.; N. L. Smits, w.; L. Zegers, w.; P. J. van der Heyden, s.; H. de Bruin, o.
Reuzel 1163. A. Willekens, b. en s.; A. Borgmans Jz., w.; J. Vosters, w.; N. Roymans, o.
Riethoven 577. W. Verhoeven, b. en s.; F. Willems, w.; A. van Gerwen, w.; H. van Deyck, o.
Rijsbergen 1504. W. M. F. Gommers, b. en s.; A. J. Maas, w.; M. Verdaasdonk, w.; A. Magilse, o.
Rijswijk 542. J. H. van Ouwerkerk, b. en s.; P. Westerlaken Jz., w.; W. van Andel Wz., w.; J. Westerlaken Pz., o.
Rozendaal 10974. L. J. Schoonheydt, b.; P. A. G. van Gilse, w.; E. P. A. van Loon, w.; C. J. Verheijen, s.; L. J. Peeters, o.
Rosmalen 3163. L. L. M. A. Nieuwenhuizen, b.; J. van Liempt, w.; A. de Laat, w.; A. A. Wolters, s.; A. de Laat, o.
Rukfen 4327. H. Antonissen, b.; C. de Regt Jz., w.; P. Jongeneelen, w.; M. van de Riet, s.; J. Voeten, o.
Sambeek 1553. L. J. Stevens, b.; P. Vink, w.; J. Melsen, w.; J. Versmeeten, s.; J. H. Maessen, o.
Schaik 1522. Jhr. A. E. M. van Rijkevorsel van Kessel, b.; J. H. van der Zanden, w.; B. Voet, w.; P. J. van der Heyden, s. en o.
Schijndel 5574. B. J. Hulshof Hz., b.; J. H. van de Ven, w.; F. R. Manders, w.; J. A. van der Spank, s.; W. Verkuylen, o.
Soerendonk 970. P. van Sambeek, b.; H. Groenen, w.; J. J. Pompen, w.; J. Damen, s. en o.
Sprang 1959. J. van Dijk, b.; J. Craaijo, w.; D. Soeters, w.; J. Dorrenboom, s. en o.
Standdaarbuiten 1452. J. J. B. de Klijn, b.; A. van Nimme, w.; H. Snoeks, w.; P. J. van Rooy, s.; L. W. de Klerck, o.
Steenbergen 6897. J. J. van Loon, b.; G. P. de Schamps, w.; J. van de Kar, w.; P. P. M. Jurgens, s.; H. Th. Hoffman, o.
Stiphout 669. A. van Lieshout, b.; H. Gijsbers, w.; P. Verhagen, w.; M. Sprengers, s.; G. Verstappen, o.
Stratum 3505. L. W. van Buel, b.; H. Versantvoort, w.; P. van Hoogstraten, w.; J. W. N. Müllers, s.; J. F. H. Frencken, o.
Strijp 1966. J. Vogels, b.; P. van Tuyn, w.; J. Vogels, w.; M. van Mierlo, s.; J. van der Sanden, o.
Terheiden 3263. G. J. Loonen, b.; G. A. van Goor, w.; C. Th.

- Wijtvliet, w.; A. van Meel, s. en o.
- Teteringen* 2408. L. J. Verdaasdonk, b. en s.; A. A. van Dijk, w.; A. van Dijk, w.; J. Koenraads, o.
- Tilburg* 33177. J. F. Jansen, b.; J. H. A. Diepen, w.; A. A. Mutsaers, w.; B. Smulders, w.; Q. Beljaars, s.; A. A. Janssens, o.
- Tongelre* 1145. A. van de Ven, b.; J. Dekkers, w.; N. Rovers, w.; J. H. Rijken, s.; G. van Poppel, o.
- Uden* 6053. L. van Wijnaerden, b.; J. van den Elzen, w.; A. Arts, w.; O. van Dijk, s.; Th. Hoefs, o.
- Udenhout* 2419. J. van Iersel, b.; A. Martens, w.; J. J. van Loon, w.; E. J. F. van Lieshout, s.; A. Heymans, o.
- Valkensweerd* 1791. J. van Best, b.; H. van den Besselaar, w.; A. Mollen, w.; H. Bijnen, s.; H. F. Daems, o.
- Veen* 948. J. van Doveren, b.; A. Blankers, w.; C. Schreuders, w.; H. G. 't Hooft, s. en o.
- Vechel* 5756. Jhr. V. F. A. H. de Kuyper, b., F. P. van den Heuvel, w., B. A. Völker, w., M. J. M. de Bruyn, s.,, o.
- Veldhoven* 1391. G. Jaspers, b., J. Koppelmans, w., F. van Dommelen, w., P. Louwers, s. en o.
- Velp* 684. C. W. P. M. Gervers, b. en s., J. van Berkel, w., J. H. Vos, w., F. G. Jansen, o.
- Vessem* 1079. J. H. Visschers, b. en s., J. de Rooy, w., J. van Ham, w., J. van Aalen, o.
- Vierlingsbeek* 1380. P. Jenniskens, b., Th. F. H. van Haaren, w., J. Stevens, w., W. van der Werff, s., G. de Paater, o.
- Vlierden* 579. G. M. Frencken, b. en s., A. Rovers, w., M. Bie-mans, w., P. Verstappen, o.
- Vlijmen* 3394. P. A. Zwaans Tz., b., M. L. Mommersteeg Pz., w., A. van der Heyden, w., J. A. Verhoeven, s., P. Mommersteeg, o.
- Vrijhoeven-Kapel* 466. J. van Dijk, b., W. Heymans, w., P. van Dommelen, w., C. F. Kien, s. en o.
- Vucht* 4918. A. M. J. Th. van Rijkevorsel, b., B. G. van der Heyden, w., Th. van Oers, w., A. J. van Hooff, s., G. L. de Leijer, o.
- Waalre* 879. T. Tops, b., P. J. van Zeelst, w., C. van Mierlo, w., H. Bijnen, s., J. Karmakers, o.
- Waalwijk* 4460. Jhr. A. E. M. B. van Grotenhuis, b., Th. J. Hoffmans, w., J. Timmermans Wz., w., F. W. van Liempt, s., J. B. van der Heyden, o.

Wanrooi 1009. J. C. H. B. van Lith, b., J. van den Broek, w., A. Smits, w., C. Cornelissen, s., M. Hermens, o.

Waspik 3057. F. Kamp Az., b., J. W. Zijlmans, w., H. F. de Bont Az., w., J. Willemse, s., A. Schoenmakers, o.

Werken en Sleenwijk (de) 2536. A. Verschoor, b., G. M. Sigmond, w., A. A. Voordendag, w., L. J. W. Struyk, s., G. Verbeek, o.

Werkendam 2723. J. J. van Tienhoven van den Bogaard, b., A. B. van Tienhoven, w., J. Blok, w., J. C. Pieck, s. en o.

Westerhoven 569. J. Baken, b. en s., S. Evers, w., G. A. Teuws, w., H. Schellens, o.

Wijk en Aalburg 2080. J. van Doveren, b. en s., A. van Wijk Az., w., R. Pullen, w., W. Bouman, o.

Willemstad 2034. H. A. van Rijn, b., mr. J. van Wijngaarden, w., A. Sonneveldt Pz., w., G. E. C. Ribbius, s. en o.

Woensdrecht 2867. E. M. G. Moors, b., J. F. Cornelissen, w., A. Kuylen PJz., w., L. S. Soffers, s., J. T. Soffers, o.

Woensel 5587. H. J. Vlijminex, b., Th. van Vroenhoven, w., A. A. van den Heuvel, w., J. van der Grinten, s., P. Vogels, o.

Woudrichem 1945. J. L. Kingmans, b., A. Struick, w., J. H. van Moock, w., H. Hello, s., J. Struick Cz., o.

Wouw 3860. C. A. Daverveldt b., A. Luykx, w., P. de Greef, w., A. J. van Son, s., J. Deckers, o.

Zeeland 1858. G. van Kilsdonk, b., A. van Schayk, w., J. van Dijk, w., J. Vertogen, s. en o.

Zeelst 1307. J. Habraken, b., A. Janssens, w., T. van Kemenade, w., W. M. T. C. de Vries, s., J. Th. van den Boomen, o.

Zesgehuchten 1015. J. Smulders, b., Th. van der Linden, w., J. Bastian, w., J. H. Kivits, s., J. Roest, o.

Zevenbergen 6529. F. W. baron van der Borch genaamd van Rouwenoort, b., W. Wijtvliet, w., C. van Schendel, w., J. M. H. van Woezik, s., L. Bartels, o.

Zomerem 2979. J. Verhoysen, b. en s., M. Bennenbroek, w., N. Bax, w., G. Verberne, o.

Zon en Breugel 1611. P. van Grinsven, b., A. van de Ven, w., J. Smulders, w., C. Ebben, s., L. Latijnhouwers, o.

Zundert 4029. b., F. J. E. van Tichelt, w., W. van Ginniken, w., C. A. Pillot, s., J. A. van Genk, o.

Zwaluwe (Hooge- en Lage-) 4293. D. J. baron van Heeckeren van

Bransenburg, B., P. Dubbelman, w., F. van Ginneken, w., A. J. Vos,
s. en o.

DIENSTDOENDE SCHUTTERIJEN.

's-Hertogenbosch.

Majoor commandant: Mr. L. A. Rits.

Eerste-luitenant-adjutant: J. N. Winter ¹⁾.

Eerste-luitenant-kwartiermeester: C. J. C. Hamilton.

Officier van gezondheid tweede kl: W. J. H. Westeneng, tijdelijk
belast met de waarneming.

Auditeur: Mr. E. H. J. M. van Zinnicq Bergmann.

Kapiteins: G. van Andel, J. V. J. van der Steen, mr. A. C. Bondam.

Eerste-luitenants: A. J. J. van de Well, L. E. J. M. van der
Kun,

Tweede-luitenants: Mr. R. H. A. M. Romme, J. Bax, mr. A.
Mijnlieff, R. C. G. M. baron de Bieberstein Rogalla Zawadsky, L. A.
van Bergen, W. J. van Dam, D. W. P. Wisboom, *à l. s.*

Kapelmeester van het muziekkorps: J. M. S. Heuckeroth ²⁾.

Breda.

Majoor commandant: A. J. H. van Goch.

Eerste-luitenant-kwartiermeester: J. G. Blaeser.

Officier van gezondheid tweede kl.: H. van Wijngaarden.

Auditeur: Mr. A. L. van Driel Krol.

Kapiteins: L. Kamerling, W. J. J. A. Vlasblom, G. J. H. Blaeser.

Eerste-luitenants: C. Schot, J. P. H. de Man, mr. F. E. Pels
Rijcken.

Tweede-luitenants: J. M. G. Lips, J. H. van de Weijer, J. J.
van Mierlo, mr. T. W. F. A. Mathon.

Kapelmeester van het muziekkorps: L. P. Kriens ²⁾.

Bergen-op-Zoom.

Majoor commandant: A. A. Appelboom.

Eerste-luitenant-kwartiermeester: P. C. Geysen ¹⁾.

¹⁾ Met personeelen rang van kapitein.

²⁾ Met personeelen rang van tweede-luitenant.

Officier van gezondheid tweede kl.:
 Auditeur: Mr. C. H. Prins.
 Plaatsvervangend auditeur: J. E. D. Vergroesen.
 Kapiteins: G. J. van Dixhoorn, C. E. F. Penders.
 Eerste-luitenants: J. D. A. La Rivière, W. C. P. Asselbergs,
 C. C. A. van Opdorp, *à l. s.*
 Tweede-luitenants:

Eindhoven.

Kapitein commandant: H. G. Smeets.
 Officier van gezondheid derde kl.: D. J. Aertnjs.
 Auditeur: J. M. Bockholz.
 Eerste-luitenant: C. A. H. Spoorenberg.
 Tweede-luitenants: M. M. A. Schellens, H. S. F. Koenen.

Tilburg.

Majoor commandant: M. J. J. H. Lommen.
 Eerste-luitenant-kwartiermeester: N. P. J. Daamen.
 Officieren van gezondheid tweede kl.: Dr. C. A. F. Deelen, dr. H.
 A. H. van der Heyden, *à l. s.*
 Auditeur: G. H. Peters.
 Kapiteins: H. C. H. van Roessel, J. Kooy, P. J. van den Bergh.
 Eerste-luitenants: I. I. Deen, F. A. Bruyelle, E. P. N. G. Lombaers.
 Tweede-luitenants: J. F. X. C. A. Jansen, D. Wijdom, J. C. J.
 H. Hubar, M. A. Mommers, W. P. J. Goijarts, W. H. C. Hermans,
 A. M. J. Kerstens, *à l. s.*, J. van Wieringhen Borski, *à l. s.*

Oosterhout.

Majoor commandant: A. E. Lindeman.
 Eerste-luitenant-kwartiermeester:
 Officier van gezondheid tweede kl.: P. J. B. van Horsigh.
 Auditeur: M. A. Smeets.
 Kapiteins: J. W. A. Sangster,
 Eerste-luitenants: A. W. Schets, E. Bouman.
 Tweede-luitenants: Mr. A. J. I. M. Smits,

Rozendaal.

Kapitein commandant: A. W. Braat.
 Officier van gezondheid tweede kl.:

Auditeur: P. A. Gielen.

Eerste-luitenant: G. G. C. Raaymakers.

Tweede-luitenants: J. E. J. Baudet,

Helmond.

Kapitein commandant: Aug. Sassen.

Officier van gezondheid derde kl.: Dr. A. C. R. I. de Bruyn ¹⁾.

Auditeur: W. F. Wolters.

Eerste-luitenant: Th. J. Roijakkers.

Tweede-luitenants: J. H. Spoorenberg, H. Pitlo.

Zevenbergen.

Kapitein commandant: J. S. G. Coets de Bosson.

Officier van gezondheid derde kl.:

Auditeur: J. M. H. van Woezik.

Eerste-luitenant: J. M. W. Lammers.

Tweede-luitenants: Mr. J. F. Ingen Housz, S. J. M. Kivits, P. den Ouden, *à l. s.*

Waalwijk.

Kapitein commandant: M. B. Timmermans.

Officier van gezondheid derde kl.: Dr. A. L. G. van Gils.

Auditeur: F. W. van Liempt.

Eerste-luitenant:

Tweede-luitenants: H. J. M. Witlox, I. van Leeuwen, A. A. G. van Baal.

Grave.

Kapitein commandant:

Officier van gezondheid derde kl.:

Auditeur: F. J. X. M. Mommers.

Eerste-luitenant: J. F. A. E. Hanssen.

Tweede-luitenants: N. W. M. J. Boerkamp, W. P. M. Penders, J. Venema, *à l. s.*

¹⁾ Met personeelen rang van officier van gezondheid tweede klasse.

Geneeskundige Raad voor Noordbrabant en Limburg.

LEDEN.

N. J. B. Landman, heel- en vroedmeester, Helvoort; dr. J. Roosenburg, 's-Hertogenbosch; L. F. A. van der Grinten, apotheker, Venloo; mr. W. C. J. Alpherts, officier van justitie, Breda; L. T. van Kleef, arts, Maastricht; dr. B. J. Holster, Klundert; dr. P. R. Mierlo, Breda; dr. G. W. Bruinsma, Steenberg; P. J. Kijn, apotheker, 's-Hertogenbosch; dr. C. H. G. H. Leurs, Roermond; dr. P. J. W. Bijnen, Breda; dr. M. J. Godefroi, 's-Hertogenbosch, tevens *secretaris*; H. M. J. E. Steyns, apotheker, Helmond; J. A. H. Rijke, apotheker, Eindhoven.

PLAATSVERVANGENDE LEDEN.

Dr. P. J. W. Dautzenberg, Rozendaal; dr. A. A. E. Goossens, Venlo; P. G. Steensma, apotheker, Breda; mr. A. B. H. van Rijkevorsel, Maastricht; A. H. Hermans, arts, Gennepe; dr. M. M. H. A. Sonnen, Echt; dr. J. A. van Roosmalen, Ravenstein; P. J. Roersch, apotheker, Maastricht; H. Z. Woltersom, gepens. officier van gezondheid 1e kl., Maastricht; dr. M. H. J. Ruland, Maastricht; F. A. Haan, apotheker, Roermond; J. J. Steyns, apotheker, Maastricht; dr. L. M. J. Verlinden, arts, Bergen-op-Zoom.

HOOGERE BURGERSCHOLEN.

Bergen-op-Zoom.

Rijks hogere burgerschool met driejarigen cursus.

Directeur: A. W. H. van de Wijnperse, fr.

Leeraren: A. J. M. Brogtrop, wisk.; J. Kuypers, natuurk., scheik., nat. hist.; D. Stigter, staath., boekh.; H. W. Disper, aardr.; G. S. Reehorst, ges.; F. J. Bos, ned. schr.; W. F. Wolters, eng., hgd.; A. F. Gips, handt., lijnt.; W. Rutgers, gymn.

Breda.

Gemeentelijke hogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

Directeur: W. C. Hedick, natuurk., cosm.

Leeraren: J. C. Kluyver, wisk., mee. lijnt.; L. van der Vegt, wisk.; dr. J. D. R. Scheffer, scheik., nat. hist.; J. de Jong, ges., staatsw.;

H. A. Rijkens, aardr., handelsw.; J. M. Acket, ned.; C. Goedeljee, fr.;
C. J. Vierhout, hgd., ned.; M. G. van Neck, eng.; J. Coek, teek.

Helmond.

Rijks hogere burgerschool met driejarigen cursus.

Directeur: Dr. J. L. A. Steyns, wisk., natuurk.

Leeraren: P. Vlaanderen, wisk.; dr. F. F. A. Eick, scheik., nat. hist.; mr. E. J. van den Dungen, staath.; J. van de Linde, aardr., ges.; J. L. C. A. Meijer, ned.; J. H. V. Hennekens, fr.; P. J. Bom, eng., hgd., boekh.; P. H. Lexis, schr.; A. Asselbergs, handt., lijnt.; J. F. Pfaff, gymn.

's-Hertogenbosch.

Rijks hogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

Directeur: Dr. A. L. Lamers, scheik.

Leeraren: C. A. Cikot, wisk., mee., lijnt.; P. J. Bos, wisk.; dr. J. J. Schüingel, natuurk., cosm.; F. A. W. Schäfer, nat. hist., handelsw.; W. A. Coolen, staatsw.; dr. L. Boosten, aardr., gesch.; J. M. F. Servais, ned., schr.; H. C. Brans, fr.; J. H. A. van Ravenhorst, ned., eng.; J. H. Toole, hgd.; B. J. Bouwmeester jr., handt.; E. de Jong, gymn.

Tilburg.

Rijks hogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

Directeur: Dr. H. P. M. van der Horn van den Bos, scheik., nat. hist.

Leeraren: J. Cardinaal, wisk., mee., lijnt.; K. Bes, wisk., handelsw., schr.; dr. J. E. Couvée, natuurk., cosm., nat. hist.; A. Jansen, staatsw.; dr. F. C. Soer, aardr. ned.;, ges., ned.; J. M. Reinders, fr.; A. S. Kerk, eng.; J. F. D. Blöte, hgd.; P. A. Kraanen, handt.; H. Pfaff, gymn.

Burgeravondscholen en daarmee gelijkgestelde inrichtingen.

Breda.

Directeur: W. C. Hedick, natuurk.

Leeraren: L. van der Vegt, wisk.; dr. J. D. R. Scheffer, scheik., nat. hist.; W. H. Tromp, rek., ned., aardr.; J. M. Acket, ned.; C. Goedeljee, fr.; J. Coek, handt.; J. C. Kluyver, lijnt.

's-Hertogenbosch

Directeur: F. A. R. Woltering, wisk., mec., natuurk.

Leeraren: R. J. J. Swarte, wisk.; T. G. Heymans, wisk., ned., schr.; dr. J. Schüngel, natuurk., scheik.; G. Lammerschop, aardr., ned.; dr. L. J. W. Smit, staatsw.; J. M. Klardie, rek.; G. W. van Trier, ned., schr.

Tilburg.

Directeur: Dr. H. P. M. van der Horn van den Bos, scheik., techn.

Leeraren: M. Reyns, wisk.; B. Kouwenbergh, wisk., aardr., ges., ned.; K. Bes, mec., techn., natuurk.; L. H. Verschuuren, wisk., aardr., ges., ned.; P. A. Kraanen, handt., boets.; J. Cardinaal, lijnt.; C. F. van Hoof, lijnt.; H. Pfaff, gymn.

LAGER ONDERWIJS.

INSPECTEUR.

Inspectie Noordbrabant, Gelderland en Limburg: Jhr. mr. J. B. A. J. M. Verheijen, 's-Hertogenbosch.

SCHOOLOPZIENERS.

Bij elk arrondissement zijn de gemeenten vermeld, welke daartoe behooren. De districts-schoolopzieners, achter wier naam de woonplaats niet is vermeld, houden verblijf in de gemeente, waarnaar het district genoemd wordt.

District 's-Hertogenbosch. J. Ringeling.

Arrondissement 's-Hertogenbosch. Dr. F. B. Trosée, 's-Hertogenbosch. (Berlikum, Bokhoven, Empel en Meerwijk, Engelen, Esch, Haaren, Helvoort, 's-Hertogenbosch, Kromvoort, St.-Michielsgestel, Rosmalen, Vucht.)

Arrondissement Osch. Mr. F. A. Hengst, 's-Hertogenbosch. (Alem, Berchem, Deurzen, Dieden, Geffen, Heesch, Herpen, Huising, Lith, Lithoien, Megen, Nistelrode, Nuland, Ooien, Osch, Ravenstein, Reek, Schaik.)

Arrondissement Bokmeer. Mr. H. A. Sassen, 's-Hertogenbosch. (Beers, Beugen, Bokmeer, Escharen, Gassel, Grave, Haps, Kuik, Linden, Maashees, Mil, Oeffelt, Oploo, Sambeek, Velp, Vierlingsbeek, Wanrooi, Zeeland.)

District Breda. H. Th. van der Grinten.

Arrondissement Breda. Mr. W. J. G. baron van Oldeneel tot Oldenzeel, Oosterhout.

(Breda, Chaam, Dongen, Ginneken, Oosterhout, Prinsenhage, Rijsbergen, Teteringen, Zundert.)

Arrondissement Zevenbergen. Mr. M. Tijdeman jr., Breda.

(Etten en Leur, Fijnaart, Hoeven, Klundert, Made en Drimmelen, Oudenbosch, Oud- en Nieuw-Gastel, Rukfen, Standdaarbuiten, Terheiden, Willemstad, Zevenbergen, Zwaluwe.)

Arrondissement Bergen-op-Zoom. Mr. J. F. Ingen Housz, Zevenbergen.

(Bergen-op-Zoom, Dinteloord, Halsteren, Huibergen, Nieuw-Vosmeer, Ossendrecht, Putte, Rozendaal, Steenbergen, Woensdrecht, Wouw.)

District Tilburg. W. J. Ph. van Oppenraay, 's-Hertogenbosch.

Arrondissement Tilburg. Mr. H. C. F. Rits, Bergen-op-Zoom.

(Alfen en Riel, Baarle-Nassau, Berkel, Gilze en Rijen, Goorle, Hilvarenbeek, Hooge en Lage-Mierde, Oosterwijk, Tilburg.)

Arrondissement Heusden. A. Blok, Geertruidenberg.

(Almkerk, Andel, Drongelen, Dussen, Giesen, Hedikhuizen, Heesbeen, Herpt, Heusden, Meeuwen, Oudheusden, Rijswijk, Veen, de Werken en Sleeuwijk, Werkendam, Wijk en Aalburg, Woudrichem.)

Arrondissement Waalwijk. Jhr. mr. E. J. B. J. M. Verheijen, Loon-op-Zand.

(Baardwijk, Bezooien, Capelle, Drunen, Geertruidenberg, 's-Gravenmoer, Loon-op-Zand, Nieuwkuik, Raamsdonk, Sprang, Udenhout, Vlijmen, Vrijhoeven-Kapel, Waalwijk, Waspik.)

Arrondissement Oorschot. Mr. P. M. J. E. Bloemarts, Breda.

(Best, Bladel, Bokstel, Diesen, Hoogeloon, Liempde, Moergestel, Oorschot, Oostelbeers, Reuzel, Vessem.)

District Eindhoven. Mr. D. H. van den Acker.

Arrondissement Eindhoven. Mr. P. J. A. Smits, Eindhoven.

(Aalst, Bergeik, Borkel en Schaft, Dommelen, Duizel en Steensel, Eersel, Eindhoven, Gestel en Blaarthem, Luiksgestel, Nunen, Oerle, Riethoven, Stratum, Strijp, Tongelre, Valkenswaard, Veldhoven, Waalre, Westerhoven, Woensel, Zeelst, Zes-Gehuchten.)

Arrondissement Helmond. Dr. J. L. A. Steyns, Helmond.

(Aarle-Rikstel, Asten, Bakel, Beek en Donk, Budel, Deurne, Gel-

drop, Heeze, Helmond, Leende, Lierop, Lieshout, Maarheeze, Mierloo, Soerendonk, Stiphout, Vlierden, Zomeren.)

Arrondissement Vechel. Mr. J. F. Coolen, Vechel.

(Boekel, Dinter, den Dungen, Erp, Gemert, Heeswijk, St.-Oedenrode, Schijndel, Uden, Vechel, Zon en Breugel.)

Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's-Hertogenbosch.

Beschermheer: Z. M. de Koning.

Bestuur: Jhr. P. J. J. S. M. van der Does de Willebois, *voorzitter*; jhr. mr. J. B. A. J. M. Verheijen; jhr. mr. J. M. H. J. de Grez; A. J. A. van Lanschot; A. M. K. W. baron van Ittersum; F. X. C. Luyckx; mr. J. N. G. Sassen, *secretaris*.

Leeraren: J. Th. Stracké, *directeur*; A. G. Schull; A. van Asseldonk; P. M. Slager; H. J. Jonkergouw; B. J. Bouwmeester; J. Klompers; C. Peeters; W. Streng.

Provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noordbrabant.

Jhr. mr. P. J. Bosch van Drakestein, *eerevoorzitter*; jhr. mr. P. van Meeuwen, *1ste voorzitter*; mr. E. van Zinnicq Bergmann, *2de voorzitter*; mr. L. van Hasselt, *secretaris* en *waarn. bibliothecaris*; J. Ringeling, *vice-secretaris*; M. H. Bezemer, *penningmeester*.

Directe belastingen, invoerrechten en accijnzen.

Inspectie 's-Hertogenbosch.

Provinciale inspecteur: J. B. Story van Blokland.

Commies ter inspectie: C. F. G. Beekman.

Controleurs: 's-Hertogenbosch. (1ste afd.) H. A. Toe Water, (2de afd.) C. A. M. Bevers; — Rozendaal. S. N. Hoek; — Breda. W. F. C. J. Eerens; — Tilburg. L. de Fouw; — Eindhoven. H. Pel; — Bergen-op-Zoom. J. P. van Blarckom; — Geertruidenberg. D. Schindler.

Adjunct-controleur: Rozendaal. L. R. Wentholt.

Ontvangers:

Contrôle 's-Hertogenbosch. (Eerste afdeeling.)

's-Hertogenbosch. C. G. van Wijk Werneke; — *Vucht*, c. a. T. F. C. Leclercq; — *Vlijmen*, c. a. P. J. A. Groenewalt; — *Heusden*, c. a. G. J. van Soest.

(Tweede afdeeling.)

Osch, c. a. A. T. M. van Thiel; — *Lith*, c. a. A. R. Schuyling; — *Ravenstein*, c. a. G. T. A. Hendriks; — *Rosmalen*, c. a. Jhr. C. M. de Girard de Miolet van Coehoorn; — *Bokstel*, c. a. G. L. H. Derkx; — *Vechel*, c. a. C. J. A. Stakman; — *St.-Oedenrode*, c. a. J. Broekhoff; — *Gemert*, c. a. Jhr. J. W. E. von Schmidt auf Altenstadt.

Contrôle Rozendaal.

Rozendaal. Jhr. P. C. van der Does; — *Oudenbosch*, c. a. D. H. W. Laeijendecker; — *Etten en Leur*. G. M. A. Passtoors; *Zevenbergen*, c. a. B. C. Charbon; — *Willemstad*, c. a. J. Contant; — *Nispen*. H. van den Wildenberg, kommies-ontvanger.

Contrôle Breda.

Breda. H. E. Antink; — *Oosterhout*. J. H. Wiersma; — *Dongen*, c. a. J. M. du Cellié Muller; — *Ginniken*, c. a.; — *Zundert*, c. a. W. Kleber; — *Wernhout*., kommies-ontvanger; — *Strijbeek*. T. Engelkes, kommies-ontvanger.

Contrôle Tilburg.

Tilburg, c. a. P. C. Kooy; — *Baarle-Nassau*. A. J. M. de Magnée; — *Oorschot*, c. a. G. D. P. S. Hubar; — *Oosterwijk*, c. a. J. A. Rijpperda; — *Bladel*, c. a. J. J. W. Veldhorst; — *Goorle*. J. S. de Schepper, kommies-ontvanger; — *Reuzel*. A. A. Leith, komm.-ontv.

Contrôle Eindhoven.

Eindhoven, c. a.; — *Eindhoven* (buitengem.). A. H. Bosman; — *Helmond*, c. a. J. P. van Dugteren; — *Asten* c. a. T. A. Motké; — *Bergeik*, c. a. T. Vermeulen; — *Valkenswaard*.; — *Leende*, c. a. M. J. de Willigen; — *Budel*. (Station.) F. M. H. S. Derriks; — *Bergeiksche barrière*. F. M. Bosschart, kommies-ontvanger; — *Budel*. M. Setteur, kommies-ontvanger.

Contrôle Bergen-op-Zoom.

Bergen-op-Zoom, c. a. A. Voerman Cz.; — *Steenbergen*, c. a. P.

Schutjes; — *Ossendrecht*, c. a. G. van de Ven; — *Putte*, G. Kolkman, kommies-ontvanger.

Contrôle Geertruidenberg.

Geertuidenberg, c. a. C. A. Penning jr.; — *Waalwijk*, c. a. P. T. Moors; — *Woudrichem*, c. a. L. W. van der Kuyp; — *Dussen*, c. a. G. L. L. Motké; — *Kaatsheuvel*, c. a. J. H. Becking; — *Zwaluwe*, c. a. C. W. van der Meulen.

Surnumerairs: B. H. P. Janssen; A. M. H. Tonnaer; T. A. Coenen; J. H. van Barneveld; G. D. L. Rink

REGISTRATIE EN DOMEINEN.

Directie Middelburg.

Directeur: J. F. van Dunné.

Commies ter directie: D. van der Hurk, surnumerair.

Inspecteurs: *Middelburg*. C. A. Vriesendorp, 1e kl.; — *Breda*. R. P. van de Kastelee, 2e kl.; G. G. Kuypers, 3e kl.; — *Bergen-op-Zoom*. J. Heshusius, 3e kl.

Ontvangers der registratie en domeinen en Bewaarders van de hypotheeken en het kadaster (in Noordbrabant): *Breda*. Jhr. A. N. F. Flugi van Aspermont (hyp.); E. Groeneveld de Cock (reg.); — *Oosterhout*. H. H. Dolk; — *Rozendaal*. H. C. Rant; — *Zevenbergen*. J. S. P. W. Eerens; — *Bergen-op-Zoom*. D. E. C. Frankamp; — *Werkendam*. H. C. Snethlage.

Directie Maastricht.

Directeur: W. L. Stroom.

Commies ter directie: J. A. Smits, surnumerair.

Inspecteurs: *Maastricht*. K. F. Ariëns, 1e kl.; — *Roermond*. W. Wondergem, 3e kl.; — *'s-Hertogenbosch*. J. A. Enuma, 2e kl.

Ontvangers der registratie en domeinen en Bewaarders van de hypotheeken en het kadaster (in Noordbrabant): *'s-Hertogenbosch*. A. Bevers (hyp.); L. van Assen (reg.); — *Osch*. A. van Drooge; — *Grave*. G. J. ten Cate; — *Tilburg*. G. H. Peters; — *Waalwijk*. A. H. van Deventer; — *Vechel*. J. R. C. H. Berger; — *Boksmeer*. L. E. J. F. Mollerus; — *Eindhoven*. M. S. van Dunné (reg.); J. van Blarkom (hyp.); — *Oorschot*. H. Burger; — *Helmond*. J. Veenenbos.

LANDMETERS VAN HET KADASTER.

Het romeinsche cijfer wijst de klasse der landmeters aan. Zij, achter wier naam de letters v. d., k. d. of b. d. voorkomen, zijn respectievelijk werkzaam voor velddienst, kantoordienst of buitengewonen dienst.

Divisie Roermond.

Eindhoven. R. van Dijk, I, k. d.; Ad. Borrenbergen, I, v. d.; J. J. Blom, III, v. d.; F. H. A. J. Bingen, III, v. d.

Divisie 's-Hertogenbosch.

's-Hertogenbosch. W. J. A. Ummels, I, v. d.; W. van Dijk, II, k. d.; C. L. Treffers, II, b. d.; W. Vrugink, III, v. d.; C. Wondergem, III, v. d.; J. W. A. Zeller, III, b. d.; A. J. de Groot, III, v. d.; J. Gestelie, IV, v. d.

Breda. Ant. Borrenbergen, I, v. d.; J. J. L. Teychiné, I, k. d.; A. C. Oosterman, II, v. d.; J. C. Thonus, II, v. d.; C. W. Hoffmann, II, b. d.; H. D. Arentsen, III, b. d.; W. J. de Haan, IV, v. d.

WATERSCHAPPEN.

(Verkorting: d. dijkgraaf; g. gezwoen; gec. gecommitteerde; h. heemraad; hoogd. h. hoogdijkheemraad; l. lid; p. penningmeester; s. secretaris; s.-p. secretaris-penningmeester; v. voorzitter.

Altend. (Het Nieuwland van) A. den Dekker, d.; G. W. Schouten, h.; A. Middelkoop Dz., h.; A. van de Koppel Az., h.; H. Donker, h.; P. H. van Dusseldorp, h.; M. M. van Baasbank, h.; D. Pieck, s.-p.

Altend. (Het Oudland van) A. B. van Tienhoven, d.; Arie Straver, hoogd. h.; C. A. de Jong, hoogd. h.; W. van Eeten, hoogd. h.; A. van Eeten, hoogd. h.; A. Verschoor, hoogd. h.; A. B. Snoek, hoogd. h.; A. Naaijen, hoogd. h.; J. H. van Ouwerkerk, s.-p.

Augustapolder. J. B. van de Moer, 1ste l., tevens voorzitter van het bestuur; A. van Loon, l.; J. F. Cornelissen, l.; A. C. J. Smits, s.-p.

Auvergnepolder. A. H. Testers, d.; P. J. C. Korst, g.; P. L. van Hooff, g.; B. de Graauw, s.-p.

Dieden. (Polter van) A. Bijl, d.; W. van Rhijn, h.; J. H. van den Bergh, h.; M. Konings, h.; J. Boerboom, s.-p.

Dintelpolder. A. Q. Testers, d.; L. M. Geers, g.; A. Blommerde, g.; J. Herselman, s.-p.

Drongelsche zeedijk. Zie *Heusden*

Eigen. (Polder van der) Jhr. M. A. Snoeck, v.; J. Westerlaken, l.; G. J. van Beek, l.; J. Sigmans, l.; mr. F. A. J. A. H. M. Hengst, l.; jhr. A. A. A. M. van der Does de Willebois, s.-p.

Emiliapolder. H. B. van der Made, d.; J. van Dongen, h.; C. Berende, h.; W. den Reijer, h.; B. G. van Campenhout, h.; N. Meijers, s.-p.

Empel en Meerwijk. (Dijk- en polderbestuur van) W. A. Godschalx, v.; P. H. de Bekker, gec.; L. J. C. Bogaerts, gec.; T. Pels, s.-p.

Escharen en Gassel. (Polder van) H. Nieuwenhuizen, d.; F. Cruysen, h.; J. Poels, h.; A. Adriaans, h.; J. F. Schamp, h.; A. J. Poos, h.; T. Peters, h.; P. A. Mooren, s.-p.

Heen. (Polder de) G. P. de Neve, d.; F. A. Rovers, l.; P. Swagemakers, l.; J. van de Kar, s.-p.

Hemaal. (Dijk- en polderbestuur van het Hoog-) W. van Teeffelen, v.; J. Romijnders, l.; J. van de Wert, l.; G. M. van Erp, l.; L. van Oss, l.; P. A. van Erp, l.; J. van Erp Wz., l.; N. Dijkhoff, s.-p.

Hemaal. (Dijk- en polderbestuur van het Laag-) L. J. C. Bogaerts, d.; G. van Maren, gec.; J. de Werd Az., l.; M. Pompen Gz., l.; L. Nieuwenhuyzen, s.-p.

Heusden. (Hooge Maasdijk van Stad en Lande van) Vereenigd met den Drongelschen, Doeverschen en Oud-Heusdenschen zeedijk. P. L. Honcoop, d.; C. H. Kleyn, h.; L. van Eeten, h.; J. Millenaar Nz., h.; G. van Everdingen, h.; C. van der Heyden, h.; J. C. van Bokhoven, h.; A. Straver Jz., l.; W. Uithoven, l.; F. van Wagenberg, l.; D. Duyser, s.-p.

Maas. (Bestuur van het waterschap der Oude) G. van Everdingen, v. en l.; J. H. A. Loeff, l.; G. Branderhorst Jz., l.; P. L. Honcoop, l.; M. H. Buys, l.; M. A. Boll, s.-p.

Mark en Dintel. P. Smoor, d.; M. Blankers, h.; mr. J. H. van Mierlo, h.; C. Aarden, h.; A. Q. Testers, h.; H. Snoeks, s.-p.

Mars en Wijth. (Dijk- en polderbestuur van) F. X. P. R. Walter, d.; G. van Kilsdonk, h.; W. J. M. C. Friesen, h.; A. J. J. A. Walter, h.; H. Verstraaten, h.; J. W. Luyckx, s.-p.

Megen. (Dijk- en polderbestuur 's Lands van) J. T. van der Heyde, d.; H. van Breda Rz., h.; J. Spierings jr., h.; G. de Werdt, h.; L. H. Coolen, h.; S. Roefs, h.; J. H. van den Boogaard, h.; M. van Helvoort, s.; J. W. Kocken, p.

Neerloon. (Polder van) P. A. Kerkhoff, d.; H. van Aar, h.; M. van Asten, h.; J. van Uden, h.; G. J. Kerkhoff, h.; G. Reys Sz., h.; M. Jansen, s.-p.

Noordoostelijk deel van Noordbrabant. (Waterschap tot verbetering van den waterstaatstoestand in het) Mr. A. H. Sassen, v.; W. A. Godschalx, l.; G. M. van Erp, l.; L. H. Coolen, l.; H. G. van Leeuwen, l.; J. M. de Ruyter, l.; M. Mommersteeg, l.; A. Jansen, s.

Ooien. (Dijk- en polderbestuur van) W. G. van Amstel, d.; M. van Vugt, n.; Ph. de Werd, n.; J. C. Ruysbroek, n.; H. van de Ven, n.; W. Peperkamp, n.; Th. van Vugt, s.-p.

Ossendrecht. (Voordpolder van) J. Jacobs, d.; P. J. Melsen, 1ste g.;, 2de g.; J. F. Theuns, s.-p.

Ossendrecht. (Zuidpolder van) P. van Lindonk, d.; C. J. Philips, 1ste g.; A. van den Eynden, 2de g.; J. F. Theuns, s.-p.

Oudheusdensche zeedijk. Zie Heusden.

Prins Karelpolder. C. Jacobs PJz., d.; A. Kuylen PJz., 1ste g.; W. Kuylen, 2de g.; F. A. Dietvors, s.-p.

Ravenstein. (Dijk- en Polderbestuur 's Lands van) P. A. van der Putten, d.; J. van den Berg Mz., n.; G. J. F. van den Oever, n.; M. Olymeulen, n.; H. H. Elemans, n.; A. J. Smits, n.; A. Schonenberg, n.; P. J. Berben, s.-p.

Roijalenspolder. J. Wijtvliet, v.; F. van Ginniken, l.; J. Sprangers Wz., l.; R. Hermus l.; G. van Gils, l.; W. E. Becking, s.-p.

Rozendaalschen en Steenbergischen vliet. (Heemraadschap van den) A. C. Verbeek, d.; P. A. G. van Gilze, n.; A. de Wit, n.; A. N. A. Roeijers, n.; M. Uyt de Willigen, n.; A. J. de Bruyn, n.; L. J. Schoonheydt, s.; G. P. Deschamps, p.

Ruigenhil. (Polder) C. Dane, d.; P. Maris Pz., g.; A. J. Punt, g.; D. Burgers Az., g.; C. D. Knook, s.-p.

Theodoruspolder. J. Beijjaarts, d.; C. A. de Bruyn, n.; J. M. Smits, n.; A. C. J. Smits, s.-p.

KAMERS VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN.

Bergen-op-Zoom.

Opgericht in 1853. Aantal leden 7.

Kiezers moeten in het patentrecht zijn aangeslagen voor f 7.—.

J. M. Swaan, *voorz.*;, *vice-voorz.*; W. Asselbergs; C. A. Daverveld; P. C. Geyzen; J. W. Nelissen; A. C. Streyers; F. N. J. Gussenhoven, *secr.*

Breda.

Opgericht in 1852. Aantal leden 9. Census f 10.—.

F. H. M. Smits, *voorz.*; K. G. Oukoop, *vice-voorz.*; B. van Dongen; B. Ingen-Housz; C. J. Marijnen; W. Merkelbach; J. J. Nelissen; J. de Swert; G. G. J. Verdussen; mr. M. P. M. van Dam, *secr.*

Eindhoven.

Opgericht in 1852. Aantal leden 7. Census f 8.—.

A. F. van Moorsel, *voorz.*; C. J. E. Redelé, *vice-voorz.*; F. A. H. van den Bichelaer; F. H. van Kol; C. H. F. Mennen; H. J. van Mierlo; J. A. Schellens; J. Bockholts, *secr.*

Helmond.

Opgericht in 1852. Aantal leden 9. Census f 8.—.

G. M. A. Coovels, *voorz.*; W. H. N. van Asten, *vice-voorz.*; A. H. van Glabbeek; A. H. van Hoeck; D. van Lookeren Campagne; J. A. Pistorius; H. J. Raymakers; W. F. M. Swinkels; P. F. van Vlissingen; Aug. Sassen, *secr.*

's-Hertogenbosch.

Opgericht in 1852. Aantal leden 9. Census f 20.—.

Jos. J. van de Ven, *voorz.*; N. Rouppe van der Voort, *vice-voorz.*; B. van Andel; J. W. R. van Gulick; B. Lutkie; P. M. Meuwese; P. L. Reynders; J. van der Schuyt; J. G. M. van Vugt; Th. Pels, *secr.*

Oosterhout.

Opgericht in 1866. Aantal leden 7. Census f 8.—.

W. A. Fick, *voorz.*; J. H. J. Zuure, *vice-voorz.*; L. P. A. de Bruin; J. B. Leppers; G. J. van Loon; Johs. Oomen; J. A. van der Pol; J. H. van der Pol, *secr.*

Tilburg.

Opgericht in 1852. Aantal leden 9. Census f 8.—.

J. H. A. Diepen, *voorz.*; A. A. Mutsaers, *vice-voorz.*; J. B. Brouwers; A. A. J. van Doorn; H. Eras; B. G. H. Mutsaers; G. J. D. Pollet; B. T. E. Sträter;; F. P. M. van der Marek, *secr.*

Vechel.

Opgericht in 1865. Aantal leden 7. Census f 10.—.

B. A. Völker, *voorz.*; F. W. M. Manders, *vice-voorz.*; H. van Haa-

ren; A. P. van Hout; J. A. Perée; F. C. Rath; P. J. van de Ven;
M. J. M. de Bruyn, *seer.*

Waalwijk.

Opgericht in 1877. Aantal leden 5. Census f 8.—, met de ope.

J. B. Timmermans, *voorz.*; S. Fano, *vice-voorz.*; C. G. van der Heijden; J. B. van der Heijden; A. C. Zijlmans; F. W. van Liempt, *seer.*

EEREDIENSTEN.

ROOMSCH-KATHOLIEK KERKGENOOTSCHAP.

BISDOM VAN 'S-HERTOGENBOSCH.

Het bisdom van 's-Hertogenbosch is ingedeeld in zestien dekenaten, te zamen tellende 240 parochiën, 6 rectoraten, 240 pastoors, 6 rectors, 1 coadjutor, 276 kapelaans, vicarissen en adsistenten. Deze getallen verdeelen zich naar de dekenaten en provinciën als volgt:

Dekenaten.	KERKEL. GEMEENTEN.			PLAATSELIJKE DIENSTDOENDE GEESTELIJKEN.				
	Paroch.	Rect.	Totaal.	Pastoors.	Rectors.	Coadj.	Kapelaans, vicar. en adsistent.	Totaal.
's-Hertogenbosch . . .	5	1	6	5	1	"	20	26
Asten	10	1	11	10	1	"	11	22
Bokstel	19	"	19	19	"	1	34	54
Druten.	18	"	18	18	"	"	12	30
Eindhoven.	22	"	22	22	"	"	22	44
Geertruidenberg. . .	15	"	15	15	"	"	17	32
Helmond	15	1	16	15	1	"	20	36
Heusden.	12	"	12	12	"	"	10	22
Kuik.	22	"	22	22	"	"	22	44
Nijmegen	19	1	20	19	1	"	25	45
Oorschot.	17	"	17	17	"	"	12	29
Osch	16	"	16	16	"	"	14	30
Ravenstein en Megen	19	"	19	19	"	"	21	40
Tilburg	5	1	6	5	1	"	18	24
Valkenswaard. . . .	18	1	19	18	1	"	12	31
Zaltbommel	8	"	8	8	"	"	6	14
Provinciën.								
Noordbrabant . . .	196	5	201	196	5	1	233	435
Gelderland	44	1	45	44	1	"	43	88

Bisschop.

Mgr. A. Godschalk, resideert te 's-Hertogenbosch.

Vicariss-generaal: A. van de Laar, kanunnik en pastoor te Osch.
 Secretarissen van het bisdom: H. A. Brouwers; J. A. M. van den Heuvel.

Kathedraal kapittel.

Proost: A. J. F. Mutsaers, president van het seminarie te Haaren.

Kanunniken: F. A. Clerex, deken van Helmond en pastoor te Veghel; W. van de Ven, plebaan en pastoor te 's-Hertogenbosch (H. Joannes evangelist); A. Kamp, agent der onderafdeeling van het seminarie te Haaren; A. W. D. Kuppen, pastoor te 's-Hertogenbosch (H. Catharina); P. P. Thijssen, deken en pastoor te Grave; A. van de Laar, deken en pastoor te Osch; W. H. van Gennip, deken en pastoor te Bokstel; C. J. A. Terwindt, kapelaan te St.-Michielsgestel.

Dekens: 's-Hertogenbosch. W. van de Ven, kanunnik en plebaan.
 — Asten. L. J. van de Mortel, pastoor te Asten. — Bokstel. W. H. van Gennip, pastoor te Bokstel. — Druten. J. D. Joren, pastoor te Leeuwen. — Eindhoven. J. van Iersel, pastoor te Eindhoven. — Geertruidenberg. J. Wijne, pastoor te Waspik. — Helmond. F. A. Clerex, pastoor te Vechel. — Heusden. J. H. van Baar, pastoor te Nieuwkuik. — Kuik. P. P. Thijssen, pastoor te Grave. — Nijmegen. J. C. Broekmijer, pastoor te Nijmegen (H. Franciscus). — Oorschot. P. H. van de Loo, pastoor te Hilvarenbeek. — Osch. A. van de Laar, pastoor te Osch. — Ravenstein en Megen. J. T. Wouters, pastoor te Ravenstein. — Tilburg. J. A. de Beer, rector te Tilburg (H. Hart van Maria en H. Vincentius). — Valkenswaard. H. J. van Sluysvelt, pastoor te Valkenswaard. — Zaltbommel. L. F. Gast, pastoor te Driel.

Bisschoppelijk seminarie.

Het seminarie is in twee afdelingen gesplitst. De hoofdafdeeling is gevestigd te Haaren, de onderafdeeling te St.-Michielsgestel, beide in de provincie Noordbrabant.

Hoofdafdeeling.

President: A. J. F. Mutsaers, proost enz.

Professoren: J. van Brussel; F. A. L. Bronsgeest; A. B. Sala; L. Berkyens; G. W. J. M. van Zinnicq Bergmann; J. Pompen.

Onderafdeeling.

Regent: A. Kamp.

Professoren: A. T. Panken; B. J. Janssens; A. N. Mutsaers; T. van Amelsvoord; A. F. Diepen; P. B. H. van Eyl; J. H. Selten; B. T. Mous-sault; C. J. B. Aussems; A. Hermus; W. H. van Besouwen; M. Steuvers; K. P. M. Swagemakers; H. M. J. Sweers; J. J. H. M. Völker.

BISDOM VAN BREDA.

Het bisdom van Breda is ingedeeld in acht dekenaten, te zamen tellende 91 parochiën, 4 rectoraten, 91 pastoors en desservanten, 4 rectors, 112 kapelaans, vicarissen en adsistenten. Deze getallen verdeelen zich naar de dekenaten en provinciën als volgt:

Dekenaten.	KERKEL. GEMEENTEN.			PLAATSELIJKE DIENSTDOENDE GEESTELIJKEN.			
	Paroch.	Rect.	Totaal.	Pastoors, en desservanten.	Rectors.	Kapelaans, vicarissen en adsistenten.	Totaal.
Breda	10	2	12	10	2	19	31
Aardenburg	10	"	10	10	"	7	17
Bergen-op-Zoom	12	1	13	12	1	18	31
Etten	12	"	12	12	"	15	27
Ginniken	11	"	11	11	"	9	20
Hulst	17	"	17	17	"	15	32
Oosterhout	9	"	9	9	"	12	21
Steenbergen	10	1	11	10	1	17	28
Provinciën.							
Noordbrabant	64	4	68	64	4	91	159
Zeeland	27	"	27	27	"	21	48

Bisschop.

Mgr. P. Leyten, resideert te Breda.

Vicaris-generaal: A. H. van den Corput, kanunnik en pastoor van de hulpkerk op het Bagijnhof te Breda.

Secretaris van het bisdom: H. Gillis.

Kathedraal kapittel.

Proost: C. van der Veeke, oud-vicaris-generaal en oud-president van het seminarie te Hoeven.

Kanunniken: G. de Nijs, pastoor te Oosterhout (Middelwijk); G. van Spaandonk, pastoor te Breda (H. Antonius van Padua); A. W. van Rijen, president van het seminarie te Hoeven; C. van Mechelen, deken van Etten en pastoor te Sprundel; J. L. van Dijk, deken en pastoor te Ginniken; A. H. van den Corput, vicaris-generaal en pastoor van de hulpkerk op het Bagijnhof te Breda; J. W. Smeur, pastoor te Breda (H. Maria Hemelvaart); F. A. van Dijk, pastoor te Breda (H. Barbara).

Dekens: *Breda*. P. van Oers, pastoor te Prinsenhage. — *Aardenburg*. S. H. Nuss, pastoor te Aardenburg. — *Bergen-op-Zoom*. C. Doggen, pastoor te Lepelstraat. — *Etten*. C. van Mechelen, kanunnik en pastoor te Sprundel. — *Ginneken*. J. L. van Dijk, pastoor te Ginniken. — *Hulst*. T. P. Hessels, pastoor te Hulst. — *Oosterhout*. G. de Nijs,

kanunnik en pastoor te Oosterhout. — *Steenbergen*. J. Uttewilligen, pastoor te Steenbergen.

Bisschoppelijk seminarie.

Het seminarie is in twee afdeelingen gesplitst. De hoofdafdeeling is gevestigd in de gemeente Hoeven, de onderafdeeling te Bavel, in de gemeente Ginniken-en-Bavel, beide in de provincie Noordbrabant.

Hoofdafdeeling.

President: A. W. van Rijen, kanunnik.

Professoren: P. Potters; J. Schets; C. M. Buysen; J. F. P. Verschraage; A. Resemans.

Onderafdeeling.

Regent: J. J. Hopstaken.

Professoren: A. Graumans; A. J. van Goch; J. J. M. van Goch; C. P. A. Palinckx; J. P. M. Michielsen; L. A. Fick; P. J. Plaschaert; A. F. Bleijenbergh; A. G. Couwenbergh; J. C. C. Siebelink; M. J. Buron.

HERVORMD KERKGENOOTSCHAP.

De Nederlandsche Hervormde kerk heeft voor Noordbrabant en Limburg 5 klassen, 16 ringen, 109 gemeenten en 115 predikanten.

Deze getallen verdeelen zich als volgt:

Klassen.	Ringen.	Gemeenten.	Predikanten.
's-Hertogenbosch	4	20	22
Breda	4	30	33
Heusden	3	26	26
Eindhoven	2	17	17
Maastricht	3	16	17

PROVINCIAAL COLLEGE VAN TOEZICHT OP HET BEHEER DER KERKELIJKE GOEDEREN EN FONDSSEN VAN DE HERVORMDE GEMEENTEN.

J. A. van Walsem, Vucht, *voorzitter*; R. A. van Heusden, Rosmalen; mr. W. D. Bosch Hz., 's-Hertogenbosch; G. J. van Lakerveld, Helmond; G. W. Bossers, Prinsenhage; L. C. van de Ven, Bergen-op-Zoom; W. van Eeten, Uitwijk; dr. J. K. Koch, 's-Hertogenbosch, *secretaris*.

PROVINCIAAL KERKBESTUUR VAN NOORDBRABANT EN LIMBURG.

In de volgende opgaven beteekent H. hoogleeraar; P. predikant; E.-P. emeritus-predikant; O. ouderling.

President: Dr. J. K. Koch, P., 's-Hertogenbosch.

Vice-President: Dr. W. F. C. J. van Heel, P., Roermond.

Secretaris: J. A. van Walsem, E.-P., Vucht.

Secundus: Dr. J. K. Koch, P., 's-Hertogenbosch.

Voor de klasse 's-Hertogenbosch.

Leden: Dr. J. K. Koch, P., 's-Hertogenbosch; Mr. F. Pleyte, O., 's-Hertogenbosch.

Secundi: D. G. M. Roldanus, P., 's-Hertogenbosch; P. J. Groen, O., Kuik.

Voor de klasse Breda.

Leden: A. A. van Meurs, P., Breda.

Secundi: A. M. Venker, P., Steenberg.

Voor de klasse Heusden.

Leden: G. J. van de Pol, P., Werkendam; Mr. T. H. Bondam, O., 's-Hertogenbosch.

Secundi: W. van Asch, P., Eeten; Dr. H. Z. Woltersom, O., Maastricht.

Voor de klasse Eindhoven.

Leden: G. J. van Lakerveld, P., Helmond.

Secundi: Dr. H. Was, P., St.-Oedenrode.

Voor de klasse Maastricht.

Leden: Dr. W. F. C. J. van Heel, P., Roermond

Secundi: B. Bolleman van der Veen, P., Stevensweerd.

CLASSICAAL BESTUUR VAN NOORDBRABANT EN LIMBURG.

De eerstvermelde naam is die van den praeses, de tweede van den assessor, de derde van den scriba. Al de titularissen zijn predikanten.

's-Hertogenbosch. S. D. J. H. Krol, Lith; A. R. Blok, Kuik; H. van Woudenberg Hamstra, Ooien en Megen.

Breda. J. G. W. Krol, Oudenbosch; J. C. Tersteeg, Bergen-op-Zoom; D. Beeckman, Breda.

Heusden. J. H. Beekman, Almkerk; D. Wielandt, Heusden; G. O. W. van Geytenbeek, Sleenwijk.

Eindhoven. E. J. F. van Dissel, Bladel; H. J. Krol Lz., Valkenswaard; J. D. Tilanus, Eindhoven.

Maastricht. C. P. de Groot, Maastricht; A. le Roy, Venlo; D. Hendriksz, Meerssen.

I N H O U D.

	Bladz.
Accijnsen-ambtenaren	62
Archieven	36
Arrondissements-Rechtbanken	38
Beeldende Kunsten (School voor)	62
Bisdommen.	69
Burgeravondscholen	59
Directe belastingen-ambtenaren	62
Domeinen-ambtenaren	64
Eerediensten	69
Eerste Kamer.	28
Gemeentebesturen	45
Geneeskundige Raad	58
Gerechtshof	37
Hervormd Kerkgenootschap	72
Hooge Raad	37
Hoogere Burgerscholen	58
Invoerrechten-ambtenaren.	62
Kadaster	65
Kamers van Koophandel en Fabrieken	67
Kantongerechten	39
Koninklijk Huis	27
Lager Onderwijs	60
Landmeters	65
Notarissen	42
Onderwijs	58
Politie	44
Posterijen	9
Provinciaal Bestuur.	33
Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.	62
Provinciale Staten	33
Rechtbanken	38
Rechtswezen	37

	Bladz.
Registratie-ambtenaren	64
Rijkspolitie.	44
Schutterijen	55
Seminariën	70 en 72
Staatsbestuur	27
Staten-Generaal	28
Tarieven der Posterijen	9
" " Telegrammen	21
" van het Zegel	23
Telegraafkantoren	17
Tweede Kamer	29
Verjaardagen Koninklijk Huis	27
Waterschappen	65
Zegelbepalingen	23

MENGELWERK.

MENGEL WERK

Het recht van voorpoting op den kant der openbare wegen in de voormalige Meierij van 's-Hertogenbosch.

Hoewel reeds sedert eeuwen velen van hen, die in de voormalige Meierij van 's-Bosch gronden hebben liggen, daarvoor op den kant der openbare wegen boomen hebben staan, zoo bestaat er toch nog steeds een groot verschil van gevoelen over de beantwoording der vraag of dit geschiedt krachtens een aan de geërfden toekomend recht dan wel ingevolge vergunning of eenvoudig gedoogen van het openbaar gezag. Terwijl men van de zijde der administratieve autoriteiten nog dikwijls de meening vindt voorgestaan, die o. a. nog in 1865 door den heer A. Dijkhoff verdedigd werd in zijn „Verslag van een onderzoek omtrent den rechtstoestand van de beplanting op den kant der openbare gemeentewegen in de voormalige Meierij van 's-Hertogenbosch, uitgebracht in de vergadering van de Burgerlijk-Administratieve Vereeniging van Burgemeesters en Secretarissen gevestigd te 's-Hertogenbosch”, te vinden in het werkje van W. A. Coolen, „De voorpotingen op de wegen en de heffing van plantgeld”, en die hierop neerkwam, dat het hebben van beplantingen op den kant der wegen zijn grond vindt, niet in het recht, maar eenigen alleen in willekeur, gedoogen of vergunning en dat het publiekrechtelijk lichaam, aan hetwelk de wegen jure publico behooren, dientengevolge bevoegd is het hebben dier beplantingen te doen ophouden (blz. 13 t. a. p.), treft men daarentegen bij de particulieren menigmaal een zoodanig vertrouwen aan op de deugdelijkheid en de onschendbaarheid van het

recht, dat huns inziens hun toekomst om voor hunne erven op den kant der openbare wegen boomen te hebben staan, dat zij zelfs niet eens dulden dat de uitoefening van dat pretens recht in het openbaar belang geregeld wordt. Van daar dat er herhaaldelijk tusschen de administratieve autoriteiten en de geërfdcn over de beplantingen op de wegen botsingen ontstaan, die verschillende keeren ten gevolge hadden, dat gemeenten of andere publiekrechtelijke lichamen of wel particulieren tot hunne schade in procedures geraakten, welke voorkomen hadden kunnen zijn, wanneer zij bekend waren geweest met hunne wederzijdsche rechten en verplichtingen ten aanzien der voorpotingen op de wegen.

Ik wil daarom in het kort de geschiedenis dier voorpotingen, voor wat de Meierij van 's-Bosch betreft, nagaan en daarbij trachten aan te toonen, (zooveel mogelijk met aanhaling der bronnen, waaruit ik mijne mededeelingen geput heb, op dat hij die lust mocht hebben dit onderwerp zelfstandig te onderzoeken, in de gelegenheid zij aan de door mij opgegeven plaatsen de juistheid mijner zienswijze te toetsen), dat er in gezegde landstreek een recht der geërfdcn bestaat om voor hunne gronden op den kant der openbare wegen boomen te hebben staan.

Zooals blijkt uit de ordonnanties van Philips den Goede van 26 Mei 1462 en van Karel V van 18 Juni 1529, te vinden bij Martinez Het recht Domaniael van Z. M. in het Hertogdom Brabant enz. blz. 219—223, die, om eens de woorden van Mr. Thorbecke te herhalen, voorkomende in diens brief, welke voorafgaat aan De Pleitrede van Mr. Mauritz Ganderheyden Over het wettig voortdurend bestaan van het domaniaal tiendregt, „geen nieuw regt bevatten maar enkel verklaren wat reeds regtens was”, waren de Hertogen van Brabant en na hen HH. MM. Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden of de andere grondheeren, die men in Brabant had, aldaar, voor zooverre anderen daarop niet een bewijsbaar recht hadden, eigenaars van de heiden, vroenten, moeren en andere woeste en inculte gronden, in Brabant meestal bekend onder den naam van „gemeentens” (¹) en

(¹) Zie over de zoogenaamde „gemeentens” Mr. van Reede Diss. de juribus toparchicis (Utrecht 1850) § VI.

Mr. Ganderheyden. Vertoog betrekkelijk de uitgften van gemeentens- en heidegronden in Noord-Brabant, bladz. 44 en vlgd.

Mr. Bondam. Diss. De Ortensche verwickelingen (Groningen 1886), bladz. 50.

Arr. R. te 's Bosch, 10 Mei 1871, Rechtsg. Bijbl. A. 1872, bladz. 512.

van de openbare wegen en straten, (¹) enz.

Uit den aard der zaak brachten die goederen aan den Heer van den Lande weinig op, daar zij meerendeels onvruchtbare gronden waren en hij ze zelf moeielijk in cultuur kon brengen; hij gaf daarom, hetzij uit edelmoedigheid, hetzij uit zucht om zijne inkomsten door middel van eijnsen te vermeerderen of wel in de hoop, dat zijne belasting, *de houtschat* (²) genaamd, wat meer zou opbrengen, aan het corpus en de ingezetenen van dorpen of plaatsen, zoo dikwijls zij hem er om baden of ook wel uit eigen beweging, het recht om voor *hunne* erven op den kant der openbare wegen en tot op zekere breedte op de „gemeentens” („gemeentewaertsinne” heet het in de oude stukken) boomen of struikgewas ten hunnen profijte te planten en te hebben staan. Hij deed dat bij een charter, dat wegens deszelfs onderwerp den naam van *pootkaart* kreeg, (vandaar dat men naderhand, wanneer het recht van voorpoting gegeven werd, van „het verleenen van octrooi van pootkaart” sprak), somwijlen voor niets, doch meestal onder het beding van betaling van een prelevium (geldsom, die ineens en vooraf betaald werd, in het Nederlandsch *voorlijf* genaamd) of van eenen jaarlijkschen eijns, en onder de verplichting van betaling van den houtschat (³).

Zoo gaf Goessen Heym, raad en rentmeester van Karel den Stoute, namens dezen in 1470 aan de ingezetenen van Tongelre de navolgende pootkaart: (⁴) Iek Goessen Heym, raedt mijns genadigste heeren Hertogen van Bourge ende van Brabant enz. ende sijne genaden Rentmeester van Brabant in den bedrijve van 's-Hertogenbossche ende van Turnhout, doen condit enz., alsoo die goeden lieden ende ingese-

(¹) Van Heurn. Historie der Stad en Meierije van 's-Bosch I blz. 122, noot l. Stockmans Decisiones Brabantinae LXXXV n°. 1, LXXXVII n°. 3 et sqq. en LXXXIX n°. 1 et sqq.

Mr. Ganderheyden. Verhoog betrekkelijk de uitgiffen van gemeentens- en heidegronden in Noord-Brabant.

Mr. van Reede Diss. de juribus toparchicis § VII.

Arr. R. te 's-Bosch, 10 April 1874 W n°. 3752, bevestigd door Prov. Ger. in N.-Brabant, 25 Mei 1875 W 3886.

(²) Zie over deze belasting Van Heurn t. a. p. IV bladz. 247 en de Ordonnantie op het verpagten van den houtschat over de Stad en Meierije van 's-Bosch van 7 Febr. 1766.

(³) Redevoering van Mr. F. van Zinnicq Bergmann, in de 2e Kamer der Stat. Genl. van 4 Maart 1867. Handelingen der 2e Kamer, n°. 2881.

Arr. R. te 's-Bosch, 8 Nov. 1878 W n°. 4388.

(⁴) Rijksarchief van Noord-brabant.

tenen des dorps van Tongelre bij Eyndhoven mij diekwijls geclaegt ende te kennen gegeven hebben, allegerende hoe dat waer was, dat sij in groten gebreecke wesende omme dagelijckx hout te krijgen haer huysen ende timmeringe mede te reformeren ende oock te branden ende anders tot haeren profijten te oirboren, mitsdien dat hout aldaer in den dorpe ende oock anders daaromtrent alsoo vernielt ende afgehouden werdende, dat men dat niet gevoeghlijcken gekrijghen en konde, enz. Begeerende alsoo van mij die voorsr. goede luyden van Tongelre hen hierinne van mijnen voorsr. genadigsten Heren wegen te willen versien ende hen verleenen, dat een ijgelyk van hen mochte pooten en planten voor sijn erve ter gemeyntenwaertinne jonghe heesters ende boomen ende die boomen elk tot zijnen wille wederom uyt en af te mogen doen ende vellen ende tot sijnen profite orboren. Ende voort ander hout buyten 25 voeten ter gemeyntenwartsin ende op de gemeynten staende ende aldaar gepoot mogen werdende tot haeren gemeynen profijt te gebruycken ende de al op behoorlijcken houtschat mijnen voorsr. Genadighen Heeren ende zijnen nacomelinghen daer af te betalen. Ende dat sij van haere gemeynten mogen uytgeven en de vercoopen drie Bundre elken Bundre op eenen ouden Groote mijnen Genadighen Heer daer jaerlijckx af te betaelen omme metten pennighen daeraf comende her Kereke te reformeren, presenterende daeraf mijnen genadighen Her te betalen eens in gereede penninghen in maniere van voorlijve die somme van 12 Rijnsche guldens tot veertigh groote munten van Vlaenderen 1 stuck te reekenen, Soo ist, dat ick enz. den voorsr. goede luyden van Tongelre enz. *ende heuren erven ende nacomelingen* geconsenteert, gewillicoort ende verleent hebbe, consentere, willicore ende verleene mits desen, dat sij ende elx van hen allomme op de gemeynte van Tongelre voor sijn huysinge, erven en de goederen aldaer ten behoeven derselven ende anders om timmerhout ende ander hout te voeden ende te winnen, sal mogen setten ende planten tot sijnen profijte allerhanden eycken heesteren ende jonghe boomen sooveelen hun gelieven sal 25 voeten diepe ter selver gemeyntewartinne bij alsoo, dat sij *die straten ende wegen* aldaer gaende daer mede niet en beletten, maer die laten op haere rechte wijtte ende alsoo dat daer twee geladen wagenen malcanderen mogen lijden; dat oock die eyckelen, die daerop sullen wassen gemeyn sullen sijn voor die ghene, die in die voorsr. gemeynte ende plaetsen daer die geset ende geplant sullen worden gerecht sijn ende dat een ijege-

lijk soo wanneer hem dat gelieven sal dese voorsr. boomen ende pooters voor sijn erve sal mogen afdoen ende afhouden ende tot sijns elks profijt orboren ende besigen of die te vercoopen soo hem dat gelieven sal ende wederom jonghe heesters ende poten in die stadt van die afgehouden boomen mogen setten ende planten beheltelijken so wanneer sij die voorsr. eijcken ende boomen ofte eenighe van dien sullen willen afhouden ende die vercoopen mijnen gen. Heeren ende zijne erven ende nacomelingen Hertogen ende Hertoginnen van Brabant zijnen ofte haeren behoorlijken *houtschat*. Item hen voorts geconsenteert, gewillecoort ende verleent, consentere, willecoore ende verleene als voorsr. den voorsr. van Tongelre haeren erven ende nacomelingen van hen, dat zij alle hout staende op de voorsr. gemeynte sullen mogen afhouden ende andere nieuwe heesters, boomen ende potinge neder setten ende dat buyten de 25 voeten van de goeden luyden erven ende dat weder afhouden alst hun gelieven zal, beheltelijken *wegen en straten* haer behoorlijken wijtte als vooren, omme dat selve hout ofte penninghe daer af comende te beheeren tot ten gemeyne gebruycken ende orboren der goeden luyden van Tongelre voorn. Ende dat oock op behoorlijken houtschat als vooren. Enz. Ende hebben in den name mijns voorsr. Gen. Heren van mijnen officie wegen gelooft ende gelove mits desen den voorsr. goeden luyden ende ingezetenen van Tongelre ende heuren erven ende nacomelingen van hun dese voorsr. verleeninge ende consenteringen vast ende stedigh te houden *ten eeuwighen dagen sonder eenigh wederseggen*. 1470.

Keizer Karel V gaf aan het corpus en de ingezetenen van Hilvarenbeek in 1551 deze pootkaart: (¹)

Karel, Keizer enz. van wegen onsen beminden de schepenen, gesworen, kerkmeesters, heylige geestmeesters en andere gemeene ingezetenen der vrijheydt van Hilverenbeke, is ons verthoont ende te kenne gegeven, hoe dat haere voorsaten verkregen hebben gehadt van weylen zalr. memorien hartogh Janne, Hertogen van Lothrijck ende van Brabant etc. ende Heeren Rogiere van Leeftdale, als heere van Beke, seekere gemeynten ende hebben daernaer van denselve off heuren successeurs verkregen seekere oetroy om te mogen op de voorsr. gemeynte poten ende planten, een ijgelyk tegen ende buyten sijn erve veertigh voeten wijdt, tot sijne singuliere ende private orboir ende profijdt, ende dat hetgeene dat buyten de veertigh voeten souden

(¹) Rijksarchief van Noord-brabant.

werden bevonden geplant te sijn, dat 't selve soude komen ende bekeert worden in den gemeijne oirboir ende proffijt van de voorsr. gemeyne ingesetenen. Nu ist zoo, dat de voorsr. supplianten ingesetenen bevinden dat de voorsr. planting ende andere, die binnen de voorsr. vrijhijdt ende Heerlickhijdt wordt gedaen, sooveel hout niet brengt als men aldaer behoeft ende dat sij alsoo gescapen sijn in toekomende tijde groot gebreck soo van timmerhoudt als brandt te lijden en soude daeromme de voorsr. plantinge van de voorsr. gemeynte gaerne vermeerderen ende tot den voorsr. veertigh voeten nog andere veertigh voeten hebben Enz. Hebben geoctroijeert enz., dat sij ende een ijgelyck van hen tegen en buyten haer erven binnen de voorsr. vrijheyte ende heerlijckhijdt van Hilvarenbeek, gelegen op de voorsr. gemeynte, tot haren singulieren profijten, sullen mogen poten ende planten alderhande boomen in der breete van veertigh voeten boven de veertigh voeten hen bij wijlen hooger memorien Hertogen Philips van Bourgondie in den jaere xiii^e ende xli, xxii dage in Novembri verleent ende deselve boomen houden staende, affhouwen, verkoopen ofte anderzins daeraff disponeren naer haer gelieffte, behoudelyck dat de voorsr. supplianten hare voorsr. gemeynte, waerop sij deselve plantinge doen sullen, niet en sullen mogen besluyten ofte beheyden ofte *de straet ofte herbaenen* daerdoor bekommeren oft beletten in eenigerhande manieren ende dat deselve supplianten *ende haer Naercomelingen* in recognitie van deser onser gratie, oetroy ende consent schuldigh ende gehouden sullen sijn *jaerlijcks* tot onser ende onser Nakomelingen behoeve in handen van onse voors. Rentmeester van den Bossche ofte andere toekomende ende ten tijde wesende t'elken Kersmisse te betaelen (daeraf 't eerste vallen ende verschijnen sal te Kersmisse in 't jaer xv^e ende een en vijftigh naestkomende) *eenen jaerlijcken* ende naestkomende *erffelijcken chijns* van tien oude grooten ende tot dien te betalen *het recht van den houdtschadt* na de oude gewoonte ende naervolgende der ordonnantie daerop gemaect, welcke rentmeester gehouden wordt ons ende onse nakomelingen daeraff met den andere penn. van sijne ontfange Reken. bewijs ende reliqua te doen daer ende alsoo 't behooren sal, sullen ook de voorsr. supplianten gehouden sijn deze tegenwoordige met haer verbandtbrieven van de voorsr. jaerlijcse chijns alsoo te betalen, te brengen ende te leveren in onse voorsr. cameren van de Rekeringe om aldaar geregistreert ende bewaart te worden enz. Brussel 4 Mei 1551.

Karel de Stoute stond den 9 Juni 1474 aan het corpus en de ingezetenen van Hooge en Lage Mierde en Hulsel toe, ⁽¹⁾ „dat zij ende een eygelijk van hun voor zijne erven op ende binnen hunne vroente ofte gemeynte 80 voeten verre terselver gemeijutewaertsinne souden moogen setten ende pooten allerhande boomen van eyken ende andere ende die aldaer houden staende ende wassende ende oock affhouwen, vertimmeren, breeken ende anderzins in zijnnen oirboir te bekeeren ende aldaer wederomme andere setten ende pooten *alsoo dickwils ende menichwerve* alst hun gelieve ende goetduncken woude, oock voor sijne erve *op de gemeyne straete*, soo verre dat deselve groot genoeg blijve, te gemeynen oirbaer ende gerieve van alle dengeene” enz., welk privilegie den 16 Juli 1654 door de Staten Generaal der Ver.-Nederlanden bevestigd werd.

Deze laatsten verleenden den 2 Maart 1651 aan de regeerders en ingezetenen van Bakel op derzelver vertoon: „dat zij zeer weinig zijn voorzien van opgaande eiken en andere boomen om te gebruiken tot het opmaken en repareeren van hunne huizen, schuren enz. en dat zij niet zijn voorzien van octrooi genaamd pootkaart, zonder middel van welk octrooi niemand mog planten op de straat en gemeente,” octrooi van pootkaart om „boomen en heesters te planten buiten en in de voorhoofden van hunne huizingen en erfenissen ter spatie van 5 Bossche roeden *ter straate* en gemeintwaarts in en dat buiten die spatie het corpus alom op de gemeente alsmede om de zandduinen te stuiten allerhande boomen en struikhout mag pooten en afhouden ten dienste van het corpus tot onderhoud van bruggen enz.” en wel onder beding van betaling van den houtschat en van eenen jaarlijkschen recognitie-eijns en onder voorwaarde „dat de wegen en heerbanen door de plantagie niet zullen mogen worden bekommerd of vernauwd.”

De meeste dier pootkaarten, waarvan ik er slechts een paar bij wijze van voorbeeld, gedeeltelijk nog verkort, aanhaal, omdat men uit de door mij aangehaalde al de andere kan leeren kennen, vindt men vermeld in de lijst, staande achter De ordonnantie op het verpagten van den houtschat over de stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch van 7 Februarij 1766, die ik aan het slot dezer verhandeling als bijlage laat volgen.

⁽¹⁾ Hij deed dit bij pootkaart, waarvan een afschrift voorkomt in de na te melden acte van bevestiging van 1654, berustende in het Rijksarchief van Noord-brabant.

St. Hanewinkel zegt op blz. 25 van zijne Geschied- en Aardrijkskundige beschrijving der Stad en Meierij van 's-Bosch van het verleen van pootrecht het volgende: „De Oude Hertogen en de Algemeene Staten hebben alles in het werk gesteld om het hout in de Meierij te vermeerderen; de inwoners zijn verplicht *om langs de openbare wegen* bomen te planten; ook hebben zij de vrijheid om voor hunne landerijen op den gemeenen grond hout te planten, zelfs op sommige dorpen (op allen is deze vrijheid niet even groot) honderd voeten ver.

Het zou mij verder voeren dan de ruimte, waarover ik in dit tijdschrift kan beschikken, het toelaat, indien ik tegelijk met het beplantingsrecht der wegen ook het zoo nauw daarmede samenhangend recht van bepoting der „gemeentens” behandelde en zal ik mij daarom strikt tot mijn onderwerp bepalen. Ik doe zulks te meer, omdat het recht van voorpoting op „de gemeentens” alleen maar van een historisch standpunt nog eenig belang heeft. Voor zoover mij bekend is, zijn toch al de voorpotingen op de zoogenaamde „gemeentens” geconverteerd in vollen eigendom of zijn zij dat door verjaring geworden en bestaan zij alzoo als de uiting van een zelfstandig, tegenover den eigendom staand recht, niet meer. Slechts eenmaal heeft eene gemeente der Meierij in den laatsten tijd nog beproefd haar pretens eigendomsrecht te doen gelden tegen hem, die boomen op een stuk land had staan, dat volgens haar tot de gemeene gronden behoorde. Het was de gemeente St. Oedenrode die dat deed, doch bij een zeer gemotiveerd vonnis der Rechtbank van 's-Bosch van 8 November 1878 W n°. 4388, waarin het recht van voorpoting op de zoogenaamde gemeentens breedvoerig behandeld wordt, werd haar hare vordering ontzegd ⁽¹⁾ en sedert dien is, ni fallor, geen eigenaar van boomen, staande op in de Meierij gelegen gronden, die vroeger tot de zoogenaamde „gemeentens” behoorden, door eene gemeente meer lastig gevallen, die van die gronden eigenaar beweerde te zijn. ⁽²⁾ Alleen de gemeente Erp beriep zich nog in 1885, tegenover eene reivindicatoire actie van een harer gemeentenaren, als middel van verweer, op haar recht van eigendom op den grond, waarop deze boomen had staan, doch ook zij deed dat te vergeefs. (Arr. R. te 's-Bosch 13 November 1885.)

⁽¹⁾ De titel van eigendom der inculta, wier overlegging door de Rechtbank werd verlangd doch door de gemeente St. Oedenrode niet werd geproduceerd, berust op haar archief.

⁽²⁾ Zie over het recht van voorpoting op de gemeentens behalve laatstgemeld vonnis van Heurn t. a. p. IV, blz. 249.

De Hertogen van Brabant en hunne opvolgers, de Staten-Generaal of wel de andere grondheeren in gezegd gewest, stonden het recht om op den kant der openbare wegen boomen te planten niet voor een zekeren termijn maar voor altijd toe, zooals uit de verschillende pootkaarten en uit het daarin dikwerf voorkomend beding van betaling van eenen jaarlijkschen cijns blijkt. Werd in oude tijden een recht verleend, dat opzegbaar of wel maar tijdelijk was, dan placht men dat uitdrukkelijk in de daartoe betrekkelijke akte te vermelden, en dit is, voor zoover ik weet, in geene enkele pootkaart geschied. Hieruit ziet men hoe onjuist de bewering van den heer Dijkhoff t. a. p. is, dat het hebben van beplantingen op de wegen, voor zooverre het bij pootkaart verleend werd, slechts steunt op eene voor intrekking vatbare vergunning of, wat nog erger is, op willekeur.

Wat de vroegere Hertogen van Brabant oudtijds als eene gunst aan hen, die in de Meierij van 's-Bosch geërfd waren, toestonden, legde de Raad van State der Vereenigde Nederlanden bij zijn reglement van 29 October 1696 Op het beplanten van de Meijerije van 's-Bosch aan hen als eene verplichting op, niet, zooals het daarin heet, om hen van brand- en timmerhout te voorzien, „alsoo de Meijerije van 's-Hertogenbosch hoe langer hoe meer ontblood word van brand- en timmerhout tot werkelijk ongerief der goede ingezeeten en enz.” staat in den aanhef van het reglement, maar in werkelijkheid alleen maar om den houtschat meer en meer te doen produceeren. Zelfs ging hij zoover, dat hij in art. 10 van dat reglement bepaalde, dat: „de dorpen, heerlijkheden en plaatsen van geen pootcaarte vooralsnog voorsien zijnde, sullen deselve uit kragt van deese Reglemente haar werden toegestaan tot veertig à zestig voeten op de Gemeintens en voorhoofden, mits daarvoor jaarlijks betaalende aan het comptoir der Domeinen een behoorlijke recognitie cijns.”

Het doel, dat de Raad van State met het uitvaardigen van dat Reglement zeide te beoogen, werd daarmede echter bijna niet bereikt, zooals blijkt uit het volgende, voorkomende op blz. 11 van het Vertoog van mr. Johan Hendrik van Heurn, griffier der Leen- en Tolkamer te 's-Bosch. ⁽¹⁾ Hoe nuttig het voor het gemeene land en voor de Meijerije van 's-Hertogenbosch zoude zijn zo veel heide als mogelijk aldaar tot bouw- en weilanden te maaken: „De turf en hout en „vooral het eikentimmerhout verminderen in ons land, zegt hij, ge-

⁽¹⁾ Gestorven te 's Bosch in 1779.

„noegzaam aanziender oogen. Dit is zoo klaar, dat het eiken tim-
 „merhout thans in de Meijerije eens zoo duur is als over dertig jaaren.
 „De Raad van Staaten heeft zedert tagtig jaaren dit gebrek al ge-
 „merkt. Hij heeft veele pogingen zedert gedaan om het houtgewas in
 „de Meijerije te doen vermeederen, zij zijn niet geheel vrugtenloos
 „geweest, maar zij kunnen of zullen nimmer om het hout beter koop
 „te maken voldoen. De rede daarvan is, omdat het Pootreglement
 „door den Raad gemaakt en de bijzondere Pootkaarten, zo door de
 „Hertogen van Brabant als door de Algemeene Staaten verleend alleen
 „strekken om aan de dorpen en inwoners toe te laten en zelfs te
 „noodzaken *langs de wegen*, over de heiden, of erven tot op zeker be-
 „paalde maat te planten, maar hoe is het mogelijk, dat op die schraale
 „heibodem eenig timmerhout kan wasschen?”

Wel bereikte de Raad van State er mede, zooals uit de verschil-
 lende domeinrekeningen van Brabant blijkt, dat de houtschat telken
 jare meer en meer opbracht. Van daar dan ook, dat de Raad zijn
 voormeld reglement herhaaldelijk deed afkondigen en aan de naleving
 daarvan zoo streng mogelijk de hand deed houden.

Uit het verleenen van pootkaart door de Hertogen van Brabant en
 hunne opvolgers de Staten-Generaal of wel door de andere grondheeren,
 die men in Brabant had, is alzoo in de allereerste plaats het recht
 der geërfden ontstaan om op de wegen, die destijds openbaar waren
 en niet aan particulieren toebehoorden, ten eigen profijte boomen
 te planten. Ik zeg *het recht* der geërfden om boomen te planten,
 omdat wanneer, — zooals bij pootkaart geschiedde, — de Heer,
 die daarover te beschikken had, voor altijd en erfelijk, voor niets
 of wel tegen betaling van een prelevium of van eenen jaarlijkschen
 eijns, aan het corpus eener gemeente en aan de ingezetenen de be-
 voegdheid gaf om op zijne wegen ten eigen bate boomen te planten
 en daarover te beschikken, er dan niet eene ten allen tijde of na
 verloop van zekeren tijd herroepelijke vergunning werd verleend, maar
 er dan een recht gegeven werd, dat aan hem, die het aannam, niet meer
 kon ontnomen worden, zooals dit ten aanzien van het van voorpoting op
 de „gemeentens”, — dat bij hetzelfde charter en onder dezelfde bedingen
 als het pootrecht op de wegen plaecht verleend te worden, — bij de
 volgende considerans op zeer goede gronden door de Bossche Recht-
 bank in haar hiervoor aangehaald vonnis van den 8 November 1878
 is beslist en in oude tijden in soortgelijke gevallen ook steeds werd

aangenomen. ⁽¹⁾ O, zoo zegt de Rechtbank, dat door haar nergens eenig spoor is gevonden van de stelling, dat de gebruiker van die vergunning (nl. om boomen te planten) zoude bezitten ter bede ofwel voor zekeren bepaalden tijd, maar daarentegen uit vele bepalingen volgt, dat die vergunning, eenmaal geaccepteerd, was onopzegbaar en aan geen zeker aantal jaren gebonden, zooals dit dan ook volgt uit de Algemeene Poetkaart gegeven bij art. 10 van het Reglement van 29 October 1696, waarbij voor die vergunning bedongen werd: „mits daarvoor jaarlijks betalende een behoorlijke Recognitie-eijns.”

Ten aanzien der wegen, die in den zin van het tegenwoordig art. 719 B. W. buur- of veldwegen waren en in vorige eeuwen, evenals thans, toebehoorden aan de particulieren, over wier gronden zij liepen (-) en die nu verreweg het grootste aantal der openbare wegen in de Meierij uitmaken, is het recht van voorpoting ontstaan, doordien de eigenaars dier wegen wegens de verbrokkeling der eigendommen, die er op uit kwamen en het veelvuldig gebruik, dat dientengevolge door het publiek er van gemaakt werd, er geen heil meer in zagen om hunne wegen privaatswegen te doen blijven en daarom langzamerhand het eigendomsrecht, dat zij daarop hadden, prijsgaven, behalve voor zooverre zij van hunne wegen konden gebruik maken door op den kant daarvan boomen te planten en zij er zich ook niet tegen verzetten, dat publiek-rechterlijke lichamen zich ervan, voor zooverre zij ze abandonneerden, meester maakten en ze onder hun beheer brachten. Daardoor behielden zij toch van hun vroeger eigendomsrecht op de wegen niet anders over dan het recht om op den kant daarvan boomen te poten, wel is waar niet als een hun toekomend recht van voorpoting maar als een overschot van hun vroeger recht van eigendom, doch naarmate de herinnering aan hun eigendomsrecht verloren ging, veranderde ook het gezegd overblijfsel van hunnen eigendom van aard en werd het alzoo op die wijze ten slotte, toen niemand meer wist, dat de auteur van den eigenaar der boomen ook eigenaar was geweest van den weg, waarop zij stonden, een recht van voorpoting.

⁽¹⁾ Mr. Bezemer Diss. Bijdrage tot de kennis van het oude eijns- en grondrenterecht in Brabant (Leiden 1889).

⁽²⁾ Raepsaet Analyse de l'origine et des progrès des Droits des Belges et des Gaulois IV bladz. 535.

Merlin Rép. in v^o chemin public.

De Groot. Inleydinge tot de Hol. Rechtsgel. II 35 § 9 en 10.

Hetzelfde wat in de Meierij van 's-Bosch met het beplantingsrecht der buur- en veldwegen plaats greep, zag men ook in Vlaanderen en Gelderland gebeuren, waar men ook een recht van voorpoting op de wegen heeft. (¹)

Zoo overwoog o. a. het Hof van Cassatie van België bij arrest van 30 Januari 1868 (Belg. Judic. 1868 blz. 226):

Cons. qu'en Flandre sous l'ancienne législation le droit de planter le long des chemins vicinaux appartenait aux propriétaires riverains.

Que ce droit dérivait de l'origine des chemins vicinaux, formés par la contribution des terrains adjacents, ex agris privatorum collatis.

Qu'en ouvrant un chemin sur leur fonds, les riverains ont simplement livré l'usage et n'ont abandonné ni la propriété du sol ni les droits qui n'entravent point le passage public;

terwijl de officier van justitie bij de Rechtbaak te Brugge, bij diens conclusie, waarmede dat Collegie zich bij vonnis van den 21 Februari 1876 vereenigde (Belg. Judic 1876 blz. 1115), betoogde: dans les pays d'allodialité, tels que la Flandre, les riverains étaient en droit de planter sur les chemins vicinaux, parce qu'ils étaient présumés avoir respectivement abandonné la moitié du sol de la route à l'usage du public et s'être réservé les droits non incompatibles avec cette destination.

Zoo ook overwoog de Arr. Rechtbank te Nijmegen, ten aanzien van Gelderland, bij haar vonnis van 2 Juli 1870 W. n°. 3229, als zij daarin van het onderhavig recht sprekende, zegt:

O, dat het niet blijkt, dat dit recht in deze provincie anders dan consuetudine is ingevoerd, doch dat, volgens het algemeen aangenomen en ook aannemelijk gevoelen, die consuetudo ontstaan is uit de zucht om de aangrenzende eigenaars, die hunnen grond hadden moeten afstaan voor den aanleg of de verbreeding van den weg en die in ieder geval belast bleven met het onderhoud der scheidingsloot, dat genot van den weg te laten wat bestaanbaar was met den publieken dienst.

Blijkens een geval, dat beslist werd bij vonnis der Arr. Rechtbank van 's-Bosch van 10 April 1863 W. n°. 2682, is nog in dezen tijd op laatstbedoelde wijze in Noord-brabant een recht van voorpoting ontstaan.

Stockmans l. c. Decisio LXXXV n°. 8 zegt: Circa has (viæ agrariæ n. l.) nulla quæstio est cui facultas plantandi competat cum solum privatum sit, atque ad Dominum soli jus omne competat exceptâ

(¹) Zie voor Gelderland Arr. R. te Tiel, 6 April 1849 W n°. 1018.

servitude (*viæ n. l.*), eene stelling, die ik ook thans nog voor wat het pootrecht op de vroegere buur- of veldwegen betreft, gerust en zonder vrees voor gegronde tegenspraak durf te onderschrijven, want het zal toch wel niet voor redelijken twijfel vatbaar zijn, dat wanneer een eigenaar den eigendom van zijnen weg ten dienste van het publiek abandonneert met voorbehoud van zijn recht om daarop boomen te planten, dat recht ongerept blijft, behoudens de bevoegdheid van het openbaar gezag om, voor zooverre de veiligheid en begaanbaarheid van den weg daarmede gemoeid is, de uitoefening van dat recht te beperken.

In de derde en laatste plaats ontstond het recht van voorpoting op de openbare wegen door middel van verjaring (*usucapio*), doordien eigenaars van aangrenzende gronden op den daarvoor gelegen kant van den weg, voor zooverre die niet tot den openbaren dienst bestemd was (want voor het overige was de weg buiten den handel), gedurende den voor de verjaring vereischten tijd boomen hadden staan, zooals door Stockmans l. c. in zijne *Decisio LXXXVI Jus plantandi in viis publicis an præscriptione a privatis acquiri possit?* op goede gronden wordt betoogd.

Ook thans nog kan dat recht onder hetzelfde voorbehoud door middel van verjaring worden verkregen, omdat blijkens het tegenwoordig algemeen gehuldigd gevoelen, dat ik daarom hier niet behoef te verdedigen, de openbare wegen niet absoluut buiten den handel zijn maar zulks alleen zijn, — zooals ook reeds in het Oud-Brabantsch recht blijkens de hiervoor aangehaalde *Decisio* van Stockmans werd aangenomen — voor zooverre zij ten algemeenen nutte bestemd zijn ⁽¹⁾. Het recht van voorpoting, dat thans door verjaring wordt verkregen, wordt echter niet, zooals het vroeger verkregen recht van dien naam door het oude recht maar door de bepalingen van het B. W. omtrent opstal beheerscht.

Met de geschiedenis van het ontstaan der voorpotingen van particulieren op den kant der openbare wegen, vertrouw ik tevens voldoende te hebben aangetoond, dat de bevoegdheid der geërfden om in de voormalige Meierij van 's Bosch op den kant of berm der gezegde wegen boomen te planten en te hebben staan, vóór de Fransche over-

⁽¹⁾ Arr. H. R. 30 Januari 1880 W n°. 4473; id. 17 Dec. 1883 W n°. 5000; id. 10 Oct. 1887 W n°. 5479; Arr. Hof van Cassatie van België, 31 Jan. 1881 Belg. Judic. 1881 n°. 24 en Laurent Principes VII n°. 220.

heersching niet, zooals menigmaal is beweerd, haren grond vond in willekeur of in een louter gedoogen of eenvoudige vergunning, maar voortspoot uit een recht, dat in alle deelen het karakter van een zakelijk recht heeft. Waar toch de Heer van den Lande bij pootkaart, zooals hiervoor reeds is gezegd, uitdrukkelijk voor altijd, dikwijls nog onder eenen bezwarenden titel, aan ingezetenen het recht verleent om op den kant der openbare wegen boomen te poten en te hebben staan; waar de eigenaar van een weg bij het afstaan van denzelve zich bepaaldelijk het recht voorbehoudt om, zooals hij vroeger krachtens de volheid van zijn eigendomsrecht kon doen, op den berm van dien weg boomen te planten en te houden, en waar eindelijk een geërfde zich dat recht verwerft door een voortdurend, onafgebroken, ongestoord, openbaar en niet dubbelzinnig bezit gedurende den voor de verjaring vereischten tijd, daar kan immers niet van een eenvoudig gedoogen, van vergunning of van willekeur de rede zijn, maar daar bestaat een recht om op de wegen van anderen, onverschillig wie die ook mochten bezitten, boomen te hebben staan, hetwelk men tegen elk en een iegelijk, die daarop inbreuk zoude maken, kan handhaven.

De corpora en ingezetenen der dorpen enz. konden natuurlijk hun recht van voorpoting niet naar willekeur uitoefenen, daar dit met eene goede orde van zaken in strijd zoude geweest zijn. Gewoonlijk werd daarom bij de pootkaarten zelve bepaald, zooals in de hiervoor aangehaalde, dat de wegen door de beplantingen niet mochten worden bekommerd of vernauwd, terwijl, — voor zooverre de uitoefening van dat recht daarbij niet was geregeld, — zulks geschiedde bij verschillende ordonnantieën en plakكاتen ⁽¹⁾ en het hierboven vermeld pootreglement van 1696, waarbij o. a. in art. 4 was voorgeschreven: „De regenten sullen zorg dragen, dat de smalle en enge *weegen* maar alleen aan de noordzijde beplant werden, vooral daar deselve laag zijn opdat die weegen niet onbruikbaar worden door het missen der Zuyderzon”.

Op de naleving dezer bepalingen moesten de pachters van den hout-schat toezien, blijkens art. 22 in fine van de Ordonnantie op het verpagten van die belasting van 7 Febr. 1766, hetwelk inhield: „dat den pagter agt sal moeten geeven, dat op de gemeentens, vroentens, *straten*

(¹) Zooals bij die van Keizer Maximiliaan van 24 April 1510 (Ant. Anselmo Placcaeten enz. II. blz. 160); van Philips IV van 10 Juni 1628 (Anselmo l. c. blz. 164 en van de Staten-Generaal der Ver. Nederlanden op het onderhoud van de stroomen, rivieren, wateren, wegen en straten in de Meierij van 's-Bosch van 25 Februari 1634, 28 Maart 1646 en 20 Maart 1653.

en *wegen* niet verder werde geplant als de respective pootkaarten en privilegiën meedebrengen; waarteegens gestatueert word de verbeurte van alle de geplante boomen en plantscen en boovendien van ieder derselven boomen drie guldens; en van de Bossche vierkante roede plantsoen of schaarhout gelijke drie gulden; ten waare bij eenige Privilegiën of Octrooyen andere poenaliteiten waren gestatueert."

Zoo was nu de rechtstoestand der voorpotingen op de openbare wegen in de Meierij van 's-Bosch, toen in 1810 die landstreek bij Frankrijk werd ingelijfd.

Onder de vele Fransche wetten, die alstoen de Fransche overweldiger ons opdrong, behoorde ook die van 9—19 Ventôse an XIII (28 Februari 1805) relative aux plantations des grandes routes et chemins vicinaux, hier te lande executoir verklaard bij Keizerlijk Decreet van 8 November 1810 ⁽¹⁾, welke wet luidde als volgt:

Art. 1. Les grandes routes de l'empire non plantées et susceptibles d'être plantées, le seront en arbres forestiers ou fruitiers, suivant les localités, par les propriétaires riverains.

Art. 2. Les plantations seront faites dans l'intérieur de la route et sur le terrain appartenant à l'Etat, avec un contre fossé, qui sera fait et entretenu par l'administration des ponts et chaussées.

Art 3. Les propriétaires riverains auront la propriété des arbres et de leur produit; ils ne pourront cependant les couper, abattre ou arracher, que sur une autorisation, donnée par l'administration préposée à la conservation des routes, et à la charge du remplacement.

Art. 4. Dans les parties de routes où les propriétaires riverains n'auront point usé dans le délai de deux années, à compter de l'époque à laquelle l'administration aura désigné les routes qui doivent être plantées, de la faculté qui leur est donnée par l'article précédent, le gouvernement donnera des ordres pour faire exécuter la plantation aux frais de ces riverains; et la propriété des arbres plantées leur appartiendra aux mêmes conditions imposées par l'article précédent.

Art. 5. Dans les grandes routes dont la largeur ne permettra pas de planter sur le terrain appartenant à l'Etat, lorsque le particulier riverain voudra planter des arbres sur son propre terrain, à moins de 6 mètres de distance de la route, il sera tenu de demander et d'obtenir l'alignement à suivre, de la préfecture du département; dans ce cas,

⁽¹⁾ Fortuijn II blz. 339.

le propriétaire n'aura besoin d'aucune autorisation particulière pour disposer entièrement des arbres qu'il aura plantés.

Art. 6. L'administration publique fera rechercher et reconnaître les anciennes limites des chemins vicinaux, et fixera d'après cette reconnaissance leur largeur, suivant les localités, sans pouvoir cependant, lorsqu'il sera nécessaire de l'augmenter, la porter au delà de 6 mètres, ni faire aucun changement aux chemins vicinaux qui excèdent actuellement cette dimension.

Art. 7. A l'avenir nul ne pourra planter sur le bord des chemins vicinaux, même dans sa propriété, sans leur conserver la largeur qui leur a été fixée en exécution de l'article précédent.

Art. 8. Les poursuites en contravention aux dispositions de la présente loi seront portées devant les conseils de préfecture, sauf le recours au conseil d'Etat.

Zooals uit de bewoordingen van deze wet blijkt, was hare strekking eenvoudig deze om aan hen, die aan de „groote wegen” gronden hadden liggen — daargelaten de vraag of zij daartoe al dan niet het recht hadden —, de verplichting op te leggen om op die wegen boomen te planten en hun het eigendomsrecht der door hen ingevolge deze wet op gezegde wegen geplante boomen te verzekeren. Zij bevestigde alzoo, voor wat de *groote wegen* betreft, waaronder de rijks- en departementale wegen verstaan werden ⁽¹⁾, veeleer het recht van voorpoting dan dat zij daarop inbreuk maakte. Ten aanzien der *buurtwegen* regelde zij alleen de uitoefening van het recht van voorpoting en erkende zij daardoor dus stilzwijgend het bestaan van dat recht op die wegen ⁽²⁾.

Door de executoirverklaring van meergezegde wet werden alle de in de Meierij bestaande politieverordeningen omtrent onderwerpen, welke in die wet geregeld zijn, stilzwijgend afgeschaft. Op hare beurt werd deze wet afgeschaft door het Keizerlijk Decreet van 16 December 1811 contenant règlement sur la construction, la réparation et l'entretien des routes ⁽³⁾, zooals aangetoond wordt door Dalloz Rép. in V^e. Voirie par terre n°. 145 en door het Rapport der Commissie,

⁽¹⁾ Dalloz Rép. in V^e. Voirie par terre, n°. 144.

⁽²⁾ Arr. R. te Nijmegen, 2 Juli 1870 W n°. 3229.

Arr. R. te Gend. Belg. Jud. 1883 n°. 3.

Dalloz Rép. in V^e. Voirie par terre, nos. 166 en 626, noot 1.

⁽³⁾ Fortuijn III, blz. 397.

benoemd bij Kon. Besl. van 5 Febr. 1849 Stbl. n°. 5, tot onderzoek, welke Fransche wetten en decreten hier te lande nog van kracht zijn, Dl I blz. 112 n°. 9.

In dat decreet kwam in titel 8 De la plantation des routes o. a. het volgende voor:

Sect. 1. Plantations anciennes.

Art. 86. Tous les arbres plantés avant la publication du présent, sur les routes impériales, en dedans des fossés et sur le terrain de la route, sont reconnus appartenir à l'Etat, excepté ceux qui auront été plantés en vertu de la loi du 9 Vent. an XIII.

Art. 87. Tous les arbres plantés, jusqu'à la publication du présent décret, le long des dites routes, et sur le terrain des propriétés communales et particulières sont reconnus appartenir aux communes ou particuliers propriétaires du terrain.

Sect. 2. Plantations nouvelles.

Art. 88. Toutes les routes impériales non plantées et qui sont susceptibles de l'être sans inconvénient, seront plantées par les particuliers ou communes propriétaires riverains de ces routes, dans la traversée de leurs propriétés respectives.

Art. 89. Ces propriétaires ou ces communes demeureront propriétaires des arbres qu'ils auront plantés.

Art. 90. Les plantations seront faites au moins à la distance d'un mètre du bord extérieur des fossés et suivant l'essence des arbres.

(Volgen verder de bepalingen omtrent het planten, snoeien en vellen der boomen enz.)

Onder de „routes impériales” werden, evenals onder de „grandes routes” van de wet van Ventôse, de rijks- en departementale wegen verstaan (cf Dalloz Rép. in V°. Voirie par terre n°. 144 en 180).

Op de hem eigenaardige willekeurige wijze van handelen haalde Keizer Napoleon alzoo door het uitvaardigen van gezegd decreet als het ware met eene enkele pennestreek de rechten door, die de grondeigenaren op de op de keizerlijke wegen staande boomen konden doen gelden, door eenvoudig al de boomen, die op die wegen stonden en niet daarop krachtens de voormelde wet van Ventôse an XIII geplant waren, gewoon weg voor rijkseigendom te verklaren. Waarschijnlijk deed hij dit, omdat het in Frankrijk door de afschaffing der

heerlijke rechten ⁽¹⁾ (waaronder daar te lande ook het recht van voorpoting op den kant der openbare wegen behoorde, voor zooverre het een uitvloeisel was van „le droit de voirie”), onzeker was geworden wie eigenaars waren van de boomen, die op de rijks- en departementale wegen stonden (cf Dalloz l. c. nos. 164, 165 en 166), doch daarom was deze manier om rechtskwesties te beslissen nog niets minder willekeurig. Het recht van voorpoting schafte de Fransche Keizer door gezegd decreet echter niet af. Voor de Meierij van 's-Bosch bleef derhalve, ondanks dat decreet, het recht van voorpoting op de Keizerlijke wegen ongeschonden; alleen verloren zij, die dat recht bezaten, den eigendom der boomen, die zij daarop vóór de wet van Ventôse geplant hadden. Ten aanzien van de niet-Keizerlijke wegen, n.l. van die, welke — zooals Dalloz t. a. p. n°. 338 zegt — sont désignés sous le nom de chemins vicinaux, de chemins ruraux ou communaux et de chemins privés ou d'exploitation, bepaalde meergezegd Decreet niets en bleef dus alles bij het oude ⁽²⁾.

De Fransche rechterlijke collegiën pasten het Decreet in al deszelfs gestrengheid toe, zoodat zelfs beslist werd, dat boomen, die krachtens eenen bezwarenden titel van het jaar 1764 op eenen Keizerlijken weg geplant waren, behoorden aan den staat ⁽³⁾. Geen wonder, dat tegen dat decreet zich een algemeen verzet openbaarde, zooals blijkt uit Dalloz t. a. p. n°. 168, waar deze zegt: L'art. 86 du décret de 1811, aussi contraire aux principes du droit qu'à ceux de l'équité, souleva d'unanimes réclamations, auxquelles il fut enfin fait droit par la loi des 12—18 Mai 1825.

Koning Willem I had dit na het herstel onzer onafhankelijkheid reeds willen doen bij resolutie van den 10 Februari 1815 — te vinden in het Bijvoegsel van het Staatsblad II n°. 4 of wel bij Engelbronner Bijvoegsel van het Staatsblad 1815 blz. 179 — en daarbij eenige bepalingen omtrent het planten op de groote wegen willen geven, doch Zijn besluit — als zijnde niet in het Staatsblad opgenomen — miste alle verbindende kracht ⁽⁴⁾ en daarom bestaat het

⁽¹⁾ Wat geschiedde bij het Decreet van 26 Juli—15 Augustus 1790 en dat van 28 Augustus—14 September 1792, die hier te lande niet-executoir werden verklaard.

⁽²⁾ Dalloz t. a. p., nos. 623—627.

⁽³⁾ Dalloz t. a. p., n°. 167.

⁽⁴⁾ Arr. van den H. R. 14 Nov. 1881 W n°. 4708.

Keizerlijk Decreet — dat ook niet bij eene latere wet of besluit is opgeheven — nog steeds ten aanzien der groote wegen. Om dezelfde reden is de conclusie onjuist, waartoe mr. van den Biesen komt in zijne Beschouwingen over het plantrecht der openbare wegen enz. (Themis 1877 blz. 317 en vlgd.), die geheel op de verbindbaarheid van voormelde Resolutie gegrond zijn: „dat er niets, wat het plantrecht zelve betreft, van alle de Fransche verordeningen is overgebleven en hier te lande alsnog het oude recht heerscht, dat een ieder op zijn eigen grond of weg mag planten enz.” In dezelfde fout, waarin mr. van der Biesen verviel, was reeds mr. H. S. van Lennep in zijne Diss. over de wetgeving op de groote wegen in Nederland (Amsterdam 1856) vervallen.

Op de in Noord-brabant gelegen wegen, die in het Decreet van 1811 met den naam van Keizerlijke bedoeld werden, is dus dat Decreet nog altijd van toepassing. Ze zijn thans de zoogenaamde rijkswegen; welke die zijn, kan men vinden in het Koninklijk Besluit van 13 Maart 1821. Slechts weinige van die wegen zijn er in de voormalige Meierij van 's-Bosch, zoodat het voortbestaan van meergemeld Decreet voor het onderwerp, dat ons bezighoudt, van gering belang is.

De Provinciale Staten van Noord-brabant hebben het recht van voorpoting op de provinciale en gemeentewegen in die Provincie opnieuw geregeld bij hun Poot- en plantreglement van den 18 Augustus 1820 (Prov. blad n°. 107).

Bij dat reglement werd in art. 9 bepaald: „*Het regt* of de bevoegdheid der Ingezetenen of geërfden om bij wijze van voorpoting een of meer reijen boomen *op de wegen* of gemeentesgronden aan hunne erven palende, te mogen planten *blijft in het geheel*, in dier voege en tot zoodanige breedte als hun bij Octrooi, Privilegie, oude Pootkaart of nadere reglementen is vergund.

Voortaan enz. zal de eigenaar enz. maar alleen den weg daar waar de breedte het toelaat, zoo bij oude als nieuwe voorpotingen met twee rijen boomen mogen beplanten, zoodanig echter dat er ten minste dertig voeten ruimte voor den weg open blijve en zal in zoodanig geval de eigenaar verplicht zijn den weg ten zijnen koste te onderhouden.”

Hierdoor werd derhalve de bevoegdheid der geërfden om in de Meierij van 's Bosch op den kant der provinciale en gemeentewegen voor hunne gronden boomen te hebben staan uitdrukkelijk als een *recht* erkend, zoodat — wanneer het vroeger ook al twijfelachtig mocht

geweest zijn of die bevoegdheid voortspoot uit een recht, waaraan m. i. niet te twijfelen valt — het nu dan toch zeker was, dat de geërfdcn in de Meierij — voor zooverre hun dat daarop vroeger verleend was of zij dat daarop van te voren op eene andere wettige wijze verkregen hadden — het recht bezaten om op de bermen der laatstbedoelde wegen boomen te planten en te hebben staan.

Bij reglement van 29 Augustus 1848 (Prov. blad n°. 72) werd het Poot- en plantreglement van 1820 ingetrokken en vervangen door een nieuw, waarbij in art. 9 in hoofdzaak hetzelfde bepaald werd als in art. 9 van het oud reglement het geval was.

Dit reglement werd op zijne beurt afgeschaft bij besluit van Prov. Staten van Noord-brabant van 8 Nov. 1856 (Prov. blad n°. 28).

Den 5 Juli 1878 vaardigden dezelfde Provinciale Staten wederom een reglement uit op de beplantingen op de bermen of kanten van openbare wegen, niet in onderhoud bij het Rijk zijnde (Prov. blad n°. 36), waarbij zij regelen stelden omtrent de wijze van poten van boomen op de kanten dier wegen en waardoor zij alzoo stilzwijgend erkenden, dat particulieren op gezegde wegen een recht van voorpoting kunnen hebben ⁽¹⁾.

In al de hiervoor door mij aangehaalde wetten en reglementen werd derhalve de bevoegdheid om in de Meierij op den kant der openbare wegen voor zijne gronden boomen te hebben staan, hetzij uitdrukkelijk, hetzij stilzwijgend, als een recht erkend en daaruit blijkt dus ten duidelijkste, dat er nog steeds in die landstreek een zoodanig recht bestaat.

Hieraan obsteert niet, dat de eigenaar van dit recht niet meer de verplichtingen heeft, die hij vroeger had, als b. v. de betaling van den houtschat, het onderhoud van den weg enz., omdat zijn recht, door de kwijtschelding dier verplichtingen door hem, die de vervulling daarvan kon vorderen, niet van eene slechtere conditie is kunnen worden.

Ook de publiek rechterlijke eigendom, die volgens de thans geldende wetgeving door den Staat en zijne organieke onderdeelen (provincie, gemeente enz.) over de openbare wegen wordt uitgeoefend, sluit het voortdurend genot van het onder de vroegere orde van zaken door titel of verjaring verkregen recht van voorpoting op die wegen niet uit, maar integendeel moet dat recht ook thans nog, blijkens de slot-

⁽¹⁾ Arr. v. d. H. R. 10 Oct. 1887 W n°. 5479.

bepaling van art. 577 B. W. en hare geschiedenis, zonder eenig voorbehoud, worden geëerbiedigd ⁽¹⁾. Dat op de openbare wegen, voor zooverre die niet tot den openbaren dienst bestemd zijn, ook nu nog door particulieren rechten kunnen verkregen worden, toonde ik hiervoor reeds aan.

Over den aard van dit recht is ook veel getwist. Merlin Questions de droit au mot Commune § VII noemt het une propriété partiaire. Laurent in zijne Principes du droit civil français VII n°. 220 vraagt zich af of het niet is eene erfdienstbaarheid, om — na die vraag ontkennend te hebben beantwoord — tot de slotsom te komen, „que c'est un droit réel d'une nature spéciale”. Ik vereenig mij, voor wat het voorpotingsrecht, dat ons bezig houdt, betreft, volkomen met zijne zienswijze en beschouw het daarom ook als een eigenaardig zakelijk recht (jus sui generis) ⁽²⁾, het meeste overeenkomst hebbende met het recht van opstal, doch daarvan echter in zooverre verschillende, dat het niet zoozeer aan den persoon van den rechthebbende als aan het naburig erf verbonden is; van daar dat Schrassert het in Gelderland bestaande en met het Brabantsche vele gelijkenis hebbend recht van voorpoting in zijne Practicæ Observationes II blz. 553 *aenschot* noemde ⁽³⁾. Wegens deze eigenaardigheid van het recht van voorpoting pleegt men bij den verkoop van een erf het daarvoor uitgeoefend wordend beplantingsrecht als onder den koop begrepen te beschouwen, ten ware het daarvan uitdrukkelijk uitgesloten mocht zijn ⁽⁴⁾.

Men kan dit recht omschrijven als het recht om voor zijn erf op den daarlangs gelegen kant of berm van den openbaren weg opgaande boomen te planten en te hebben staan. Bij haar vonnis van den 24 Februari 1868 (Belg. Judic. 1868 blz. 715), omschreef de Rechtbank van Gend het (zooals wij zagen bestaat in Vlaanderen ook een recht van voorpoting), als „le droit de planter sur les accotements des chemins vicinaux, au profit des propriétaires riverains, comme un accessoire de leur fonds, indépendant de la propriété du sol du chemin.”

Men moet het niet verwarren met het recht van beplanting,

⁽¹⁾ Arr. van den H. R., 17 Dec. 1883 W n°. 5000.

⁽²⁾ Het Hof van Cassatie van België noemde het recht van voorpoting bij arrest van 9 Juli 1878 (Belg. Judic. 1878, blz. 1025) un droit sui generis indépendant de la libre circulation et pouvant exister avec elle.

⁽³⁾ Arr. R. te Nijmegen, 2 Juli 1870 W n°. 3229.

⁽⁴⁾ Hof te Arnhem, 13 Sept. 1882 W n°. 4837.

dat ingevolge het Besluit der Provinciale Staten van Noord-brabant van 5 Juli 1870 (Prov. blad n°. 20) op den kant der provinciale wegen kan worden verleend of met dat, hetwelk na 1 Januari 1825 door verjaring is verkregen, omdat dit recht niets anders is dan een zuiver recht van opstal, dat geheel en al beheerscht wordt door de desbetreffende in het B. W. voorkomende bepalingen en door de voorwaarden, waaronder het bij de concessie gegeven wordt, terwijl op het recht van voorpoting de bepalingen van het B. W. omtrent opstal niet van toepassing zijn, maar daarvoor die van het oude recht gelden, hetwelk in vigueur was op het oogenblik dat het recht van voorpoting ontstond (¹).

Het onder werking der vroegere wetgevingen verkregen recht van voorpoting gaat derhalve, omdat het voor altijd gegeven werd en alzoo eeuwigdurend is, niet, zooals het tegenwoordig recht van opstal, op de wijzen als bij de artt. 765 n°. 4 en 766 B. W. is voorgeschreven te niet. Alleen gaat het verloren door vermenging, het te niet gaan van den grond en de verjaring na dertig jaren.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat zij, wier auteurs niet daadwerkelijk van de Hertogen van Brabant en van hunne opvolgers de Staten Generaal het recht aangenomen hebben om op den kant der wegen, die destijds openbaar waren en waarop particulieren geen bewijsbaar recht hadden, boomen te planten en alzoo tot nu toe op die wegen geene beplantingen hebben aangelegd, thans niet meer van de oude pootkaarten gebruik kunnen maken om zulks te doen, omdat men geene rechten kan ontleenen aan eene schenking, die door zijn auteur niet is aangenomen of aan een voorstel tot het aangaan eener overeenkomst, waartoe zijn auteur niet is toegetreden. In ieder geval zou alsdan het administratief gezag tegen hem, die op grond van eene oude pootkaart voor het eerst eene beplanting op zoodanigen weg wilde aanleggen, zich daartegen met een beroep op de verjaring kunnen verzetten.

Men kon ook niet krachtens vroegere pootkaarten boomen planten op de na 1795 nieuw aangelegde wegen, vermits door die pootkaarten geene rechten konden gevestigd worden op wegen, die nooit het eigendom waren geweest van hen, die deze charters uitgaven.

Evenals zulks vroeger kon geschieden, kan ook nu nog de uitoefening van het recht van voorpoting in het belang der openbare orde en de

(¹) Arr. R. te 's-Bosch, 8 November 1878 W n°. 4388 en Arr. R. te Nijmegen, 2 Juli 1870 W n°. 3229.

veiligheid der wegen worden beperkt of geregeld ⁽¹⁾, zooals de Prov. Staten van Noord-brabant deden bij hun hierboven vermeld reglement van 5 Juli 1878, doch het recht zelf moet daarbij eerbiedigd blijven. Onwettig is alzoo b. v., de verordening der gemeente Liempde, waarbij bepaald is, dat in geval van aanleg van harde of kunstwegen de wegruiming van alle op die wegen bestaande beplantingen kan worden bevolen.

Gemeentebesturen, die het recht van voorpoting, dat deze of gene had, niet in rechten durfden aan te vallen, hebben wel eens beproefd dat recht te vernietigen, door de wegen waarop dat recht bestond, enkel en alleen daarom zoover af te graven, dat de boomen met hunne wortels bloot kwamen te staan of wel door de wortels der boomen af te steken, doch zij pleegden daarmede eene onrechtmatige daad, die hen tot schadevergoeding verplichtte, omdat men van zijn eigendomsrecht slechts een zoodanig gebruik mag maken dat daardoor aan een ander geene schade wordt toegebracht en men een recht, dat een ander op zijnen grond heeft, niet opzettelijk mag krenken, terwijl zij er het recht van voorpoting ook niet door vernietigden, want de daarop rechthebbende bleef, omdat zijn recht eeuwigdurend is, volkomen bevoegd om andere boomen op den weg te planten in de plaats van die, welke door de onrechtmatige handelingen van een gemeentebestuur waren doodgemaakt of uitgeroeid.

Ik wil hiermede echter niet te kennen geven, dat een gemeentebestuur ter wille van een recht van voorpoting niet het recht zoude hebben om zijnen weg op te hoogen, af te lagen of te vergraven, wanneer het openbaar belang dit eischt, alzoo in een ander geval als het voorbedeelde, waarin het dit enkel en alleen doet om eens anders recht te schenden, — maar dan zal het toch verplicht zijn van te voren zich met den eigenaar der boomen te verstaan over de vergoeding der schade, die deze daardoor zal komen te lijden, doordien b.v. zijne boomen te vroeg moeten worden geveld of wel zijn recht van voorpoting moeten onteigenen ⁽²⁾.

Stellen de administratieve autoriteiten en particulieren zich op het standpunt van eerbiediging van elkanders rechten, ontkent de een niet, dat een particulier op den kant van een openbaren weg een

⁽¹⁾ Arr. H. R., 10 Octob. 1887 W n°. 5479.

⁽²⁾ Hof te 's-Bosch 11 Sept. 1883, R. Bijbl. A. 1883, blz. 162.

recht van voorpoting kan hebben, dat — zooals ik hoop overtuigend te hebben bewezen — in de voormalige Meierij van 's-Bosch nog steeds bestaat, en spreekt de ander niet tegen, dat het openbaar gezag in het belang van orde en veiligheid de uitoefening van dit recht kan beperken en regelen, dan twijfel ik er niet aan dat de veelvuldige geschillen, die zich tot nu toe over dit onderwerp hebben voorgedaan, in het vervolg niet meer zullen ontstaan.

Roermond.

A. VAN SASSE VAN YSSELT.

BIJLAGE.

LIJST DER UITGEGEVEN POOTKAARTEN,

AFGEDRUKT ACHTER DE ORDONNANTIE OP HET VERPAGTEN VAN DEN
HOUTSCHAT OVER DE STAD EN MELJERIJ VAN 'S-HERTOGENBOSCH,
GEARRESTEERT DEN 7 FEBRUARIJ 1766.

St. Oedenrode.

Ingevolge de Pootkaart van St. Oedenrode van den 2 April 1649 en 5 April 1765 moogen de Geërfdens aldaar tagtig voeten buyten haar erven en huysen op de gemeente allerhande opgaande boomen planten; mits *de gemeene weegen* op haare breedte latende; en bovendien het Corpus ten haare profijte nog allerhande opgaande boomen, mits dat van al het gemelde houtgewas den behoorlijken en gewoonlijken houtschat betaalt moet worden.

Son.

Volgens de pootkaart van Son van den 23 Juny 1539 moogen de Geërfdens aldaar tagtig voeten op haare gemeente planten alle opgaande boomen, mits dat daarvan den behoorlijken en gewoonlijken houtschat bij afhouwing sal worden betaalt.

Breugel, Someren, Tongelre.

Volgens de pootkaart van 20 Augusty 1470 vermoogen de Geërfdens aldaar vijf en twintig voeten op haare Gemeente planten, mits *de straten* op haare behoorlijke breedte latende en bij afhouwing den gewoonlijken houtschat betaalende.

Lierop, Bakel.

Volgens de pootkaart van Bakel van den 2 Maart 1651 vermoogen de Geërfdens aldaar vijf Bossche roeden of honderd voeten gemeente-

waarts ⁽¹⁾ inplanten allerhande opgaande boomen, en het corpus bovendien ten haaren behoef allerhande boomen gelijk ook struykhouten tot stuyting van het zand, mits dat van al het voorsr. hout alleen den tienden penning voor houtschat sal worden betaalt.

Schijndel.

Volgens Oetroy van hertog Philips van den 18 July 1465 vermoogen die van Schijndel ter spatie van veertig voeten op haare gemeente planten.

En volgens de pootkaart van Schijndel van den 7 December 1612 is het de Geërfdens aldaar gepermitteert booven de voorsr. veertig voeten andere veertig voeten gemeentewaarts inne te planten; sonder dat iemand vrij sal zijn van houtschat van het hout uythoofde van de laatste concessie geplant werdende.

Verder is by haar Hoog Mog. Oetroy van den 13 Augusty 1650 aan die van Schijndel op den Bodem van Elden geaccordeert in plaats van het sesde het tiende hout voor houtschat te betaalen; hetgeen nader is gecorrobooreert bij haar Edele Mog. Appoinctement van den 15 December 1747.

Aarlebeek, Rixtel en Stiphout.

Vermoogen de geërfdens te Beek bij Aarle buyten haare Erve Gemeentewaarts inplanten veertig voeten en het corpus bovendien nog veertig voeten volgens haar Edele Mog. Oetroy van den 8 Maart 1655; ende Geërfdens van Rixtel twintig voeten volgens haar Edele Mog. Privilegie van den 23 Mey 1656 ende Geërfdens van Stiphout veertig voeten volgens haar Hoog Mog. Oetroy van den 11 Augusty 1650, van al welk houtgewas niet meer dan dien tienden penning voor houtschat sal moeten worden betaalt.

Aarlebeek.

De tollén aldaar op de jaarmarkten, te weeten van ieder verkogt paard twee stuyvers, van ieder hoornbeest eene stuyver en agt penningen, sijnde de ingezeetenén van Helmond en Beek van deesen thol vry.

Aarlebeek.

De geregtigheid van de waag en het varken te besien, doch dit is voor deese jaare niet verpagt volgens haar Edele Mog. Resolutie van den 17 Juny 1749.

⁽¹⁾ Ook op de wegen, blijkens de hiervoor vermelde pootkaart. [DE SCHR.]

Nunen, Gerwen en Opwetten.

Vermoogen de Geërfdens aldaar twintig voeten voor haare erven gemeentewaarts inplanten en daarvan alleen den tienden penning voor houtschat betaalen, volgens haar Hoog Mog. Privilegie van den 8 Mey 1649.

Liempde, Helmond.

De houtschat is alhier verschuldigt van het hout wassende op de drie gemeene straten, vroentens, s'heeren weegen, voorhoofden en wallen; en vermoogen de Geërfdens aldaar veertig voeten gemeentewaarts ⁽¹⁾ inplanten en daarvan alleen den tienden penning voor houtschat betaalen volgens haar Hoog Mog. Privilegie van den 12 November 1650.

Lieshout, te weeten alleen over den gehugte
van Ginderdoor.

Vermoogen de Geërfdens aldaar op de gemeente ter spatie van veertig voeten planten allerhande opgaande boomen, mits dat daarvan den ordinaris houtschat sal worden betaalt, volgens haar Hoog Mog. Privilegie van den 11 Maart 1649.

Erp.

Volgens de pootkaart van Erp van den 14 Juny 1649 en ampliatio van den 29 January 1751 moogen de Geërfdens aldaar veertig voeten gemeentewaarts inplanten; en het corpus bovendien andere veertig voeten, mits dat van al het voorschreeve hout bij het kappen den ordinaris houtschat sal moeten werden betaalt.

Vechel.

Volgens de pootkaart van Vechel van den 5 April 1629 vermoogen de Geërfdens aldaar tagtig voeten gemeentewaarts inplanten; van den houtschat van welk hout niemand vrij zal zijn zelfs niet de poorters van 's-Hertogenbosch of andere geprivilegeerde personen.

⁽¹⁾ Toen Jor. Gijsbert Pieck van Tienhoven, raad en rentmeester-generaal der Domeinen, op grond dat het corpus en de ingezetenen van Helmond niet voorzien waren van pootkaart, boomen had doen in beslag nemen, die zij geplant hadden op de voorhoofden van hunne huizen en erven en op de straten binnen de gemeente, welke Hertog Jan van Brabant op St. Barbaradag van het jaar 1300 hun had geschonken (Krom en Sassen Oorkonden van Helmond, blz. 8), vroegen zij aan en verkregen zij den 12 Nov. 1650 van de Staten-Generaal het recht om »ter spatie van 40 voeten *altijd* buiten hunne huizen en erven *ter strate* en gemeentewaarts in opgaande boomen te planten», onder de voorwaarde dat *de straten* op hunne wijde zullen blijven en tegen betaling van eenen cijns. [DE SCHR.]

Bergijk, Rijthoven, Westerhoven, Borkel en Schaft.

Volgens pootkaart van den 12 Juny 1764 mogen de Geërfdens aldaar op de Gemeente sestig voeten ver van hunne huysen en erven opgaande boomen en schaarhout planten, mits daarvan bij afhouwing den gewoonelijke houtschat betalende.

Bergijk.

Het hoven en erven in de Dingbank aldaar.

Eersel, Duysel en Steensel.

Volgens de pootkaart van den 12 Juny 1764 moogen de Geërfdens aldaar op de Gemeente sestig voeten ver van hunne huysen en erven opgaande boomen en schaarhouten planten, mits daarvan bij afhouwing den gewoone houtschat betalende. De houtschatten en onder-rentmeesterschappen, mitsgaders het hoven en erven in de Dingbank aldaar.

Oirschot het harthout.

Den houtschat is alhier verschuldigt van alle opgaande eykeboomen, takken, spaanderen en wordeleynden, uytgenoomen de schors, die geen houtschat betaalt, verder mannekens, essen, ipen, beuken, esdoorn, doorn, platanus, taxis, grove den, hulshout, appelen, peeren en noteboomen en alle vrugtdraagende boomen, uytgenomen de roode kersseboomen.

Staande te weten, dat de Geërfdens van Oirschot vijftig voeten gemeentewaarts inne moogen planten, en dat van al het geene voorschreeve geen houtschat verschuldigt is, soolang het niet buyten de parochie vervoert word en alsdan alleen den tienden penning volgens privilegie van Hertog Philips van den 1 April 1446.

Oirschot.

De onder-rentmeesterschappen en het doofhout.

Dat is den houtschat van den sleuteles, roode kerssenboomen, masten denneboomen, lindeboomen, witboomen, abeelen-, willigen-, populier-, essen en berkenboomen, verders alle schaarhout, geen uytgesondert, wordende wegens den vrijdom en planten op de gemeente tot het gesegde in den vorigen articul van het harthout gerefereert.

Bij haar Ed. Mog. Resolutie van den 30 July 1753 is goedgevonden en verstaan te verklaaren, dat voor de geregtigheid van den houtschat van ieder honderd paar klompen die uyt Oirschot worden vervoert, sal worden betaalt twaalf stuyvers en van minder of meerder getal

na advenant, met dien verstande dat van de tweede soort van klompen twee paar en van de derde soort drie paar voor een paar beste soort sullen worden getelt, dog dat het niet te min aan den pagter sal vrijstaan over den houtschat der gemelde klompen te accordeeren.

Oirschot de Gruyt, Oirschot den Markt-thol.

Te weeten te vorderen van ieder verkogt paard twee stuyvers; van ieder os, koe of tweejarige veers eene stuyver; van ieder varken een halve stuyver; van ieder schaap twee duyten, soo wel van den kooper als verkooper; zijnde de inwoonders van Oirschot van dien thol vrij; en sal den pagter met een tafel op de markt moeten zitten om dien thol te beuren en sulks te vooren laten publiceeren.

Bladel, Reusel en Netersel. Lommel.

De houtschatten en onder-rentmeesterschappen mitsgaders het hoven en erven in de bank aldaar.

Bij privilegie van den 18 September 1442, gerenoveert den 20 November 1603, is aan die van Lommel verleent, dat een iegelijk van hen sal moogen planten en setten op de gemeente teegens sijne erve eyke en andere boomen, en die gebruyken als zijn proper goed; behoudelijk dat daarvan den vierden penning voor houtschat sal moeten worden betaalt.

Strijp met de nieuwe erven van Zittert en Wolfshoven,
Vessem, Wintelre en Knegsel. Blaarthem, Zeelst,
Sonderwijk en Velthoven.

Volgens de pootkaart van den 5 April 1765 mogen de Geërfdens aldaar op de gemeente sestig voeten ver van hunne huysen en erven opgaande boomen en schaarhout planten, mits daarvan bij afhouwing den gewoonlijken houtschat betaalende.

Hoogloon, Haperen en Casteren, Oost- en Middelbeers.

Volgens de pootkaart van Oost- en Middelbeers van den 31 October 1473 moogen de Geërfdens aldaar vier roeden verre op de gemeente planten, mits *de weegen* op haare gewoonlyke breedte latende; en zijn de gemelde Geërfdens van dat hout vrij van den houtschat, tenzij het buyten de Dingbank vervoert word, in welk geval daarvan de gewoonlijke en ordinaire houtschat sal moeten betaalt worden.

Oost- en Middelbeers, de Gruyt. Oerle en Meerfelthoven.

Volgens de pootkaart van Oerle van den 25 September 1505 vermoogen de Geërfdens aldaar tagtig voeten verre gemeentewaarts inplanten, van den houtschat van welk plantage de ingezetenen aldaar vrij zijn.

Dommelen.

Volgens de pootkaart van den 5 April 1765 mogen de Geërfdens aldaar op de Gemeente sestig voeten ver van hunne huysen en Erven opgaande boomen en schaarhout planten, mits daarvan bij afhouwing den gewonelyken houtschat betalende.

Oisterwijk, Berkel, Enschoot en Heucloem.

Volgens haar Ed. Mog. Resolutie van den 29 December 1762 mogen de Geërfdens op *de gemeene Weegen* en Voorhoofden tot veertig à sestig voeten planten.

Haaren.

Volgens haar Ed. Mog. Resolutie van den 29 December 1762 mogen de Geërfdens op *de gemeene Weegen* en Voorhoofden tot veertig à sestig voeten planten.

Udenhout.

Volgens haar Ed. Mog. Resolutie van den 29 December 1762 mogen de Geërfdens op *de gemeene Weegen* en voorhoofden tot veertig à sestig voeten planten.

Hilvarenbeek, Diessen, Riel en Westelbeers.

Wordt verpagt voor de helft; en vermoogen de Geërfdens tagtig voeten Gemeentewaarts inplanten volgens privilegie van Hertog Philips den 22 November 1441 en van Jan van Merode dato 30 October 1546, geconfirmeerd door Keyser Karel den 4 Mey 1551; en daarvan den tienden penning voor houtschat betaalen.

Hogemierde, Lagemierde en Hulsel.

Volgens privilegie van Karel, Hertog van Brabant van 9 Juny 1474, geconfirmeerd bij haar Hoog Mog. den 16 July 1654, vermoogen de Geërfdens aldaar tagtig voeten op haare gemeente planten, mits *de straten en weegen* op haare gewoonlyke breedte latende.

Vugt en Cromvoirt.

Volgens privilegie van Philips, hertog van Braband, van den 21 Juny 1498, zijn de Geërfdens tot Vugt vrij van houtschat en vermag het corpus op de gemeente allerhande opgaande boomen planten en volgens het privilegie van Keyser Karel, Hertog van Braband, dato den 31 Maart 1516, moogen de Geërfdens te Vugt tien roeden gemeentewaarts inplanten en bij afhouwing alleen den tienden penning voor houtschat betaalen.

Helvoirt.

Vermoogen de Geërfdens aldaar tagtig voeten gemeentewaarts inne planten en daarvan alleen den tienden penning voor houtschat betaalen volgens Privilegie van Hertog Maximiliaan en Philips, dato den 20 Maart 1492 ⁽¹⁾.

Esch.

Volgens privilegie van Keyser Karel dato den 5 July 1553 vermoogen de Geërfdens aldaar honderd voeten gemeentewaarts inplanten, mits bij afkapping den ordinaris houtschat betaalende.

Osche, Berchem, Littoyen, Heesch en Nistelrooy.

Vermoogen de Geërfdens tot Heesch tagtig voeten gemeentewaarts inplanten en daarvan alleen den tienden penning voor houtschat betaalen, volgens het privilegie van Maximiliaan en Philips van den 21 January 1486.

Maaren, Rosmalen en Hintham voor sooverre
onder Rosmalen begrepen. is.

Volgens privilegie van Maximiliaan en Philips, hertogen van Braband, van den 9 February 1490 vermoogen de Ingezetenen van Rosmalen sestig voeten verre op haare Gemeente planten, mitsgaders op *de gemeene straten* voor de erven, mits de straten op haare behoorlijke breedte laatende, en mits dat van hetselve hout gekapt wordende alleenlijk den tienden penning sal werden betaalt.

⁽¹⁾ Volgens een afschrift van dit privilegie, dat ik in eene procedure gezien heb, was daarbij aan de Geërfden van Helvoirt ook het recht gegeven om op *de wegen* boomen te planten. Uit deze en voorgaande aantekeningen kan men zien, dat men uit de vermelding van het enkel woord „gemeente” in deze lijst, niet lichtvaardig besluiten moet, zooals wel eens gedaan is, dat daar waar niet van wegen gesproken wordt, ook niet het recht zoude gegeven zijn om daarop boomen te pooten. [DE SCHR.]

Tongerloo's kloostergemeente te 's-Hertogenbosch.

1578—1584.

Onveilig, vast heel ongeschikt tot een ordelijk leven was de abdij van Tongerloo geworden. Staatsche bezettingen sloegen herhaaldelijk zich er in neder, en waren bestendig sinds 1578 in de buurt gevestigd, bij name te Herentals en in het kasteel van Westerloo, vanwaar zij meermaals op strooptocht uitgingen. Terwijl eenige kloosterlingen met den weleer tot prelaat verkozen Jacobus Veltacker aan het hoofd, te Tongerloo verbleven, en daar om het best zich beijverden des kloosters belangen gade te slaan, meerdere onheilen er van af te keeren en hetzelfde voor een geheel ondergang te behoeden, had het meestendeel de wijk genomen naar 's-Hertogenbosch. Tongerloo's toenmalige refuge in 's-Bosch stond in Sint-Jorisstraat, tusschen de erve der gilde van Sint-Joris of van den ouden voetboog en die van meester Hendrik van Broekhoven, en strekte zich uit van aan de straat tot aan de stadswallen. Daar vertoefden de kloosterlingen van 1578 tot 1584, voor zooveel de toestand zulks toeliet, de gewone conventsoefeningen onderhoudend en meestal in Sint-Joriskapel hunne kerkelijke diensten verrichtend. Eenige pastoors, uit hunne betrekkelijke parochiën verdreven, hadden daar ook een toevluchtsoord gevonden. Mattheus Willemse van Tilburg, te voren prior der abdij en den 16en Januari 1579 tot pastoor van Drunen benoemd, maar door de tijdsomstandigheden belet zijne parochie te betrekken, nam het bestuur der uitgewekene gemeente waar.

Moest het natuurlijk den kloosterlingen zwaar vallen, verre van den eigen haard in vreemde streek als ballingen te leven, grievender nog waren hun de lasterende aantijgingen waarmede zij bejegend werden. In een smeekschrift bij de schepenen der stad ingediend, klagen zij er over: „hoewel dat nyemant oirsaicke ge hebben en can, om den supplianten metter wairheyte eenige oneerlycke ende onbehoorlycke stucken naer te seggen, heuren naem, eere ende goede fame te ledere, verstaen zy supplianten nochtans, dat zy byde Excellencie vanden prinche van Parma, ende by avontueren by zynder Majesteyt ende meer anderen grooten heeren, van oneerlicheden, oproerigheden ende anderen grooten delicten wel slinckelycke ende valschelycke duer boose, nydighe ende misgunnende menschen, het welvaren vander voors. abdyen nyet cunnende verdraigen, geaccuseert ende belogen zyn opdat zy alsoo den supplianten blamerende, allen hanten van hen trecken zouden....” Zij verlangden derhalve dat de schepenen getuigenis zouden geven van hun onbesprekelyk gedrag, of althans daar omtrent inlichtingen nemen. De voornaamsten en waardigsten der stad werden inderdaad onderhoord, en straks zouden we ons verblijden over de belasting der kloosterlingen, omdat wij daaraan omstandige berichten danken over den handel en wandel der uitgewekenen. Eene omstandigheid die, naar 't schijnt, meest aanleiding had gegeven tot lastertaal, was het dragen van wapens en van burgerlijke kleederen. Edoch, gelijk velen getuigden, de kloosterlingen deden zulks enkel uit dwang, omdat het stadsbestuur allen, geestelijken en wereldlijken, daartoe verplichtte.

Het verslag der schepenen schijnt ons belangrijk voornamelijk voor de geschiedenis der abdij van Tongerlo, maar ook voor die van 's-Hertogenbosch zoo ten aanzien der optredende getuigen als om de verhaalde feiten en bijzonderheden. Wij deelen het stuk hier mede naar den oorspronkelijken tekst, doch korthedshalve nog al merkelyk besnoeid waar dezelfde zaken, door vorige getuigen reeds verklaard, slechts herhaald worden.

Allen denghenen die dese onse openen brieven van certificaten sullen sien ofte hooren lesen saluyt. Wy schepenen ende raidt der stadt van Tshartogenbossche doen cond eenen yegelycken certificerende midts desen voorde gerechte waerheyte dat op heden datum van desen voor ons gecompareert ende verscheenen zyn geweest in heure propre

persoonen, heer ende broeder Herman van Lochem Guardiaen des convents vanden minderbroederen, oudt ontrent een ende tsestich jaeren, heer ende meester Ghysbrecht Masius priester, plebaen ende canonick binnen der kereken van Sint Jans evangelist, out ontrent vyff ende dertich jaeren, heer ende meester Gerardt Broeckelaer, priester ende pastoer van Sinte Catharine kercke, out ontrent seven ende veertich jaeren, heer ende meester Peeter vanden Watere, out ontrent zes ende vyftich jaeren, heer ende meester Cornelis Eymberts oick oudt ontrent zes ende vyftich jaeren, heer Peeter vanden Eechout, out ontrent veertich jaeren, heer ende meester Peter de Ruyter, out ontrent vyftich jaeren, priesteren ende canonicken binnen der kereken van Sint Jans evangelist voorscreven, heer ende meester Nicolaes Vuchts priester ende beneficiaet der zelve kereken, out ontrent veertich jaeren, heer ende meester Nycolaes Hermannus van Houthem, priester ende canonick tot Oirschot, nu tegenwoirdelyck alhier binnen deser stadt woenende, out ontrent veertich jaeren, Goeswyn Pynappel raet stadthouder van mynen heere den schoutet ende oick capiteyn vanden hantboechschutteren, out ontrent tsestich jaeren, Jheronimus Wynants raetsheer ende capiteyn vanden Cloeveniers schutteren, out ontrent tsestich jaeren, meester Marten Moins ⁽¹⁾ out ontrent neghen ende dertich jaeren, meester Henrick van Broecheven, out ontrent zes ende dertich jaeren, beyde raetsheeren ende rentmeesteren, Aernt van Bruegel out ontrent acht ende veertich jaeren, meester Jacop Craen, oudt ontrent vyff ende vyftich jaeren, oick beyde raetsheeren, Lambrecht Stooters Peeterssoen capiteyn vanden block oft wycke vander Hynthamerstraet, out ontrent vyff ende veertich jaeren, meester Leonaert Vos capiteyn vanden block oft wycke van de Wever plaetsse, out ontrent seven ende twintich jaeren, Aernt Cornelissoen van Hoorenbeeck, luytenant van de schutterye vanden ouden voetboeghe out ontrent vyftich jaeren ende Henrick Wouterssoen deecken vanden ambacht vanden visscheoperen out ontrent drie ende vyftich jaeren, altesamen inne desen deponenten, ende inwoenderen deser stadt van Tshartogenbossche voorscreven, behoirlycken gedaecht, elck int zyne zoe by den bastionier der voorscreven kereken van Sint Jans evangelist, als oick by Gielissen Bormans dienaer vander gruender roeden der voorscreven stadt, ter instancien ende versuecke vanden pastoiren ende

(1) In een ander afschrift: Moyens.

conventualen der abdyen van Tongerlo alhier bynnen deser stadt voors. gevlucht ende residerende, inne desen producenten. Geexamineert wesende die voorseyde deponenten elck bysondere op zekere interrogatorien ons schepenen voorsc. van wegghen der voorg. producenten geschriftelycke geexhibeert ende overgegeven, hebben op heure eeden die voors. deponenten, te wetene, die voorseyde heer ende broeder Herman Guardiaen opten eedt ende gelooftenisse by hem in syne professie gedaen, die voorgenoempde andere heeren priesteren ende canonicken inne priesterlycker formen, die voorscreven mynen heere den stadthoudere, raetsheeren ende rentmeesteren opten eedt die zylieden int aenveerden van heuren schependomme ende officie respectie hebben gepresteert, ende die voorseyde capiteynen, luytenant ende deecken vanden vischcooperen, opten eedt die zy insgelyx int aenveerden van heur capiteynschappe ende officie respectie ter manisse vanden stadthouder van mynen heere den schoutet der voorscreven stadt van Shartogenbossche ende haerder meyeryen gerichtelycken gedaen hebben, getuycht ende gedeponceert inne manieren hiernaevolgende, te wetene :

Ierst die voorscreven Guardiaen vanden minderbroederen. Dat hy deponent de voorscreven producenten acht, estimeert ende reputceert voor goede geestelycke heeren ende mannen, ende dat hy ter contrarien van dyen nyet en can geaffirmeren.

Die voorseyde heer ende meester Ghysbrecht Masius tweede getuyghe ; waerachtich te syn, dat de producenten by malcanderen zyn woonende ende huys houdende in alle soberheyt ende opte cloosters maniere, ende dat de zelve zyn frequenterende de prochie van Sinte Catharina, ende aldaer hen misse syn doende, ende den dienst Goids dagelix helpen augmenteren, ende alsoo levende in alle eerbaerheyt, vromicheyt, modestie ende civilityt, gelyck oock sommighe van hen sonder onderlaet op sondaghen ende heyliche daghe syn frequenterende syns deponents sermoenen ende de zelve oyck metter pennen excipierende.

Die voorgenoempde heer ende meester Gerardt Broeckelaer, derde getuyghe, hem kennelyck te wesene, dat de producenten ten tyde der guesen vanden zelve seer veel hebben moeten lyden, hebbende de moetwillighe opten iersten dach July xv^e neghen ende tseventich, der producenten huys daer sy met malcanderen tegenwoirdelyck in zyn woonende, van voor tot achter met haers gelycken beset gehadt, alsoe sy wairen serick den vianden der heylicher kercken, inder vueghen

dat sy de zelve der stadt souden vuyt hebben geleyt, insoe verre den raet deser stadt den selven nyet en hadde voor gestaen, ende indyen oyck de catholycke op der merckt nyet de oeverhant en hadden gehouden, verclaerende voorts de voors. deponent, der producenten nu ter tyt binnen deser stadt residerende, leven ende conversatie te wesene godtlyck, rechtverdelick, ende in alle eerlicheyte ende civilityte, — seggende redenen van synder kennisse, dat hy deselve dageliex siet coemen binnen Sint Joris capelle deser stadt, alwaer hy deponent vicaris is, omme heurs convents missen aldaer te celebreren, ende oyck in Sinte Catharinen prochykercke daar hy deponent pastoir aff is, helpende aldaer den cruysbroederen heeren singhen ende den dienst Goidts administreren, ende oick den dienst vander pastoirie inne singhen ende andere ceremonien verstercken.

Die voorscreven heer ende meester Peter vanden Water, de vierde getuyghe, heeft getuycht hem kennelick te wesene, dat de voors. heeren van Tongerlo binnen deser stadt van Shartogenbossche by maleanderen huys syn houdende inne alder billicheyte, ende convents gewyse, ende dat hy deponent noyt gehoort en heeft, dat de voorscreven producenten, befaempt oft achterhaelt soude wesen van eenighe misusen, mer well ter contrarien, dat sy soe binnen als buyten hennen huysen syn draegende in alder billickheyte, eerbaerheyte ende civilityte, seggende redenen van synder kennisse, dat hy deponent de voorscreven producenten dageliex siet coemen omme den dienst Goidts te hooren, binnen der kercken van Sint Jans evangelist voors. Ende dat hy voorts verstaet dat sy insgelycx haers convents missen, soe binnen der capelle van Sint Joris, als binnen der prochie van Sint Catharina syn doende ende celebrerende, Ende hoe well sy producenten syn gaende in haer weerlick habyt ende met hennen sydel geweer, dat tselve nyet toe en compt deur haer producenten opset, maer dat sy daer toe byde drie leden der selver stadt syn geordineert, gelyck hy deponent ende andere geestelycke heeren oyck genoetsaeckt zyn te doene, deur bevele als voor, ende dat hy deponent ende oyck de producenten de contrarie doende dair aff by die van de stadt wordden becallengeert gelyck noch onlanx hem deponent is gebuert.

Die voorscreven heer ende meester Cornelis Eymberts de vyffste getuyghe, dat hy deponent die voorscreven producenten is houdende voor eerlicke mannen, ende dat hy noyt anders gesien en heeft, sy en hebben hen eerlick, vroemelick, ende deuchdelijk gehouden, zoe

well opte straeten als inde kereken, Ende hoe well hem kennelyk is, dat sy gaen in weerlicke corte cleederen met sydel geweer, dat nochtans tselve eensdeels geschiet is, dat ten tyde van den guesen zeer odieus was met lange clederen te gaene, ende oyck dat de stadt vanden Bossche in haeren drie leden geboden ende geordineert heeft, dat eenyegelyk hem soude houden op syn geweer, hem refereerende totter acte dair aff zynde, hebbende daeromme eenyegelyk zoe well geestelicke als weerlicke persoonen, hem gevraecht naeden selven geboth, gaende ende staende daegeliex met hen sydel geweer, gelyck oyck de geene contrarie den voorscreven geboth gedaen hebbende, gevallen syn inde peenen daer toe staende, dwelck hem deponent selver oyck is gebeurt, zynde voordien voorscreven peene oyck geexecuteert, verclaerende voorts dat hy deponent daer aen nyet en twyffelt, de voorscreven producenten souden liever gaen sonder geweer dan daer mede.

Dye voorseyde heer Peeter van den Eechout wesende de sesde getuyge, dat de producenten met malcanderen heur huys syn houdende binnen deser stadt, in alle eerbaerheyt ende civilitieyt met behoorlick discipline, gelyck hy deponent gesien ende gehoord heeft, nyet wetende dat sy oyt van eenighe misusen syn achterhaelt, ende aengaende heuren dienst ende missen te celebreren, en weet hy deponent nyet, dat sy eenighe speciale kereke daer toe syn gebruyckende, anders dan dat hy deponent well heeft gesien, dat eenighe vanden voorscreven producenten misse hebben gedaen binnen de convente vanden Predicaren deser stadt, verclaerende voorts dat nyet alleenlick de producenten verbonden en zyn deur bevele deser stadt met haeren sydel geweer te compareeren opte wachten, ende daegeliex daer mede te gaene ende te staene, mer oyck alle andere geestelicke persoonen, ende dat sy inde boeten ende peenen daer toe staende vervallen, soe wanneer sy ter contrarien syn doende, de welcke soe well den geestelycke als weerlycke zyn ende wordden affgenomen ende tegens hen tot executie gestelt, ende dat hy deponent oyck nyet en vermoyt (vermoedt) dat dese producenten souden begeren metten borgeren deser stadt te waecken ende braecken ende met haeren sydel geweer te gaen, soe verre sy byden drie leden deser stadt daer toe nyet en wordden gecompelleert.

Die voorseyde heer Nycolaes Vuchts zynde den achtsten deponent, dat hy deponent somwylen geweest hebbende ten huyze vanden

voorscreven producenten, gesien heeft dat die selve in alle soberheyt henne maeltyden waeren houdende sommige vanden voorscreven conventualen de sermoenen zoe byden guardiaen als plebaen voorscreven gedaen, metter pennen hebben geexcipieert ende naegescreven.

hebbende hy deponent den voorscreven producenten oock dickmaels hooren verclaeren dat sy den dach soe lieff nyet en saechen als wederomme te meeghen wesen in haeren convente, ende aldaer met heure oude gecostuymeerde habyt gaende, alle hair diensten soe well by nachte als by daeghe nae ouder gewoonten celebreren.

.
Die voorseyde Jheronimus Wynants den elfsten getuyghe, waerachtich te zyn, dat hy oock eenighe vanden voorscreven producenten onder syn vendelen is hebbende

Die voorscreven meester Marten Moins wesende den twelfften getuyghe, waerachtich te syn dat de zelve (producenten) hen by maleanderen zyn houdende in des convents van Tongerloo eyghen huysinghe, gestaen binnen deser stadt in Sint Joris straet dat hy deponent sommighe vanden voorscreven producenten well heeft ter missen gedient dat nyet alleen die van Tongerloo voorscreven maer oock alle andere conventualen ende geestelycke personen, zoe binnen deser stadt gevluucht, als andere haere ordinairisse residentie daer houdende, geboden ende geordineert is byden drie leden deser stadt, dat sy ende elck van hen respective als alle andere weerlicke personen de twintich jaeren gepasseert zynde, ende nyet excederende den ouderdom van tsestich jaeren, souden moeten versien zyn van behoorlicke wapenen van defensien, omme daer mede den gemeynen viant des catholycke geloofs te resisteren, ende dese stadt teghen alle invasien des zelffs te defenderen, ende dat van wegghen der zelve stadt, zoo well die van Tongerloo als andere gevluichte geestelicke ende weerlicke personen geboden is mede te waecken, gelyck den ingesetenen borgeren, welken volghende ettelicke van hen, hen hebben moeten begheven onder eenighe vanden vier schutteryen. Dat hij deponent den prior des voorscreven convents, by naeme heer ende broeder Mattheus van Tilborch verclaerde wel te kennen voor alsulcken eerlicken ende vroemen heer, ende oock liefhebber des zelffs convents, dat hy zyne ondersaeten in goede discipline is houdende, Ende dat

hem leet is dat sy het geweer moeten draeghen

Die voorscreven Aernt van Broegel hebbende hy
 deponent tot huys gecomen zynde, tegen zyne huysvrouw ende familie
 seer dickmaels geseet, dat hy hem seer verwonderende was, dat die
 voorscreven producenten, nyet tegenstaende sommighe van hen jonghe
 mannen waeren, hen soe eerlick, deuchdelick ende devootelick droeghen,
 dat elcke van hen wel meriteerden in overicheyt des voorscreven
 convents gestelt te worddene

Die voorscreven Leonart Vos wesende den seventhiensten deponent,
 waerachtich te syn, dat hy deponent verscheyden tyden inde abdye
 van Tongerlo verkeert hebbende, der producenten diensten, leven,
 conversatie ende handel soe over maeltyden als inde kereke heeft
 aensien, gelyck hy nu oyck binnen deser stadt heeft gedaen ende noch
 is siende, ende dat hy tselve confererende, bevynt in alle vroemicheyt,
 eerbaerheyt, devotie tot Godt, modestie ende civiliteyt te wesene,
 conformelick hen leven, dwelek sy binnen heurder voorscreven abdye
 hebben gevuert, dan dat hen alhier faelgeert een soe propitie kereke
 als sy in haeren convente hebben gehadt

Ende want Godtlycken ende behoirlicken is der waerheyt getuyche-
 nisse te geven, bysondere als men daer toe wittelycken wordt versocht,
 soe hebben wy schepenen ende raidt der stadt van Shartogenbossehe
 voorscreven den segel *ad legata* der selver stadt hier beneden opt
 spacium van desen gedrukt. Opten sesthiensten dach der maent
 van November int jaer ons Heeren duysent vyffhondert ende
 tachentich. P. CURTIUS.

FR. WALTMAN VAN SPILBEECK.

KABOUTERSPROOKJES.

I.

In het eerste Kaboutersprookje, jaargang I, pag. 59—60, van het „Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde” werd aan een vijftal nachtelijke reizigers in de *Oorschotsche heide* het overlijden bekend gemaakt van *Kyria*. Wij weten, dat de Kabouters huisden in die uitgestrekte heide onder de vele daar aanwezige heuvelen. Ook te *Meerveldhoven*, in de nabijheid van de hoeve *de Heskok*, hadden zij hun verblijf, gelijk wij lazen. Toen nu de tijding van *Kyria*’s dood vernomen werd op *de Heskok*, geraakte daar alles in rep en roer. Men hoorde het kleine volkje in drukke bedrijvigheid onder den grond heen en weer draven; men hoorde een aanhoudend onderaardsch gegons, voortgebracht door duizende en duizende fijne stemmetjes en eindelijk ook eene heldere stem, die riep: „*Morgennacht trekken wij af, want Kyria is dood*”.

Mogelijk staat n°. 2, jaarg. I, pag. 66—67 van meergemeld Tijdschrift met deze zelfde gebeurtenis in nauw verband. ’t Kan immers zeer wel mogelijk zijn, dat de naam *Kyria* door overlevering verbasterd is tot *IertjenAartjen*. Het volk heeft dien naam niet verstaan en koos liever eenen naam, meer in overeenstemming met de gewone menschenamen. En te meer, ook bij den boer in *Strijp* ging ’t immers in ’t vervolg beter met „butteren” na ’t vertrek der Kabouters.

„*Morgennacht vertrekken de Kabouters van de Heskok!*” Dit nieuws was spoedig algemeen verspreid en zelfs was de weg reeds bekend, dien de Kabouters zouden volgen. Een der nieuwsgierigste inwoners van het naburige *Veldhoven* had bij gerucht vernomen, dat de *èrdmennekes*, zooals dat kleine volkje hier ook wel genoemd wordt, den weg naar *Duizel* zouden volgen. Wat 'n mooie gelegenheid om dat volkje van nabij gade te slaan en hunne getalsterkte te kunnen opnemen; want hoogst zelden kreeg iemand een Kabouter te zien. Ondanks de welgemeende waarschuwing van den *vorster* (onder dien naam is de veldwachter van vroeger bekend, vergel. 't Hoogduitsche *Förster*), om toch vooral binnen te blijven, begaf zich onze nieuwsgierige held op weg naar de *Goorstraat* te *Veldhoven*, verborg zich in eene drooge sloot en wachtte ongeduldig en met kloppend hart op de dingen, die komen zouden. Toen het uur van middernacht was geslagen, zag hij in de verte, bij 't flauwe licht der opkomende maan, eene groote stofwolk oprijzen als van eene talloze menigte, die in aantocht was. Doch nu zonk den held het hart in de schoenen. In zijn angst wist hij niet beter te doen dan zich schuil te houden onder een nabijzijnd houten bruggetje. Tot aan de knieën moest de arme stumper in 't water staan en.... blijven staan; want de drom Kabouters kwam nader en

„*Het legher treckt vast in met duizenden, een maght*

Zoo groot”,

dat hun getal niet eens bij benadering is te schatten. Bij duizende en duizende trokken de kabouters over den vonder. Hun gang geleek op 't getrippel van muizen. Dat duurde zoo onafgebroken voort. Kort voor de morgenschemering aanbrak, trok de achterhoede over de brug en, — toen de eerste stralen der zon zich spiegelden in 't water waagde 't onze held eindelijk uit zijne schuilplaats te voorschijn te komen. Geen enkele kabouter was meer te bespeuren; maar de *Goorstraat* was zoo vol stof, dat de man geen hand voor oogen kon zien en genoodzaakt was een anderen weg in te slaan om zijne woning terug te vinden.

II.

Ja, 't is waar, hoogst zelden gebeurde 't, dat men een Kabouter te zien kreeg. En weinigen zijn zoo bevoorrecht geweest als de landbouwer uit *Duizel*, wien de eer te beurt viel eenen Kabouter op weg te ontmoeten en met hem van mond tot mond te kunnen spreken. Ziehier 't verhaal van die ontmoeting.

Ons boerke dan had den ganschen dag in de hei turf gestoken en keerde in 't schemeruur met zijn *spai* op den rug over den *Eerselschen Dijk*, dat is de openbare weg van *Eersel* naar *Hapert*, huiswaarts. Zijne rechterhand, over den steel der *spai* geslagen, hield een aarden doorrokertje vast, waaruit de man lustig dikke blauwe rookwolken in de lucht blies. Eenige schreden voor zich uit ziet hij op den weg een knaapje voortdrentelen dat, naar 't hem toescheen, niet ouder dan eenige maanden zijn kon. „*Wel,*” dacht de boer bij zich zelf, „*die moet 'r z'n strijkijzers beter onder hebben staan dan mijn jongste, anders zou hij zonder de lei* (zeker houten stel waarin een kind leert loopen) *nog geene reizen ondernemen.* Met had onze boer 't *menneke* ingehaald en trad hij den kleuter tegemoet. Hoe verwonderd was hij nu echter, toen hij een mannetje voor zich zag met grijze haren en een grijzen ringbaard, dat heel parmantig in zijn *ziepzakske* ⁽¹⁾ tastte, zijn *smoorske*, een heel klein pijpje, voor den dag haalde en met een helder fijn stemmetje om een pijpje tabak en wat vuur verzocht.

„*Niet één pijpje, maar wel honderd pijpen heb ik voor u over, vriendje!*” gaf de goedhartige landman ten bescheide. „*Neen,*” hernam de Kabouter, „*eentje voor mij, de negen en negentig overige voor U.*” Onder 't opstoppen begon de boer een gesprek aan te knopen met den kleinen dreumes en, nieuwsgierig als hij was, vroeg hij hem: „*Ge hoort zeker in den Kabouterberg thuis?*” (De Kabouterberg is een heuvel in de heide tussehen *Duizel* en het gehucht *Dalem* onder *Hapert*.) „*Als je nooit verder misraadt, man, dan heb je van de profeten brooden gegeten,*” herhaalde het kleine ventje.

„*Zijt gij al oud?*” vroeg de boer andermaal. De Kabouter had juist vuur geslagen in zijn tondeldoos, stak 't pijpje in den mond en terwijl hij uit alle macht pafte om zijn pijpje aan te krijgen, ging 't antwoord grootendeels verloren, maar deze woorden . . . „*toren*” . . .

(1) Ziep. Een ziep is een kort buisje zonder slippen.

„zullen h'm de kets (kaats) wel stoan" waren duidelijk verstaanbaar. 't Kaboutertje rookte nu dapper op, bedankte den landman heel vriendelijk en ging heen. Nauw had het echter eenige schreden gedaan of 't keerde nog eens om, om den boer toe te roepen, terwijl 't met de hand tot afscheid zwaaide: „*Rook van avond nog maar eens eene flinke pijp!*” Met trippelde de kleine grijsaard voort, den boer verbaasd latende staan. Deze toog nu echter ook huiswaarts en, bij zijne wederhelft aangeland, vertelde hij vrouwlief zijne zonderlinge ontmoeting met het uitdrukkelijke bevel de zaak geheim te houden! Men begrijpt licht welk gevolg dat bevel had. Geen half uur verstreek of de eene boer na den andere kwam opdagen om het nieuws nog eens uit den mond van den boer zelf te vernemen. Er kwam dien avond leven in de brouwerij! Ieder mocht opstoppen uit de doos, waaruit ook de Kabouter zijn klein pijpje had gevuld. Den geheelen avond ging de doos van hand tot hand. Men rookte en smookte dat 't een aard had. De doos werd niet leeg. En goeie tabak was 't, vertelde mij mijn zegsman, hij kwam uit de fabriek van *Jan Turken te Eindhoven* (eene oude gerenomeerde firma) *beter tabak was er nergens, andere tabak rookte men in deze streken nooit*. Men begrijpt dat 'r een ruim gebruik werd gemaakt van de doos en dat de woorden van den Kabouter werden herhaald, besproken, vergeleken, uitgelegd en op alle mogelijke en onmogelijke wijzen aangevuld. Geene oude geschiedenis of zij kwam op 't tapijt. Men hoorde er van *den Mozikschen stampvoet, den Nekkerman van de Biezen Kuilen, de Witte Vrouw van den Dijk, den gloeiige scheper van Loon, de zwarte hond van Zeelst*; — honden van ongeloofelijke afmetingen, verdachte hazen, zwarte katten, verschenen en verdwenen te midden der geurige tabakswolken. De schoorsteen — ge weet van welke afmetingen die dingen hier zijn — kon eindelijk den rook niet meer inzwelgen; deuren en vensters werden opengezet, maar de rook verminderde niet. Daar komt me te elfder ure — 't was half twaalf — de *vorster van Duizel* nog binnen, zet zich mede in den kring rond den haard, stopt op uit de nog altijd volle doos en neemt deel aan 't gesprek, dat natuurlijk nog altijd over de zonderlinge ontmoeting liep van *t'oavent op den Dijk*. De vorster had er reeds van gehoord, dank zij de babbelsucht van des landmans egade, en wist zich uit zijne jeugd te herinneren van een oud man gehoord te hebben, dat de Kabouters in vroeger eeuw menigen nacht aan den toren van

Duizel gewerkt hadden. Met behulp van deze bijzonderheid kon hij nu de woorden des Kabouters volkomen ophelderen en volgens zijne wijze meening zou de bedoeling van *'t menneke* zijn geweest, „*dat het zelf nog had meegewerkt aan den toren en dat die hem de kets wel staan zou*”. Nog meer andere betwiste punten werden aan het oordeel des wijzen vorsters onderworpen en 't was reeds laat in den nacht toen hij met een gelaat, waarop duidelijk te lezen stond: „*Wat zou 't duister zijn in dit dorp als MIJN licht niet scheen!*” aan 't hoofd der bezoekers huiswaarts keerde.

Alvorens zich ter ruste te begeven, legde de boer de wonderbare tabaksdoos onder zijn hoofdkussen. Toen hij echter 's morgens de doos opende was zij — hoe jammer! — heelemaal... ledig.

III.

De Kabouters hadden bij een boer te Aalst al het graan van den zolder gehaald. De boer beklagde zich daarover eens bij zijn buurman. Deze kon echter niet gelooven, dat 't kleine volkje daartoe bij machte was en zei: *Bè nou, ik zou wel eens willen zien, dat 't mij gebeurde. 'K zou ze mardi!*” En jawel, maar „*e lutske*” later was ook bij buurman al het koren verdwenen en meer nog: iederen morgen was de koesop uitgevreten, die in den „*herd*” stond. 't Boerke behoefde natuurlijk niet te raden, wie hem die *poets gebakken* had. „*Maar wacht*” dacht de leeperd, „*dat zulde gij mij geen eens meer doen, daar spreek ik veur*”. 's Avonds hing hij eene *sop* over 't vuur van enkel oude lappen leer. De boer lag nog wakker op zijn bed, toen hij hoorde dat de Kabouters afkwamen.

't Eerste bezoek werd aan de *sop* gebracht en allen *trokken van leer*. De *sop* scheen echter ditmaal niet te bevallen. Een van de kleine aardmannetjes zei: „Ik ben nu al zoo oud geworden, dat er twee molenstanderds op eenen stam zijn gewassen, maar nog nooit heb ik zoen'n taaie fikse fater gegeten”. Daarna verlieten allen onvoldaan de woning van den boer. Onderweg ontmoetten zij nog den knecht van 't erf, die in dit late uur eerst huiswaarts keerde en een van de Kabouters riep hem toe: „*Zeg, als gij 't huiskomt, tegen Adriaan dat Kyria dood is*”.

't Huis gekomen vertelde de knecht terstond wat hij gehoord had en op 't zelfde oogenblik hoorde men in huis duidelijk eene onderaardsche stem: *Och arme, is Kyria dood, dan vertrek ik ook.*

Sedert dien dag waren in Aalst de Kabouters voor altijd verhuisd.

IV.

OVER HEG EN STRUIK.

Op de „Biezenkuilen” onder Zeelst woonde voor eenige jaren een boer, die in den pikdonkeren nacht geheel onverwacht een luchtreisje moest maken. Hij stond buiten voor de deur zijner woning en dacht — waaraan weet ik niet — maar toch zeker niet hieraan, dat hij op 't onverwachts door onzichtbare handen zou worden opgetild en medegevoerd. En toch, zoo gebeurde 't. Hij hoorde op eens in zijne onmiddellijke nabijheid eene stem, welke zeide: „*Over heg en struik*”. En op 't zelfde oogenblik voelde hij den grond wijken onder zijne voeten; hij werd opgetild hoog in de lucht en vooruit ging 't in snelle vaart. Nauw eenige seconden in westelijke richting voortgedragen, stiet hij den voet tegen iets hards, dat hem naderhand gebleken is „*het spit*” van den toren te zijn geweest van 't kasteelke „*Het Slot*” of „*Klein Erreve*”. (*Klein Erreve* hetzelfde als „*Klein Eindhoven*”) (¹). Tegenwoordig is dat slot verdwenen en ligt tussehen de nog aanwezige grachten eene bouwhoeve, die nog altijd „*het Slot*” heet. Hoelang de man door de lucht werd voortgedragen, wist hij niet te vertellen; maar toen hij weer vasten grond onder de voeten had stond hij alleen — moerziel alleen in de Oorschotsche duinen. 't Was nog altijd nacht, maar de man bekende zich goed — heel goed.

Wat bleef hem anders over dan maar te voet den terugweg aan te nemen naar huis. Ja — te voet! — hoe gemakkelijk en vlug hij

(¹) Coppens zegt: Volgens Gramaye behoorde het kasteel in het begin der 17e eeuw aan de adellijke familie v. Eyck. Het kasteel in het gehucht *Slot* of *Klein Eindhoven* ging bij deeling der nalatenschap van Vrouwe Elisabeth v. Berckel in 1655 over aan Jhr. Karel Antoon van Vladeracken, Heer van Nemelaar en aan zijne zuster en werd in 1683 bewoond door Jhr. Karel van Vlieden. Heer van Eckart en voor een aantal jaren door Graaf van Dongelberg.

ook de luchtreis gemaakt had, hoe sterk hij ook naar huis verlangde, toch zou hij niet graag weer worden opgenomen om op dezelfde wijze huiswaarts te worden gevoerd als hij gekomen was. *Neje! nog veur heel Zeelst nie!*

Ofschoon de boer den weg kende, moet hij toch wel verkeerd gegaan zijn, althans verscheidene malen kwam hij voor een der vele *vennen* in de groote hei. Dan moest hij weer omwegen maken en dat gaf dikwijls oponthoud. Toch kwam hij eindelijk op den grooten weg en door de hei en — toen eene gouden streep in 't Oosten de plaats aanduidde, waar weldra de gouden zon zou verrijzen — kwam onze boer voorbij *Klein Erreve*, keek angstvallig naar 't oude torentje en als hij dan dacht: „*door he'k te naucht mè men voet teige geschupt*”, dan voer hem nog een rilling door de leden en ging hem „*de hoor staal op z'nen kop stôn*”.

Zonder ongevallen kwam ons boerke te huis en als hij naderhand zijn wedervaren vertelde — en hij deed 't zoo gaarne — dan was hij, zooals hij zei, nog altijd blij, dat hem de gunst te beurt was gevallen *over heg en struik* gedragen te worden.

Hij had meer van zulke gevallen gehoord; somwijlen ging 't ook, zooals de stem dan vooraf waarschuwde, *deur heg en struik*. En dan, — dan moest 't maar vooruit, recht vooruit, en zonder bulten, blauwe plekken, bemodderde voeten, schrammen en kleerscheuren kwam je d'r niet af.

En vroeg je dan den man, wie denk je dat dan die onzichtbaren zijn geweest? „Wel”, was dan 't antwoord, „ik weet het niet, en gezien heb ik ook *niks*, maar dat zijn zeker de Kaboutermennekes geweest of — 't zou ook wel kunnen zijn — de bokkenrijders.

Zeelst.

JACQ. CUYPERS.

M U N T W A A R D E.

Aengesien Jan Claessen, naer inhoud van dit tegenwoordige testament, gehouden was terstont te tellen aen die eerbare persooone Catharina, dochter wylen Jan Sprengers, die somme van vijftich gulden eens, den gulden tot twintich stuyvers gerekent, om daermede te doen haeren eygen vryen wille als breder in het voerschreven testament verhaelt staet, soo ees 't, dat dese voerschreven eerbare persoonen, te weten Catharina Sprengers ende Jan Claessen, voer my pastoer van Mierloe ende meester Henriken den custer van Mierloe gecompareert sijn den twintichsten dach Novembri in het jaer duysent ses hondert ende vierthien inde geruwecamer in der kercken van Mierloe terstont naer die hoochmisse alwaer hy Jan Claessen haer testatrice ofte Catharinen voerschreven dese voerschreven somme van vijftich gulden eens overgetelt heeft in goeden gancbaeren gelde ende munte als hiernaer volgt:

in den yersten eenen ouden dobbelen ducaet, doende viij g ij st. ij ort,
een Ongers ducaetken, doende vier g. j st.,

een engelodt, doende vj g.,

een gouden con. daelder, doende iij g. ij st.,

drie Fransche croonen, doende het stuek iij g. xvj st.,

enen halven rijder, doende v g. x st.,

enen Luyker goutgulden, doende ij g. xvij st.,

noch eenen gouden penninck, doende iij g. ij st.,

noch eenen dobbelen hertoch, doende v g. x st.,

noch een croon payments, maeckende tsamen die somme van vijftich gulden oft een weenich meer ende heeft die tsamen gebonden in een lynen doexken ende alsoo gegeven in Catharinen voerschreven eygen hant om daer haeren eygen ende vryen wille mede te doen als voerschreven is.

Ende aengesien dit voer my pastoer geschiedt is ende daertoe als getuyge geroepen ende sunderlinge gebeden met meester Henriken voerschreven, soe heb ic dit selver tot meerder bevestinge ende beter memorie beschreven ende met mijn eygen hant ondertekent. Actum den selven dach, maent ende jaer als voer.

Ita esse attestor, fr. Theodorus Verbraken, pastor in Mierloe.

Origineel op papier in bezit van den ondergeteekende.

Helmond.

AUG. SASSEN.

BIJZONDERHEDEN VAN HELMOND.

De parochiekerk van Helmond heeft den H. Lambertus, bisschop-martelaar, tot patroon.

Het was niet zonder redenen, dat men dien Heilige, een der eerste geloofsverkondigers in Taxandrië, tot patroon gekozen heeft. In het noorden des alouden bisdoms Maastricht, waar de H. Lambertus in de VIIIe eeuw het levenslicht aanschouwde, lag Taxandrië (de Kempen en het Peelland), dat zich uren ver van Maastricht uitstreckte.

Dit terrein, eenmaal met Heidenen bewoond, was door de Voorzienigheid aan den ijver en het zendelingswerk van dezen priester aanbevolen. Hij arbeidde er dan ook met zoo gunstigen uitslag, dat de tempels der afgoden plaats maakten voor de huizen van den waren God. Velen, in den nacht van het heidendom rondwarend, werden door zijn gebed en werkzaamheid in het waarheidstralend licht des Evangelies geplaatst.

Dit alles heeft voorzeker niet weinig bijgedragen om te Helmond en op meer andere plaatsen den H. Lambertus tot patroon te kiezen.

Wij zullen hier niet gewagen van de onlusten, waarvan Helmond meermalen het mikpunt geweest is, noch van de vernielingswoede, die er zoo wreed spel gehouden heeft, dat meer dan een geestelijke herder zijn schapen moest verlaten; alleen willen wij, naar de archieven der abdij Postel, spreken

- I. van het patronaatsrecht dezer plaats,
- II. van de moederkerk,
- III. bijzonderheden van het pastoreel register en
- IV. van de beneficiën.

I.

Het Patronaats- of Begevingsrecht ⁽¹⁾.

Ter behandeling van dit patronaats- of begevingsrecht moet de lezer dwars door zeven eenwen terugtreden en zich in het tijdperk verplaatsen, waarin de Norbertijnen uit de abdij van Floreffe ⁽²⁾ naar Helmond gezonden zijn om er den inwoners van Helmond tot geestelijken herder te verstrekken.

De juiste tijdsbepaling van den eersten pastoor te dezer plaats kunnen wij, bij gebrek van oorkonden, niet opgeven; doch waarschijnlijk zal Floreffe al spoedig, na de stichting dezes kloosters (1121), eenige leden herwaarts gezonden hebben, gelijk zulks met zekerheid geschiedde omstreeks 1130 naar Postel, een filiaal huis van Floreffe. Kunnen wij het gordijn niet wegschuiven, waarachter het juiste jaartal van den eersten geestelijke te Helmond geschreven staat, uit een charter nochtans van 12 Maart (iv id. Martii) 1178 ouden stijl blijkt, dat paus Alexander onder deze dagteekening goederen te Helmond met een derde deel der tiende te Rikstel ⁽³⁾ bekrachtigt, ten voordeele der Norbertijnen van Floreffe.

Ter gelegenheid des overlijdens van den Norbertijnen-pastoor Godefridus Copart in 1339, meldt het Doodenregister (Obituale), dat in die dagen de reguliere kanoniken van Floreffe reeds eeuwenlang ⁽⁴⁾ Helmond's kerk bediend hadden.

Dit aangaande het tijdstip der eerste Norbertijnen te Helmond; thans een woord over het begevingsrecht. Uit de restende archieven flikkert ons nopens dit punt slechts een weifelend licht toe voor de kenners der eerste begevers van dit recht; van dit karige licht zullen wij toch gebruik maken om daarmede in die voor dat feit zoo omnevelde dagen van voor ruim zeven eeuwen door te dringen.

⁽¹⁾ Dit recht bestond hierin, dat men een priester tot een geestelijk beneficie kon voordragen, onder de nadere goedkeuring van den bisschop.

⁽²⁾ De abdij van Floreffe is sedert lang tot het seminarie van Namen ingericht.

⁽³⁾ Dit breedvoerig handschrift heeft:confirmamus curtem de Helmont cum appenditüs suis; tertiam partem ecclesie et decime de Riestelle.... 1178, IV idibus Martii, indictione XII, pontificatus vero Alexandri pape III anno eius XX.

⁽⁴⁾Hanc ecclesiam, juxta alios plebaniam de Helmont, a centenis annis canonici regulares Floreffienses rexerunt.... XVI kal Febr 1339.

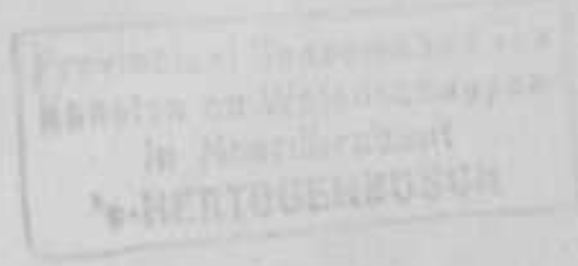
In het aan Helmond aangrenzend Rikstel woonde in de XIIe eeuw vrouwe Didradis, die hier en elders o. a. te Reusel vele goederen bezat, wellicht was zij eigenares der tienden van Rikstel en had er dan ook het begevingrecht, welke twee zaken toen meestal hand aan hand gingen ⁽¹⁾. Daar nu de kerk van Helmond uit die van Rikstel gesproten is, gelijk hierna uit het handschrift van 1586 blijkt, hellen wij zeer tot het gevoelen over dat de persoon, die het begevingrecht over de moederkerk uitoefende, dit eveneens over de filiale kerk deed. Verder moet men weten, dat Didradis, vrouwe van Rikstel, niet deel maakte van die klasse, welke — het tijdelijke boven het eeuwige waardeerend — zich verlustigen in aardse goederen, die den kortzichtigen sterveling wel voor een oogenblik kunnen verblinden met hun bedriegelijken tooverglans, maar die bij het licht der doodkaars hunnen klaterschijn verliezen en in 's menschen hart eene leemte maken, welke men vruchteloos poogt aan te vullen. Het vergankelijke van het aardse en van den anderen kant het eeuwige van het toekomstige leven met middagheldere klaarheid aanschouwend, gebruikte Didradis hare rijkdommen als zoovele trappen om tot haar hooge bestemming, tot de aanschouwing van God in alle eeuwigheid op te klimmen. Uitreiking van aalmoezen en andere hemelbehagende werken waren de kenmerkende eigenschap van dit vrouwelijk hart.

Door de tienden ten offer te brengen — o. a. met zekerheid van die te Reusel in 1173 aan de Norbertijnen — deed Didradis een dubbel goed werk; want die goederen verstrekten niet alleen tot onderhoud van vele armen, maar ook tot onderstand der geestelijke bedienaren.

Om welke gegronde of ongegronde redenen de hertogen zich met het begevingrecht der kerken van Rikstel en Helmond bemoeid en daarop hun recht hebben laten gelden, melden de oorkonden niet; doch het geschil dat hierover tusschen den abt van Floreffe en Jan hertog ⁽²⁾ van Brabant bestond, werd, met wederzijdsche goedkeuring, aan een scheidsrechterlijk onderzoek toevertrouwd, aan wiens uitslag de partijen zich zouden onderwerpen. De uitslag zal gemeld worden, zoodra wij den tekst van het belangrijk en keurig geschreven charters

⁽¹⁾ Zoo o. a. te Asten door ridder Willem in 1306; te Olmen (België) door ridder Nicolaus in 1288; door Gerardus Wertius te Lierop in 1155, enz.

⁽²⁾ De hertog stemde reeds in 1276 toe om dit punt te onderzoeken. Aan dit origineel Hs. van Maandag na het feest der H.H. Jacobus en Christophorus 1276 en metende $28\frac{1}{2} \times 8$ cM. in geschrift, hangen nog drie perkamenten strooken met stukken van drie zegels van roode was.

van Vrijdags na St. Lucia 1279 in gewone drukletter, met aanvulling der talrijke verkortingen, medegedeeld hebben.

IN NOMINE DOMINI AMEN :

Universis presentes litteras visuris.

Frater Gerardus de Nivella canonicus ecclesie Floreffiensis Premonstratensis ordinis. Magister symon de Geldonia canonicus Lovaniensis, Arbitri electi a partibus super questione seu controversia, habita super jure patronatus ecclesiarum seu capellarum de Rixtelle et de Helmont, Inter illustrem virum dominum Johannem dei gratia Lotharingie et Brabantie ducem ex una parte, et viros religiosos Abbatem et conventum ecclesie Floreffiensis ex altera, salutem et cognoscere veritatem.

Noveritis quod cum inter virum illustrem dominum ducem ex una parte, et Abbatem et conventum, iam dictos, ex altera, super iure patronatus predictarum ecclesiarum seu capellarum de Rixtelle et de Helmont, quarum una dependet ab altera, Materia questionis seu controversie esset exorta, Ac diutius inter ipsas partes super ipso iure patronatus, in quo quelibet ipsarum partium se ius habere contendebat, foret altercatum, dicte partes materiam questionis ipsius seu controversie predictam inter se volentes Amputare, proborum use consilio, in Nos tamquam in Arbitros super dictis questione seu controversia compromiserunt sub hac forma, quod nos, in negotio huiusmodi procedentes, Auditus hincinde prepositis, testibus, instrumentis et Alijs probationibus legitimis Ac rationibus partium rescriptis et examinatis, dictas questionem seu controversiam terminaremus per sententiam Arbitralem, jus patronatus predictum illi parti Adivdicantes, quam inveniremus in jure potiore et quod nobis super hoc arbitrando esset pronunciatum, ipse partes observare tenerentur, fide super hoc prestita corporali ab eisdem, et sub periculo cause, prout in compromisso super hoc confecto plenius continetur.

Onere siquidem dicti Arbitrij in nos suscepto, predictis partibus per suos procuratores coram nobis in ivre comparentibus petitiones mutuas hinc inde ediderunt super dictis questione seu controversia, videlicet procurator virorum religiosorum dictorum in hunc modum.

Dicit in jure coram vobis dimini Arbitri procurator dictorum Abbatis et conventus ecclesie Floreffiensis, ordinis premonstratensis, procuratorio Nomine dicte domus Floreffiensis contra virum illustrem Johannem dei lotharingie et brabantie ducem, quod dicti religiosi sunt in possessione

vel quasi iuris presentandi ad ecclesias seu capellas de Rixtelle et de Helmont.

Item dicit idem procurator contra dictum illustrem procuratorio nomine dictorum religiosorum, quod jus presentandi Ad dictas ecclesias seu Capellas ad ipsos pertinet. Unde petit idem procurator quatenus per Arbitralem vestram sententiam declaretis et pronuncietis, eosdem religiosos esse in possessione vel quasi Ad dictas ecclesias seu capellas presentandi, et jus presentandi Ad ipsos pertinere, et eis Adiudicetis tam possessionem quam proprietatem, et pronuncietis eos in ivre patronatus ecclesiarum seu capellarum earundem esse potiores et dicto duci super premissis silentium perpetuum imponatis.

Nec astringit se dictus procurator Ad probanda omnia supradicta, et protestatur quod sibi valeant, que vel quod probauerit de premissis ac si plura non proposuisset.

Dictus vero procurator ipsius et illustris in hunc modum. Coram vobis domini Arbitri dicit et proponit procurator illustris viri ducis Brabantie procuratorio nomine, pro ipso duce contra viros religiosos Abbatem et conventum Floreffiensis ecclesie, Premonstratensis ordinis, quod cum ius patronatus ecclesiarum de Rixtelle et de Helmont Ad ipsum ducem in solidum pertineat, dicti tunc Abbas et conventus jus patronatus predictum sibi usurpare et attrahere nituntur contra iusticiam seque opponunt, impediunt et perturbant, quo minus ipse dux ipso iure patronatus uti possit et libere presentare Ad easdem.

Quare petit procurator predictus pro ipso duce et ipsius nomine per nos domini Arbitri definitive pronunciar ius patronatus dictarum ecclesiarum ad ipsum ducem pertinere debere dictisque Abbati et conventui super premissis silentium imponi, cum ipsi ius non habeant in eodem, ipsosque ad id condemnari, ut a perturbationibus, molestationibus et impedimentis super premissis cessent omnino et desistant. Lite igitur super premissis petitionibus mutuis legitime a predictis procuratoribus partium contestata, prestito de calumnia seu de veritate dicenda iuramento, ab eisdem positionibus et responsionibus ⁽¹⁾ Ad eas factis, testibus et alijs probationibus hinc inde productis, receptis in forma iuris, Auditis et diligenter examinatis, eorumque depositionibus in scriptis redactis et rite publicatis, dataque copia partibus hinc inde dicendi in testes productos, eorum dicta et instrumenta in modum

⁽¹⁾ Responsionibus.

probationis exhibita concluso in cera eadem, die demum partibus eisdem ad Audiendum sententiam nostram Arbitralem coram nobis assignata, procuratoribus predictarum partium coram nobis comparentibus et instanter, procuratorio nomine, sententiam arbitralem A nobis ferri postulantibus, visis et cognitis negocij ipsius meritis jurisperitorum, habito consilio secundum ea que vidimus et cognovimus, Arbitrando pronunciamus sententiam et dicimus ipsos religiosos in ipso iure esse pociore, ipsum ius patronatus per eandem nostram sententiam religiosis eisdem adiudicantes perpetuum dicto domino duci super eodem iure patronatus imponendo.

In cuius rei testimonium presentibus litteris Sigilla nostra duximus apponenda.

Actum in capella fori Geldonensis in presentia virorum religiosorum, de Camberone et Ja de Vilarj monasteriorum Abbatum, ordinis Cyster-ciensis, fratris Walteri Abbatis Floreffiensis predicti fratris Walteri prepositi eiusdem ecclesie Floreffiensis, fratris Godescalci canonici Helencium ⁽¹⁾ dicti ordinis, Magistri Johannis de Leodio canonici Fossensis, Egidij de Tornaco audientiarj curie leodiensis et Aliorum plurimorum, dictam nostram sententiam audientium, feria VI, hora vesperarum, post festum beate Lucie virginis. Anno domini millesimo ducentesimo. LXX. nono.

De zegels zijn van het zeer fraai geschreven perkament, metende in geschrift 31 op 35 cM., verdwenen; één uithangende strook is nog in de snede van het fransijn aanwezig.

De scheidsrechters van deze zaak waren Gerardus van Nyvel, kanonik van Floreffe en meester Simon van Geldonie, kanonik van Leuven. De abten van Citeaux, Floreffe, Heilisse, van Fosse, enz.

Al spoedig na de dagteekening van voorgaande oorkonde, liet Jan hertog van Brabant zijn vermeend recht op het patronaat der kerken van Rikstel en Helmond varen, en beloofde daarenboven 's Zaterdags na St. Lucia 1279 ⁽²⁾ nooit eenig beletsel tegen het aan de Norbertijnen toevertrouwde begevingrecht te zullen opperen. Dit begevingrecht bleef eerst door de oversten van Floreffe en later door die van Postel uitgeoefend, zoo dikwijls de herderlijke bediening te Helmond openviel.

⁽¹⁾ Waarschijnlijk voor Helissemensis. Te Heilisse nabij Tienen in België stond toen eene abdij van de Premonstratenser-orde.

⁽²⁾ Johannes Dei gratia dux Lotharingie et Brabantie universis presentes litteras visuris salutem in domino. Noverint universi, quod nos sententie

II.

Is de moederkerk Rikstel of Helmond ?

Indien wij naar het antwoord dezer vraag luisteren, door geschiedschrijvers zoowel van jongere als oudere dagteekening uitgebracht, blijven wij nog altijd in het onzekere rondtasten, want dezen geven Rikstel, genen Helmond als moederkerk; wat dus de een ontkent, bevestigt de ander. Elders moet dan licht gezocht worden in deze duistere zaak.

Reeds op voorhand plaatsen wij met zekerheid te Rikstel de moederkerk of matrix, en te Helmond de dochter of filiaalkerk.

Bij de doorsnuffeling der charters van Postel's abdij vinden wij stukken van 1300, van 14 April 1358 en van 1586. De twee eerste oorkonden pleiten slechts zijdelings voor onze bewering; het derde zegt rechtstreeks en met de duidelijkste woorden, dat Rikstel de matrix en Helmond de filiaalkerk is.

In het eerste handschrift draagt Hugo de Refayte, abt van Floreffe, op St. Lucia-feest 1300 zijn medebroeder Reinerus voor als pastoor van Rikstel en Helmond, in opvolging van Rausinus; hier wordt op de eerste plaats Rikstel en vervolgens Helmond genoemd: *cum ecclesie seu capelle de Rikstelle et de Helmont, que pro una habentur et quarum una dependet ab altera*. In het tweede nog gedeeltelijk leesbaar handschrift, gewagend van het behoorlijk deel (*portio congrua*) der pastoors, lezen wij telkemaal Rikstel op de eerste plaats... *per fratrem Laurentium investitum ecclesiarum de Rixtelle et de Helmont*. Nog in andere oorkonden komt hetzelfde voor.

arbitrali super controversia, que inter nos ex una parte et viros religiosos, abbatem et conventum floreffiensis monasterij, premonstratensis ordinis, ex altera vertebatur super Jure patronatus ecclesiarum seu capellarum de Rixtelle et de Helmont, quarum una dependet ex altera, prolate a viris honestis fratre Gerardo de Nivella canonico floreffienti, et magistro Symone de Geldonia, canonico lovaniensi, arbitris super dicta controversia a nobis, et dictis abbate et conventu electis, benigne acquiescimus, ac eidem paremus expresse questioni Juris, quam in ipso jure patronatus credebamus habere, expresse renunciantes, promittentes bona fide eandem sententiam, prout lata est, observare et non contrafacere vel venire per nos vel per alium in futurum presenti testimonio litterarum, sigillo nostro munitarum.

Actum et datum anno domini MCC septuagesimo nono, sabbato post festum beate Lucie virginis.

Het uithangend zegel in roode was is grootendeels versleten. De oorkonde heeft 17 op 10 cM. in geschrift.

Gaarne bekenne wij, dat deze bewijzen niet onomstootbaar zijn, daarom hebben wij ze boven slechts zijdelingsche of onrechtstreeksche genoemd; de mededeelingen van de twee volgende stukken, het een van Clemens Crabeels, bisschop van 's-Hertogenbosch, het tweede uit de eigenhandige aantekeningen van Petrus Willemaers ⁽¹⁾, sedert 1644 pastoor te Helmond, leeren ten klaarste, dat Rikstel de moederkerk is en dit op zulke wijze, dat deze stelling den toets der kritiek veilig kan doorstaan. In de lange maar zeer belangrijke oorkonde ⁽²⁾

⁽¹⁾ Zie verder bl. 121—124 in onze *Levensschets van Beugels, pastoor-deken te Helmond*.

⁽²⁾ Clemens Crabeels Dei et Apostolice Sedis gratia episcopus Buscoducensis. Universis et singulis presbyteris, clericis, notariis et tabellionibus publicis, nobis subditis, salutem in Domino.

Pro parte dilectorum nobis in Christo nobilis et generosi domicelli Jacobi Oudart, domini temporalis villae seu pagi de Rixtel nostre diocesis, necnon scabinorum et mamburnorum seu provisorum fabrice et mense Sancti Spiritus ceterorumque incolarum ac parochianorum eiusdem ville, nobis humiliter fuit expositum, quod ecclesie parochiales dicte ville de Rixtel ac oppidi de Helmont, multis annis retropreteritis et a tempore memoria hominum excedente, ob infrequentiam fortassis et paucitatem incolarum, que in dictis oppido et villa tunc erant unite seu pro unitis habite et reputate, atque per unum religiosum presbyterum professum abbatie Florelliensis regi et gubernari solite fuerunt, quodque postea successu temporis populus utriusque loci (benedicente Domino) ita sit multiplicatus et adauctus ut partim causante parochianorum horum frequentia, et partim propter non exiguam pretactorum oppidi et ville a se invicem distantiam debuerit rector pro tempore dietarum ecclesiarum presbyterum mercenarium et conductitium assumere, qui sibi in functionibus pastoralibus obeundis subserviret.

Unde et ex eo potissimum quod ille deseruitor mercenarius ad annum duntaxat quam minima mercede fieri poterat conductus non in pretacta villa Rixtellensi, sed in dicto oppido Helmundano fere habitare ac ibidem prefato rectori in officiis, ministeriis pastoralibus etiam subservire consuevit, factum est frequenter officium divinum in dicta villa parum laudabiliter peragi, aut prorsus omitti et animarum ipsorum parochianorum salutem negligi, presertim peste vel alio morbo contagioso grassante, obque mala mercenarius oves, quia ejus non sunt proprie, deserit et fugit. Adeo quod tali tempore interdum contigerit nonnullos adultos sine sacramentis, ac infantes recens natos absque baptismo ab hac vita (cum deploranda animarum ipsorum luctura) discedere.

Insuper quod aliquando in hieme propter inundationes aquarum per spatium duarum vel trium septimanarum ex Helmont in Rixtelle transire non licet, ita ut, inundatione durante, dicti exponentes presentia et solatio pastoris distuantur, et si ejus opera et ministerio indigeant, eum illinc advocare et accersere non possint, sicut nec unquam de nocte, eo quod porte dicti oppidi occludantur; quodque deservitor mercenarius et conductitius cum annualis sit, plerumque anno circumducto et interdum citius, presertim pinguiore conditione oblata, sedem et conditionem mutet.

Quoniam autem, uti eadem petitio seu expositio subjungebat, dicti exponentes arbitrantur prenarrata et plura alia incommoda ex annexione pretactorum ecclesiarum provenientia, nulla alia commodiore ratione vitari aut caveri posse,

van voornoemden bisschop hebben wij ettelijke woorden, die alle aandacht verdienen, in bijzondere letter laten drukken.

quam si, eisdem exponentibus, proprius et perpetuus pastor deputetur, qui in dicta villa Rixtellensi personaliter residere, illisque continuo adesse teneatur atque ipsum vel ex ipso solo capite et fundamento sibi merito dari et concedi debere, QUOD DICTA ECCLESIA RIXTELLENSIS CAPUT ET MATER SIT, HELMUNDANA AUTEM TANTUM FILIA, quodque rector siue investitus earundem ecclesiarum ex solis decimis in Rixtellé excrescentibus (quæ peropime sunt) suam dotem et competentiam habeat; unde Helmunde vivit et sustentatur.

Supplicarunt nobis ob hoc quantenus ad occurrendum prememoratis malis et cavendum, ne jam aut in posterum illa amplius contingant predictas ecclesias a se invicem dependentes seu pro dependentibus ac unitis, ut premissum est, habitas et reputatas separando in pristinum statum restituere unamque illarum esse parochialem ecclesiam seu vicariam perpetuam declarare, seu dictam ecclesiam Rixtellensem de novo in parochialem ecclesiam seu vicariam perpetuam pro uno presbytero, qui in loco personaliter resideat, erigere et constituere, eandemque sic separatam et erectam, ex pretactis decimis in villa Rixtellensi excrescentibus, juxta modum in concilio provinciali Mechliniensi prescriptum aut alias competenter dotare aliaque in et super premissis auctoritate nostra ordinaria aut vigore sacrosancti Concilii Tridentini delegata, opportune providere vellemus et dignaremur.

Nos Clemens episcopus antedictus, attendens supplicationem fore Justam et ad obviandum malis superius narratis idoneam et opportunam et nihilominus volentes in hoc negotio mature et legitime procedere, vobis universis et singulis, ac vestrum cuilibet supradictis in virtute sancte obedientie districte precipientes mandamus, quatenus omnes et singulos in premissis pretendentes, aut quomodolibet pretendere valentes interesse de quibus constiterit in specie, et de quibus non constiterit in jure publice per edictum, in et ad valvas predictarum et aliarum vicinarum ecclesiarum, ubi opus fuerit, et a latore presentium fueritis requisiti, citetis peremptorie Buscoducis, coram nobis et seu officiali nostro, cui vires nostras in hac parte committimus ad certos diem et horam seu dies et horas competentes contra prefatos exponentes, ad audiendum.

Nos seu dictum officialem nostrum de et super premissis summarie informari, summariaque informatione huiusmodi per quos seu illum recepta, et quatenus per eam seu alias premissa fore vera et veritate fulciri ac sic ut profertur se habere compertum fuerit, pretactas ecclesias premissis modo unitas seu pro unitis habitas et reputatas, per nos seu dictum officialem separari et in pristinum statum restitui et alia ordinari, pro ut in supplicatione presentata latius continetur. Alioquin ad dicendum et proponendum causas et rationes in jure fundatas, si quas habeant, quare premissa fieri non debeant, sive tunc comparverint, sive non, nos nihilominus ad pretactas separationem et in pristinum statum restitutionem aliaque in dicta supplicatione contenta procedemus, sive per dictum officialem nostrum procedi curabimus justitia mediante. Ceterum volumus quod huiusmodi nostrum mandatum in et ad valvas pretactarum ecclesiarum oppidi et Helmont et ville Rixtellensis exequimini et executioni demandetis, veram copiam eiusdem mandati iisdem valvis affigendo et affixam dimittendo, ut sic non sit verosimile apud dictos citatos remanere incognitum, quod tam patenter omnibus fuerit publicatum, et quid in premissis feceritis, nobis fideliter rescribatis.

Datum Buscoducis anno a Nativitate Domini 1586, mensis vero augusti die undecima.

MARTINUS BARDOUL.

Dit latijnsche stuk houdt o. a. in, dat de adellijke Jacobus Oudart, heer van Rikstel, met de schepenen, kerkmeesters en andere inwoners, aan den bisschop Clemens Crabeels meldt, dat de kerken van Rikstel en Helmond sedert vele jaren, ja, sedert 's menschen onheugelijke tijden, met het oog op het gering aantal ingezetenen, vereenigd waren. Toen nu na een zeker tijdsverloop het getal inwoners zeer vermeerderd was en tevens het bevolkte terrein zich verder uitgestrekt had, moest in de geestelijke hulp te Rikstel beter voorzien worden. Meermalen gebeurde het, dat kinderen zonder doopsel stierven, dat volwassenen zonder de laatste sakramenten het huis der eeuwigheid binnentraden. Daarenboven was in den winter het verkeer tusschen die plaatsen dikwijls wekenlang belemmerd wegens hoog water, daarbij waren 's nachts de stadspoorten gesloten. Om deze en andere redenen liet de pastoor van Helmond door een voortaan te Rikstel gevestigden priester deze inwoners bedienen. Dit werd des te gereeder toegestaan omdat naar het bisschoppelijk schrijven Rikstel de moederkerk van Helmond is. De scheiding dezer kerken geschiedde eerst later. Het tweede handschrift, dat met uitdrukkelijke woorden Rikstel de moederkerk noemt, vinden wij in het *Registrum pastoratus Helmundani*, welk register door den pastoor Petrus Willemaers in het tweede jaar zijner herderlijke bediening, te weten in 1645, aangelegd is. Deze pastoor, geboren te Leuven en kanonik van Floreffe, heeft eigenhandig op bl. 3 aangeteekend: *Ecclesia beate Margarete virginis et martyris in Rixtel est matrix-ecclesia ecclesie beati Lamberti in Helmont, que due parochiales ecclesie canonice sunt unite, et ab uno eodemque rectore ecclesie Helmondane reguntur.*

De bewijzen zal men wel voldoende beschouwen, om voortaan elken twijfel aangaande dit vroeger verschil weg te nemen en om in Rikstel met zekerheid de moederkerk te vinden, ofschoon de dochter Helmond sedert lang de moeder ver over het hoofd is gegroeid.

III.

Uit het Kerkregister.

Daar wij boven het *Registrum pastoratus Helmundani* aanhaalden, en in dit latijnsche folio-register, door den pastoor P. Willemaers in 1645 begonnen uit toen nog veel aanwezige oorkonden van oudere dagen, tal van bijzonderheden over de kerk van Helmond en Rikstel enz. aangeteekend zijn, zullen wij onze lezers een en ander mededeelen.

KERK. De St. Lambertusparochie was niet alleen eene filiaalkerk van Rikstel, maar ook eene quarta capella (gelijk Willemaers zegt: ut videre est in omnibus antiquis litteris) naar den inhoud van alle oude oorkonden. De parochiekerk en pastorij stonden vroeger in De Hage (in Dumo); doch de kerk werd tot eene kapel gehouden toen men ten jare 1455 een nieuwe kerk in de stad bouwde ⁽¹⁾ die 2 September van dat jaar ingezegend werd. Het koor dezer kapel werd aan het vrouwenklooster (monasterio Regularissarum) op De Hage afgestaan; tijdens Willemaers was dit klooster reeds vergaan. Op de bede van Helmond's heer, Jan van Cortenbach, stond de prinsbisschop van Luik, Lodewijk van Bourbon, 14 September 1462 toe, dat de kerk op De Hage afgestaan worde aan de Augustinessen, die ten getalle van 25 dit klooster bewoonden en uit het klooster van De Weiden (de Pascuis) nabij Venloo gesproten waren. Deze reguliere kanonikessen van den H. Augustinus ontvingen de kapel op die voorwaarden, dat zij slechts den toereikenden grond voor zes of zeven hoornbeesten mocht bezitten, dat zij den pastoor jaarlijks een Beierschen gulden als huldebewijs zouden betalen, en eindelijk, dat zij den tuin met geen bouw- of weiland kunnen vergrooten zonder de toestemming van den pastoor, die er anders het tiendrecht bezat. De parochiekerk, die vroeger den tweeden Zondag van Augustus het wijdingsfeest vierde, ⁽²⁾ werd in 1579 door graaf van Holbach in brand gestoken; weer opgebouwd, werd zij met de pastorijin 1648 door de Protestanten genaast.

STEMRECHT. De pastoors van Helmond hebben stemrecht in de keuze van twee kerkmeesters en rectors van de H. Geesttafel de

⁽¹⁾ De sacristij werd in 1471 gebouwd.

⁽²⁾ De kerk van Rikstel den eersten Zondag na het Allerheiligenfeest. Willemaers.

tweede stem heeft de tijdelijke heer en de derde de in dienst zijnde magistraat. Er zijn twee kerkmeesters en drie rectoren, die hunnen eed van getrouwheid in handen des pretors van Helmond afleggen. Het jaarlijksch verslag moet gedaan worden ⁽¹⁾ in tegenwoordigheid van den pastoor, en den magistraat.

De pastoors van Helmond en van Deurne hebben het begeavingsrecht eener beurs van jaarlijks 30 gulden ten voordeele eens students van Helmond of van den omtrek, die zich op de latijnsche studiën (in trivialibus studente) toelegt. De pastoor van Helmond, zijn oudste kerkmeester en de naaste bloedverwant des stichters Jan Pego hebben het begeavingsrecht eener tweede beurs ook van 30 gulden ten bate eens jongelings, die aan de Hoogeschool te Leuven de wijsbegeerte bestudeerde.

KERKGEBRUIKEN ⁽²⁾. Wegens de veelvuldige giften, deels van land deels van geld, betaamt het, dat de pastoor den volgenden last drage :

Elken dag mis lezen op het hoogaltaar, en zingen op Zon- en feestdagen in persoon of door een anderen priester.

Den dienst (officium divinum) zingen met Assche-Woensdag, Goeden Vrijdag, Zaterdag vóór Paschen, met de Kruisdagen, St. Marcus en in de vigilie vóór Pinksteren.

Alle Zon- en voorname feestdagen preken.

De Metten in de kerk zingen den nacht vóór Kerstmis met de eerste mis tijdens het hanengekraai, de tweede in den dageraad en de derde op het gewone uur; onder het *Te Deum* moeten alle klokken luiden.

De donkere Metten gedurende de drie laatste dagen vóór Paschen.

Nog de Metten zingen op Paaschdag, Pinksteren, Sakramentsdag, HH. Joannes den Dooper, Lambertus, Catharina maagd en Nicolaus bisschop; de Mariafeesten, te weten Lichtmis, Bezoeking, Hemelopneming, Ontvangenis en Geboorte. Op de dagen, dat de Metten gezongen worden, assisteeren de diaken en subdiaken in de mis.

Eindelijk op alle Zon- en feestdagen de Vespers zingen met uitstelling van het H. Sakrament.

⁽¹⁾ De pastoor van Rikstel kiest alleen zijn kerkmeesters en rectoren.

⁽²⁾ Te Rikstel mis lezen alle Zon- en Feestdagen, alsook elken Woensdag en Vrijdag, met Assche-Woensdag, de week vóór Paschen, Kruisdagen, H. Marcus, H. Margaretha patrones, enz. De Metten zingen met Kerstnacht en in de Goede Week. Preken gelijk te Helmond. In den Vastentijd komt er een pater eener bedelende Orde des Woensdags en Vrijdags preken, en Zondags in den namiddag.

Het *Cathedraticum* ⁽¹⁾ bedroeg jaarlijks voor Helmond 19½ stuiver; het *obsonium* 11 stuivers en ½ blank. Het cathedraticum werd door de priesters als eene belasting aan den bisschop betaald; het obsonium gaf aan den bisschop het recht op de gastvrijheid tijdens de kerkvisitatie en op die reiskosten.

STATIËN meestal STATIONES. Op de statiedagen kwam er veel volk; sommigen processiegewijs. Op die dagen kwamen de Minderbroeders van Weert preken, te weten Zondag van den Advent, met Driekoningenfeest, den tweeden Zondag in den Vasten, met Witten-Donderdag, Goeden-Vrijdag, Kruisdagen en Kerkwijdingsfeest. De Preekheeren van 's-Bosch beklommen op de statiedagen het preekgestoelte met Allerzielen, Septuagesima-zondag en Zondags vóór de Kruisdagen.

PROCESSIES. Dinsdag na Pinksteren was er eene processie met het H. Sakrament.

Van Paschen tot Drievuldigheidszondag trok men langs het kerkhof, diezelfde weg werd gevolgd met St. Lambertus, Allerheiligen, Kerstmis en met alle Lieve Vrouwdagen.

Met den feestdag der H. Maria Magdalena ging men naar het gasthuis (ad domum hospitalem), waar tevens gepreekt werd.

Met de Kruisdagen (de drie dagen vóór de Hemelvaart van Christus) trok men den 1sten dag naar *De Hage*, den 2den naar *Binderen* en den 3den naar *Het Hoageind* (ad altum Finem) waar gepreekt werd.

Op den feestdag van den H. Joannes den Dooper ging men met het H. Sakrament langs de straat *Meistraetcken* en terug langs de poort van *Het Hoogeind*.

Met den feestdag der H. H. Apostelen Petrus en Paulus geschiedde de processie zonder het H. Sakrament naar het kappeltje van den H. Petrus (ad ediculum) in de Bindersche straat.

De voornaamste processie geschiedde naar het kasteel (castrum Helmundanum), vóór wiens poort een altaar opgeslagen was, waar men het H. Sakrament plaatste en eenigen tijd bad, doch daar sommige

⁽¹⁾ Voor eene ecclesia integra was het 3 gl. 8 st. en 8 denarien; voor eene ecclesia media 35 st. en 1 blank; voor eene quarta capella 19½ st. Het obsonium beliep voor eene ecclesia integra 35 st. en 1 blank; voor eene ecclesia media 19½ st. en voor eene quarta capella 11 st. en ½ blank. Het obsonium werd betaald het eerste jaar na het schrikkeljaar, en het volgende jaar vóór zonsondergang van H. Blasius (2 Febr.) het cathedraticum.

lieden de nabijzijnde herbergen binnentraden, werd de orde op den terugtocht niet altijd evengoed onderhouden.

INKOMSTEN VOOR DEN PASTOOR. Opbrengst eener weide van 1 bunder bij den *houten molen*.

Opbrengst eener weide van 3 bunder bij den weg van 't kasteel.

Met St. Remigius 3 vat garst.

Voor de Lauden met Sakramentsdag 18 stuiver; gesticht door de weduwe van Hub. Timmermans.

Uit Rikstel 2 proevebrooden, elk van 13 pond; uit goederen van juffer Slauwen, later uit die van Jonker Gerard van Eyck. Jonker Eustachius van Gerwen heeft ze ook betaald.

Voor het Zondagsgebed van elken persoon 1 vat rog; deze namen moesten onmiddellijk na de preek afgelezen worden, om aan de gebeden der geloovigen deelachtig te worden.

Voor het werpen van wijwater na elk lof en het bidden van een *De profundis* 20 stuiver. Dit was 15 December 1577 gefondeerd door Franciscus van Rutten, pater des kloosters Sion te Lier.

De beemd op *Hoogeind* achter het kasteel verpachtte de pastoor in 1634 voor 48 gulden.

Een beemd bij den handmolen werd 30 April 1647 door den pastoor verpacht aan jonker Everard van Eyck voor 15 gulden en van weerszijde tot „lycop” een pot wijn. De Staten hebben ook dezen beemd als pastoreel goed aangeslagen en in 1649 verhuurd.

De groote en kleine tienden tusschen de Rikstelsche en de „Scariaansche” brug, zoowel te Helmond als te Rikstel, en alles tusschen de derde of de houten brug. De pastoor had nog een stuk tiende op den weg naar Mierlo, maar het grootste deel der tiend trok de abdij van Floreffe.

TIENDEN ⁽¹⁾. In 1620 werd door den pastoor de tiend in De Hage,

(¹) TIENDEN TE RIKSTEL EN OVERBRUGGEN werden 22 Januari 1620 verpacht aan Jonker Karel van Eyck en Ant. Willems Cocx voor de jaarlijksche som van

7 mud rog,

3 » garst,

1 » boekweit,

125 pond boter,

2 ganzen,

1 vetten hamel,

1 zak goede appelen en

40 gulden, de gulden aan 20 stuiver.

In 1641 voor 22 patakons en voor de lasten door den pachter te dragen.

Veetsche akkers, enz., uitgenomen die van het park, aan Helmond's heer toebehoorende, verpacht voor

7 mud garst en

2 potten wijn als „lijcop" ⁽¹⁾.

Pastoor P. Willemaers verpachte 5 Februari 1646 de tienden voor
120 patakons = 300 gulden.

20 vat garst,

4 vat boekweit.

In 1653 was de tiend verpacht door Peterson, rentmeester van de Staten, voor 595 gulden en 30 slagen. In 1662 bedroeg de opbrengst 1035 gl. In 1725 kwamen de tienden aan Postel op voorwaarde, dat de abdij jaarlijks 540 gl. ⁽²⁾ tot onderhoud van Helmond's dominee zou bijdragen. In 1783 gaven o. a. ⁽³⁾ de tienden 4072 gl., en 3612 gl. in 1794, doch zij werden in 1795 „met veel afslag om de plundering en requisitie" slecht betaald. Tot 1802 vinden wij de tiendrekening geboekt. De tiendverponding ⁽⁴⁾ ten laste van den pachter, beliep jaarlijksch tot 1770 ruim 358, later 280 en sedert 1771 slechts 95 gulden ⁽⁵⁾ en moest 31 December aan den provisor van Postel of zijnen zaakgelastigde betaald worden, die dan dat geld naar 's-Hertogenbosch zond. Tot 1795 is de voldoening aangeteekend, en in 1796 eischte men een dubbele verponding.

Aan H. Cocx deservitor moest de voldoening bezorgd worden. In 1645 was de opbrengst 115 gulden, en 177 in 1647. De provisor van Florisse verpachtte 22 April 1649 aan And. Hen. Prinsen en A. Jansen voor
160 gulden, naar Helmondschen koers,
het mudgeld = 14 gulden,
en 1 patakon = 2½ gulden.

De rentmeester Peterson verpachtte in 1652 voor 295 gl. en 64 slagen, en de Staten het volgende jaar voor 220 gl. en 40 slagen.

⁽¹⁾ Ook liefkoop, thans meestal wijnkoop d. i. drank bij koopen en verkoopen gebruikt.

⁽²⁾ Aan het tiendbezit waren nog veel andere verplichtingen verbonden.

⁽³⁾ Andere rekeningen hebben 553, doch dit zijn Brabantsche guldens. Voor het huis van den dominee betaalde de abdij nog 80 gulden, dus te zamen 633 Brabantsch, met Kerstmis aan het Geestelijk kantoor van Peelland te 's-Bosch. Die betaling is tot 1797 aangestipt. Volgens overeenkomst van 30 Maart 1730 moest uit de tiend jaarlijks 160 gl. uitgekeerd worden tot onderhoud der parochiekerk.

⁽⁴⁾ De verponding van Rikstel's tiend bedroeg 104 gulden.

⁽⁵⁾ Die merklijke verandering was omdat de schulden der stad voor een groot deel waren afgelost; in 1795 bedroeg de verponding slechts 80 gulden.

IV.

Kerkelijke beneficiën te Helmond.

Ten allen tijde en onder elken vorm, kenmerkte zich het hart van den vromen Christen door offerwilligheid.

Dit gebeurde vooral, wanneer de mensch met weldaden naar ziel en lichaam begunstigd werd, hoe gaarne betaalde hij dan den tol van wedervergelding! hoe gaarne bracht hij wederzijdsche weldaden ten offer!

Had men door de voorspraak van dezen of genen Heilige eene gunst erlangd, was men van een ongeneesbare ziekte hersteld of van een dreigend gevaar bevrijd; uit dankbaarheid werd men bewogen voor die weldaad eenig goed werk te verrichten.

Dezen nu brachten op het altaar, waar hun beweldadigende Heilige vooral vereerd werd, naar vermogen een penning ten offer; genen stonden een stuk land of het vruchtgebruik af voor korteren of langeren tijd, ten einde, alle dagen of eenige keeren in de week, de mis aan dat altaar te laten lezen. Anderen getroostten zich offers en geschenken om eens het uur des vertreks naar de eeuwigheid met zuiveren gemoede te hooren slaan.

Deze en andere omstandigheden hebben voorzeker niet weinig bijgedragen aan de stichting der volgende beneficiën, in de St. Lambertusparochie te Helmond.

a. Getal beneficiën.

Naar de oorkonden der abdij van Postel-Molle en andere aantekeningen telt men in de St. Lambertusparochie te Helmond dertien beneficiën.

Deze beneficiën waren in de parochiale kerk gevestigd

I.	Op het altaar van den H. Geest,
II.	" " " " " Verlosser, ook genoemd het altaar van den Zoeten Naam,
III.	Op het altaar van het H. Sakrament,
IV.	" " " " " Kruis,
V.	" " " " " Onze Lieve Vrouw,
VI.	" " " " " " " " " -Opdracht,
VII.	" " " " " de Zeven Weeën van Maria,
VIII.	" " " " " H. Moeder Anna,

- IX. Op het altaar van den H. Joannes den Dooper,
- X. „ de altaren der HH. Apostelen Petrus en Paulus,
- XI. „ het altaar van de H. Katharina,
- XII. „ „ „ „ den H. Leonardus,
- XIII. „ „ „ „ „ „ Nicolaus.

Hierbij komen nog

- XIV. het Officie aan het altaar van den H. Antonius en
- XV. „ gremium.

In de kerk van het aangrenzend Rikstel, waarmede die van Helmond vroeger vereenigd was⁽¹⁾, bestond nog eene beneficie op XVI. het altaar der H. Drievuldigheid.

Men merke op, dat eenige goederen en inkomsten aan het altaar van den H. Antonius in de parochiekerk verbonden waren, doch dit was, volgens den pastoor Wilmaers eerder eene bediening dan een kerkelijke beneficie, door bevoegde macht gevestigd. De zorg hiervoor behoorde den kerkmeesters.

b. Stichting der beneficiën.

De meeste stichtingsbrieven dezer beneficiën zijn door tijdsrampen zoek geraakt, verbrand, vervreemd of op andere wijzen verdwenen. De talrijke oorlogen en strooptochten, die de stad Helmond met haar vesten vernielden; de verschillende invallen en plunderingen, waaraan de abdij van Postel blootstond, hebben voorzeker niet weinig medegewerkt aan de verdwijning dier oorkonden. Wat ging er niet om in Helmond's pastorij, als booswichten er hun goddelooze handen aan de geestelijke herders sloegen, hen op de vlucht dreven of ten kerker⁽²⁾ doemden! De pastorij werd doorzocht, handschriften doorsnuffeld en wat hun dienstig scheen ingepalmd of anders moedwillig vernield.

Met zekerheid echter kan men bepalen, dat voornoemde beneficiën allen vóór of in de eerste helft der zestiende eeuw gesticht waren. Eenigen bestonden reeds in de oude parochiekerk buiten de vroegere stadsvesten, te weten in het gehucht de Hage. De bisschop van Luik (waaronder Helmond toen behoorde) Joannes van Heinsberg staat, bij

⁽¹⁾ Naar een breedvoerig handschrift van 1586 wordt Rikstel de moederkerk van Helmond genoemd: *ecclesia Rixtellensis caput et mater sit, Helmundana tantum filia.*

⁽²⁾ Zooals o. a. de pastoors Willemaers, Kennis, Janssen; zie *Levensschets van H. J. Beugels.*

openbrieven van den 8 April 1454, het verzoek der burgerij toe, om de kapel in de stad tot eene parochiekerk te verbouwen. Het werk werd zoo spoedig voortgezet, dat de kerk reeds in 1456 kon gewijd worden door Theodericus, suffragaan van zooeven genoemd bisdom.

In dezen brief leest men o. a.: Weshalve ⁽¹⁾ wij, na een grondig onderzoek van onzentwege over het voorgaande, genegen zijn deze vragen in te willigen en aan den genoemden alle pastoreele rechten toe te kennen, die hij in de oude kerk naar recht en gewoonte bezit, ook het benoemingsrecht der rectoren tot meergemelde altaren, welke in de nieuwe parochiekerk zullen worden overgebracht.... Alsmede, dat zij de zeven gewijde altaren, in de genoemde oude parochiekerk opgericht, naar de nieuwe kerk kunnen overbrengen, en deze nieuwe kerk met haar begraafplaats en haar acht altaren, al mochten de zegels ook geschonden worden, door onzen suffragaan laten wijden.

Daar nu het hoogaltaar met het koor der oude kerk in *de Hage* werd bewaard, om tot kapel van het op te richten klooster te verstrekken, moesten zoowel in de oude als in de nieuwe kerk acht altaren aanwezig zijn, en zeven der bovengenoemde beneficiën bestaan, die van de XIIIe of zeker van 't begin der XVe eeuw dagteekenen.

Onder deze zeven komen op de eerste plaats de beneficiën, verbonden aan de altaren

van den H. Geest

en van den H. Leonardus.

De rectoren van beider beneficiën traden als getuigen op, bij een notarieel verhoor van 5 Maart 1352, dat in Helmond's oude parochiekerk plaats greep, nopens eene moeielijkheid, die uit het testament des stichters van het Nicolausaltaar gerezen was.

Op de derde plaats komt het beneficie gevestigd op het altaar van den H. Nicolaus.

Het werd bij notarieele akte, 24 Mei 1348, ingesteld door Rutger van Hout (Rutgerus de Ligno) en Thilla zijne echtgenoot. Beiden

⁽¹⁾ Nos igitur.... huiusmodi supplicationibus inclinati, post diligentem informationem pro parte nostra super premissis receptam.... investito predicto omnia iura parochialia, que in antiqua ecclesia, tam de iure quam ex consuetudine habere dignoscitur, etiam presentandi rectores ad altaria predicta, in huiusmodi noua ecclesia parochiali transferenda, reseruamus.... Item et septem altaria consecrata in dicta veteri ecclesia parochiali constituta ad nouam ecclesiam transferri, sic quod eandem ecclesiam cum suis coemiterio et octo altaribus, etiamsi in sigillis lesio contingat, per suffraganum nostrum consecrari facere possint.

waren poorters van Helmond, die tot opbouw eens nieuwen altaars, ter eere van den H. Nicolaus, ettelijke vaste goederen aanwezen. Hunne nazaten zouden die goederen, bij recht van bewerking, wellicht als bekleemde meiers, voor de helft der opbrengst bebouwen. Mocht onder hen een priester gevonden worden, deze zou de voorkeur hebben bij de voordracht tot het beneficie. Die voordracht stonden zij den pastoor van Helmond's parochiekerk af; doch zij behielden voor zich de eerste aanstelling. De pastoor moest op eigen gezag, telken dage dat er de mis verzuimd werd, den rector twaalf denariën korten en die den armen uitreiken.

Deze stichting werd in al hare voorwaarden goedgekeurd bij open brieven van Theodericus II van Warnant, abt van Floreffe, van Joannes van Scheepstal, deken van het toenmalige dekenaat Woensel en van den pastoor van Helmond in hunne betrekkelijke ambtsbediening. Daar deze Theodericus van 1342 tot 1361 als abt het Norbertijnenklooster te Floreffe bestuurd heeft, kent men bij benadering het tijdstip van die goedkeuring.

De open brieven voor deze goedkeuring luiden:

En Wij Theodericus (¹), bij Gods gedoogen abt van Floreffe en krachtens onze herderlijke ambtsbetrekking, rechterlijke patroon der genoemde kerken van Helmond en Rikstel; en Joannes van Scheepstal deken van Woensel en krachtens ons dekenaatschap rechtelijke bevestiger en toelater tot de gemelde kerken en de altaren, die daarin zijn opgericht; alsmede Fr. Laurentius van Orp, pastoor der genoemde kerken onzer herderlijke bediening, patroon en voordrager van de altaren, in gemelde kerk opgericht; geven onze stellige in- en toestemming tot de begiftiging of stichting van het genoemde altaar in alle bovenvermelde wijzen en vormen. Wij bevestigen, keuren goed en bekrachtigen, door deze brieven, die stichting met alle daarbij

(¹) Et Nos Theodoricus, Dei-patientia abbas Floreffensis, verus patronus dictarum capellarum de Helmont et de Rixtel, auctoritate nostri officii pastoralis; et Joannes de Scheepstal, decanus Woncellensis, dictarum capellarum et altarium, sitorum in eisdem, verus institutor et admissor, nostri decanatus pretextu; necnon Fr. Laurentius de Orp, investitus dictarum capellarum, patronus seu presentator altarium sitorum in dictis capellis, nomine nostre predictae investiture; dotationi et fundationi dicti altaris nostrum consensum et assensum in omnibus modis et formis, superius expressis, firmiter adhibemus et eam, cum conditionibus apposis, confirmamus, approbamus et ratificamus per presentes, sigilla nostra litteris presentibus apponendo in testimonium omnium premissorum....

gestelde voorwaarden, door onze zegels ter oorkonde van al het voorgaande aan deze onze brieven vast te hechten.

De officiaal van Luik gaf aan de stichting haar volkomen kerkelijke goedkeuring, bij open brieven van dezen inhoud:

De officiaal ⁽¹⁾ van Luik aan allen, die deze brieven zullen zien, ware zaligheid in Christus.

Aan de stichting, opbouwing en begiftiging van het altaar, waarover in de aangehechte stukken, en aan alles waarover verder in die aangehechte brieven wordt gesproken, verleen en wij onze in- en toestemming, keuren goed, houden van waarde en bevestigen dat alles, naar de macht onzer bediening, in zooverre dat rechtelijk en rechtvaardig geschied is.

Ter oorkonde daarvan hebben wij gemeend het zegel des adellijken Stoels van Luik aan deze onze brieven te moeten vasthechten.

Gegeven ten jare na 's Heeren Geboorte 1350, Zondag-reminiscere, d. i. den vijfden Zondag vóór Paschen.

In deze stukken leest men, dat het beneficie gevestigd is op het St. Nicolausaltaar, doch in drie open brieven des officiaals van Luik, alsmede in 't reeds vermelde en door den notaris Jan van Vreckenstein in akte gebracht getuigenverhoor over de moeilijkheid wien der erfgenamen het recht van beklemming toekwam, wordt dit beneficie steeds genoemd het beneficie der HH. Belijders Nicolaus en Hubertus. Wel heeft pastoor Willemmaers aangeteekend: het altaar van den Verlosser of van den H. Hubertus, wel vindt men in een eigenhandige opgave des rentmeesters van Heurn in 1691, en in een onderzoek naar beneficiën, ten jare 1726 aan den prelaat van Postel overgezonden, het beneficie van den H. Hubertus afzonderlijk vermeld met een inkomen van vier gulden tien stuiver, door Anna van Persijn genoten, de pastoor Donckers meent nochtans het als een afzonderlijk beneficie te moeten

(¹) *Universis, presentes litteras inspecturis Officialis Curie Leodiensis, salutem in Domino sinceram.*

Foundationi, edificationi et dotationi altaris, de quo in litteris presentibus annexis fit mentio, et omnibus, quorum in litteris presentibus annexis fit mentio, nostrum adhibemus consensum pariter et assensum; ea, auctoritate nostra ordinaria, si et in quantum ea iuste et rite facta sunt, laudamus, ratificamus et approbamus, ac etiam dicta nostra auctoritate confirmamus.

In quorum testimonium sigillum nobilis Sedis Leodiensis presentibus duximus apponendum.

Datum anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo. Dominica qua cantatur Reminiscere.

opteekenen, dewijl, bij de weinige bescheiden gewis de oudste oorkonden tot de veiligste bakens verstrekken; te meer daar in een juiste opgaaf der altaren in de nieuwe kerk geene melding gemaakt wordt eens altaars van den H. Hubertus. Liever zou de zooeven genoemde pastoor hieruit afleiden, dat gemeld beneficie van den H. Nicolaus kort na zijne stichting in 1350 of in 1351 door een tweede begiftiging ter eere van den H. Hubertus is versterkt geworden, gelijk later het altaar van O. L. Vrouw door den aartspriester Diepenbeek.

Behalve de drie gemelden beneficiën, is nog de vroege stichting van het beneficie gevestigd op het altaar van O. L. Vrouw en dat van den H. Joannes den Dooper volkomen zeker. Beiden worden aangehaald in een oud register der goederen en verpondingen van den H. Geest en het gasthuis te Helmond.

Het zesde beneficie, wiens vroege oprichting bijna even zeker is, was aan het St. Catharina-altaar verbonden. Want toch, bij het ontstaan van eenige moeilijkheden tusschen den rentmeester der beneficiën ⁽¹⁾ en tusschen de gildebroeders van St. Catharina, verkregen dezen volgens Postels archief den 15 December 1617 eene „maintenue” van de aartshertogen Albert Isabel: Alsoe tot behoef van voorschreven broederschap ende ten dienste van den autær van St. Catalyne sijn gemaect ende gegeven in voirgaende tyden verscheyde renten ende corenpacht ten eynde die 't ontfangen, syn sij supplianten ende hunne voirsaten geweest in den deughdelycken possessie, soe langhe dat ter contrariën egeen memorie en is.

Eenige giftbrieven teekenen van de jaren 1442 en 1444, deze heeft de pastoor Donckers echter niet kunnen raadplegen ⁽²⁾.

Onder de beneficiën, in de nieuwe parochiekerk opgericht, vindt

⁽¹⁾ Elke rector beheerde vroeger de inkomsten van zijn beneficie. De bisschop van 's-Hertogenbosch, Gijsbertus Masius, bepaalde bij artikel VII van zijn voorschrift in 1597, dat voortaan één met dat beheer zou belast worden, en dat die persoon jaarlijks rekening zou doen voor den pastoor en zijn ambtgenooten; tevens moest hij waken, dat de inkomsten deugdelijk besteed werden. Luidens eene aantekening van den pastoor Willemaers werd het gilde geenszins door een godsdienstigen ijver gedreven. De rentmeester moest derhalve de inkomsten innen, om de verplichtingen te laten vervullen, waartegen de gildebroeders zich in rechten verzetten.

⁽²⁾ De geleerde priester schrijft in een zijner aantekeningen: Dewijl de gemeente Helmont, onbegrijpelijk genoeg, hare oudste protocollen van 1396 tot 1695 naar de arrondissements-regtbank van Eindhoven heeft overgebracht, is het mij tot nu toe niet mogelijk geweest, uit den inhoud dier akten, de stichting juist te bepalen. (Reçu van den griffier Cools 13 Februari 1828.)

men eerst dat van het altaar der H. Moeder Anna, ofschoon deszelfs grondslag in de oude kerk gelegd was. Tot staving van dit gezegde diene eene aantekening des eerwaarden Willemaers, volgens welke op grond van den pastoor, schepenbrieven der jaren 1454 en 1477, aan den volgenden beneficiant een jaarlijksche korenpacht moest uitkeeren.

Stichtingen in de nieuwe parochiekerk van de XVe eeuw.

Kort na de inwijding der nieuwe parochiekerk, stichtte de priester Joannes Goben, Helmonder,

een draagbaar altaar ter eene van Moeder Anna.

Liefdadige giften stroomden toe, zij getuigden alzoo van den bijval dezer vrome oprichting. Daar nu die giften zonder een bepaalde instelling eerder zouden te loor gaan, trachtte J. Goben hierin te voorzien; hij wendde zich deswege naar den bisschop om op dit altaar een vast kerkelijk beneficie op te richten, met den last om wekelijks aan dit altaar, volgens den wil van den erflater, drie missen te lezen. De priester J. Goben mocht voor de eerste maal den rector benoemen; vervolgens werd dit begeavingsrecht den pastoor van Helmond opgedragen. Bij open brieven van 10 Maart 1491 bewilligde Joannes van Hoorn, bisschop van Luik, dit verzoek en bepaalde eene boete van een oude groot voor elke nalating der voorgeschreven mis.

Tweede stichting in voornoemde nieuwe parochiekerk.

Het tweede beneficie, van wiens oprichting in de nieuwe parochiekerk blijkt, werd gesticht ter eere van het H. Kruis.

De reeds gemelde Joannes Gobon, begiftiger des altaren van de H. Anna, liet 12 Juni 1501 door Egidius de Mercia, bisschop van Beritene en vikaris van Henricus de Bergis, bisschop van Kamerijk, een kruisbeeld wijden, en verkreeg een aflaat van veertig dagen voor alle geloovigen, die eenige geschenken zooals licht, missaal, kelk, enz. aan het gewijde kruis bezorgden, of in Helmond's kerk vóór het kruisbeeld driemaal het Onze-vader en het Wees-gegroet zouden bidden. Het geloovige hart werd hierheen getrokken, de schenkingen bleven niet ten achteren, want ettelijke jaren later werd er een altaar opgericht, en de priester Joannes Gobel vermaakte daaraan bij testament zijn goederen, met den last eener dagelijksche mis. De pastoor had met den naasten bloedverwant de vergeving; een der naaste en geschikste

verwanten genoot de voorkeur. De neef des erflaters, Joannes Gobel, ook priester, wendde zich toen tot den bisschop van Luik, Erardus van der Marek ⁽¹⁾, ter bevestiging dezer erflating, doch met de bede, dat de kerkvoogd de dagelyksche mis tot vier missen in de week zou vermenigvuldigen. En dewijl hij vooral te dien tijde, zooals de prelaat zegt, vurig naar de vermeerdering van Gods kerk en des Heeren dienst haakte ⁽²⁾, nam hij het verzoek met de bijgevoegde bede gunstig op, en bekrachtigde deze in alle deelen bij open brieven van 1 September 1509, volgens eene notarieele kopij, naar het oorspronkelijke stuk genomen. In zoover deze stichting den pastoor van Helmond aanging, verwierf zij ook de goedkeuring van den pastoor Adrianus Thielens op St. Martensdag 1537 ⁽³⁾.

Stichting der overige beneficiën in die nieuwe parochiekerk.

Er is niets stelligs te vermelden van de stichting der overige beneficiën, dan dat zij allen in de loop der XVIe eeuw bestonden. Want toen de bisschop Gijsbertus Masius, 20 September 1597, de parochiekerk van Helmond, door Hohenlohe's legerbende in Juli 1586, onteerd en uitgebrand, verzoende, wijdde hij denzelfden dag tevens veertien altaren ⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Hij was bisschop van 1506 tot 17 Februari 1538.

⁽²⁾ Qui ecclesie Dei Dominique cultus augmentum. nostris presertim temporibus ex intimis nostri cordis visceribus exoptamus.....

⁽³⁾ Deze A. Thielens, te Gestel (welk?) geboren, werd in 1517 religieus te Florelle en was in 1520 pastoor te Helmond; hoelang hij er de herderlijke bediening uitoefende en in welk jaar hij ten grave daalde, vinden wij in de handschriften onzer abdij niet aangeteekend.

⁽⁴⁾ Onder de kerkmeubelen, die uit de parochie van Helmond 14 en 15 Juni 1652 door de Gereformeerden publiek verkocht werden, staan vermeld,

elf schilderijen, waaronder
vier met twee deuren.

Een schilderij, het Avondmaal verbeeldende.

Een ijzeren kast voor het H. Sakrament.

Een ijzeren kistje met het ijzerwerk er voor.

Een groote schilderij van St. Jansaltaar.

De » » » » Jozefsaltaar met het houtwerk.

» » » » Antoniusaltaar met het bovenete.

Twee deuren met groote schilderijen.

De lijst van het Nicolausaltaar en

de schilderij van den H. Sebastianus. Het hoogaltaar was reeds in 1651 verkocht en geleverd aan de kerk te Goch. (Stedelijk archief van Helmond.)

c. Het begevingrecht.

De pastoor van Helmond, als dusdanig, was rechtens de begever of voordrager tot al de voornoemde beneficiën. Wat de beneficiën betreft, die gevestigd waren

op het altaar der HH. Nicolaus en Hubertus,

" " " " H. Moeder Anna en

" " " " H. Kruises,

blijkt dit middagklaar uit de zooeven aangeroeerde instellingsbrieven. Wat nu de overige beneficiën aangaat, wordt dit voordragings- of begevingrecht duidelijk bevestigd door de volgende drie feiten.

- 1°. Door de feitelijke uitoefening, die door niemand belemmerd of weersproken werd.
- 2°. Door de enkele voordracht van anderen, die meenden dat recht te bezitten, maar niet slaagden.
- 3°. Door alle oorspronkelijke stukken van den verkoop der tienden van Floreffe aan Postel.

Zoo houdt de eerste overeenkomst, 5 Mei 1682 gesloten tusschen Floreffe ⁽¹⁾ en Postel, het volgende in: Daar ⁽²⁾ de abdij van Floreffe, door oorlogsrampen en ongelukkige tijden, met zoo zware schulden belast is, en de jaarlijksche renten, thans zoo karig geïnd, niet toereikend zijn om de veel porrende schuldeischers te bevredigen; en

(1) Indien het iemand verwondering baart, dat Postel met het ver afgelegen Floreffe (nabij Namen) overeenkomst treft, zal men zich herinneren, dat de abdij van Floreffe het moederhuis van Postel's klooster is. Postel werd wel in de XVIIIe eeuw een zelfstandige abdij, maar bleef toch in vele zaken afhankelijk van zijn stamhuis. De dochter overleeft sedert lang de moeder, want Floreffe wordt door Norbertijnen niet meer bewoond; de uitgestrekte bouwen dienen sedert 1819 tot seminari van het bisdom Namen. Postel, langs de grenzen van Noord-Brabant, is sedert 1847 weer met Norbertijnen bevolkt, en de gebouwen, door den moker der omwentelaars verwoest, zijn in 1873 weer opgetrokken.

(2) Cum abbatia Floreffensis, bellorum iniuria et temporum calamitate, tam enormibus debiti censibus... inveniatur gravata, et annui redditus, qui in presenti parce percipiuntur, sufficere nequeant, unde creditorum urgentium multitudini satisfaciat; aliunde autem ville et edificia ruralia passim inveniuntur diruta vel derelicta... conuenerunt: In primis dictus dominus abbas Floreffensis, nomine quo supra, omni meliori modo quo potuit, transtulit prout per presentes transfert in reverendum dominum abbatem Postulanum, Franciscum Gaillard, acceptantem nomine quo supra... ius patronatus dictarum ecclesiarum, ac collationis beneficiorum simplicium in illis existentium, que in faciendo instrumento particulariter exprimentur, et quorum collatio ad pastorem primum pertinet, et pertinet in presenti....

tevens de hoeven doorgaans verwoest of braak liggen . . . zijn zij te akkoord gekomen. Vooreerst heeft Christophorus de Heest, abt van Floreffe, in naam als boven, op de meest krachthebbende wijze, overgegeven, gelijk hij bij deze tegenwoordige brieven overgeeft aan den eerwaarden abt van Postel Franciscus Gaillard, die in naam als boven aanneemt . . . het recht van patronaatschap der genoemde kerken van Helmond en Rikstel, en het recht van de begeving der enkele beneficiën, daar bestaand, die in de akten, hiervan te verlijden, met naam zullen worden uitgedrukt, en wier begeving voorheen den pastoor toekwam, en thans nog toekomt.

Tot dusverre die overeenkomst, welke met deze handteekeningen gesterkt is:

Fr. Christophorus de Heest, abt van Floreffe,

Fr. Franciscus Antonius Gaillard, abt van Postel,

Fr. Lambertus Bals, abt van Heilessem en visitator der circariën Floreffe en Vlaanderen.

Fr. Lambertus de Pape, abt van Park, vikaris-generaal der circarie Brabant.

Volgens de akte van 5 Mei 1682 stond de abdij van Floreffe, voor de som van 32000 gulden, het volgende aan hare filiale abdij van Postel af:

- 1°. de geheele tiend van Helmond en Rikstel, zoo groote als kleine,
- 2°. de tiend der pachthoeven te Binderen.
- 3°. de goederen, die den pastoor toebehooren en die na het Vredesverdrag den herder teruggegeven zijn.

Te dezer gelegenheid kreeg Postel ook van Floreffe
het patronaatsrecht der kerken van Helmond en Rikstel,
het begevingrecht der enkele (*simplicium*) beneficiën,
het begevingrecht der beurzen, wier begeving reeds lang door den pastoor dezer plaatsen gedaan werd,
het patronaatsrecht der kerken van Lagemierde en Oerle,
het begevingrecht van het personaat ⁽¹⁾ der kerken van Asten en

(1) Het personaat verschilt zeer van het patronaat. Als de primitieve pastoor den last van zijn bediening niet persoonlijk vervulde, doch daarvoor een priester, *presbyter curatus*, *vicecuratus* of *persoons-priester* genoemd, aanstelde, oefende hij het personaat uit en moest dan voor het onderhoud van zijn plaatsvervanger zorgen. Het personaat bestond reeds in de XIe eeuw, het werd vooral in die kerken gevonden, welke over aanzienlijke tienden of andere rijke inkomsten konden beschikken. Postel had o. a. het personaat te Arendonk, Lagemierde, Olmen enz.

Lierop met al de toebehooren, die van oudsher aan de abdij van Floreffe waren en nog (1682) zijn.

Bij dit alles was bepaald, dat de dienstdoende geestelijken tot hunnen dood of hunne ontslaggeving, op denzelfden voet zouden blijven voortgaan; dan eerst mocht Postel handelend optreden. Nog was bepaald, dat alle verkoop- en inbezitstellingsakten, binnen zes weken den abt van Postel zouden overhandigd worden, die dan op zijne beurt en op eigen kosten een afschrift van die stukken moest verstrekken aan het archief van Floreffe. Daarenboven moesten, binnen zes weken na den 5 Mei 1682, twaalf duizend gulden (Brabantsch geld) van voornoemde koopsom te Brussel of te Luik vrij en frank gestort worden. Zoolang de restende 20000 gulden niet betaald waren, moest Postel hiervan een jaarlijkschen interest van 950 gulden neertellen, en bleven te dien einde de drie groote pachthoeven, gelegen te Arendonk, tot waarborg en verzekering.

De latijnsche oorkonde gewaagt verder, dat voor Postel niet alleen de voordeelen, maar ook de lasten van voornoemde goederen waren. Tot die lasten behoorden:

- 1°. het stipendium of het loongeld van den dienaar (ministri) en van den koster (matricularii) van Helmond en Rikstel,
- 2°. jaarlijks 225 gulden aan de kerkmeesters (annui debiti mamburnis ecclesie),
- 3°. de tiendlasten,
- 4°. het onderhoud der kerken van Helmond en Rikstel,
- 5°. aan het broederschap der H. Catharina jaarlijks 2 gl. 5 stuiver,
- 6°. aan den heer van Helmond zeven stuiver,
- 7°. en dewijl Floreffe jaarlijks 200 gulden te 's-Hertogenbosch moest storten voor de algemeene belasting van al zijne goederen, in de Meierij van den Bosch gelegen, zou Postel hierin voor 50 gulden telken jare ter hulp komen aan den Staats-ontvanger.

Die overeenkomst werd uithoofde van gerezen moeilijkheden, 9 Maart 1689 te Brussel, op scheidsrechterlijk gezag wel vernietigd, maar de boven aangehaalde bepaling omtrent de beneficiën bleef, luidens een wettelijk afschrift, uitdrukkelijk behouden. Die akte, door den openbaren notaris en actuator Jan Morren verleden, is krachtens zijne gewichtigheid door de volgende Norbertijnen van Postel eigenhandig onderteekend:

Fr(ater) Gregorius Sichmans, abbas,

Fr(ater) Fredericus Daanen, prior,
 „ Norbertus Wildens, supprior,
 „ Hieronymus van den Ancker, senior,
 „ Ludovicus Pensart, provisor,
 „ Cornelius Stevens, allarius,
 „ Fulgentius van Hees,
 „ Milo van Boxmeer S. Theol. professor,
 „ Gregorius Robert,
 „ Ignatius Arnouts,
 „ Macarius van Heessel, circator,
 „ Ludolphus Blox,
 „ Folcoldus de Jongh,
 „ Walterus Bogaerts,
 „ Libertus van Ravesteyn,
 „ Carolus Bertrandt en
 „ Godefridus Wynants.

Ook de Hoogmogenden hadden het begevingsrecht der beneficiën met de tienden, kort na den Vrede van Munster, aangeslagen, terstond weer vrij en los gelaten bij Besluit van 4 September 1649, en zulks naar artikel 47, omdat de kerkelijke goederen van Helmond en Rikstel aan de abdij van Floreffe behoorden. Diensvolgens werden, bij de verovering van Namen door de Franschen, de bezittingen van Floreffe als bijzonder goed in 1692 beschouwd en teboekgesteld, en weer bij temperament, zooals men 't in die dagen noemde, over alle genoten inkomsten en verschenen lasten ontslagen.

Om deze reden werd de eindverkoop 17 Mei 1698 van Floreffe ⁽¹⁾ aan Postel, van Postel aan Molemakers, en de inkoop door Postel, waarbij telkens de benoeming tot de beneficiën uitgedrukt is, door de Hoogmogenden bekrachtigd onder deze ééne voorwaarde: *salvo jure tertii* ⁽²⁾.

Diensvolgens betaalden Floreffe en Postel alle lasten, op de eigenaars der goederen geheven, zooals de dubbele verponding voor de tegemoetkoming in de oorlogslasten onder de Franschen tijdens 1672 en 1673 in deze gewesten vooral geleden, en de collaterale successie, volgens het Besluit der Hoogmogenden van 24 Juni 1793. Om die reden

⁽¹⁾ Floreffe heeft zijne goederen te Lieshout met de heerlijkheid dezer plaats in Juni 1698 ook aan Postel verkocht voor 80,000 gulden, naar de akte van den notaris Coebergen van 24 Juli 1699.

⁽²⁾ Zie de Besluiten van 1 Juni 1698, van 1 October 1714 en 2 Februari 1725.

kregen beide abdijen voor al hunne leden, goederen ⁽¹⁾ en rechten volledige „sauvegarde”, gelijk de eigen ingezetenen van het Land.

Alhoewel de beneficiën gansch van de tienden onderscheiden en er volkomen onafhankelijk van waren, zooals het ten duidelijkste uit het tot dusverre aangeroeerde blijkt, werden zij nochtans in die tijden als een aanhangsel daarvan beschouwd. Hierom komen ook beiden op het tapijt in de bovengemelde oorkonde van 9 Maart 1689. Men geloofde de beneficiën op die wijze beter te beveiligen en voor een geheele verdwijning te vrijwaren. Niemand toch zal den wettigen eigenaar het recht betwisten van die rustige middelen te bezigen, welke zijne bezittingen voor de toekomst kunnen verzekeren. Zoo b. v. werd door eene akte van Christoffel van Heest, Floreffer abt, 20 Juni 1681 aan J. Smits te Eindhoven het begevingrecht voor den tijd van zes jaren opgedragen, maar kort daarna herroepen; aan den advocaat Melchior Doncquers overgegeven en weer ingetrokken, omdat de prelaat, 10 Mei 1682, eene benoeming deed en de bekrachtiging der Hoogmogenden verkreeg.

't Was trouwens noodig, dat men een helderziend oog in 't zeil hield dat men zich naar het gevaar schikte en, onder erkenning van het strikte recht, zoo niet den gerichtsten dan toch den veiligsten weg insloeg. Dat was de tijdelijke overdracht van het begevingrecht op de abten, zijnde door den Staat zelven als eigenaars der tienden van Helmond en Rikstel erkend; daar integendeel de pastoors, om de persoonlijke en ambtelijke moeilijkheden, waarin zij te dikwijls en vaak onvoorziens gewikkeld werden, dat recht niet zouden hebben kunnen bewaren. Deswege keurde pastoor Willemaers, in de eerste jaren dezer verwisseling, de benoeming der prelaten goed, maar protesteerde tevens van zijn goed recht, gelijk zulks ook zijn later opvolger Janssen deed in een brief aan den abt van Floreffe, opdat hun recht door verjaring niet zou verloren gaan.

(¹) De geestelijke goederen, op Bataatsch grondgebied gelegen, werden nu wel met de goederen der emigranten door den kommissaris van het Directoire Daverdoing in beslag genomen; doch dezelfde inbeslagneming werd buiten werking gesteld bij besluit van het Intermediaire Uitvoerend Bewind van 19 Juli 1798.

d. Verplichtingen en inkomsten.

Rectoren en vruchtgebruikers.

Een en ander achten wij niet overbodig hier eerst aan te stippen.

Reeds van den beginne werden deze beneficiën vergeven door de abten van Floreffe en Postel, die gedurende eeuwen leden hunner abdij als pastoors naar Helmond hebben gezonden. Dit begevingsrecht werd wel eens door den geestelijken herder zelven van Helmond uitgeoefend, doch steeds met volmacht van zijnen prelaat, omdat de pastoor dikwijls beter van de bijkomende omstandigheden ingelicht was en de voorgestelde rectoren kende dan de ver verwijderde prelaten van Floreffe en Postel.

Ter gelegenheid van den Vrede van Munster (1648), werden vele kerk- en kloostergoederen door het Land aangeslagen; dat treurig lot viel ook op de beneficiën van Helmond. Dit alles toont andermaal, dat de aardse goederen onbestendig zijn en terecht met een voortvluchtigen slaaf kunnen vergeleken worden. Maar wat treuriger is, zij die de stoffelijke belangen voortaan genoten, vervulden niet de voorschriften der beneficiën-stichters, want $\frac{1}{3}$ werd aan het Land en de overige $\frac{2}{3}$ aan Gereformeerde personen uitgekeerd. In geene oorkonden der abdij vinden wij aangeteekend, dat die nieuwe vruchtgebruikers zich eenigszins bekreunden om de voorgeschreven missen.

Wij volgen in deze opgave de in het eerste hoofdstuk gestelde orde der beneficiën.

Doch vooraf zijn nog drie zaken opgemerkt:

- 1°. Dat met de aangeslagen goederen, ook de begeving der beneficiën, werd vrijgelaten, echter onder de verplichting — wilde de goedkeuring der Hoogmogenden daarop volgen — van personen van den Gereformeerden godsdienst daarmede te begiftigen. Voordat de Protestanten de inkomsten opbeurden, deden zij een eed van „expourgie” d. i. van zuivering, waarbij zij beleden geen bedriegelijke middels aangewend te hebben om dat doel te bereiken;
- 2°. Dat wij de Katholieke priesters, die tot vergoeding der verbonden lasten het inkomen genoten, onder den naam van rectoren aanteekenen; terwijl wij de Gereformeerde leeken, wien het om de baten alleen te doen was, met de benaming van vruchtgebruikers bestempelen, om niet het woord luiaardsposten of zoogenaamde „sinecures” te bezigen;

- 3°. Dat de inkomsten, na 1648 opgegeven, met de helft moet worden vermeerderd om de gansche som te vinden, dewijl een derde van het geheele bedrag werd gekort tot behoef des Lands, of gelijk andere charters melden, tot onderhoud der „Gereformeerde religie”.

Thans komen wij tot de bespreking des eigenlijken opschrifts van dit hoofdstuk.

I. BENEFICIE VAN DEN H. GEEST.

Van dit beneficie, op het altaar van den H. Geest gevestigd, bestaat niets meer dan het bewijs zijner aloude instelling, te weten van den jare 1352. Daar echter de rector priester was, blijkt het genoegzaam zeker, dat de gewone verplichting van het H. misoffer er aan verbonden is geweest.

Aan dit beneficie was weleer een jaarlijksche roggepacht van vier vaten verbonden, die door de H. Geesttafel moest voldaan worden.

Rectoren zijn

- 1°. Marcellis, 1352, optredende als getuige bij de oprichting des beneficiën van den H. Nicolaus.
- 2°. Hubertus, 1573.
- 3°. Mr. Philippus Boestius 1581.
- 4°. Mr. Antonius Diepenbeek, 1600, pastoor van Herentals.

De H. Geestmeesters van 1611 treffen met Diepenbeek akkoord over den tienjarigen achterstel van 4½ vaten rog, jaarlijks te gelden door het armbestuur.

- 5°. Laurentius Antonissen, 1624 en
- 6°. Thomas Judocuszoon in 1646. Dit naar de aantekeningen van Willemaers.

Dit beneficie schijnt verloren te zijn in den eersten aanslag der Staten. Men vindt er geene melding meer van gemaakt noch door Antonius Bom ⁽¹⁾, pastoor van Lieshout, in zijn Aanteekeningsboekje over de kerk van Lieshout van 29 Juli 1682, noch in eene der latere verkoopakten.

⁽¹⁾ Antonius Bom, Antwerpenaar, werd, 21 jaren oud, novice van Floresse, 24 Mei 1648 geprofest, 2 Juni 1650 priester, eerst pastoor te Oirsbeek en toen te Lieshout van 21 November 1664 tot zijn overlijden den 25 November 1689. De priester, minnaar van oude geschriften, was in de gelegenheid geweest het archief zijner abdij te doorsnuffelen.

II. BENEFICIE VAN HET ALTAAR DES VERLOSSERS.

Op het beneficie des altaren van den Verlosser rustte de verplichting, om dagelijks de kerkelijke getijden mee te zingen. De rector ontving daarvoor eene toelage uit het eigen gremium ⁽¹⁾. Blijkens eene oorkonde der volgende schepenen van Bakel

Marcelis Hendriks,
Willem Michiels,
Peter van Scheill,
Hendrik Aerts,
Everard van Handel,
Joost van der Zant en

Joannes Vreyssen, trok de rector, 9 Juli 1500, uit een stuk land, geheeten Milhees, onder Bakel een vat rog.

Naar een origineele akte, door den notaris J. Loeyen, 11 September 1626, te Helmond verleden, in tegenwoordigheid van Cornelius Outeren, Helmond's pastoor, was Theodoricus Snoex in dit jaar rector. Dit beneficie was belast met drie missen, elke week te lezen, waarvan er ééne mis, op verzoek des heeren Arnoldus Beckers, bij vergunning van den bisschop van Ophoven te Geldrop, 14 October 1630, gebracht werd op ééne in de maand, omdat volgens een latijnsch schrijven van Mr. (*magister*) Joannes Jaeyen de grondopbrengsten verminderd en de inkomsten van 42 gulden tot 36 gedaald waren. Men oordeelde, dat de verplichting, wanneer de lasten met de inkomsten geëvenredigd waren, ook moest verzacht worden, daarom herleidde men, met de bevoegde toestemming, de lasten tot drie missen in de veertien dagen.

Volgens voornoemd notarieel stuk van 1626 waren de inkomsten

3 vat ⁽²⁾ rog, Helmondsche maat, uit een land te Liessel,

9 pond ⁽³⁾ gangbaar geld van goederen te Liessel, uit de erfenis van wijlen Cochlens, alsdan in het bezit der kinderen van wijlen Jan Coymans en Lambertus Hoods,

1 vat uit goederen van wijlen Arnoldus Tholen van Berckwaessen te Bakel,

1 vat uit het huis van Desselmont,

½ vat te Vlierden, door de weduwe Jan Antonissen,

⁽¹⁾ Over het gremium in het Ve hoofdstuk.

⁽²⁾ Het latijnsche handschrift: *modii*.

⁽³⁾ *Nouem libre paymenti currentis*.

20 stuiver ⁽¹⁾ uit de Vestaensbeemd, achter de Dusseldonk, toen het eigendom der kinderen van Hendrik van Platel,

12 gulden uit het huis van Jan Adriansen,

1 vat rog van den heer van Helmond, en ongeveer

30 gulden van het gremium.

De geheele tot geld herleide rente van dit beneficie bedroeg in die dagen 70 gulden; doch door verlies van vruchten en door kwade trouw had het, onder Berckers, behalve het gremium, niet meer dan 30 gulden.

Onder den vruchtgebruiker Andreas van Persijn, waren de inkomsten, volgens de rekening des rentmeesters van Heurn, ten jare 1691, versmolten tot 27 gl.

Een niet gedagteekend handschrift heeft:

aan geldrente 14,70

„ interesten 6,00

20,70. Het kapitaal van 600 gl., waarvan die interest afgeworpen werd, is in 1717 afgelost.

In 1730 was het inkomen, vereenigd met dat des altaren van de HH. Leonardus en Hubertus, verminderd tot 27 gl. 7 stuiver.

Den 8 Mei 1750 voor den vruchtgebruiker Cornelius Ackersdijk bijna 30 gulden.

Rectoren zijn

in 15** Theodorus Snoex, overleden in 1571. Hij was tevens rector van het altaar der HH. Apostelen Petrus en Paulus.

1589 Joannes Beex. 't Schijnt dat hij, volgens de kerkrekeningen, ook rector was van O. L. Vrouw Zeven Weeën.

Joannes Hoepe, blijkens eene aantekening van zijn opvolger Edmundus Berckers; deze verkreeg de vermindering der derde mis, bediende, wellicht door een plaatsvervanger, de kosterij van Helmond in 1631, was insgelijks kapelaan te Asten en deed in 1647 afstand.

16 Mei 1647 Thomas Maes, door den pastoor Willemaers aangesteld, naar dezes eigenhandige aantekening, berustende in het archief van Helmond's pastorij.

Vruchtgebruikers

zijn in 1682 Andreas van Persyn ⁽²⁾, bij collatie van den abt van Postel.

⁽¹⁾ Viginti solidi paymenti.

⁽²⁾ In de rekening der Geestelijke Goederen, II gedeelte van Peelland 1707,

Egidius Janssen 10 Mei 1682, goedgekeurd 3 April 1683 door de Hoogmogenden, luidens de oorspronkelijke stukken der abdij. Zie het beneficie der H. Drievuldigheid.

Nog in 1747 Anna van Persijn.

1750 Mei 8 Willem Cornelis van Ackersdijk, bij begeving van Herman Calis, abt van Postel 8 Mei 1750, naar de origineele handschriften des kloosters.

III. BENEFICIE DES ALTAREN VAN HET H. SACRAMENT.

De inkomsten van dit beneficie bedroegen volgens van Heurn gl. 49—0—3, waarbij, naar eene kwitantie des rectoren Petrus Muls nog $4\frac{1}{2}$ vaten rog kwamen. De rog, betaalbaar met 3—7—8, werd door den H. Geest van Helmond gegolden.

In 1747 waren de renten 48—2—12,
in 1750 bedroegen de inkomsten 40—0—4, in
andere jaren 30 soms 35 gulden.

Rector is

in 1632 Petrus Muls, geen anderen zijn ons bekend.

Vruchtgebruikers zijn

Andreas van Persijn, zie boven het beneficie van den Verlosser.

Anna van Persijn, zie boven het beneficie van den Verlosser en hierna bij dat van de H. Drievuldigheid.

Leonardus Willem van Beusekom, in 1775 notaris te 's-Bosch en eerste klerk ten kantore van van Kempenaar, werd 3 Mei 1850 door H. J. Calis, abt van Postel, voorgedragen tot dit beneficie, dat door den dood van A. van Persijn opengevallen was.

worden de inkomsten voor $\frac{2}{3}$ uitgekeerd aan de voogdes-moeder Catharina Pieterse en Mr. Herman Van den Honert, voogd voor Andreas van Persijn, vermeld als volgt:

- 1°. Het gremium, fol. 6 verso, fl. 5,18; en fol. 19 met fl. 219,6 = $\frac{2}{3}$ = fl. 152,7,12.
- 2°. St. Nicolaas altaar, fol. 7 met fl. 35,10 en fol. 19 met fl. 31,10 = $\frac{2}{3}$ = fl. 37,13,4.
- 3°. St. Catharina altaar, fol. 7 met fl. 35,10 en fol. 19 met fl. 31,10 = $\frac{2}{3}$ = fl. 21,0,0.
- 4°. St. Leenarts altaar, fol. 8 met fl. 8,5 en fol. 21 met fl. 19,12 = $\frac{2}{3}$ = fl. 18,8,0.
- 5°. St. Anna alt., fol. 6 verso met fl. 15 en fol. verso met fl. 47,3,12 = $\frac{2}{3}$ = fl. 31,19,0.
- 6°. St. Sacraments altaar, fol. 20 met fl. 48,10,4 = $\frac{2}{3}$ = fl. 32,17,0.
- 7°. H. Kruis altaar, fol. 20 met fl. 23 = $\frac{2}{3}$ = fl. 15,16,10.
- 8°. St. Salvators of Verlossers altaar, fol. 20 verso met fl. 2,4,7 = $\frac{2}{3}$ = fl. 16,4,0.
- 9°. St. Huyberts altaar, fol. 21 met fl. 4,10 = $\frac{2}{3}$ = fl. 3,0,0.

In het geheel werden alzoo, ten jare 1707, de inkomsten dezer negen beneficiën afzonderlijk verantwoord met een jaarlijksch inkomen van drie honderd negen en twintig gulden.

IV. BENEFICIE DES ALTAREN VAN HET H. KRUIS.

Dit beneficie was, gelijk boven gemeld is, 1 September 1509 door den bisschop van Luik bekrachtigd, het had den last van wekelijks vier missen. Luidens een latere aantekening werd dit getal tot twee missen in de week verminderd. Ook moest van wege dit beneficie, elken Vrijdag, aan het Sakramentsaltaar een lof gezongen worden ter eere van het H. Kruis. In een jaarlijksch legaat van $9\frac{1}{2}$ gulden, gemaakt door Hendrik van Buel, wordt dit beneficie genoemd: *op 't Cruys altaer van Mirackel in de kercke van Helmont* ⁽¹⁾.

De inkomsten, in de stichtingsbrieven opgegeven, bestonden in erfelijke goederen, door den testamentmaker Joannes Goben nagelaten; en in jaarlijksehe renten van 25 gulden.

In 1681 bedroegen zij, volgens van Heurn, 25 gl.

Onder den vruchtgebruiker Gualtery was dit beneficie vereenigd met de inkomsten van het St. Catharina-altaar en bedroeg in 1778 gezamenlijk 30 gulden; in een ander handschrift lezen wij:

geldrenten 22—13—0,

interesten 2—7—10,

landerijen 6—5—0 en

voor de lasten 2—0—0.

Onder de vruchtgebruikster Anna van Persijn, waren die landerijen, twee kleine perceelen op Bennedunge, voor 15 stuiver verpacht. Het H. Kruisbeneficie gaf 23 gulden rente.

Op de Staatsbegrooting van 1851 staan zij uitgetrokken voor 33 gulden 72 cents, volgens het Bijblad van de Staatscourant N°. 51.

Rectoren zijn

- 1°. Jan Goben, neef van den stichter, voor den eersten keer door den bisschop, 1 September 1509, benoemd; hij werd, naar een notarieele akte, 6 September ingeleid. Op de bede van Joannes Goben verleent de bisschop Egidius de Merica, volgens een te Wilrijk 12 Juni 1501 gedagteekend stuk, een aflat van 40 dagen, zoo dikwijls men vóór het H. Kruis-altaar drie weesgegroeten gebeden en zich eene gift ten bate dezes altaars zal getroost hebben. De oorkonde, metende 19×10 cM. in geschrift, is nog met een geschonden zegel gesterkt. Jan Goben getuigde ten jare

⁽¹⁾ Naar de rekening van Helmond, in 1588 gedaan.

1548 in een rechtsgeding der gemeente tegen den heer van Helmond over de voorpoting der wegen; blijkens het stedelijk archief, was hij tevens organist.

- 2°. Gerardus Cuypers; na dezes dood volgde
- 3°. Theodericus van Deurne, 31 October 1586, op.
- 4°. Jan Vaessem, ook Joannes zoon van Erasmus, volgde in 1593 Th. van Deurne op; anderen volbrachten de lasten van zijn beneficie.
- 5°. Jacobus zoon van Wout van Lainerd, komt 4 Augustus 1611 voor.
- 6°. Omstreeks 1616 een Bonche, student.
- 7°. In 1628 was reeds Petrus Muls in bediening, tevens organist. Hij deed afstand bij zijne benoeming tot rector van het O. L. Vrouwaltaar, in handen van den pastoor Petrus Willemaers, 8 Februari 1645.
- 8°. Den 31 Januari 1646 wordt Jacobus van Lendt benoemd door den pastoor P. Willemaers.

Vruchtgebruikers zijn

- 1°. In Mei 1682 Andreas van Persijn, bij de begeving van Christoffel van Heest, Floreffer abt; zie hierna het beneficie van de H. Drievuldigheid.
- 2°. Anna van Persijn, als boven.
- 3°. Hendrik Gualteri, zoon des heeren van Rikstel, bij begeving des prelaats van Postel Herman Calis, 8 Mei 1750. Hij behield dit beneficie tot 1778, zijn stervensjaar.
- 4°. Jacobus Petrus van Beusekom, bij begeving van Joannes Peeters, abt van Postel, 20 Februari 1778. Een koninklijk Rescript van 29 Maart 1831, N°. 73, verleende machtiging om de vruchten hem uit te keeren, die door de Permanente Commissie van het Amortisatie Syndicaat, 1 December 1831, N°. 13/c, hem werden toegekend.
- 5°. Schutzel, student in de godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Groningen, bij Besluit des Hoofdbestuurders van het Onderwijs. Hij genoot tot 1845 die gelden. Sedert bleef het beneficie onvergeven.

V EN VI. BENEFICIE VAN O. L. VROUW EN VAN O. L. VROUW-OPDRACHT.

Aan het beneficie van O. L. Vrouw was de last van wekelijks twee missen te lezen verbonden, en nog negen missen te zingen, misschien op de voornamste feestdagen van Maria.

Bij het hoofdaltaar van dit beneficie was dat van O. L. Vrouw-

opdracht vereenigd, waaraan wekelijks ook twee missen verbonden waren. Later werden die missen, wegens vermindering van inkomsten, door het bevoegde gezag herleid tot vier in de week; van welke er drie gelezen werden op Maandag, Dinsdag en Donderdag en de vierde op Zaterdag gezongen moest worden.

Kanonik Diepenbeek, aartspriester van Antwerpen, begiftigde het altaar van O. L. Vrouw-opdracht, onder den naam van den H. Jozef, met den last van wekelijks drie missen.

Een schoone zilveren en gansch vergulden kelk, door dezen aartspriester aan die stichting geschonken, is nog in het bezit der parochiekerk ⁽¹⁾.

Diepenbeek benoemde tot begevers

den oudsten kerkmeester,

den oudsten H. Geestmeester en

den oudsten seculieren gremist.

Willemaers teekent aan, dat het niet tot een beneficie verheven werd; wellicht om de onzekerheid, waarin toen alles in deze oorden verkeerde. De inkomsten werden getrokken, de verplichtingen vervuld; zoo deed elke partij zijne taak.

De inkomsten dezer twee beneficiën bestonden nog, tijdens van Heurn, in 43 vaten rog, waarvan 2 mud voor de donderdaagsche mis;
in 2 Bossche malder rog, geheven op den H. Geest te Helmond en in 1637 betaald met 51 gulden;

in 4 mud rog op de fabriek der parochiekerk, betaalbaar met 27 gulden;

in 124 gulden en 75 cents renten en

in een stuk land op de Hooge te Stiphout, ter grootte van 16 roeien.

Volgens den uitslag van een onderzoek in den jare 1726 bedroegen de inkomsten

89—17—12 aan renten,

5—5—0 uit den kerkendries en

44 vat rog, Peelsche ⁽²⁾ maat.

Onder Dina Broeex, in 1844, klom het bedrag voor deze vruchtgebruikster tot 93 gulden 81 cents, gelijk zij 8 Februari 1844 teekent te Breda ontvangen te hebben. Dezelfde som is in de Staatsbegrooting van 1851 aangeteekend.

(1) Die kelk wordt thans gebruikt in de kapel van het Liefdegesticht.

(2) Vroeger had schier elke plaats, van eenig aanzien, een afzonderlijke maat, zoo ook de dorpen, die de uitgestrekte Peel, tusschen Grave en Roermond, begrenzen.

Rectoren zijn

- 1°. In 1593 Arnoldus Stappart, maar resideerde niet.
- 2°. Petrus Verheyen in 1597. Volgens de kerkrekening van 1601 deed hij de eerste mis des Maandags, Dinsdags en Zaterdags. Van het O. L. Vrouwen altaar-opdracht was hij in 1591 rector.
- 3°. Joannes van Rooi, pastoor te Hooidonk; na hem komt onmiddellijk
- 4°. Simon, de zoon van Frans Meervoort, reeds in 1605 tot zeker 1618. Hij (overleden in 1645) was tevens rector van het Apostelhuis te Mierlo, en wordt in 1623 nog genoemd.
- 5°. Petrus Muls zeker vóór 1629. (Zie IV, beneficie van het H. Kruis.)
- 6°. Petrus Coex bediende in 1644 het altaar van O. L. Vrouw opdracht, onder den titel van den H. Jozef; ook was hij rector van het beneficie van St. Jan den Dooper en van dat der H. Drievuldigheid te Rikstel.
- 7°. Den 12 Februari 1645 Petrus Muls.

Vruchtgebruikers zijn

- 1°. Antonius Vermeer is, om zijne studiën voort te zetten, door Egidius Janssen, abt van Postel, met volmacht van Floreffe, in 1676 aangesteld; de Hoogmogenden verleenden hieraan 14 Juli dezes jaars hunne goedkeuring.
- 2°. Andreas van Persijn, bij de begeving des abten van Floreffe, Christoffel van Heest, 10 Mei 1682, goedgekeurd 3 April 1683 door de Hoogmogenden. Het beneficie werd van 1693 tot 1726 niet vergeven.
- 3°. Franciscus Vorsters, 9 Juni 1726 tot 1732 bij begeving van den Helmonder Isfridus Van den Broeck (¹), abt van Postel.
- 4°. Jacobus Hendricus Ackersdijk. Ziehier de door den abt J. Van den Broeck gebezigde formule. Wy Isfridus Van den Broeck, prelaet der abdye van Postel, ondervonden hebbende, dat op den 14 October des jaers 1732 is koomen te vaceeren seker beneficie genaemt het Lieve Vrouwe altaer, gefondeert in de kerkke van Helmont, voordeesen gegunt aen Francois Vorsters, door my onderschreven abt der abdye van Postel, eygenaer der thienden van Helmont, Binderen, Rixtel en Overbrug, weleke thiende aen ons

(¹) Zie onze *Levensschets van den abt J. van den Broeck* in de *Noordbr. Volksalm.* te Helmond door J. de Reijdt, 1889; en uitvoeriger in het *Algemeen Nederl. Familieblad* jaargang VI, te 's-Gravenhage 1889.

sijn geconfereert by Haer Hoogmogende Resolutie in dato 2 Maert 1725, met het jus patronatus (begevingsrecht) van het voorschreven beneficie. Soo ist, dat wy opt goede berigt aen ons gedaen, het selve met de inkomsten en achterstellen van dien, hebben gegunt, gegeven en geconfereert, gelijk wy gunnen, geven en confereeren mits deesen den Hendrick Jacob Ackersdijk, omme volgens ordre van den Lande het inkoomen van dien met desselfs achterateller te profiteeren.

Versoeckende derhalve met behoorlijk respect, dat Haer Hoogmogende Heeren Staeten Generael der Vereenigde Nederlanden dese onse collatie in ordinaire forma gelieven te approbeeren.

Tot meerder seeckerheyt hebben wy deesen eygenhandig onder-teekent, en met onsen cachet ⁽¹⁾ bemachtigt binnen de abdije van Postel, deesen 25 October 1732.

- 5°. Maria Dina Brocx, weduwe Herselman, bij besluit van den hoofdbestuurder der domeinen, 5 December 1815, te Breda, zooals blijkt uit de kwitantie dezer weduwe in 1844 afgeleverd, waar tevens de 2 Februari als verschijndag aangestipt is.

VII. BENEFICIE DER ZEVEN WEEËN.

Het beneficie, gevestigd op het altaar der Zeven Weeën van Maria, is gesticht door de Cloveniers of gildsbroeders van O. L. Vrouw, onder den titel der Zeven Weeën, gelijk ook het wapenschild dezes gilden aanduidt.

Aan de daaraan verbonden lasten is ons niet ééne aantekening onder de oogen gevallen.

Uit het stedelijk archief is opgeteekend, dat Jan Beex, rector van het beneficie des Verlossers, dit tevens bediend heeft. Onder den pastoor Willemaers stond het open. Het had één „maauwer rogge” inkomen.

(¹) Dit cachet vertoont het wapen van den abt n.l. gedeeld: ieder in zilver 3 molenijzers van sabel, de twee stukken vereenigd door een binnenschild van zilver met 6 molenijzers van sabel in vorm van een kruis, 4 in paal en 2 in dwarsbalk. De leuze is: *Omnia in unum* d.i. *Alles te zamen*. Die wapenspreuk is eene zinspeling op de vereeniging van zijn wapen met dat der abdij dat ook in zilver 3 molenijzers van sabel in het schild voert. J. van den Broeck voerde geen familiewapen, maar alleen omdat hij abt was; deze oversten der Premonstratenser-orde hadden ambtshalve een wapen, dat zij naar goedvinden uitkozen.

VIII. BENEFICIE DER H. MOEDER ANNA.

Op het altaar der H. Moeder Anna was dit beneficie gevestigd. Daaraan waren wekelijks drie missen verbonden, waarvan er ééne des Zondags, en wel de eerste, moest gelezen worden. De twee wekelijksche missen werden bij een Besluit van den bisschop Nicolaus Zoësius, 20 October 1620, tot ééne verminderd ⁽¹⁾.

Luidens de stichtingsbrieven bestonden de inkomsten in

2 mud rog uit de erfenis van Leonius Orssen of Bouts,

4 mud rog, gemaakt door Elisabeth Duyzen en te gelden door de armmeesters, uit de goederen toebehoorende aan de Tafel van den H. Geest,

2 mud rog, nagelaten door Willem Louwen, te gelden uit goederen van Henricus van de Water en de kinderen van Gertruda Templers, volgens eene origineele akte van 10 Maart 1491 en

9 vat rog van den pastoor, volgens de schepenbrieven van 28 Maart 1454 en 20 September 1477. Blijkens eene aantekening van Willemaers, waren die negen vaten later aan den pastoor geschonken.

Van Heurn teekent de inkomsten op gl. 54,13,12.

Het onderzoek van 1726 geeft gl. 44,13,18, en uit een akker te Mierlo 15 stuiver.

In 1750 vinden wij 45 gulden aangestipt. In een ongedateerd handschrift leest men

aan geldrenten 37—8—6,

„ interesten 3—7—4 uit

een land te Mierlo 1—0—0, doch hiervan

moet afgetrokken worden 4—10—0 voor de lasten.

Tijdens van Beusekom in 1778 op 41 gl., 10 st.; en bij de Staatsbegrooting van 1851, vereenigd met de vruchten des altaren der H. Drievuldigheid, op 49 gl. Onder J. Th. Endtz gaf in 1851 dit beneficie 74,7, waarvan de vruchtgebruiker 49 gl., 9 cents ontving, het overige was voor het Land.

Rectoren zijn

- 1°. Joannes Goben, deszelfs stichter, volgens de latijnsche akte, door Joannes van Hoirn bisschop van Luik 10 Maart 1491 gegeven.

⁽¹⁾ De weinige overblijfselen dezer weleer zoo- en thans op nieuw bloeiende Vereeniging worden bewaard door G. van Glabbeek, secretaris-penningmeester van het gilde.

Rectoren zijn

Naar dit langdradig latijnsch stuk moesten wekelijks drie missen aan het St. Anna-altaar gelezen, en bij verzuiming voor elke mis één oude groote betaald worden, deels aan de kerkfabriek, deels aan den matricularius. Gobin overleed omstreeks 1508.

- 2°. Antonius, zoon van Hubertus, en na dezes dood
- 3°. Joannes van den Hovel in 1585 tot zeker in 1590.
- 4°. Egidius van Merevoirt in 1593, hij was tevens pastoor te Gerwen.
- 5°. In 1608 ten voordeele eens students te Leuven; later voor een student te Helmond, den zoon van Jan Megapart.
- 6°. In 1616 was het niet vergeven.
- 7°. Joannes Hezius, naar zijne geboorteplaats Heeze genoemd. Hij was pastoor van Leende en stierf in 1655.
- 8°. Norbertus Doex ⁽¹⁾. Hij was ook rector van het H. Drievuldigheds-altaar. Door den apostolischen vikaris Antonius van Alphen werden de verplichtingen dezer twee beneficiën gehouden op een wekelijksche mis. De inkomsten werden hem toegelegd bij Besluit van den hoofdbestuurder van de domeinen 22 November 1816, en levenslang toegekend bij nader Besluit van den algemeenen bestuurder van den Staatsraad der in- en uitgaande rechten 22 September 1820. Hij overleed 7 Juli 1835 als pastoor van Lagemierde.
- 9°. Herman Jozef Beugels. Of de Staten dezen priester, pastoor-deken van Helmond, als rector erkend hebben, kunnen wij niet melden, wel weten wij dat het Roomsche-Katholiek Kerkbestuur deswege het volgend heeft geschreven:

Aan Zijne Excellentie den Minister van
Binnenlandsche Zaken.

Geeft het Roomsche-Katholiek kerkbestuur van Helmond, provincie

⁽¹⁾ Joannes Antonius (kloosternaam Norbertus) Doex, 27 October 1766, te Turnhout geboren uit Franciscus en Anna Maria Jacobs, werd 6 November 1788 novice te Postel, moest 6 Maart 1789 met nog andere religieuzen, op bevel van Keizer Jozef II, te Leuven de lessen aan het algemeen seminarie bijwonen, waar men langs den keizerlijken weg der vrije wetenschap tot de ontsluitende waarheid wilde komen! Hij keerde 11 Januari 1790 naar Postel terug, waar hij 13 Febr. 1791 geprofest en 17 December 1791 priester te Antwerpen werd; in 1797 assistent te Helmond en er in 1801 kapelaan, en in 1808 pastoor te Lagemierde, zie ons *Postel's biographisch woordenboek*, door L. Braeckmans, drukker te Brecht, 1890.

Noord-Brabant, met verschuldigden eerbied te kennen:

Dat uit oude oorkonden, op de pastorie van gemelde gemeente aanwezig, blijkt van verschillende beneficiën in de kerk van Helmond gefondeerd, welker opgaaf het kerkbestuur de eer heeft in bijgevoegde nota N°. 1 aan Uwe Excellentie mede te deelen;

Dat, krachtens de stichting der beneficiën, de prelaat van Postel het recht van vergeving had, welk recht hem zelfs door de Hoog Edel Mogende Staten der Vereenigde Provinciën is toegekend; zijnde de prelaat slechts in de keuze des persoons zedelijker wijze belemmerd;

Dat ook onder de Bataafsche Republiek die goederen als eigen aan de Roomsche-Katholieke gemeente beschouwd en geadministreerd onder den titel van goederen, behoorende onder het geestelijk Comptoir van Peelland en staande ter vergeving van den abt van Postel; dat ook diensvolgens het toen vacerende beneficie van St. Anna-altaar te Helmond en van St. Triniteits-altaar te Rikstel, voor den eersten keer, vergeven is aan den eerwaarden heer Doex, alstoen pastoor te Lagemierde;

Dat aan die goederen geestelijke verplichtingen, krachtens den uitersten wil der fundatoren, gehecht zijn, niet dan door een priester na te komen;

Dat onderscheidene beneficiën nog bestaan, en derzelve goederen afzonderlijk voor elk door het domein worden beheerd en hunne inkomsten ingevorderd, en wel met name de beneficiën van St. Triniteits-altaar te Rikstel, van St. Anna, O. L. Vrouw, St. Catharina, H. Kruis, Peter en Paulus, enz., allen te Helmond, zooals blijkt uit de begrooting voor het dienstjaar van 1851, Staatsbl. bijlage 51⁵;

Dat eenigen dezer beneficiën vaceren, en wel als blijkt uit zooeven gemelde bijlage N°. 51⁵;

Dat anderen, en met name St. Triniteits-altaar te Rikstel en St. Anna-altaar te Helmond, bij het overlijden (1835) van den eerwaarden heer Doex, die de daaraan verbonden geestelijke diensten ten einde toe volbracht heeft, is vergeven geworden bij dispensatie des ministers van Binnenlandsehe Zaken 8 Juni 1836, ingevolge van het schrijven Zijner Majesteits kabinet 30 Mei 1836, aan den heer Joannes Theodorus Endtz, predikant der Hervormde gemeente alhier; welke heer dat Katholiek beneficie nog bezit;

Dat het beneficie van het O. L. Vrouw-altaar te Helmond vergeven is door den hoofdbestuurder van de Domeinen 5 December 1815 te Breda aan Maria Brocx, weduwe Herselman ⁽¹⁾, blijkens een door haar in 1844 afgegeven kwitantie, waarvan copie bij N°. 2;

Dat, bij het vergeven dezer beneficiën aan een Katholiek priester, en de aangehechte verplichtingen door den uitersten wil der fundatoren konden nagekomen worden en te g. ⁽²⁾ daardoor de mogelijkheid geboren werd, om in de dringende behoeften van een waardigen kapelaan voor deze gemeente, minstens ten deele, te voorzien.

Redenen, waarom meergemeld kerkbestuur vertrouwende, dat de heiligheid van den uitersten wil in dezen gelden zal als in gelijksoortige betrekkingen, b. v. van beurzen, ook volgens koninklijk Besluit aan Gedeputeerde Staten, te eerbiedigen, en daarom het bestuur in het voorstaan harer rechten en het inroepen Uwer tusshenkomst, door Uwe Excellentie welwillend zal worden aangehoord, — neemt het de vrijheid Uwe Excellentie nederig en dringend te verzoeken, dat het U behagen moge om gemelde beneficiën voor zooverre die nog bestaan, te willen toewijzen aan den weleerwaarden heer H. J. Beugels ⁽³⁾ ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, en Katholieken pastoor-deken dezer gemeente.

Hetwelk doende.

Van Uwe Excellentie
de zeer ootmoedige dienaar,
N. N....

Uitvoerend Kerkmeester.

Uit de handschriften, die ten onzent berusten, kunnen wij niet aanstippen of men aan voornoemd smeekschrift gehoor heeft verleend.

Vruchtgebruikers zijn

1°. Andreas van Persijn.

⁽¹⁾ Velen schrijven Heerzelman, doch de weduwe teekent Herselman. Archief van Postel.

⁽²⁾ Het overige van het handschrift is verscheurd.

⁽³⁾ Geboren 12 October 1771 te Oirsbeek, werd hij 16 Juni 1793 te Postel geprofest, 25 October 1795 priester, in 1812 pastoor te Helmond, in 1840 deken en 18 October 1848 ridder van den Nederl. Leeuw. Zie verder onze *Levensschets van Beugels* beslaande 170 bladzijden met zijn portret.

- 2°. Anna van Persijn, beiden als boven bij het V beneficie, zie ook hierna het beneficie der H. Drievuldigheid.
- 3°. Danker Jan de Kempenaar, een burger en inwoner van 's-Hertogenbosch, bij begeving van 3 Mei 1750 door Herman Calis prelaat van Postel, en goedgekeurd 2 Juni dezes jaars door de Hoogmogenden. Gelijktijdig kreeg hij ook het beneficie der H. Drievuldigheid te Rixtel.
- 4°. Joannes Theodorus Endtz, predikant te Helmond. Een handschrift onzer abdij meldt:

Wegens de inkomsten van het beneficie op het St. Anna-altaar te Helmond en op het St. Trinitas-(*Drievuldigheid*)altaar te Rixtel, mij toegekend bij dispositie van Zijne Excellentie den heer minister van Binnenlandsche Zaken ad 8 Junij 1836 N°. 228, uit kracht van Zijne Majesteits Kabinets schrijven van den 30 Mei 1836 N°. 30, verschenen den 2 Februari achttien honderd een en vijftig, eene som van negen en veertig gulden negen cents.

Aldus opgemaakt en deugdelijk verklaard bij mij ondergeteekende, ten bedrage eener som van fl. 49,9.

(Geteekend) J. T. ENDTZ.

IX. BENEFICIE VAN ST. JAN DEN DOOPER.

Luidens de stichtingsoorkonden was aan dit beneficie, op het altaar van St. Jan den Dooper, de last van wekelijks twee missen.

Onder de inkomsten zijn aangeteekend vanwege het Broederschap van St. Catharina op den eersten vastendag

4 vaten rog,

1 kop brood en

4 potten olie.

Een handschrift zonder dagteekening geeft op:

2½ vat rog = 1—7—0,

in geldrente 3—0—0 en

uit de Berenbroeksche hoeve 28—0—0.

Na aftrek der lasten 10—0—0 bleef een batig slot van 22 gulden 7 stuiver.

In van Beusekom's rekening bedroegen de inkomsten, vereenigd met die van het H. Sakrament, 30 en soms 33 gulden.

Rectoren zijn geweest

- 1°. In 1593 Engelbertus Fabius, deken van St. Servatiuskerk te Maastricht, heet in 1608 Engelbert Boonen, en in 1616 is er sprake van den proost van Maastricht.
- 2°. Jan Stappart, reeds in 1626. Hij was opvolger van een priester uit het Utrechtsche bisdom en stierf in 1647. In 1627 heette hij hij tevens rector van het Apostelhuis te Mierlo.
- 3°. Petrus Coex, bij collatie van den pastoor Willemaers 10 Augustus 1647.

Vruchtgebruikers zijn geweest

- 1°. Adrianus Don tot aan 1693.

Toen bleef het een langen tijd open; in 1725 beproefde de heer van Helmond het toe te kennen aan den zoon van den kolonel Draak. Een handschrift van 1726 luidt te dezer gelegenheid: Dit beneficie is seedert den jare 1693 vacant geweest en tot gemelt jaer genoten bij een Adriaen Don. Ende is het selve abusievelijk in het voorledene jaer 1725 door den heer van Helmont ⁽¹⁾ geconfereert aen een N. A. Draak; weshalven zijn hoogeerw. iemant anders daer mede zoude kunnen begunstigen, ende daer door doen blijken, dat het regt van collatie aan zijn hoogweerdicheyt, ende niet aen den heer van Helmont is competerende.

In 1726 was er nog geene tegenbenoeming door den abt gedaan; doch zij moet kort daarna hebben plaats gehad, dewijl men als vruchtgebruikster van dit beneficie aangeteekend vindt

- 2°. Anna van Persijn, zie ook hierna het beneficie der H. Drievuldigheid.
- 3°. Willem Leonardus van Beusekom, bij begeving van 3 Mei (volgens anderen 1 Juni) 1750 door H. Calis, abt van Postel. Deze Willem schreef in November 1778 uit den Bosch naar Postel om het beneficie der H. Catharina aan Jacob Peter van Beusekom, den zoon zijns broeders, te bezorgen, dat door den dood van H. Gualtery opengevallen was.

⁽¹⁾ Ten kastele des Heeren van Helmond berustten, 27 Augustus 1653, deze geestelijke voorwerpen:

Een vergulden kelk met patena, met het wapen van Joannes Roberti, abt van Florelle, op den voet. Twee zilveren ampullen. Een zilveren lamp. Een zilveren ciborie om de zieken te bedienen; volgens het latijnsch handschrift *theoferalis theca argentea*. Een zilver vergulden pax. Twee groote met goud kunstig bewerkte koorkappen. Een kazuifel geheel van roode zijde (*rubra holoserica*) met dalmatieken. Petrus Coex gebruikte in de kapel van het kasteel een zilveren vergulden kelk, maar hij behoorde aan de parochie.

X. BENEFICIE DER HH. APOSTELEN PETRUS EN PAULUS.

Dit beneficie, gevestigd op het altaar der HH. Apostelen Petrus en Paulus, had, naar eene verklaring des rectoren Joannes Jonckers, uit zijne instelling, eene mis des Zondags, alsmede de eerste mis des Woensdags en Vrijdags, en nog eene mis des Zaterdags. Twee fondatiën of stichtingen van requiemmissen waren ook aan dit beneficie verbonden. De eene, begiftigd door Godefridus Van der Akker (ab Agro), had op elken Dinsdag eene mis; de andere, van Mr. Joannes de Weer, priester, had wekelijks twee missen.

De inkomsten van de Zaterdagsche mis en de twee vaten rog voor de stichting des eerwaarden heeren de Weer zijn reeds lang verdwenen. Aan dit altaar werd vroeger op zekere dagen den armen verschgebakken brood onder de mis uitgedeeld; men noemde dat *brood spiijnen*. Vanwege het Broederschap der H. Catharina gaf men

4 vaten rog,

1 kop brood en

4 potten olie den eersten dag van den Veertigdaagschen Vasten. De provisoren der H. Geesttafel verzochten den rector Simon Meervoort die dagen op een vast uur mis te lezen, „hem geloevende te geven van nu af aan (13 December 1621) tot St. Jan eerstkomenden den prijs van zeven vaten rog, salvo dat de voorschreven Meervoort moest houden in alle missen des sondags eene gedenkenisse ⁽¹⁾ voor deze fundateurs”; aldus naar de rekeningen der armen ⁽²⁾ van 1622.

Pieterse brengt de inkomsten, kort na den Vrede van Munster (1648), tot 110 gulden.

Van Heurn brengt ze tot 123 en

tot 23 aan pacht van landerijen.

De H. Geest van Helmond was 2 mudden rog, naar de loopende waarde in 1634 betaald met gl. 31—4—0, schuldig voor de tweede mis des Zondags en 10 gulden voor die van den Vrijdag.

In 1726 waren de inkomsten versmolten tot op 57 gulden, te weten aan rente 32—10—0, en aan hooi- en bouwland 24—10—0.

In 1743, den 4 November, bedroegen de vruchten 36 en in de volgende jaren 40 gulden.

Een ander handschrift zonder dagteekening geeft

⁽¹⁾ Commemoratio.

⁽²⁾ Naar het stedelijk archief.

17—10—0 uit landerijen,

30—10—0 aan renten en

3—0—0 aan interest,

8—0—0 voor lasten, zoodat er nog 43 gulden restten.

Blijkens een ander handschrift, eveneens zonder dagteekening,

24—10—0 uit akker en weiland,

32—10—0 aan renten en

10—0—0 voor lasten.

Het restend slot bedroeg dus 47 gulden.

In 1851 trekt de Staatsbegrooting de inkomsten uit op gulden 26,045.

Rectoren zijn geweest

- 1°. Theodoricus Snoex, overleden in 1571.
- 2°. Joannes Tilmans (Tilmanni) van Elderen, meester in de letteren aan de Hoogeschool te Leuven. Op voordracht van den rector magnificus van Leuven, werd hij na vele moeiten en na verkregen toestemming van den pastoor, 17 April 1571, ingeleid, naar de akte in de pastorij van Helmond toen verleden. Voor dezen Tilman ⁽¹⁾ werd Willem van Bree beneficiaat van het beneficie als procurator aangesteld.
- 3°. Na het overlijden van J. Tilmans, vinden wij in 1579 Henricus van Rooi, junior.
- 4°. Henricus Joannes Jonckers, medeonderteekenaar van het akkoord over de winstafwerpingen der openstaande beneficiën, ten voordeele van den opbouw der kerk, 24 October 1586. Wij kunnen niet bevestigen hoelang hij beneficiaat was; zijn overlijden valt in 1611.
- 5°. Simon van Meervoort, ook Merevort, 1607 tot 1611; zie verder boven bij 1621.
- 6°. Servatius Reynders in 1611.
- 7°. Petrus Muls teekent in 1628 eene kwitantie, en „deed de son-dagsche ende vrijdagsche mis in 1632 tot 1634 incluys”.
- 8°. Petrus Servatius Verbaerschot. Hij bediende de pastorij ⁽²⁾ van 1641 tot 1648 ⁽³⁾ en beheerde bij „ammodiatie” de pastoreele

⁽¹⁾ Procurator Wilhelmus ab Bree et nomine egregii doctique viri Joannis Tilmanni ab Elderen, clerici Leodiensis diocesis.

⁽²⁾ Daar den pastoors, in die tijden, het verblijf moeilijk was, deed S. Verbaerschot in het geheim hier veel goed, totdat ook hij moest vluchten.

⁽³⁾ In dit jaar, te weten 22 Mei 1648, verleent paus Innocentius X een vollen afflaat op het St. Lambertusfeest, onder de gewone voorwaarden. Paus

goederen, dan nog niet aangeslagen, eerst in naam des pastoors Marbais, wanneer deze naar Nijmegen gevankelijk weggevoerd was, later in naam van den pastoor Willemaers, toen hij in 1645, om de retorsie der Staten, genoodzaakt was te vluchten en op de vrije onzijdige grondheerlijkheid van Gemert veiligheid te zoeken. Verbaerschot werd bij Besluit der Hoogmogenden, 23 Maart 1652, als rector erkend en ontving uit handen van den rentmeester Pieterse de inkomsten tot aan zijn dood, die hem in 1655 van de aarde wegnam.

Vruchtgebruikers zijn geweest

- 1°. Hugo Vogelsangh, zoon des predikants van Zon en Breugel. Op de voordracht van Willemaers, met volmacht van den abt van Floreffe, door de Hoogmogenden 16 October 1657 goedgekeurd, onder voorwaarde, dat hij de lessen der Godgeleerdheid zou volgen. Deze voorwaarde is bij niet ééne der volgende goedkeuringen herhaald. Nopens dezen vruchtgebruiker vinden wij in het archief der abdij het volgend handschrift:

Hooge en Mogende Heeren.

My registerende naer de Resolutie van Uw Hooge Mogenden, in dato den 14 September lestleden 1657, gestelt in margine van desen nevengaende requeste ter Vergaederinge van Uw Ho. Mo. gepresenteert by Rombertus Vogelsangh, predicant tot Son ende Breugel, inden Quartiere van Peellandt, Meyerye van 's-Hertogenbosch, soude dienen onder verbeteringe, dat ik bevinde, dat Servaes Verbaerschot, weerlick priester ende beneficiaet in de kereke van Helmont veele jaeren vóór sijn overlyden uyt crachte van collatie, hem gegeven van wege den abt ende convente van Floreffe, heeft beseten tot den Vrede (van Munster) het incomen van het beneficie St. Apostolorum Petri et Pauli inde kereke van Helmont, ende sedert uyt myne handen ontfangen twee derden-deelen by Resolutie van Uw Ho. Mo. in dato den 23 Maert 1652 tot syne alimentatie, ende is die voorschreven beneficiaet overleden omtrent acht oft thien dagen vóór Pinxter inden jare 1655.

Innocentius XI stond 20 Maart 1688 dezelfde gunst toe, doch slechts voor tien jaren..... in ecclesia S. Lamberti oppidi Helmundani. In die dagen heet Helmond nog eene stad. Beide perkamenten, met het zegel gesterkt, berusten nog in de abdij.

Ende want ik mede vinde, dat Hogo Vogelsangh, soone van den voornoemden predicant, insgelycx de collatie heeft vanwege den voornoemden abt ende convente van Floreffe, soo soude my, onder correctie, verduncken dat hem ook die twee derdendeelen vant voorschreven beneficie, emporterende jaerlijcx omtrent 110 guldens, soude mogen worden geaccordeert te ontfangen, alvoren blyvende het recht drie en deel tot behoef van het Lant, my nyettemin gedragende totte hooge ende wyse insichten ende dispositie van Uw Hoog Mogenden....

Helmont, 9 October 1657.

J. PIETERSON.

De begeving van voornoemd beneficie wordt met den volgenden inhoud goedgekeurd:

Martis den 16 October 1657.

Ontfangen eene missive vanden rentmeester J. Pieteron, geschreven tot Helmond den negende deser tot voldoeninge van Haar Ho. Mo. resolutie vanden 14 September lestleden bericht aende Ordines op de requeste van Rombertus Vogelsangh, predicant tot Son ende Breugel int Quartier van Peellant, versoeckende approbatie vande collatie bij den prelaet van Postel, Egidius Janssen, op sijn supplianten soon Hugo Vogelsangh gedaen van het beneficie Apostolorum Petri et Pauli, gefundeert inde kereke tot Helmont. Waerom, gedelibereert sijnde, is goet gevonden ende verstaen, mits dese te consenteren int voorschreven versoeck, mits dat de voornoemde Hugo Vogelsangh die twee derden deelen vant voorschreven beneficie, bedragende jaerlijcx ontrent hondert guldens, sal genieten, blyvende tot resterende derdendeel ten behoeve vant Lant, ende dat hy voorts sijn begonnen studie in de Theologie sal hebben te vervolgen, daervan acte sal worden gedepescheert

- 2°. Willem Hendrik Vermeer, bij begeving van Wilhelmus van Jallet, abt van Floreffe, 1 Augustus 1675, goedgekeurd 19 December dezes jaars.
- 3°. Adrianus van Persijn, wiens voordracht door het Land 25 Februari 1684 goedgekeurd werd.
- 4°. Cornelius van Issem, bij begeving van den abt van Floreffe, Ignatius van Heest, 2 Augustus 1696.

- 5°. Antonius Baltassar Gualtery, heer van Rikstel, bij begeving van Postel's abt, Isfridus van den Broeck, 4 November 1743.
- 6°. Willem Isaak van Beusekom. Deze machtiging werd 29 November 1831 N°. 70 bij Koninklijk Rescript verleend, om de inkomsten te brengen ten laste van het Domein, welk inkomen bij Besluit der Bestendige Commissie van het Amortisatie-syndicaat 13 December 1831 N°. 13/c hem werd toegelegd.

XI. BENEFICIE DER H. CATHARINA.

Wekelijks waren er aan dit beneficie vier missen verbonden, welke, volgens de aantekeningen van Willemaers, door den bisschop Gijsbertus Masius tot drie in de week verminderd werden.

Het Broederschap der H. Catharina, zonder twijfel met het beneficie verbonden, zooals blijkt uit de vorige bladzijden, had dagelijks eene mis. Voor eene dezer gaf de pastorij, volgens de brieven van 10 Februari 1464 beginnende: *Hendrik Peter Jansen*,

zes vaten rog, betaalbaar

met 2—0—0 ten tijde van Willemaers.

De inkomsten, door het Broederschap beheerd, werden reeds vóór den Vrede van Munster aan hunne bestemming onttrokken. De bisschop zelve was daarmede bemoeid, die ook tegen dat misbruik eene verordening gaf. Wij weten niet of die poging de gewenschte vruchten gedragen heeft.

Van Heurn en het Onderzoek in 1726 brengen de inkomsten aan rente, en uit twee stukken lands op Bennedinge, gevende 0—15—0, tot een zuiver bedrag van gulden 27—0—1.

Onder Gualtery van 1750 tot 1778 waren zij vereenigd met de inkomsten des altaren van het H. Kruis, en het gezamenlijk bedrag beliep

aan renten 22—13—0,

„ interesten 2—7—10,

„ landerijen 6—5—0,

„ verponding 2—0—0. Zoodat de zuivere winstafwerping 29—5—10 was.

In de Staatsbegrooting van 1851 staan deze inkomsten aan 33 gulden 72 cents.

Rectoren zijn geweest

1°. Philippus Boestius.

2°. 1587 Judocus van Broechoven, priester, overleden in 1611.

- 3°. G. Petersen 1589 en
- 4°. Henricus Willemsen Cocx van Rikstel 13 Juni 1611 benoemd : hij bleef te Rikstel wonen, waar hij langen tijd als priester-beneficiaat werkzaam was en in 1623 kapelaan heet, zie hierna het beneficie der H. Drievuldigheid.

Vruchtgebruikers zijn geweest

- 1°. Andreas van Persijn, bij begeving van Christoffel van Heest, abt van Floreffe, 5 Mei 1682, en 3 Mei des volgenden jaars goedgekeurd door de Hoogmogenden; zie hierna het beneficie van de H. Drievuldigheid.
- 2°. Anna van Persijn.
- 3°. Henricus Gualtery van Rikstel, bij collatie van 8 Mei 1750 door den abt van Postel Herman Calis.
- 4°. Na het overlijden van H. Gualtery, door den abt J. Peeters 28 November 1778 aan Jacobus Petrus van Beusekom.

XII. BENEFICIE VAN DEN H. LEONARDUS.

Drie missen waren wekelijks aan het beneficie van het Leonardusaltaar verbonden. Ten jare 1630 bracht de bisschop van 's-Hertogenbosch hierin eene verandering door ééne dezer drie te verminderen tot ééne in elke maand, zooals de pastoor Willemaers geboekt heeft.

De H. Geesttafel van Helmond was aan dit beneficie verschuldigd 3 mud rog, betaalbaar met 15 gulden en 8 payements, doende in die dagen 4—4—0.

Het meergemelde Onderzoek van 1726 telt de inkomsten uit renten 19—12—0 en

„ een land te Heeswijk 8—10—0, makende te zamen 28—2—0.

In van Beusekom's rekening zijn de inkomsten vereenigd met die der altaren van den Verlosser en den H. Hubertus (Hoofdstuk 2) tot een bedrag van 30 gulden.

In 1730 ongeveer 30 gulden.

In een ongedateerd handschrift zijn opgegeven aan geldrenten 19—12—0, uit een stuk land te Heeswijk 8—10—0.

Rectoren zijn geweest

- 1°. Wilhelmus, optredende als getuige in een verhoor in 1352 (Hoofdstuk 2).
- 2°. In 15** Judocus van Broekhoven, priester tot 1587.
- 3°. 1587 Arnoldus, de-zoon van Dirk van Dijk, kreeg het 16 April tot zeker in 1593.
- 4°. 1608 Petrus Verheyden, pastoor van Budel.
- 5°. 1615 Christianus van Houthem, pastoor van Haren.
- 6°. Arnoldus van Empel reeds in 1622; hij overleed in 1658.

Vruchtgebruikers zijn geweest

- 1°. Arnoldus Wentholt ⁽¹⁾, een jongeling van Gereformeerden godsdienst, bij begeving van den pastoor Willemaers in September 1658.
- 2°. Andreas van Persijn in 1682 door den abt van Floreffe; zie hierna het beneficie der H. Drievuldigheid.
- 3°. Anna van Persijn, en na dezer dood
- 4°. Willem Cornelis van Ackersdijk, door begeving van den abt H. J. Calis 8 Mei 1750.

XIII. BENEFICIE VAN DEN H. NICOLAUS.

Krachtens de instelling van dit beneficie, op het altaar des H. Nicolaus gevestigd, moest de rector wekelijks vier missen lezen en daarenboven nog ééne om de veertien dagen. In de aantekeningen van den pastoor Willemaers is dit getal tot twee verminderd. Deze rector placht ook in de kerk catechismus te doen en de kinderen in de school te onderwijzen.

De stichter verbond aan dit beneficie drie akkers, te weten
 den Brede-akker,
 den akker van Godfried van Brugge (a Ponte),
 den akker gelegen op het *Hout*, voortkomende van Willem Hoenen en dezes zuster Agnes, en eindelijk nog
 een beemd, grenzende aan het erf van den priester Joannes van Hout, of naar het latijnsche handschrift Joannes a Ligno. Dit erf lag, naar een andere schepenakte, op het *Binderseind*.

Bij eene verkooping, 12 Juli 1641, door de familie (erven) Willem

(¹) Bartholt Wentholt was in 1727 ontvanger der verpondingen van Peelland, blijkens eene akte, waardoor Postel gemaand wordt om 384 gulden te betalen, wegens verponding der tienden van Helmond, Overbrug en van het huis te Rikstel.

van den Kerckhoff werd o. a. geveild de helft van huis, tuin, verscheidene weiden en een hooibeemd, waarvan de andere helft toekwam aan den rector van het beneficie van St. Nicolaus, en wel voor 535 gulden.

In het Onderzoek van 1726 staan de inkomsten uit vaste goederen 26—5—0,
„ rente 31—10—0 op
een zuiver bedrag van 46—5—6. De lasten bedroegen meestal 10 gulden.

Rectoren zijn geweest

- 1°. Matheus van Hout, neef des stichters, ingevolge der oprichtingsbrieven voor den eersten keer in 1350 door den stichter benoemd.
- 2°. 15** Godefridus Petersoon komt voor in 1592 en wordt opgevolgd door
- 3°. Egidius van Merevoirt, den 11 Maart 1597, pastoor van Gerwen (Anna ben:). Hij vermaakte, luidens de kerkrekening van 1601, den geheelen achterstal van zijn beneficie.
- 4°. Joannes Cupers, Helmonder, in 1608. Hij was pastoor te Nuenen en overleed 20 December 1632.
- 5°. Dominicus Smeyers (¹), bij begeving van Helmond's pastoor Cornelius Outerin, goedgekeurd door den aartsdiaken des bisdoms Franciscus van Gestel, 17 Januari 1633, na verkregen dispensatie, omdat hij religieus was.
- 6°. Joannes Rhodius of van Rooi. In 1609 was hij pastoor en bestuurder van het adellijk vrouwenklooster te Hooidonk; hij wordt in 1635 nog gemeld. Na den dood zijner huishoudster, vermaakte hij zijne goederen aan het armwezen van Helmond, dat daarvan, na aftrek van een lang proces, 18 April 1664 nog gl. 1970—18—9 inbeurde, volgens het stedelijk archief.
- 7°. Jan Mengelaers, bij collatie des pastoors Willemaers 8 Februari 1645.

Vruchtgebruikers zijn geweest

- 1°. Andreas van Persijn; zie XI en hierna het beneficie der H. Drievuldigheid.

(¹) Geboren 13 September 1605, uit Gerardus Smeyers, advokaat te Mechelen en Catharina 's Hertoge te Mechelen, werd hij 2 Juni 1624 te Postel geprofest, 24 Mei 1630 priester, 6 April 1634 pastoor der St. Willibrordus te Reppel in Belgisch-Limburg benoemd en den volgenden dag door den deken Lambertus Laynen, pastoor van Stokhem, ingehaald. Hij werd 14 Juni 1634 veiligheidshalve op de burgerlijst van Bree ingeschreven. Na twintig jaren te Reppel pastoor geweest te zijn, beleefde hij 13 Augustus 1654 in 's Postels refugiehuis te Bree zijn jongsten dag.

- 2°. Anna van Persijn; zie XI boven en hierna het gremium en het beneficie der H. Drievuldigheid.
- 3°. Joannes en Aleida de Jongh, kinderen des stadhouders van Kempenland, bij begeving van Postel's prelaat H. J. Calis 28 Januari 1747; zie hierna het gremium.

XIV. BENEFICIE VAN DEN H. ANTONIUS.

Gelijk hiervoor gemeld is, was deze stichting niet zoozeer een kerkelijk beneficie dan wel eene bediening of officium. Aan dit officie, door Joannes Celen gesticht, was een jaargetijde verbonden. Er geschiede wekelijks ééne mis ter eere van den H. Antonius, die door de kerkmeesters aan een der priesters besteld werd.

Van 1632 tot 1635 bediende Edm. Berkers
en van 1636 tot 1639 Petrus Muls dit officie.

Het officium zelve had een inkomen van
27 vaten rog uit een land te Waarle onder Mierlo gelegen. Toen die goederen, van het jaar 1608 braak liggend, niets hadden afgeworpen, werd het op vergunning van den bisschop Michaël van Ophoven, 27 Augustus 1627, door Florentius van Cortenbach vrijgekocht voor de som van 225 gulden.

Geen rector of vruchtgebruiker is bekend, tenzij men daarvoor houde de twee bovengenoemde bedieners der missen, E. Berkers en P. Muls.

XV. BENEFICIE DER H. DRIEVULDIGHEID TE RIKSTEL.

Dit beneficie, gevestigd op het altaar der H. Drievuldigheid, mist zijn eerste oorkonden. Wel vindt men bij Willemaers de onderscheidene verplichtingen vanwege den pastoor of zijnen kapelaan in de kerk van Rikstel te vervullen; maar niet welke die verplichtingen waren, noch of zij uit dit beneficie voortspruiten. Van zijn inkomsten wordt slechts gewag gemaakt in het reeds dikwijls gemelde Onderzoek van 1726, dat daarvoor 27½ gulden aan renten opteekent. Later werden zij met de inkomsten van het St. Anna-beneficie vereenigd.

Rectoren zijn geweest

- 1°. in 1593 Joannes van Rooi, pastoor te Stiphout en daar in 1609 overleden.
- 2°. Henricus Coex benoemd 3 December door den abt van Floreffe; zie Catharina-beneficie.

3°. Norbertus Docx, zie Anna-beneficie.

Met recht vermoedt de pastoor Donkers, dat de dienstdoende priesters van Rikstel, om de innige herderlijke betrekking van Helmond en Rikstel, ook doorgaans dit beneficie bezaten.

Vruchtgebruikers.

1°. Andreas van Persijn, den 2 Mei 1682. Hij bezat alzoo de inkomsten der beneficiën van den Verlosser, 't H. Kruis, Catharina, Leonardus, Nicolaus en van de H. Drievuldigheid. De moeder had den heer Danker de helft der baten beloofd.

2°. Anna van Persijn, als boven en nog de beneficiën van het H. Sakrament, Anna, St. Jan den Dooper en het gremium, bedragende elk jaar gezamenlijk omtrent 440 gulden.

3°. Danker Jan de Kempenaar, zie Anna-beneficie.

4°. Joannes Theodorus Endtz; zie Anna-beneficie.

Ten einde de lijst der beneficiaten of rectoren zooveel mogelijk volledig te maken, voegen wij hier, uit Ch. Schutjes, de namen bij, waarvan de altaren niet genoemd worden.

1593. Mr. Joannes Marcelli Scholarcha bezat het kosterschap. In 1596 wordt Marcellus, waarschijnlijk dezelfde persoon, koster genoemd, en in 1529 Henricus Petri.

1593. Joannes Pegge of Heyligen, priester, staat nog in 1599 vernoemd.

1607. Servatius Verbaerschot of Verbaschot, resideerende priester, komt nog in 1623 voor.

1615. Cornelius Beex van Helmond. 1616 pastoor te Megen.

1623. Matheus van den Broeck.

1623. Gulielmus Loë.

Joannes Loyen in 1599 als rentmeester aangesteld, wordt in 1617 als dusdanig nog vernoemd, en in 1599 staat Bruesselius als receptor vermeld.

V.

Bijzonderheden van het gremium.

Behalve de opgenoemde geestelijke stichtingen, bestond er in Helmond's parochie nog een kerkelijk fonds, bekend onder den naam van gremium.

In de Katholieke tijden van oudere dagteekening, was het plechtig zingen der kerkelijke Getijden op die plaatsen, welke over een toereikend getal priesters beschikten, van een schier algemeen gebruik. Dat vroom gebruik was niet zelden met schenkingen en erfenissen gesteund, en alzoo verplichtend geworden om de bijzondere inzichten der gevers te vervullen.

Dat stichtend gebruik bestond vroeger ook te Helmond.

Zoo was het eene eeuwenoude gewoonte om dagelijks de Vespers in de kerk te zingen. Zelfs hadden de beneficiën, gevestigd op de altaren van den H. Geest, den Verlosser, en van de H. H. Catharina, Leonardus en Nicolaus, krachtens hunne instelling een afzonderlijk inkomen voor het zingen van de geheele Getijden, op bepaalde dagen des jaars.

Die fondsen nu werden bestempeld met de benaming van het gremium der beneficiën.

Deze vruchten werden in den beginne uitgekeerd aan den rector van het beneficie, telkens als hij op de bepaalde dagen in het koor tegenwoordig was. Dewijl niet zelden de beneficiën door geestelijken, buiten de stad verblijvende, bediend werden, en anderen alzoo koor hielden, gebeurde het, dat van lieverlede die fondsen vereenigd werden, om daaruit eenig presentiegeld hun allen uit te keeren, die de Getijden meêzongen; onverschillig of de meezingenden een beneficie met of zonder gremium bezaten. Ja, soms koos men zelfs leeken uit, die dan gelijk de priesters deelachtig werden aan de vruchten. Zoo werd aan verscheidene kapelannen en o. a. aan den notaris Mr. Joannes Loyen presentiegeld uitgereikt van 1597 tot 1603.

Deze ineensmelting der verschillende gremia erlangde een wettelijk wezen bij artikel 2 en 10 der Verordening door den bisschop Gijsbertus Masius in de Kerkvergadering ten kastele van Helmond, 20 September 1597 uitgegeven.

Over al deze inkomsten was een beëdigde rentmeester aangesteld, die telken jare rekening moest doen.

Als dusdanigen vindt men voornoemden Jan Loyen in 1597 tot 1623. Joannes Beex, 1630.

W. Cranenbroek, rentmeester van den heer, 1638, en Petrus Servatius Verbaerschot.

De inkomsten, voor de jaarlijksche gedachtenissen der overledenen nagelaten, werden in twee gelijke deelen gesplitst; een voor hen die de Vigiliën en een voor hen die het misoffer bijwoonden.

De inkomsten, voor het zingen der Getijden bestemd, werden in drie gelijke deelen geteld; een voor de Metten, een voor de Kleine Uren en een voor de Vespers.

Zij die behoorlijk op tijd, of minstens vóór het einde van den eersten psalm of collecte tegenwoordig waren, ontvingen bij het einde van het officie een looden penning, dien de rentmeester wekelijks verwisselde tegen gangbare munt.

Allen moesten in koorgewaad de Getijden zingen, en het oud loffelijke gebruik, van dagelijks de Vespers te zingen, weer in voege brengen, dat sedert het uitbranden der kerk gestaakt was. De priesters-gremisten zouden Zondags beurtelings de hoogmis doen, ten einde den pastoor, die onder den dienst steeds moest preken, wat te verlichten.

Die plechtige diensten hielden natuurlijk op, toen in 1648 de Vrede van Munster voorgoed de Meierij aan de Overgaaf harer hoofdstad onderwierp. Met de overige kerkelijke goederen, werden ook deze door de Hoogmogenden aangeslagen, doch ingevolge artikel 47 met de tienden en beneficiën van Helmond en Rikstel vrij gegeven.

't Schijnt dat de inkomsten van het gremium in den beginne door de abdij van Floreffe teruggehouden zijn voor het onderhoud der Kerken van Helmond en Rikstel; althans de prelaat Christoffel van Heest droeg 20 Juni 1681 aan den heer J. Smits te Eindhoven de macht op om de beneficiën te vergeven „à la réserve du gremium, pour icelle estre appliqué aux reparations des églises de Helmont et de Rixtel”.

De kerkmeesters hadden zich al spoedig in rechten voorzien bij de Hoogmogenden, om die inkomsten alleen voor de kerk te mogen innen. Daar de raadsheer Maarten C. van Persijn ze bezat, verkreeg hij van den kerkeraad de volgende vergunning, opgesteld de 9 Maart 1682 in de stedelijke Vergadering:

„Wy, schepen der stad van Helmont, doen te weten, dat voor ons persoonlijk gecomen sijn Willem van Ommeren en meester Gerrit

van Hommert, kerkmeesters, verelaerende dat sy aen H. H. M. M. hebben doen presenteren requeste, ten eynde de kereke voornoemt mogte toegevoegt worden tot haeren onderhout ende betaelinge van jaarlijksche rente $\frac{2}{3}$ vant inkomen vant gremium aldaer, voor desen door eenige paepsche priesters genoten; dat sy naederhant in ervaeringe gecomen sijn, dat tselve door acte van collatie vanden abt van Florefte was geconfereert aen Maerten van Persijn; verelaerende verder na vercregen copye vant berigt vanden rentmeester Hurnius (van Heurn) aende H. H. M. M. en van de resolutie 4 September 1649, waerin de abt met eed geaffirmeert heeft dezelve kerek te onderhouden, hebben comparanten met consent vanden Rade der stede gerenuntieert ten behoeve van Maerten van Persijn, soolang hy leeft, behoudelijk tegen den abt ende syne goederen".

Toen Postel in het bezit van de tienden, enz. getreden was, moest het niet alleen in het onderhoud der kerk voorzien, maar ook voor de predikanten van Helmond en Lieshout met een jaarlijksche som van ruim 1400 gulden neertellen.

Later werden de inkomsten, toen zij vereenigd waren met die des altaren van den H. Nicolaus, gegund aan Anna van Persijn.

Bij begeving van den abt H. J. Calis 28 Januari 1747 aan de kinderen des stedehouders van Kempeland Joannes en Aleida de Jongh. De inkomsten beliepen in 1778, volgens den rentmeester van Beusekom, ongeveer 180 of 190 gulden. Tot de inkomsten behoorden ook

2 vaten rog uit de kerkfabriek en

3 $\frac{1}{2}$ vat uit een beemd in de *Waert*.

Dit veld was afkomstig van Joannes van Nouwen.

Geen andere bijzonderheden van dit gremium zijn ons onder de oogen gekomen, zoodat wij hiermede de Kerkelijke Beneficiën der H. Lambertusparochie van Helmond en van één der O. L. Vrouwe kerk van Rikstel sluiten, betreurende dat zoo menige beneficiën in 1648 door het Land aangeslagen en de gelden grootendeels aan personen uitgekeerd zijn, die den wil dier vrome stichters niet eerbiedigden, en alzoo terecht met de benaming van *sinécures* of luilekkerlieden verdienen bestempeld te worden. Mogen de gelden van die godvruchtige stichtingen tot hun oorspronkelijke bestemming verstrekt worden, dat is zeer zeker de wensch van elken oprechten Christen en niet minder van elken Katholiek van Helmond.

B I J L A G E.

Opschriften van Grafzerken ⁽¹⁾, Wapenkwartieren enz.

De volgende bijzonderheden van grafzerken, wapenen enz. aanschouwde men vroeger in de oude parochiekerk van Helmond; misschien zijn zij thans alle of meestendeels verdwenen.

Hier leet by syn vader begrave

PHILIP SWEERTS, Dierick Sweertz(*oon*)

Sterft anno 1589, den 17 Aprilis.

En jouffrou MARIA syn huysvr. die sterft
ano 1545 den 11 Octob.

Bidt voor de sielen...

Ende JAN die weer (*ook*) Direk Sweertz:

Het wapen van Mejuffrouw Josina Bex, echtgenoot des Heeren Gerardus van Hoorenbeek, overleden in 1611.

Het wapen van Jacobus Bex, licentiaat in het Recht, gedurende 23 jaren schout der stad Helmond, overleden 29 Juni 1621, in den ouderdom van zeventig jaren.

De adellijke N. Van der Stegen, overleden 31 Juli 1629.

Vrouw Catharina Isabella Bex, echtgenoot van den adellijken Lambertus Millung van Gerwen, schout der stad Helmond, overleden 7 Mei 1669, met deze acht kwartieren:

Bex, Vande Water, Tielens, Vander Camme,

Eynthouts, Stralen, Sweertz, Bruheze.

Mejuffrouw Catharina Vander Sluys, echtgenoot des edelen heeren Lambertus Bex, overleden 16 Januari 1639, met deze vier kwartieren:

Vander Sluys, Cronenburgh,

Hedel, Vande Water.

Mijnheer Martinus Fabri, secretaris der stad Helmond, overleden 26 Juli 1623.

Mejuffrouw Maria van Liesele, echtgenoot van mijnheer Martinus Fabri, overleden 26 Mei 1626.

Mijnheer Jacobus Fabri, secretaris der stad Helmond, griffier van Peelant, overleden 8 September 1634.

⁽¹⁾ Zie *Le grand théâtre sacré du duché de Brabant*.

De edele Petrus Taek, overleden 12 Juni 1652.

De edele M. van Gemert, overleden 6 Februari 1659, met de kwartieren:

Gemert..... van Ouwen

..... Berwouts, Back, Gennip.

Mejuffrouw N. van Gemert, overleden 24 Februari 1663.

De edele N. van Gemert, overleden in 1615.

die sterft ano XVe. XXXV. den XII Aprilis.

Ende HELWICH syn huysvr: sterft

ao XVe. ende XXVI. den XIII Apr.

Ende Mr. PHILIPPS SWERIUS,

licent: in de Rechten Philip Sweerts soen,

die sterft in 'tjaer XVe. LXXI. den XVI Febr.

Ej aia. requiescat in pace.

In het koor der St. Lambertusparochie hing een schoon wapenschild des heeren Edmond van Cortenbach, baron van het Romeinsche Rijk, burchtgraaf van Tervuren en Doesburg, heer van Helmond enz., overleden 22 November 1681, met deze twee-en-dertig kwartieren:

Cortenbach, Ruyschenberg, Gulpen, Halewijn,

Gistelle, Nesselraet, Halewijn, Argenteau,

Hinkaert, Baenst, Greyn, Witthem,

Raveschot, Spies, Stavele, Trasnignies,

Vehlen, Leerard, Morien, Emstenraed,

Went, Amstenraed, Raesfelt Wilich,

Wulff, Greyn, Grontstein, Schoonvelt,

Streythagen, Rheede, Nagel, Masscherel.

Het wapen van Mevrouw Maria van Vehlen, echtgenoote van den heer Alexander van Cortenbach enz., in 1624 overleden.

TH. I. WELVAARTS.

Prior te Postel.

Bijdragen tot de geschiedenis van het onderwijs.

I.

EEN SCHOOLMEESTER IN HET MARKGRAAFSCHAP BERGEN-OP-ZOOM VOOR DEN VREDE VAN MUNSTER.

Ik heb voor mij liggen een afschrift, door mijn vriend Ouwerling indertijd genomen naar een stuk, in het gemeentearchief van De Hoeven bij Breda berustende en tot titel voerende: *Concept met conditie, waeroppe borgemeesters, schepenen ende regeerders deses dorps van De Hoeven in den marcquisade van Bergen opten Zoom hebben gecommitteert ende committeeren by ende midts desen Adolph van Steenhuys, stadhouder wegens den huyse van Bergen ende Johan Michiel Otyens, stadthoudere wegens d'abdye van Sint Bernarts, gevende dezelve absolute macht ende authoriteyt omme uyten name ende tot dienst van de gemeynte te accorderen ende overcommen voor eenen jare met seeckeren bequamen orgelist, coster ende schoolmeester, die sy lieden tot meesten dienst sullen weeten te becommen.*

De weinige bladzijden, waaruit dit geschrift bestaat, werpen zulk een helder licht op het schoolmeesterschap van voorheen, dat het niet nutteloos schijnt er eenige oogenblikken bij stil te staan.

Uit het ademroovend hoofd der akte hebben we reeds kunnen opmaken, dat ook in De Hoeven — zooals trouwens overal elders — het schoolmeestersambt als het ware saamgegroeid was met de ambten

van koster en organist en dat in deze dagen, toen het onderwijs nog geheel onder de voogdij der kerk stond, het kosterschap hoofdzaak en het schoolmeesterschap slechts bijzaak was. Men ziet dan ook, dat in dergelijke stukken steeds sprake is van den koster-schoolmeester — nimmer van den schoolmeester-koster — ; éérst wordt daarbij bepaald hoe en hoe dikwijls hij de *kerck sal reyn ende suyver van binnen houwen, het coper schueren en het linnen wassen*, dat tot de kerk behoort en doen al hetgeen verder des kosters is, daarna pas wordt vastgesteld, hetgeen hij zal hebben te verrichten als *instructeur der jonghe jeught*.

Al vermeldt de bovenafgeschreven titel niet, dat ook de pastoor stem had in de benoeming van onzen *hovenier van kinderlijke sielen*, toch blijkt dit duidelijk uit de weinige regels, door den secretaris, die de akte opstelde, op de achterzijde van het stuk geschreven, te weten *Contract tusschen den heer pastor ende regenten ter eenre ende mr. Jan Le Boucq ter andere, alleenlijk voor Augustus ende September 1642*.

Het lijdt dus wel geen twijfel of de benoeming hing voor een groot deel van den pastoor af; het lag trouwens voor de hand, dat daar waar het kerkelijk element in de vereenigde ambten zoo onomwonden op den voorgrond werd gesteld, aan het hoofd der parochiekerk eene gewichtige stem bij de benoeming moest zijn toegekend.

Dat die kerkelijke plichten voor den titularis hoofdzaken waren, blijkt hier duidelijk uit de *aanneming* van mr. le Boucq.

Omtrent zijn gedrag wordt den *aancommenden persoon* voorgehouden, dat hij *hem behoorlycken ende loffelycken te quyten heeft in synen dienst van opten orgel te spelen, singen in den bancke ende andersints*. Van zijn gedrag als schoolmeester hier geen sprake, — met geen enkel woord wordt gewag gemaakt van *de deughden*, *daer een schoolmeester behoort mede vereiert te zijn*, tenzij men aannemen moge, dat die *deughden* eerbaar verscholen zitten in het woordje *andersints*, waarmede de zooeven aangehaalde zinsnede eindigt.

De koster-schoolmeester van die dagen was uit hoofde van zijn ambt ook de persoon, die zijne zorgen moest laten gaan over de tijdsverdeling in zijn dorp. Meester Valcoogh ⁽¹⁾ had het reeds bijna eene halve eeuw vroeger gezegd, dat de schoolmeester ook *die cloc* moest stellen, *dat sy de uren op haar tijt voortbringen* en men kan het als

(1) Regel der Duytsche schoolmeesters. Alkmaar 1607.

regel stellen, dat overal waar een *dorpsorlogie* was, dat *stellen* tot de taak des schoolmeesters behoorde; in De Hoeven moest de meester vooral zorg dragen voor het slagwerk: behoorlijk *observeren*, dat de dorpsklok *f'alder uren sonder eenig neglisentie sloeg*. Die zorgvuldige observatie zonder de minste negligentie was dikwerf noodzakelijk, want niet alle dorpsuurwerken waren evengoed,

*D'een is met noordenwinden nau te stellen,
D'ander wil den meester met nat weer quellen* ⁽¹⁾.

Maar aangezien zakuurwerken in die dagen nog kostbare zaken waren, den landlieden slechts van hooren zeggen bekend, en de meeste *dorpsorlogien* geen of slechts gebrekkig slagwerk bezaten, hoogst onvankelijk voor de invloeden van *Noordenwind* of *nat weer*, moest haast overal de schoolmeester door klokkengelui den op het land werkende inwoners met den stand des tijds in kennis stellen. Vandaar dat ook hier meester le Boucq's plichten in deze met angstvallige zorg worden omschreven:

Hij zal, zoo staat er te lezen, 's morgens, 'snoenens en 'savonds de groote klok luiden en telken reize driemaal kleppen tot *advertissement van eenen iegelycken, dattet morgen, noon ende avondt is*.

Maar de Hoevensche klokken dienden ook — 't kwam trouwens overeen met de hoofdbestemming eener klok — om de geloovigen tot de godsdienstoefeningen op te roepen. *Tzo den dyenst Gotz luden ich*, leest men op zoovele oude klokken en in het *concept met conditie*, dat wij voor ons hebben liggen, wordt ook dat luiden aan de zorgen van den koster-schoolmeester opgedragen: *ook op alle feestavonden ende dagen moest hy naer ouder gewoente 's morgens ter missen enden des naernoens ter vesperen ende anderszints luyden ende cleppen als 'tpasse ende den pastor gelegen compt*.

Den levenden roep ick, den doden beklaign ick heeft zoo menig klokkengieter van voorheen zijne klokken door middel hunner opschriften doen spreken. In De Hoeven was het *luyden voor overlijdene persoenen* een *burenplicht* naar aloude *gewoente ende hercommen*. Maar toen mr. Bartholomeus Tanbuysen, die le Boucq spoedig als koster-schoolmeester was opgevolgd, eenigen tijd had gediend en aan stadhouder en schepenen een *doleancie tot brand* (brandstoffen) *ende anderssints* had ingediend, werd hem behalve eene toelage van tien gulden boven

⁽¹⁾ Valcoogh.

de jaarlijksche inkomsten, die hij reeds genoot, het doodgelui opgedragen en het recht verleend om van de erfgenamen *des afflyrigen* telken reize te vorderen voor het overluiden van een groot lijk 3 stuiver, voor dat van een klein lijk de helft dier som en wanneer hij beide klokken trekken moest 4 stuiver en 2 oort. Regeerders van De Hoeven waren daartoe besloten op grond, dat de geburen bij het doodgelui wat al te ruw te werk gingen, ja, vaak zoo *onbehoirlijk*, dat *de clocken perrikel leden omme te beersten*.

De verplichtingen van meester le Boucq als koster van de Hoevensche kerk bestonden, voor zoover die in ons stuk beschreven zijn, hoofdzakelijk in het *doen suyveren ende vegen* der kerk *alle saterdagen en als 't nootelijk is, ook op hooge feestavonden*. Er staat *doen* zuiveren en vegen, maar wij mogen gerust aannemen, dat hij meestentijds persoonlijk bezem en raagbol zal hebben ter hand genomen en die even vaardig zal hebben *gehantiert* als *plack en roede*, waarmee hij aan de *jongelingen der Charitaten werck* deed, door ze af te ranselen naar *zyuen wil ende behaghen*.

Het artikel, dat in ons *concept met conditie* aan den schooldienst is gewijd, luidt aldus: *Item sal hy de kinderen, ter schoelen comende, met alle civillicheyd wel ende dapperlyck instrueren, disciplineren ende doceren haere lessen ende schrijften ende in alle goede manieren ende seden, opdat deselve kinderen, op strate comende ofte naer den schoele gaende, nyet en maecken eenich gerucht ofte insolentie maer haer in alle stillicheyd comporteren ende eenen iegelycke reverentie presteren*.

De vroede mannen van De Hoeven wilden alzoo, dat het onderriicht in *goede manieren en seden* vooral op straat tot zijn recht zoude komen en men moet het erkennen, dat er nog velen zijn, die de uitkomsten van het onderwijs schatten naar de wijze waarop de schoolkinderen zich op straat *comporteren* en den rechthebbenden naar behooren *referentie presteeren*.

Wat men voorheen verstond onder een scholier, die zich op straat niet naar behooren *comporteerde*, leert ons alweder meester Valoogh:

Die zijn muts niet afneemt voor een man met eeren,
 Die daer loopen cryten, vloecken ende sweeren,
 Die wildt end' onzedigh loopen langs de straten,
 Die spelen om gheldt, boecken of leugenen praten,
 Die der lieden eenden smyten of beesten jagen.

Die in 't veldt loopen, door 't hoy springen met stocken,

Die nakent baden, in erten en wortelen loopen,

 Die op den wallen loopen als men gaet nae huys,
 Die malcander beworpen met snot, vloyen en lûys,
 Die niet zedigh loopen nae de kerek of daer van,
 Die malcanderen smyten in stucken korf oft can,
 Wat scholiers dees puncten voorsz. niet en onderhouden,
 Zullen twee placken hebben oft hen met roeden clouwen.

De Zondag was voor onzen koster-organist-schoolmeester de drukste dag der week; want ook als schoolmeester had hij dan geen rust en als koster en organist natuurlijk dubbel werk. Voor de hoogmis moest hij, volgens zijne instructie, de jeugd in de school bij elkaar doen komen en haar aldaar eene les geven. Natuurlijk is dit eene les in den Godsdienst geweest, — een overhooren van den catechismus of wellicht eenig onderricht naar aanleiding van het Evangelie van den Zondag. Was die les geëindigd, even voor den aanvang van de hoogmis, dan moest hij zijne leerlingen twee aan twee in eene rei plaatsen, jongens bij jongens en meisjes bij meisjes en zoo ging de jeugd dan hand aan hand en de grootste leerlingen voorop *zedigh* ter kerke. Zoodra de dienst geëindigd was, leidde hij allen weder in *alle stillicheyd* naar de school terug ten einde *haer te exerceeren en haer gebeth te laeten opseggen voordat sy uytte schoole moegen gaen opdat daerdoore eene goede stichtinge in deselve kinderen mach commen*. Ook des Zaterdags en daags voor heiligidagen moest de meester van De Hoeven den kinderen in de Christelijke leering onderwijzen.

Van vacantie gewaagt de akte slechts met een enkel woord. *Maer eenmael ter weecke*, zoo luidt het, *sullen de kinderen oorloff ende speeldach hebben, des sachternoens naerdatselve sullen hebben gehadt op 't kerckhoff eene lesse*. Eerst dus nog eene les alvorens „de wordende maatschappij” zich op 't kerkhof met hart en ziel mocht overgeven aan 't jongensspel — zoo nuttig voor de ontwikkeling van lichaam en geest, nuttiger misschien dan de beste les van meester le Boucq en waarin ze onder zooveel goeds leerden (om met Halbertsma ⁽¹⁾ te spreken) „een klap te geven en een klap te ontvangen”.

Het kerkhof was in die dagen de gewone speelplaats der jeugd en in de meeste dorpen zooals in De Hoeven de plaats nog wel bepaaldelijk door de regenten als openbare speeltuin aangewezen. Onze voorouders vonden daarin geene ergernis en lieten zelfs de kerk

(¹) Overijselsche Almanak 1844.

gaarne als speelplaats der jeugd dienst doen. Die eene aardige afbeelding van een kerkhof als openbare speelplaats der kwajongens wil zien, sla in Dappers beschrijving van Amsterdam de plaat op, welke de kerk en het kerkhof te Stoterdijk voorstelt, en die het bewijs wil, dat het spelen in de kerk onzen voorouders geen ergernis opleverde, maar aan dichters zelfs wijsgeerige beschouwingen aan de hand deed, leze de „Invallende gedachte” van Cato, die begint met den regel

Daer speelden jongens in de kerck

en die wij hier niet verder zullen afschrijven.

Op al deze voorwaarden en op nog eenige andere, die wij hier niet behoeven af te schrijven, werd dan den 22ⁿ Juli 1642 een zekere Jan le Bouck met het schoolmeestersambt *en den aencleve van dien* door de heeren pastoor en regenten van De Hoeven begunstigd. De benoeming geschiedde niet voor het leven; zij was slechts tijdelijk en wel voor niet langer dan twee maanden. Het salaris van mr. le Bouck bedroeg 145 gulden per jaar, hij mocht twee stuivers per maand van elk kind vorderen en was bovendien vrij van de betaling van *hooftgelden*.

Mr. Jan schijnt eenige maanden langer te zijn gebleven dan bij het contract van aanneming was bepaald. Eerst met Sint Jans misse 1643 toch werd een ander koster-schoolmeester benoemd en wel mr. Bartholomeus Tambuysen, toenmaals schoolmeester te Nispen. Zijn salaris overtrof dat van zijn voorganger verre. Hij toch werd aangesteld op 240 Carolusgulden en van wege de gemeente werd hem nog toegevoegd een *hoeffken van vijf ofte zes roeden*. Hij was echter nauwelijks een half jaar in dienst of hij wendde zich tot stadhouder en schepenen van De Hoeven met eene *doleantie tot brant ende anderssints*. Met welk gevolg hebben wij hier boven reeds gezien.

Hoe lang mr. Bartholomeus zich aan den dienst der kerk en der jeugd bleef wijden, weten wij niet. Zeker evenwel niet langer dan tot in den loop van het jaar 1648. Toen toch werden in geheel de Generaliteitslanden de katholieke onderwijzers vervangen door *bequaeme personen van de waere Gereformeerde religie* en de schoolmeester van De Hoeven zal in dat lot wel hebben gedeeld.

II.

INKOMSTEN VAN EEN KOSTER-SCHOOLMEESTER IN HET LAND
VAN RAVESTEIN.EERSTE HELFT DER 18^e EEUW.

Uit eene oorspronkelijke schepenakte der dingbank van Uden, dd. 7 Februari 1739, leeren wij de inkomsten van den koster-schoolmeester dier plaats. Wij hebben hier te doen met zuiver katholieke toestanden. Zooals men weet, hebben de Staten-Generaal na den vrede van Munster het bezit van het land van Ravestein betwist op grond, dat dit land een deel zoude uitmaken van de Meierij van den Bosch. Door den heer van Ravestein werd het tegendeel daarvan evenwel overtuigend aangetoond, waardoor zijne rechten ten jare 1671 door de Staten-Generaal werden erkend. 's Lands placaten „op 't stuck van religie” golden dus hier niet en de vrije uitoefening van den Katholieken Godsdienst werd hier geene beletselen in den weg gelegd. Tot eene juiste beoordeeling van de positie van den Udenschen koster-schoolmeester is het noodig zich dit te herinneren.

Uit de genoemde akte schijnt te blijken dat er omtrent sommige der inkomsten verschil bestond waarom alsnu door *zuster Maria Rombouts*, die zeventien jaren als *meijt en huyshouster* had gediend bij wijlen *meester Nicolaas van den Heuvel*, in *leven custer en schoolmeester tot Uden*, bij die akte verklaring werd afgelegd van al hetgeen haar van die inkomsten bekend was.

Volgens haar had *de custerie en schoolmeesterie jaerlix innekommende* hetgeen volgt.

Voor het leeren lezen en schrijven ontving hij van elk Udensch kind 10 stuivers en van elk buitenkind 3 gulden per jaar.

Op Bamis werd hem door de burgemeesters uit de gemeentekas de som van 34 gulden betaald.

Van verscheyde nabueren op 't Duyfhuys genoot hij op Lichtmis 20 vaten en 10 kannen rogge.

Van den arme ontving hij jaarlijks 3 en uit de hoeve *In de Bitsik*, toebehoorende aan de kruisbroeders, eveneens 3 zakken rogge.

Uit eene hoeve, toen toebehoorende aan Bartel van Mensel, trok hij eene jaarlijksche rente van een halve ton bier, terwijl hij *in den omgaanden dienst van de gemeente* telken jare recht had op 16 karren turf.

Van de kerk ontving hij 39 gulden per jaar, waartegen hij moest leveren de bezems tot het *keeren* der kerk en den *boomoli tot het horologie*, twee maal per jaar en wel vóór Paschen en vóór Kersmis de kerk moest *stoffen* en wanneer het noodig was het hoog- en het O. L. Vrouwen-altaar moest sieren.

Tegen Paschen en tegen Kersmis moest hij het linnen der kerk wasschen, waarvoor hij 5 gulden- en moest hij het koper en tin der kerk schuren, waarvoor hij 4 gulden en 10 stuivers per jaar ontving.

Hij mocht voorts in de Goede Week om eieren rond gaan en zich jaarlijks uit de Groote Tiend een vim koren uitkiezen.

Als doodgraver genoot hij van *eenen groten dooden* 5 stuiver en van een kind *halff soo veel*. Werden de lijken echter in de kerk begraven dan was van elk groot lijk 3 gulden en van elk klein lijk 1 $\frac{1}{2}$ gulden verschuldigd, waarvan der kerk de helft en den schoolmeester de wederhelft toekwam.

Als koster genoot hij alsnog:

bij den kerkgang eener kraamvrouw een stuiver of *eene schatmik ten believe van de kraamvrouw, van een kind te doopen* (hier is zeker bedoeld voor zijne hulp bij het doopen tenzij mr. van den Heuvel zelf priester was, hetgeen echter niet bleek) een derde van 2 stuivers of van hetgeen gegeven werd, voor *het berigten der siecken van het heylig olyssel* even zooveel, voor het trouwen van elk paar een *blamuser* of 3 stuivers 1 duit, voor het wekelijks zingen der mis op de altaren van St. Barbara, St. Antonis, St. Anna en St. Catharina 15 stuiver, *jaarlijx van ieder beneficiaat te ontvangen*,

voor het zingen der Zaterdagsche mis in de O. L. Vrouwen-kapel 3 gulden per jaar

en eindelijk voor het zingen der Maandagsche mis voor de zielenrust der afgestorvenen van de gemeente de helft van *den maandaagzen offer*.

III.

EENE LATIJNSCHE SCHOOL IN DE MEIERIJ VAN 'S-HERTOGENBOSCH,
NA „DEN VERANDERDEN STAAT VAN ZAKEN.”

Op den 25ⁿ Januari 1797 besloot de municipaliteit van Helmond een verzoekschrift te richten tot de *representanten van Bataafsch Brabant*, met het doel eene latijnsche school der *zoogenaamde humaniora* te verkrijgen en werden de burgers Johannes van Lieshout, Franciscus van Moorsel en C. Wagemans, leden der stedelijke regeering, *gecommitteert* om over deze zaak de noodige zorgen te dragen.

In het verzoekschrift, dat gecommitteerden opstelden, verklaarden zij, dat de municipaliteit reeds *zedert de gelukkige omwending van zaken in dezen lande* van het onderwerpelijke voornemen was zwanger gegaan en spraken zij als hun oordeel uit, dat eene latijnsche school *hunne tot zinkens toe verarmde gemeente eenigzints zoude opbeuren* en dat behalve de locale situatie ook het *nut en het voordeel, dat daaruit notoir zoude profluëren voor menig inwoonder deezer republicq*, voor hun gevoelen schenen te pleiten. Nu toch zijn vele ouders genoodzaakt hunne kinderen de *studiën verre buiten lands te laten verrigten, waardoor, — boven de daarmede verzeld gaande inconvenienten —, nog enorme sommen uit het land werden gevoerd*. Was hier eene latijnsche school, dan zoude al dat geld in het land blijven en bovendien, zoude niet de *vaderlandsche geest der jeugd daardoor opgewekt worden?* aldus vroegen zij in hun verzoekschrift.

Hunne pogingen werden met gunstigen uitslag bekroond, want de *representanten* stonden bij *resolutie* van den 13ⁿ April 1797 het gedane verzoek toe en *permitteerden de supplianten daartoe onder aprobatie hunner vergadering te beroepen een rector en twee praeseptores*, zullende aan den eersten van 's landswege worden toegekend een tractement van drie honderd guldens en aan de twee anderen van twee honderd en vijftig gulden jaarlijks, mits de supplianten *alvorens inzenden een behoorlijk reglement voor de alzoo op te rigtene scholen, om door deeze vergadering te worden geëxamineerd, gealtereerd, geamplieerd of geapprobeerd, naar dat beconden zal worden, te behooren*.

In de vergadering der municipaliteit van den 18ⁿ November 1797, werd voorlezing gedaan van het reglement, hetwelk door de inmiddels

benoemde rectoren, Hermanus Joseph Beugels ⁽¹⁾, Wilhelmus van den Wijnboom ⁽²⁾ en Joannes Baptista van Hoeek ⁽³⁾, was opgesteld en aan haar *ter goed- of afkeuring* was toegezonden.

Dat reglement luidde aldus:

Artikel 1.

De studenten zullen gehouden zijn van de groote vacantie af tot Paschen toe zig te laten vinden in de schoole 's morgens op klokgeslag van 9 uren en van Paasschen tot de groote vacantie toe op klokgeslag van half 9 en 's namiddags het geheel jaar door op klokgeslag van 2 uren, zullende de lessen en alles wat dient tot onderwysing, dan beginnen. Ieder student, op den gestelden tijd niet tegenwoordig zijnde, zal verbeuren 2 duyten, dit nogtans verstaande zonder wettige reden, welke er ook zal moeten getoond worden van die in 't geheel afwezig blyven.

Artikel 2.

Den tijd van studie van de groote vacantie af tot Paschen toe zal zijn van 's morgens half zeven tot half agt uren en van Paschen tot de groote vacantie van half 6 tot 7 uren. Verder zal den tijd van studie zijn het geheel jaar door voormiddags van elf uren tot half twaalf en 's namiddags van 1 tot half twee en van 5 tot half zeven uren; tusschen Paschen en groote vacantie zal er ook studie zijn van 8 tot 9 uren 's avonds, welke studietyden ook op oorlofdagen moeten onderhouden worden.

Artikel 3.

De studenten word scherpelyk verboden het zwemmen, op het eys loopen, het speelen op de straten met kinderen, die niet op studie zijn, het kaartspelen en vooral het gaan in de herbergen, als zijnde beletsels aan de studie en goede manieren, zullende de professores verplicht zijn

⁽¹⁾ Johannes Beugels, geboren te Oorsbeek 12 Oct. 1774, zoon van Michaël Josephus en van Maria Elisabeth Meutjens, ontving 12 Juni 1791, bij zijne opname in de Norbertus-orde, den kloosternaam van Hermanus Joseph; 27 Sept. 1797 rector te Helmond; 19 Mei 1808 kapelaan aldaar; 16 Sept. 1812 pastoor aldaar; 1840 deken van het district Helmond; 1848 Ridder der orde van den Nederl. Leeuw; overl. te Helmond 19 Oct. 1851.

⁽²⁾ Geboren te Uden.

⁽³⁾ Geboren te Helmond 23 Maart 1769, zoon van Wilhelmus en van Hendrina Menders, 1797 leeraar te Helmond; 1799 theologant te Herlaar; 1802 assistent te Haren; 1805 assistent te Deurne; 1809 kapelaan te Gemert; 1812 pastoor te Vlierden; overleden aldaar 23 Maart 1844.

deze artikels stiptelijk te doen naarkomen en dus zal het aan hun geoorlooft zijn alle herbergen of huizen af te gaan, waarin zy vermoeden, dat studenten zig ophouden, zullende des noods door de municipaliteit worden ondersteunt.

Artikel 4.

Daar zal in ieder school zijn een signum linguæ, dienende tot oefening der latijnsche tale, welk signum zal gegeven worden aan die, dewelke Hollands zullen gesproken hebben, dit is te verstaan van de beginnende naedat zij een half jaar zullen school gegaan hebben. Op dit signum zal men ieder keer zynen naam moeten schryven en voor ieder naam-schrift en daarboven voor ieder dag, dat men hetzelfde houd, 2 duyten moeten betalen, welke boetens ook als art. 1 vermeld, wekelijks door de professores ingezameld en 'sjaarliks tot eenen vrolyken dag voor de studenten gebruikt zullen worden.

Artikel 5.

De studenten word geboden in de schole altoos stel te swygen en neerstiglijk toe te luysteren, by gebrek van dit en om andere onbetamelijkheden, strydende tegen de goede zeden, zal er plaats hebben een signum malorum morum, welk betaald zal worden op dezelve wyze en tot hetzelfde einde als het signum linguæ.

Artikel 6.

Op de speeldagen zullen de studenten gehouden zijn van Paasschen tot de groote vacantie 's naemiddags van 2 tot vier uren zig op de speelplaats te laten vinden, welke hun van den rector zal aangewezen worden, alwaar zy niet anders zullen mogen spreken als latijn.

Artikel 7.

De straffen, die de professores zullen opleggen aan de studenten, zullen bestaan in 1°. lessen of vaarzen van buiten te doen leeren of uit te schryven, 2°. in te doen blyven of komen in de schoole op oorlofdagen of andere tyden, 3°. in het wegjaagen of schoolverbieden, zullende echter deze laatste straffe niet als met voorkennisse der vier eerste leden van den raad der gemeente ten uitvoer gebragt worden, welke ook de geschillen, tusschen professores en professoren en tusschen professoren en studenten gerezen, zullen beslissen.

Artikel 8.

Ieder student zal in alle de voorschreve wetten en in alles wat

Christelijke en goede zeden vereyschen, nauwkeurig en zonder tegenspreken aan zyne professor, van wien hy in de tale word onderwezen, moeten onderdanig zijn en de straffen, aan de overtreders derzelve opgelijft, moeten volbrengen.

Artikel 9.

Indien expresselijk en niet by geval om dit gymnasium met studenten te doen aangroeyen, een der professores onkosten zal hebben gemaakt, zal denzelven van wegens de municipaliteit worden schaadloos gestelt.

Artikel 10.

Om de studenten aan te wakkeren tot neerstigheyd in het studeren, zullen er volgens oud gebruik eenige pryzen uitgedijlt worden aan die, dewelke deeze volgens voortgang in de studie zullen verdient hebben, zullende tot dien einde eene zekere som gelts van omtrent twintig guldens gegeven worden van wegens de municipaliteit, om dezelve pryzen te bezorgen.

Actum Helmont den 18^e 9bris 1797.

(Geteekend) HERMANUS JOSEPH BEUGELS. WILHELMUS VAN DEN WIJNBOOM. JO^s. VAN HOECK.

Mag dit reglement beschouwd worden als een belangrijke bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs dier dagen, zeker mag het niet worden genoemd als een letterkundig, diep doordacht en logisch gesteld stuk, — iets wat bevreemding verwekt, omdat wij van de hand van den eersten onderteekenaar uitmuntend latijn zagen.

Hoe ook, de municipaliteit schrapte art. 9 en keurde overigens het reglement goed. Zeker heeft het later ook de approbatie van de representanten van Bataafsch Brabant erlangd, hoewel wij dit niet aangeteekend vonden.

De municipaliteit huurde nu tot Paschen 1799 een huis, dat ze tot Latijnsche school ging inrichten, maar reeds in hare zitting van 24 Sept. 1778 besloot hij het huis e. a., waarin thans de openbare school is gevestigd en dat gelegen is in de Kerkstraat te Helmond, tot een gelijk doel aan te koopen. Op 15 October werden die goederen door de eigenaren G. Raymakers, med. doctor te Venray en Joh^s. Adolphus van den Heuvel ⁽¹⁾ voor 1200 gulden aan de gemeente overgedragen.

⁽¹⁾ Broeder van Wilhelmus van den Heuvel, destijds kapelaan te Boekel; als pastoor te Boekel aldaar overleden 28 Maart 1814.

Nauwelijks was de nieuwe school betrokken — men schreef 27 April 1799 — of een der rectoren, n. l. W. van den Wijnboom, *doccerende de syntaxis en gramatica*, verwijderde zich heimelijk, zonder orde op zijne zaken te stellen. De oorzaak van zijn heengaan moet gezocht worden in heel leelijke dingen, die van hem verteld werden. Wij willen omtrent de gegrondheid of ongegrondheid der geruchten hier geen oordeel vellen, — zeker is het dat Helmonds ingezetenen aan zijne schuld niet twijfelden en het hem dan ook zeer lastig hebben gemaakt, maar dat aan den anderen kant de voortvluchtige rector alle schuld aan de hem ten laste gelegde misdaden heeft ontkend en beweerd, dat hij alleen uit schrik voor mishandeling van de zijde zijner stadgenooten was gaan loopen, terwijl later de regeering van Helmond in een schrijven aan de rechtbank te Ravenstein verklaarde, dat haar *in rechten* niets van de aan Van den Wijnboom ten laste gelegde misdaden was gebleken ⁽¹⁾.

Op 6 Mei werd Johannes van de Kerekhof, wonende alhier ⁽²⁾, voorloopig in zijne plaats benoemd. Kortens tijd daarna ontving stads regeering van den gewezen rector Van den Wijnboom het volgend schrijven :

Aan den Burger A. Nooten, president der
municipaliteit te Helmond.

Overwegende van den eenen kant alle valsche lasteringen my onschuldiglijk opgedrongen door de t'samenrottinge van eenige Helmonders, niet anders bedoelende als mynen totaalen ondergang, sonder in aandacht te nemen, hoe meenigen voetstap ik gezet hebbe tot welzijn der scholen van Helmond, gedreven niet uit liefde maar uit enkelen haat en nijd en van den anderen kant de dringende smeekingen van myne oversten om de begonnen zaak niet verders aan te raken alsook wel voorziende in geval ik gerechtiglijk in mijn ambt gecontinueert wierd, nooyt eenig genoeg te Helmond meer te zullen hebben, zoo is 't uyt kragt van deeze, dat ik van het rectoraat geheelijk afzien, behoudens nogtans dat ik pro rata moet mijn tactement hebben, beginnende te loopen van den

⁽¹⁾ Men vindt deze geschiedenis verhaald in Hanewinckel Reize door de Mayorij II, blz. 64, natuurlijk met toevoeging van allerlei hatelijkheden. Het is juist daarom, dat wij de historie van Van den Wijnboom hier nog eens ophalen door de geheel onversierde mededeeling der feiten.

⁽²⁾ Geboren te Helmond 6 Maart 1756, overleden aldaar 8 Maart 1832, zoon van Godefridus en van Anna Maria Verstappen.

eersten April tot op heden, gelijk ook vervolgens het schoolgeld der studenten. Ziedaar dan de resolutie van afstand.

(Geteekend) W. VAN DEN WIJNBOOM.

Dit schrijven werd voor *notificatie* aangenomen, waarop de municipaliteit in hare vergadering van 24 Mei 1799 besloot den burger Jan van de Kerkhof in de plaats van Van den Wijnboom te benoemen, mits hij vooraf behoorlijk examen deed en de approbatie van het departementaal bestuur van de Dommel op de aanstelling zoude worden verkregen. De rector Beugels en de pastoor Swinkels van Deurne of wel de pastoor van Geldrop werden tot eximatores aangewezen. Het examen schijnt goed geslaagd en de approbatie verkregen te zijn, althans wij zien Van de Kerkhof nog jaren lang als rector dienst doen.

De rector Van Hoeck, die priester wenschte te worden, verkreeg 19 September 1799 van de municipaliteit verlof om zich gedurende eenigen tijd, tot het voortzetten zijner studiën, naar elders te begeven. Voor den duur zijner afwezigheid werd den burger Van Heertum ⁽¹⁾, geboren te Sint Oedenrode en voorheen als rector te Turnhout werkzaam, als zijnen plaatsvervanger aangewezen.

De eerste rector Beugels berichtte in Juli 1801 aan het gemeentebestuur, dat hij met de aanstaande groote vacantie uit zijne bediening wenschte ontslagen te worden en beval later zijnen broeder ⁽²⁾ als plaatsvervanger aan, wat door het gemeentebestuur op 22 Augustus 1801 werd *geconsenteerd*.

Of echter M. J. T. Beugels werkelijk als rector is opgetreden, vonden wij nergens aangeteekend en ook Schutjes vermeldt hem niet.

In 1808 zien wij als rector optreden Franciscus van Moorsel, med. doctor, die in 1813 als hoofd der school afstand deed en op 25 Maart 1830 jammerlijk in de Zuid-Willemsvaart verdronk.

Na hem traden als rectoren op
1813 Amandus van Moorsel, broeder van evengenoemde, deed afstand en overleed 24 November 1831.

1827 Paulus Bekkers.

1828 Franciscus van Moorsel, deed afstand en stierf in 1871.

⁽¹⁾ Franciscus.

⁽²⁾ Matthias Judas Thaddeus Beugels, van de orde der Preekheeren, geboren te Oirsbeek 27 October 1763. Zie Th. Ign. Welvaarts. Levensschets van Herm. Jos. Beugels, 2e uitgaaf, blz. 13 en 158.

1836 Joannes Baptist Swinkels, werd in 1844 redemptorist en van 12 September 1865 bisschop van Amorium i. p. i. en vicarius apostoliek van Suriname.

1844 Joannes Laur. Fr. Donkers, werd in 1868 pastoor van Duizel.

1868 Joannes Jacobus Aarts.

Tijdens het bestuur van dezen laatste werd de Latijnsche school te Helmond opgeheven.

Helmond.

AUG. SASSEN.

BLADVULLING.

Bierbrouwerijen te Helmond in 1701.

vert van Haendel Evertszoon, met eenen brouwketel groot $17\frac{3}{4}$ aam en brouwende telken reize $8\frac{1}{2}$ ton wit bier of $7\frac{1}{2}$ ton bruin bier.

Willem Jacob Martens, huurder der brouwerij van Aalbertus Kets, met eenen brouwketel groot $17\frac{1}{2}$ aam en brouwende telken reize $7\frac{1}{2}$ tonnen wit bier of 7 tonnen bruin bier.

Jonker Joris Orny, met eenen brouwketel groot 15 aam, brouwende telken reize 8 tonnen bruin bier of 9 tonnen wit bier.

Jan Burgers, met eenen brouwketel, die nog niet gepeild is, brouwende telken reize 15 tonnen bruin bier.

De heer van Helmond, met eenen ketel groot $11\frac{1}{2}$ aam, brouwende alleen „voor zijn eygen menagie”.

Mevrouw de wed. Conelis Gans op Binderen, met eenen ketel, groot $13\frac{1}{2}$ aam, brouwende eveneens alleen „voor haer eygen menagie”.

(Uit het register der raadsbesluiten te Helmond.)

Helmond.

AUG. SASSEN.

Het Kasteeltje Kouwenberg onder Vucht.

emeld huis c. a. was Johannes, zoon van wijlen Theodorus van den Honck aangekomen bij transport, verleden voor schepenen van 's-Hertogenbosch den 21 Januari 1549. Bij gelijke akte van den 26n Juni 1555 droeg deze het op aan Franciscus zoon van wijlen Lambertus Bogaert, die het op zijne beurt, bij gelijke akte dd. 13 Juni 1556, opdroeg aan mr. Simon Blancocq, kanunnik der St. Janskerk te 's-Hertogenbosch.

Na diens overlijden kwam het, krachtens zijn testament, aan Sebastiaan Withaen, alias Blancocq Simonszoon, die het bij transport, verleden voor schepenen van 's-Hertogenbosch op 12 Mei 1559, opdroeg aan Goeswijn van Brecht, ridder, zoon van wijlen Johannes.

Na diens overlijden kwam het genoemde huis c. a. aan zijne afstammelingen. Zijne dochter Margaretha van Brecht, toen weduwe van Maximiliaan heer van Brederode, zich tevens sterk makende voor Josina Maas, dochter van hare zuster, verkocht het op 31 Maart 1609 in het openbaar aan Hendrik van der Aa Corstiaanszoon, van welke overdracht eene akte werd verleden voor schepenen van Vucht den 4 April 1609.

Deze Hendrik van der Aa was gehuwd met Alfonsa, dochter van wijlen Jan van Heessel Janszoon. Zijne weduwe Alfonsa verkocht het goed, ook uit kracht van het testament, door haren man en haar op 13 September 1611 voor den notaris Gerard Kempen verleden, aan Jacob Doneq, zoon van wijlen Gerard, van welke overdracht op 7 Augustus 1637 voor schepenen van Vucht eene akte werd verleden.

Jacob Doneq was gehuwd met Maria van Heessel en had bij haar o. a. eene dochter Genoveva, welke was gehuwd met Johan van Boxmeer, zoon van Antonie, kleinzoon van Rutger. Na den dood der ouders van Genoveva werd het onderwerpelijke goed, bij akte van scheiding, verleden voor schepenen van 's-Hertogenbosch den 11 April 1658, toebedeeld aan Johan van Boxmeer, die het op 9 Mei daaraanvolgende voor 2400 gulden in het openbaar verkocht aan Gijsbert Kuyst, raad van 's-Hertogenbosch.

Uit de nalatenschap van Gijsbert Kuyst kwam Kouwenberg c. a. aan Johan van den Berch c. s., die het verkochten aan Steven van

Teeffelen, raad van 's-Hertogenbosch. Deze liet het na aan zijnen eenigen zoon, mr. Peter van Teeffelen, terwijl de tocht en het vruchtgebruik daarvan door zijne weduwe Aletta Darramouth, bij akte verleden voor schepenen van 's-Hertogenbosch dd. 22 Juni 1678, eveneens aan mr. Peter van Teeffelen werd opgedragen. Bij gelijke akte van den 21 December 1690 verkocht deze het goed aan seigneur Rogier van Boxmeer, koopman te 's-Hertogenbosch.

Barbara van Boxmeer (waarschijnlijk eene dochter van Rogier voornoemd en eene zuster van Willem, hierna te noemen), weduwe van Hendrik Bakkers, droeg de helft van Kouwenberg c. a., haar aangekomen uit de nalatenschap harer ouders en waarover zij mocht beschikken ingevolge testament van wijlen haren man, verleden voor den notaris Egmont van Proyen te 's-Hertogenbosch den 11 October 1749, op aan Willem van Boxmeer. De akte van dit transport werd verleden voor schepenen van Vucht op 25 April 1754. De andere onverdeelde helft had Willem van Boxmeer reeds uit de nalatenschap zijns broeders (ongenoemd) verkregen. Hij was gehuwd met Geertruida de Jongh en had met haar huwelijksvoorwaarden gesloten bij akte op 22 Januari 1753 verleden voor den notaris Leendert Willem van Beusecom. Toen hij later van haar was gescheiden, kreeg zij krachtens die huwelijksvoorwaarden de onverdeelde helft der helft, die van Barbara van Boxmeer gekocht was.

Willem van Boxmeer en zijne van hem gescheiden vrouw Geertruida de Jongh verkochten Kouwenberg c. a., ten overstaan van den notaris de Cassemajor te 's-Hertogenbosch op 9 Mei 1761, in het openbaar aan Hendrik Maas, bierbrouwer wonende te 's-Hertogenbosch, voor 1260 gulden. Van de overdracht werd door schepenen van Vucht op 20 Juni d. a. v. de transportakte opgemaakt.

Hendrik Maas liet Kouwenberg c. a., tot verhaal van 6 gulden 9 stuiver en 8 penningen achterstallige belasting, bij gerechtelijke executie, op 8 April 1769, door den collecteur van 's lands belastingen, in het openbaar verkoopen. Jacob de Gyselaar, oud-schepenen van 's-Hertogenbosch, werd voor 2100 gulden kooper, terwijl op 20 April d. a. v. voor schepenen van Vucht de transportbrief werd verleden. Jacob de Gyselaar was gehuwd met Vreda Elisabeth Blotenburgh en had met haar huwelijksvoorwaarden aangegaan op 29 September 1756, voor den notaris Cornelis Wygaers. Zijne weduwe Vreda Elisabeth Blotenburgh, toen te Delft woonachtig, droeg de tocht van de onverdeelde

De Boekdruckers en Uitgevers te 's-Hertogenbosch tot het begin dezer eeuw.

Onder de steden van ons vaderland, waar de boekdrukkunst kort na derzelver uitvinding werd beoefend, kan ook de hoofdstad der provincie Noord-Brabant worden gerekend.

In 1484 vinden wij in den Bosch den bekenden boekdrukker Gerard Leempt van Nijmegen gevestigd, die aldaar tot omtrent 1500 werkzaam was. Na zijn vertrek of overlijden schijnt de stad eenige jaren zonder boekdrukkerij te zijn geweest, althans in 1506 was dit zeker het geval.

In genoemd jaar verleende paus Julius de IIe aan de Illustre Lieve-Vrouwe broederschap in den Bosch een grooten aflaat; ten einde de leden in andere plaatsen daarvan kennis te geven, lieten de broeders tweeduizend exemplaren der pauselijke bulle te Antwerpen drukken, en de Fraters schreven het stuk over en „floreerden” het op sierlijke wijze ⁽¹⁾.

Wij zien hierdoor, dat de Broeders van het gemeenzame leven op dien tijd geen drukkerij in werking hadden; was dit het geval geweest, dan bestaan er geen reden waarom zij de bulle wel zouden hebben afgeschreven, maar niet hebben gedrukt.

En daar de broederschap de loffelijke gewoonte had hare werkzaamheden door stadgenooten te laten verrichten, zoo zij buiten vreemde

⁽¹⁾ Alsoe onse Allerheyligste Vader Paus Julius der Broederscap een nyeuwe bulle van groeten aflaat verleent heeft, en om de broeders ende susteren in andre landen daeraff kennis te gheven, hebben die proesten by advys ende goetduncken der bruederen doen printen t'Antwerpen die bulle ten getalle van 2000. (Rekening 1506—07.)

hulp kon, — hetgeen hare rekeningen doorlopend bewijzen —, gelooven wij uit dit feit gerust te mogen besluiten, dat in genoemd jaar ook geen ander boekdrukker te dezer stede was gevestigd. Vermoedelijk heeft dit Laurens Hayen aanleiding gegeven dit bedrijf op te vatten.

Voor gemak van overzicht zullen wij de boekdrukkers en de boekhandelaren, wier namen als uitgevers op de titels voorkomen, in alfabetische orde bespreken.

PIETER ARKESTEYN was ruim tien jaren werkzaam, toen hij in 1794 eene vennootschap aanging voor zes jaren met den boekdrukker en uitgever I. P. Hoffers. De zaak was gevestigd in de Orthenstraat. De voortbrengselen hunner persen bestaan grootendeels in losse bladen en aanplakbiljetten. Arkesteyn overleed in 1812.

ANTONI VAN BEUSEKOM in „de Papiermolen” in de Vuchterstraat, het vierde huis van de Snelstraat af, gaf van 1746—1786 een groot aantal werken uit. Jaren kwam bij hem van de pers de „’s-Hertogenbossche Comptoir en Schrijf Almanach”.

JACOB VAN BEUSEKOM in „’t Wit Schild” op den Hoogensteenweg drukte o. a. aanplakbiljetten in 1754.

Bij LAMBERT JAN BRESSER en C. A. Vieweg verscheen op 2 Juli 1771 het eerste n^o. van de „’s-Hertogenbossche Courant”, later veranderd in „’s-Hertogenbossche Vaderlandsche Courant”. Nadat Vieweg in 1783 overleden was, zette Bresser met diens weduwe de uitgave van dit blad voort tot in October 1794. Bresser woonde op den hoek der Ridderstraat.

BROEDERS VAN HET GEMEENZAME LEVEN. Het Fraterhuis te ’s-Hertogenbosch, gesticht in 1425, vereerde Gregorius tot beschermheilige. De Fraters belastten zich met het geven van onderwijs en hunne scholen werden bezocht door een groot aantal leerlingen. Deze waren onderscheiden in twee afdeelingen, voor rijke en arme scholieren. Het rijke Fraterhuis moest grootendeels in het onderhoud des gestichts voorzien, daar de mingevoerde studenten weinig of niets konden betalen.

Deze laatsten zullen de Fraters aan hunne letterkasten hebben gezet, om zodoende in hun eigen onderhoud te kunnen voorzien en hen tevens een beroep te leeren, waarmede zij later hun brood konden verdienen.

Gelijk wij boven aantekenden, moet de drukkerij der Fraters in 1506 nog niet in wezen zijn geweest. Slechts twee voortbrengselen hunner persen zijn bekend, waarvan wij de titels laten volgen.

Het is zeer aanneemlijk, dat meer werken hunne drukkerij hebben verlaten, die thans nog onbekend, zonder naam van drukker of plaats, of wel voor andere zijn ter perse gelegd, wier namen op de titels prijken.

Martialis, Epigrammata selecta, [quib. utilitatis plurim., seu verba spectes, seu res obscoenitatis minimum inest. Impressum in Buscoducis, Anno Domini 1526, in domo sancti Gregorii, 8°.

Hermanni Torrentini Commentarium in XIII Elegias Sabellici de beata Virgini, Gregorii Typherni Hymnum et Baptistae Mantuani votum ad eandem.

Sylvaeducis apud fratres Gregorianos, 4°, z. j.

JOHANNES COPPENS, later en Zoon, woonde op de Pensmarkt en gaf na 1789 eenige werken in druk. Zijn Catechismus versierde hij met het drukkersmerk van Jan Janszoon Scheffer, waarvan het cliché in zijn bezit schijnt te zijn overgegaan.

PIETER HENDRIK CRAMER was in 1747 uitgever eener predikatie van Mobachius, over de benoeming van Willem de IVe tot Stadhouder.

V. DAMBLARD EN ZOON gaven in 1773 en 1774 eenige fransche werkjes uit.

DIRK VAN DIEST, bij de Hinthamerpoort, bezorgde omstreeks 1698 in druk: Gedrach en naam des schrijvers van Philopater stukx wijze geschetst, door J. Roodenpoort, M. Doctor.

JAN VAN DOCKUM bewoonde in 1639 „de Witte Lavoir” aan de Markt. In 1645 was hij gevestigd in de Hinthamerstraat in „de Druckerije”. Hij gaf eenige werken uit.

WED. IZAAK VAN DOCKUM, geb. Jacomina van Oudenhoven, bezorgde in 1670 met Jan Scheffers de uitgave der „Beschrijvinge van 's Hertogenbossche” van haar bloedverwant Jacob van Oudenhoven.

WILLEM VAN GOOR deed in 1743 de eerste jaargang het licht zien van de „'s-Hertogenbossche Comptoir en Schrijf Almanach”.

JAN BAPTIST VAN GULPEN, later en Zoon en Zonen, woonde vervolgens op de Pensmarkt, in de Vuchterstraat en in de Hinthamerstraat.

Van 1777 tot begin dezer eeuw verlieten vele werken zijne persen. Behalve de „Antwerpsche Gazette”, die hij schreef en drukte en in April 1788 werd verboden wegens een scherp artikel over de buiten de stad gevoerde plundersaars van den Bosch in 1787, was hij ook uitgever van de „Generale Correspondentie der Gezamenlijke Societeiten van Bataafsch Brabant, Eindelijk uit de Onderdrukking” en van de

„Bataavs—Brabandsche Courant.” J. B. van Gulpen en Zoon noemen zich op eene proclamatie van 18 Nivose jaar III „drukkers van de administratie centrale te 's-Bosch.”

LAURENS HAYEN was gevestigd in de Kerkstraat, tegenover de school. In 1509 verliet zijne pers: Boetius, de consolatione philosophiæ; welk werk door vele andere is gevolgd, die in 't algemeen zeer goed van druk zijn. Den 30 Januari 1505 word hij vermeld als deken der broederschap van het H. Sacrament in het klooster der predikheeren te 's-Hertogenbosch en „Boeckbijnder” van beroep genoemd. Hij schijnt dus eerst na 1506 zich als „boekprinter” te hebben gevestigd, gelijk wij boven aantekenden. Hayen was ook bastionier of stokdrager van de Illustre Lieve-Vrouwe broederschap en der „Heeren Deeken en Collegiaal van St. Jan Evangelist”, blijkens de rekeningen der eerstgezegde vereeniging en eene dispositie van 31 Januari 1525.

GERARD VAN DEN HATART, gevestigd als boven, zijne persen

waren zeer vruchtbaar en hare voorbrengselen kunnen wedijveren met de beste werken zijner gelijktijdige Nederlandsche vakgenooten. Het in 1532 uitgekomen „Fratris Baptistæ Mantuani, de vita beatae opusculum” kan hiervan als voorbeeld strekken. In 1540 kwam zijn laatste werk van de pers en hij vond een opvolger in Jan Schoeffer of Scheffer. Wij geven de afbeelding van zijn kleinste drukkersmerk, verbeeldende het wapen van 's-Hertogenbosch vastgehouden door een boschman. (Zie de afbeelding.)

Zijn ander merk is grooter en heeft dezelfde voorstelling met dit onderscheid, dat de boschman is gewapend met

een knods, en hoofd en midden heeft omgeven door een eikenkrans.

Beide merken zijn ook gebruikt door Jan Schoeffer.

HENDRIK VAN DER HOEVEN, op de Markt, gaf in 1699 in 't licht: *Poggii Florentini dialogus et Leonardi Arretini oratio adversus Hypocrisim*, edente H. Copes.

WED. HENDRIK VAN DER HOEVEN. Door haar werd in 1702 uitgegeven: *Hieronymi Rorarii, exlegati pontificii quod animalia bruta ratione utantur melius homine*, edente H. Copes.

J. P. HOFFERS, gaf omtrent 1790 eenige boekjes uit.

In 1794 ging hij eene vennootschap aan met Pieter Arkesteyn. (Zie boven.) Op eene publicatie van I Germinal jaar III noemden zij zich „ordinaris drukkers der administratie van het arrondissement, hoofdplaats 's-Hertogenbosch.”

HENDRIK VAN IRHOVEN, op den Hoogensteenweg, bezorgde van 1741—1746 eenige predikatiën en andere boekjes in 't licht, alsmede het bekende Manuaal van mr. Joh. Cornelis Santvoort. Als boekdrukkersmerk gebruikte hij o. a. eene houtsnede voorstellende een ovaal, waarin zijn monogram en daarnaast twee zittende vrouwenfiguren: rechts de hoop, de rechterhand rustende op eene globe, in de linkerhand een brandend hart en in den linkerarm een anker; links eene vrouw de wetstafelen met de linkerhand vasthoudende.

STEPHANUS DU MONT, in de Hinthamerstraat, was werkzaam van 1664—1698.

JOHANNES DU MONT, zoon des yorige, gevestigd als boven, drukker der Illustre-school te 's-Hertogenbosch, gaf van 1699—1739 vele werken in druk.

DIRK NOMAN, later en Zoon, in „de Papiermolen” in de Vuchterstraat, vroeger bewoond geweest door Antoni van Beusekom, bezorgden na 1792 eenige boekjes, almanakken en aanplakbiljetten in 't licht.

CAREL PALIER. Volgens „Iets over het geslacht der Palier's” moet hij bij de herroeping van het edict van Nantes in 1688 uit Metz zijn gevlucht en zich te 's-Hertogenbosch hebben nedergezet, waar hij van 1690—1740 de boekdrukkunst en boekhandel heeft uitgeoefend.

Bij zijne komst te dezer stede betrok hij het huis „het Gulden Lavoir” aan de Markt op den hoek der Kolperstraat naar de zijde van het stadhuis, waar hij „de Druckerij” uithing, dat den opsteller

van „Iets” is onbekend gebleven; zoo ook dat zijn zoon Hendrik in 1741 deze naam weder veranderde in „de Vijf Vocalen”.

In gezegd boekje is aangeteekend dat dit huis de laatste naam eerst ontving bij de verbouwing in 1760, bij welke gelegenheid de letters A. E. I. O. U. aan den voorgevel werden geplaatst.

Tot voor omtrent twintig jaren hebben de Palier's in dit pand hunne zaken uitgeoefend, toen dezelve is opgeheven.

HENDRIK PALIER, zoon des vorige, werkzaam van 1740—1747, in welk laatste jaar hij is overleden.

WED. HENDRIK PALIER bezorgde in het jaar van het overlijden haars echtgenoots nog eenige predikatiën in druk.

JACOBUS PALIER, haar zoon, trad in 1748 reeds als hoofd der zaak op. Hij liet in 1760 het oude woonhuis verbouwen, gelijk het zich voor omtrent twintig jaren nog vertoonde.

JACOBUS EN HENDRIK PALIER gaven van 1766—1790 vele werken uit. In laatstgezegd jaar trad Jacobus uit de zaak en overleed 13 Februari 1801.

Hendrik Palier, geboren 10 Juli 1737, gehuwd met Arnolda Schouw, geboren 25 December 1755, kwam in 1766 in de zaak, die hij na het uittreden van Jacobus voortzette onder de firma HENDRIK PALIER EN ZOON. In 1794 benoemd tot lid der regeering van 's-Hertogenbosch, is hij overleden in 1796. Zijne weduwe zette de zaak voort onder dezelfde firma tot 1812; in 1800 was zij hertrouwd met Mr. Salomon Krul. In 1812 trad haar zoon Hendrik, geboren 10 Juli 1785, als hoofd der zaak op, die dezelfde firma bleef voeren. Hij is de schrijver van „Iets over het geslacht der Palier's.” ('s-Bosch 1850. Niet in den handel.) Vele gegevens van dit boekje zijn fout, vandaar dat wij op onderscheidene plaatsen er zijn afgeweken en andere hebben aangevuld. Hij overleed 14 Juni 1853.

JOHAN REUVERS in de Verwerstraat over de Luthersche kerk, drukte van 1750—1756 eenige ordonnantiën, reglementen en plakaten.

JAN SCHOEFFER OF SCHEFFER. Volgens 't algemeen gevoelen en familieoverlevering een kleinzoon van den vermaarden Petrus Schoeffer van Gernsheim; waarop zijne nakomelingen niet weinig zijn trotsch geweest. In 1541 trad hij op als boekdrukker in de Kerkstraat in „het Vergulden Missaal”, het derde huis van de Torenstraat af, voor hem bewoond geweest door Hayen en Van den Hatart, van welke laatste hij de drukkerij had overgenomen. Vele werken verlieten

zijne persen. Hij was gehuwd met Anna Bottermans en overleed 12 Maart 1565 en is in de St. Janskerk begraven. Hij voerde een sprekend wapen, zijnde doorsneden: 1 in zilver twee roode herderstokken, beslagen met een blauw schopje, geplaatst als een St. Andrieskruis; 2 in groen drie schapen van zilver, 2 en 1. Zijne nakomelingen lieten dit sprekend wapen achterwege en voerden hun blazoën gelijk de Schoeffers te Mentz, zijnde een rood veld beladen met een zilveren keper, waarvan de uiteinden de lijnen van het schild niet raken, maar naar boven zijn omgebogen en in een punt eindigen, vergezeld van drie sterren van hetzelfde metaal. De onderste ster vervingen zij door een gouden roos.

Het schild is gedekt door een zilveren helm met een roode en zilveren wrong en tot helmteeken: een uitkomende bok van zilver. Schoeffers gebruikte de beide drakkersmerken van van den Hatart, benevens nog een derde. Al de Schoeffers op één uitgezonderd, die elkander als typografen hebben opgevolgd, bewoonden het Missaal (').

WED. JAN SCHOEFFER, geb. Anna Bottermans, zette na de dood van haar man de zaak voort tot 1573 of 1574. Zij overleed 14 Maart 1587 en is bij haar man begraven.

JAN SCHOEFFER OF SCHEFFER, zoon des vorige, huwde Elisabeth van den Hoeck.

Hij was werkzaam van 1574 en zijne persen waren zeer vruchtbaar, een groot aantal zijner werken zijn door ons beschreven. Den 23 Juni 1614 verwisselde hij het tijdelijke met het eeuwige en werd in het familiegraf in de St. Janskerk bijgezet. Zijn drukkersmerk verbeeldt een herder verdedigende zijne schapen tegen een wolf. (*Zie de afbeelding.*)

(¹) Zie voor meerdere bijzonderheden mijn »Geslacht Schoeffers te 's-Hertogenbosch van 1541—1796, in betrekking tot de boekdrukkunst.»

(s-Gravenhage, Genealogisch-Heraldisch Archief, 1888. Prijs f 1.75.)

Hierin de beschrijving van 168 hunner drukwerken.

ANTONIUS SCHEFFER, zoon des vorige, had in huwelijk Sophia van Someren. Bij zijn huwelijk in 1612 vestigde hij eene drukkerij in het huis „de X Geboden”, doch na de dood zijns vaders betrok hij het Missaal. De schrijfwijze Schoeffer liet hij gelijk zijn broeder achter.

Op 21 December 1634 is hij in de St. Janskerk begraven.

Hij gebruikte het drukkersmerk zijns vaders.

JAN JANSZON SCHEFFER, broeder des vorige, woonde in de

Kerkstraat in „den Goeden Herder”. Hij was gehuwd met Magdalena van der Stappen. Den 19 Maart 1631 is zijn stoffelijk overschot ten grave gebracht in de St. Janskerk, in zijn eigen graf. Zijne weduwe overleed 26 December 1644. Op zijn drukkersmerk is Christus als de Goede

Herder voorgesteld. (*Zie de afbeelding.*)

JAN SCHEFFERS ANTONIUSZ. huwde tweemaal: in 1637 met Livina de Roy, in 1643 met Maria de Gulikker. Hij gebruikte voor drukkersmerk zijn familiewapen, met bijvoeging van herders en schapen. (*Zie de afbeelding.*)

JAN SCHEFFERS, zoon des vorige, was gehuwd met Helena de Wijs. Na zijn overlijden is de zaak door haar voortgezet. Het drukkersmerk zijns vaders is ook door hem gebezigd.

WED. JAN SCHEFFERS, geb. Helena de Wijs, gaf in 1699 een boekje in 't licht.

PETRUS SCHEFFERS, zoon des vorige, huwde in 1711 Lucia Henrika Cuyper, na haar dood de weduwe Vervorst. Hij overleed 17 April 1763. Hij gebruikte hetzelfde drukkersmerk als zijn vader en grootvader.

JACOBUS SCHEFFERS, zoon des vorige, had in 1751 Catharina van Rhijn getrouwd, bij welke hij geen kinderen naliet. Met hem

stierf 17 December 1796 zijn geslacht uit te dezer stede, na aldaar van 1541 de boekdrukkunst te hebben uitgeoefend. Zijne drukkerij werd 19 April 1797 in het openbaar verkocht. Hij gebruikte zijn familiewapen voor drukkersmerk.

JAN VAN TURNHOUT, poorter van den Bosch geworden 21 November 1510, woonde in de Kerkstraat, het derde huis van de School af, tegenover het Missaal. Hij was werkzaam van 1529—1550.

JAN VAN TURNHOUT, zoon des vorige, gevestigd als boven, welk huis nu „den Vierighen waghen” en „Helias vierighen waghen” wordt genoemd. Van 1551—1568 verlieten een aantal werken zijne pers.

JAN VAN TURNHOUT, zoon des vorige, in „den Bijbel”, in de Kerkstraat, gaf na 1568 een aantal werken uit. In 1575 was hij werkzaam in „den Cleynen Engel”, op de Markt, bij het Stadhuis, doch kort daarop drukte hij weder in eerstgenoemde woning.

JAN VAN TURNHOUT de Jonge, welke aanduiding hij spoedig achterliet, zoon des vorige, gevestigd als boven, gaf van 1614 een aantal werken in druk. Hij was gehuwd met Joostke van de Velde. Den 27 Januari 1631 is hij op St. Jans kerkhof begraven, zijne weduwe 23 October 1635.

JAN VAN TURNHOUT, zoon des vorige, ook gevestigd in „den Bijbel”, huwde 19 Februari 1636 Theodora van Dooren. Hij is overleden in 1675.

JACOBUS VAN TURNHOUT, zoon des vorige, gevestigd als boven, had in huwelijk Helena Vos. Hij bezorgde tusschen 1677 en 1686 eenige boekjes ter perse.

BALTHASAR VAN DER VENEN, boekverkooper in de Kerkstraat, gaf in 1627 een boekje in 't licht.

C. A. VIEWEG in de Vuchterstraat was werkzaam van 1759—1783, in welk jaar hij overleed. Met Bresser gaf hij 2 Juli 1771 het eerste n°. uit der „'s-Hertogenbossche Courant”, zie boven. Ook was hij van 1774—1783 de uitgever van de „'s-Hertogenbossche Comptoir- en Schrijf-Almanach.”

WED. C. A. VIEWEG, ging met de uitgave van die courant en dat jaarboekje door. Van 1784—1792 werden vele werken door haar ter perse gelegd. Ook in de Vuchterstraat gevestigd.

WED. C. A. VIEWEG EN ZOON. In 1792 kwam deze in de zaak. De vennootschap met Bresser tot uitgave van gezegde courant 20 October 1794 geëindigd zijnde, gingen zij hiermede voort, ook met

het jaarboekje, tot het begin dezer eeuw. Behalve een aantal werken, almanakken, enz., kwam bij hen op 15 November 1794 in 't licht het eerste N^o. van „De Keezensocieteit of Weekblad voor den gemeenen Man en Boer, dat is te zeggen, voor de nuttigste classe van menschen”, door Gerrit Paape. Prijs van ieder N°. 1 stuiver, waarvan er 18 zijn verschenen. Zij drukten o. a. in 1795 eenige stukken in vereeniging met J. C. Vieweg te Tilburg. De stukken, die de Wed. C. A. Vieweg en Zoon als „stadsdrukkers” van hunne pers deden komen, voorzagen zij meestal van het navolgende wapen.

ABRAHAM VAN WIJNGAERDEN. bezorgde in 1657 een boekje ter perse.

Adeodatus Engelbert, Pieter Keykbergen, Jan Korthals, N. Ludwicks, Hardebol Ondanck en Vriend, kunnen wij buiten bespreking laten, daar het pseudoniemen zijn.

Rotterdam.

CH. C. V. VERREYNT.

De eerste vijf en twintig jaren uit het verleden der
Nederlandsch-Hervormde Gemeente binnen Deurne.

Drie jaren geleden gaf ik in de Dietsche Warande eene eenigszins uitvoerige beschrijving van het verleden der R. K. gemeente Deurne. Bij het doorsnuffelen der stukken, welke ik voor dat doel noodig meende te hebben, trof ik zeer veel aan, wat eveneens de protestantsche gemeente dier plaats betrof. Ook hiervan hield ik aantekening en nu de lange avonden weder aangebroken zijn, heb ik die aantekeningen, welke een drietal jaren ongestoord in gezelschap van vele lotgenooten rustig in mijn lessenaar lagen, weder voor den dag gehaald. Ik wil nu eens beproeven, of uit die vele gegevens, welke van tijd tot tijd nog met verscheidene andere vermeerderd werden, niet eene schets samen te stellen is, waarin men in hoofdtrekken zal aangegeven vinden, de geschiedenis van 't eerste tijdvak der Ned. Herv. Kerk binnen de gemeente Deurne en Liessel, — iets wat tegelijkertijd als eene bijdrage zal kunnen dienen tot de historie van het protestantismus in de Meierij van Den Bosch.

Voor ik hiermede echter aanvang, eerst een enkel woord over den kerkelijken toestand, waarin Deurne bij de vestiging der hervormde gemeente verkeerde.

De parochie Deurne was de grootste van het gansche bisdom en het herderlijke gezag des pastoors strekte zich over meer dan 20000 bunder uit: zijn geestelijk gebied omvatte de tegenwoordige parochiën

Deurne, Bakel, Milheeze, Vlierden, Neerkant en Liessel met Helenaveen.

Bakel e. a. evenwel was eene geheel op zich zelf staande parochie, doch zij was met Deurne onder één herder vereenigd, die er zich sinds onheugelijke tijden door een vicaris liet vertegenwoordigen, iets, wat van de zijde van Bakel vaak hevigen tegenstand ondervonden heeft.

Behalve de beide kerken van Deurne en Bakel vond men in de parochie nog vijf kapellen, die alle door een rector bediend werden, als: te Milheeze, te Brouwhuis, te Vlierden, te Liessel en in 't Derp onder Deurne, welke kapel meestal onder den naam van de Veldhevelsche voorkomt.

De kerk te Deurne overtrof al de andere kerkgebouwen binnen de parochie zoo in grootte als in aanzien.

In 1620 was zij verrijkt geworden met een nieuw kruiskoor, dat hoog boven 't schip uitstak en in zuiver Gothischen stijl was opgetrokken. Zij prijkte met vijf gebeneficieerde altaren en een orgel en zag er inwendig, zoo door beelden als schilderstukken, zeer fraai uit.

De pastorie daarentegen was een klein, oud en vervallen huis, dat den 8sten Augustus 1691 voor 260 gulden verkocht is en waarvoor de pastoor jaarlijks aan de kerkmeesters 18 gulden huur betaalde. De tuin en de boomgaard, die er achter lagen, waren samen slechts 1 lopense 32 roeden groot.

De abt van Echternach had het begeavingsrecht der pastorie, de heer van Deurne dat der kosterij; de pastoor had o. a. het recht van nominatie van kerk- en H. Geestmeesters en met de schepenen de benoeming dier ambtenaren.

Zijne inkomsten waren voor dien tijd zeer aanzienlijk; zij bedroegen over de duizend gulden, eene som, die ongeveer gelijk staat met drie-maal hare tegenwoordige waarde.

De bevolking was bijna uitsluitend katholiek. Wel waren er eenige lieden, die hunne godsdienstplichten niet vervulden, maar zij hadden zich toch nog niet bij een ander kerkgenootschap aangesloten. Op het gedrag van sommigen hunner wisten de tijdgenooten veel af te dingen; doch niet op dat van allen.

Zoodra de protestantsche gemeente te Deurne gevestigd werd, sloot zich het meerendeel dier lieden bij haar aan, maar, dat juist edele drijfveeren hen tot dien stap hebben bewogen, dat zij de hervormde leer met hart en ziel toegedaan waren, zulks mag ik, naar ik meen met grond, ten sterkste betwijfelen.

Dit ter inleiding en zonder mij nu in 't minst zelfs te verdiepen in de beschouwing der groote staatkundige gebeurtenissen, welke de stichting der hervormde gemeente binnen Deurne onmiddellijk voorafgingen, wil ik hier dadelijk aanvangen met de beschrijving van haar verleden, dat in vele opzichten merkwaardig en, evenals de geschiedenis harer zustergemeenten in de Meierij, nagenoeg geheel onbekend is.

In Juni 1648 werd de vrede van Munster door den vorster te Deurne afgekondigd. De groote kerk werd kort daarop voor den katholieken eeredienst gesloten en voor de belijders der hervormde leer opengesteld. Inwendig onderging zij vooreerst nog weinig veranderingen. Of van de meubelen en sieraden, die zij bevatte, door de katholieken veel is weggevoerd en verborgen, heb ik niet kunnen achterhalen. Waarschijnlijk echter wel; want de nieuwe toestand van zaken, die na den Vrede volgde, was lang genoeg te voorzien geweest. Volgens eene overlevering, die misschien eenige waarde heeft, zou het fraaie, gesmeede Lievevrouwenbeeld, dat in het schip der kerk te Venraai hangt uit de Deurnesche kerk afkomstig wezen. Eerst in 1649 schijnt men de voorwerpen, die aan den katholieken eeredienst herinnerden, uit de kerk verwijderd te hebben. Uit eene rekening van dat jaar extraheer ik het volgende:

Uytgegeven in den eersten aan Dries Hendrick Nooyen aen verteringe ten synen Huysen geresen door diverse personen die geholpen hebben in het ruymen der kercke van paepsche ornamenten naer inhoudt der Placaten, becompt in tota. xiiij g.

Uytgegeven aen Hendrick Bogaers door het ruymen der kercke in daghueren voor twee dage xvj st.

Uytgegeven aan Thonis den timmerman met synen sone Joannus door het ruymen van het H. Sacraments huyske iiiij g. vj st.

Uytgegeven aen arbeyders met kerren en perden geho'pen de cruysen, beelden en tafferelen te verbrenghen op hunne kosten . . . vi patakons.

Uytgegeven aen Gerrit Jacops en Jan Jan Jacops die geholpen hebben in 't reynige en uytvagen der kercke als den predikant worde geconfirmeert xij st.

Uytgegeven aen Jan Martense schrijnwercker van Helmond van uytneemen der tafferelen en beelden voor de costen ten Huyse van den Schoudt geresen iij g. iij st.

*Alnoch ten huyse van Hendrick Bogaerts betaelt van verteringe door
Joan Martense xxxvi st.*

DEN ONTFANCK HIERTEGENS.

Ontfangen van Jan Lambers van den steen vande Altaren. iiij gl.

*Ontfangen van den Iseren steyn van't H. Sacramente Huyske de
somme van iij g. vi st.*

Ontfangen van Dries den Ketelaer van een H. Kaske 3 gl.

*Ontfangen van Jasper Marcelis noch van Iserwerck uyt een H.
Kaske xviij st.*

Ontfangen van secker houtwerck, lichtstoel en kandelaers xiiij gl.

*Uyt den overschot sullen de kerkmr. betalen sekere Bybel ende Psalm-
boecken tot dienst der kercke van Doerne geleverd in kennisse van de Heere
predickandt.*

In 1648 was Ds. Abraham Huysingius als eersten predikant te Deurne e. a. beroepen door de Classis van 's-Hertogenbosch, wie de regeling der reformatie in de Meierij was opgedragen. Hij ontving zijn beroep te Gameren, waar hij sinds 1643 in bediening was en kwam, waarschijnlijk in 1649, naar Deurne over, om er de plaats des verdreven pastoors in te nemen.

Prettige dagen heeft hij in Deurne niet doorgebracht. De pastorie was door den moedwil en de baldadigheid van sommigen schier onbe- woonbaar geworden en slechts met groote moeite kon de predikant huisvesting vinden bij Evert Segers, herbergier in „de Swaen”, iemand, die niet ter goeder naam en faam bekend stond en later tot het protestantismus overging. Op straat werd Huysingius meermalen bespot en nagejouwd. Wel stroomde er in den beginne eene menigte volks ter kerke, wanneer hij predikte; maar met welk doel? Om misbaar te maken en de godsdienstoefeningen te verstoren; ook had men de gewoonte 's Zondags, als dit zoo viel, de dooden te begraven, en door het klokkengelui, het geraas, dat er onder den toren gemaakt werd en het binnendringen van een woesten kwajongenstroep, moest hij meermaals zijne predikatie staken.

Was de toestand der protestanten van Deurne, in de eerste jaren van den Munsterschen vrede, niet van de prettigste, die der katholieken was evenmin aangenaam, en wat in dit punt voor Deurne geldt, dat geldt voor de gansche Meierij van Den Bosch. Men heeft het Meierijsche volk uitgescholden voor dom en bijgeloovig, voor

vervolgziek en dweepzuchtig en ik weet niet waarvoor al niet meer, doch laten wij, vrij van alle vooroordeel, eens even een blik werpen op den ongelukkigen toestand, waarin het bij den Westfaalschen erede verkeerde, en op de ellende, waarin die vrede het bracht; want ik geloof, dat wij, in stede van afkeer, diep medelijden mogen gevoelen met het ongelukkige geslacht, dat hier voor twee en een halve eeuw den strijd des levens streed.

Bijna honderdvijftig jaren was de fakkel des oorlogs onafgebroken op den Meierijschen bodem ontstoken geweest. Maarten van Rossum had er zijn magnificat doen weerklinken, Gelder en Brabant, Spanje en de legers der Republiek hadden er elkander beurtelings bekampt. Zijne vlakten en zijne heerbanen hadden gedreund onder den hoefslag der paarden. Zijne vrijheden en dorpen waren geplunderd en gebrandschat, en de arme boeren hadden blootgestaan aan lastige inkwartieringen en afpersingen op groote schaal.

Die jammervolle tijden hadden, zooals te begrijpen is, zeer ongunstig op de ontwikkeling der Meierijenaars gewerkt, maar welk volk zal in beschaving niet achteruitgaan, wanneer het anderhalve eeuw het oorlogsvaandel op zijnen grond wapperen ziet?

Wat heeft nu de vrede van Munster goeds voor de Meierij gewrocht? Bitter weinig. In al de jaren der Generaliteit is er voor de verbetering onzer landstreek niets gedaan. Integendeel, grievende plakATEN zijn er uitgevaardigd, en zware belastingen heeft men het arme volk niet onthouden.

De Meierij was tot in het vredejaar nog eene uitsluitend katholieke landstreek; maar wat gebeurde er in 1648 en volgende jaren? De uitoefening van den Roomschen godsdienst werd er streng verboden; de kerken werden den protestanten overgegeven en de toegang tot ambten en bedieningen was alleen voor de leden der staatskerk opengesteld; al wat katholiek ambtenaar was, zag zich weldra van zijn ambt ontzet en bijna al de schouten, drossaards, secretarissen, schoolmeesters, vorsters enz. uit de vier kwartieren der Meierij zijn in of kort na 1648 buiten functie gesteld. Menige deftige familie werd hierdoor tot den bedelstaf gebracht.

Keeren wij na deze uitweiding weder tot Deurne en zijn eersten predikant terug.

Menigvuldig waren de klachten, die Ds. Huysingius, omtrent de plagerijen zijn persoon aangedaan, zoo bij de schepenenbank als elders indiende.

Opten xiiij Augusty 1649, zoo vind ik aangeteekend, heeft Evert Segers metten predicant Huysingius gesproken over 't stelen van de pruymen in den hof van 't kerck-huys (pastorie). Ende als Evert metten predicant over het stelen heeft gesproken, so isser buyten opde straet geroepen „dat sal wel meer gebeuren.” En in den nacht tusschen 15 en 16 Augusty so hebben eenighen in den hof der pastory de put-kiste omver gehaelt, de vruchtboomen gedestruert ende eenen tack derselve vruchtboomen gehanghen voor 't raem, waer Ds. Huysingius logeerende was, wordende van dese saecke algemeyn verdacht eenighe luyden, de welcke by Andries Hendrick Noyen in de Valck geseten hadden.

In 1651 ontstond er brand in de schuur der pastorie. Bij den predikant wekte dit het vermoeden op, dat er kwaadwilligheid in het spel was; doch het bewijs hiervoor is niet geleverd; ook de daders van de eerste „paepsche stouticheidt” lagen op het kerkhof.

Wat de toestand der katholieken van Deurne in de eerste jaren na den vrede van Munster betreft, die was vrij treurig. Hunne kerk met al hare goederen, beneficiën en cijnsen was aan de protestanten overgegaan en het was den belijders van de Roomsche kerkleer bij onderscheidene plakATEN ten strengste verboden hun godsdienst, waar ook in de Meierij, uit te oefenen. Geen schuur, geen zolder, geen kelder zelfs mocht tot dat einde worden gebezigd. Den katholieken geestelijken was niet alleen het bedienen van hun ambt, maar zelfs het verblijf op Meierijsch grondgebied nadrukkelijk ontzegd. (Men zie hieromtrent het plakkaat van 16 Juni 1648, van 14 April 1649 en van 27 Januari 1651.)

Even voor de afkondiging der vrede-artikelen was Mr. Geraert Jacobs door de collatie van den abt van Echternach als pastoor van Deurne aangesteld. Deze, uit eene voorname Deurnesche familie geboren, kende zijne gemeente tot in bijzonderheden en bezat op zijne parochianen een invloed, waartegen geen andere bestand was. Nog jong en vol ijver in de bediening van zijn pastoreel ambt, trotseerde hij èn plakATEN èn degenen, die met de handhaving er van belast waren. *Door expres bevel van haer Ho: Mo: werd hij uyt het Lant*

geset; maer hy onthiele zich nochtans binnen Doerne met lasteren en schelden der ware religie mackende syne gemeente bitter ende onbekeerlijck. Ja ondanks de resolutie, die hem uit de Vereenigde Provinciën en de Generaliteit verbande, week hij niet uit zijne parochie en men wijst heden ten dage in Deurne nog een huis aan, waar hij zich lang in het geheim heeft opgehouden.

De ligging van Deurne gaf aanleiding tot eigenaardige toestanden. Onmiddellijk na de afkondiging van den Vrede hadden die van Venray, op den Grootenberg, even buiten der Staten gebied, eene kapel opgeslagen, ten einde de bevolking van Deurne, Bakel, Vlierden en Liessel in de gelegenheid te stellen op Zon- en feestdagen de mis te gaan bijwonen. De herinnering aan deze plek leeft nog heden ten dage onder de bevolking voort en, voor ongeveer vijftig jaren, heeft men er tusschen een zevental lindeboomen een kruis geplant, waaraan een zwart bord gehecht is met een opschrift, dat reeds meermaals is medegedeeld.

In die kapel op den Grootenberg kwamen vier en twintig jaren lang de katholieken uit genoemde dorpen ter godsdienstoefening samen. Daar sprak Jacobs zijne gemeentenaren op Zon- en feestdagen toe en spoorde hen voortdurend tot standvastigheid aan; hij verbood hun de kinderen bij de nieuwe, gereformeerde schoolmeesters ter school te zenden en stelde zelf, schoon in strijd met 's lands plakaten, voor de jeugd een onderwijzer aan, die met de kinderen *uyt en thuys ginge*.

De predikant en de protestantsche gemeente van Deurne klaagden den pastoor meermaals bij Hunne Hoogmogenden aan, en Schutjes vermeldt, dat hij om het geloof is gekerkerd geweest.

Jan Stoffels en Bernart Nijhoff, schoolmeesters van de *ware Christelycke, gereformeerde religie*, de eerste te Deurne, de laatste te Vlierden, namen hunnen toevlucht tot de Classis van Peel- en Kempenland. Bij dit geestelijk gerechtshof dienden zij in 1652 een doleantiebrief in, waarbij zij te kennen gaven:

1°. dat zij tot hun leedwezen reeds vier jaren *gezeten hadden, sonder eenige kinderen ter schoolen te kunnen behouden*; —

2°. dat dit alles grootelijks te wijten was aan *Mr. Gerrit den mispriester, die hoewel door expres bevel van haer Ho: Mo: uyt het Lant geset, hem nochtans onthiele binnen Deurne met lasteren en schelden, de ware religie suspect, de gemeente verbittert en onbekeerlijk maeckt*; —

3°. dat de paep een schoolmeester uit Helmond had gehaalt, hem woning etc. binnen Deurne had verschaft en dat dese huerlingh met de kinderen uyt en t'huys gingen niet tegen staende speciael verbot van haer Ho:mo: —

4°. dat de voors. paep niemant had willen abso:veeren dan die hunne kinderen uyt de gereformeerde schoole haelden, waerdoor deze ten eenemael gedestruert was, schoon ze twintig leerlingen had geteld, enz.

Bij appointement van 21 November 1652 werd den drost van Deurne gelast tegen dit alles te procederen, maar deze scheen daartoe weinig lust te hebben en trok zich de zaak niet aan.

Verder lezen wij in zekere acte van verclaringe, dat de paepsche schoolmeester op den grooten Berck in zijne school publyc:quelyck laet ophangen prijschriften, waarvan een luidde:

Als pluymen sinken

En vissen verdrinken,

Als meulensteen swemmen

Dan sullen de geusen ten Hemel klemmen.

Den 13den November 1648 namen de Staten eene resolutie, waarbij bepaald werd, dat voortaan in de Meierij de ambten van schout, secretaris, vorster, enz. door leden van de gereformeerde religie zouden bediend worden. Dit besluit is in Deurne niet terstond uitgevoerd; want de schout-secretaris Otto De Visschere, met wien wij nog nader zullen kennis maken, is eerst in 1651 van zijn ambt ontzet. Sinds dien tijd echter had het protestantisme binnen de gemeente alle macht in handen; doch het kon onmogelijk tegen eene bijna uitsluitend katholieke bevolking in alle kracht optreden. Dit was ook gedeeltelijk hieraan toe te schrijven, dat de hervormde gemeente slechts een paar familiën van eenig aanzien telde en voor het allergrootste deel uit vreemdelingen was samengesteld.

Gaf de ligging van Deurne, gelijk wij zooeven zeiden, reeds aanleiding tot eigenaardige toestanden, dit alles werd niet weinig verhoogd, toen in 1660 baron Rogier van Leeftael de heerlijkheid Deurne van de Algemeene Staten kocht. Deze had even te voren den katholieken godsdienst verlaten en zich als lidmaat van het hervormde kerkgenootschap laten aannemen. Wat hem tot dezen stap deed besluiten, ligt niet op onzen weg te onderzoeken. Alleen willen wij aanstippen,

dat algemeen van hem beweerd is, dat zucht naar gewin en voordeelige ambten hem den Staatsgodsdienst heeft doen omhelzen.

Den 10den Maart 1660 zou hij als heer der plaats gehuldigd worden. Jhr. Gijsbert Pieck van Tienhoven, raad en rentmeester der domeinen in de Meierij, had zich op last van hunne Hoogmogenden naar Deurne begeven, ten einde hem in het bezit der heerlijkheid te stellen, de ambtenaren aldaar van hunnen eed te ontslaan en nieuwe, door den heer gekozen, in hunne bedieningen te bevestigen. De ingezetenen zouden Van Leeftael, als hunnen heer, hulde doen en hem den eed van getrouwheid zweren, gelijk men dit in Brabant den „smallen Heeren” gewoon was. De burgers werden bij klokgelui ter vergadering opgeroepen en wel ter plaatse, waar men gewoon was *de geboden ofte afcondighingh te doen*.

Het was een echt Maartsch weder. Donkere wolken dreven er aan het uitspansel en bij wijlen plaste de regen in stroomen op het aardrijk neer. Dewijl het bij dergelijk weder bezwaarlijk viel, in de open lucht te vergaderen, verzocht de heer zijnen burgers in de groote kerk samen te komen.

Hier grepen tooneelen plaats, waaraan Van Leeftael zich niet verwacht had. Zoodra de nieuwe ambtenaren waren aangesteld, trad de burgemeester Evert Cornelissen met een brief in de hand op den heer toe; hierbij werd van 's heeren zijde, op zijn eed of „adellijk parole”, bevestiging der vanouds bestaande privilegiën en costumen verzocht. Van Leeftael zag het verzoekschrift in en het overlezen hebbende, wendde hij zich tot den burgemeester, die in eerbiedige houding voor hem stond, en vroeg hem: „Uit wiens naam komt gij?” waarop Cornelissen antwoordde: „Ik kom op verlangen en last der gemeente.” *Allen seyden hi rop met cene gemeene voys „jae.”*

Onder de vergaderde menigte heerschte een zacht gemompel, doch alle stemmen zwegen en aller blikken waren op den heer gevestigd, toen deze zich weder tot den burgemeester richtte en hem zeide: „Ik erken u niet voor regeerend burgemeester, vooraleer gij mijnen soeverein eed hebt gedaan en ben u des niet gehouden.”

Den eed van getrouwheid wilde het Deurnesche volk zijnen heer niet zweren dan nadat deze het de bevestiging der vanouds bestaande costumen en privilegiën beloofd had; doch Van Leeftael gaf hierop geen bescheid.

Toen verlieten de rotmeesters met hunne manschappen de kerk,

hiertoe wellicht aangezet, door enkele oud-ambtenaren, die na den vrede van Munster *om saecke van Religie* waren ontslagen. Die uiting van oproer jegens den wettigen heer schijnt volgens een nauwkeurig en lang beraamd plan te zijn geschied en wat dat aandringen op de bevestiging van oude costumen en privilegiën aanbetreft, 't schijnt niet meer dan een voorwendsel te zijn geweest, waarmede men zijne weerspannigheid trachtte te rechtvaardigen. 't Was niet meer het gedweë Meierijsche volk van voordezen.

Sinds het sluiten van den Westfaalschen vrede had het Meierijsche volk veel van zijne gedweeheid verloren. Aangetast in zijne heiligste rechten, in die van vrijheid en godsdienst, had het geene middelen onbeproefd gelaten om zich het juk der generaliteit af te schudden. De invoering van den nieuwen godsdienst had het bemoeilijkt en tegengewerkt zooveel in zijn vermogen was. Iedere poging van Staat, Synode of Classis, om de Christelijke gereformeerde religie in het Majoraat te vestigen en er de *verdwaelde menschen uyt de duysternisse des Pausdoms over te brengen tot 't Licht des heyligen Evangeliums*, was afgestuit op de harten der bevolking, die gehecht bleef aan den godsdienst harer vaderen en daarvoor goed en bloed veil had. Zijne vrijheden had het met een bewonderenswaardigen moed verdedigd tegen allen, die het wagen durfden er de hand naar uit te steken. Vreemdelingen, door wie de landstreek sinds den Vrede overstroomd werd en die het niet weren kon, had het steeds uit zijnen kring gesloten; zij leefden er schier buiten alle gemeenschap en hunne gangen werden met achterdochtige blikken bespied; want in ieder hunner zag men een vijand, die mede zou werken tot het verval van godsdienst en nationaliteit. Inniger dan ooit had het volk zich aan zijn godsdienst vastgehouden en voorzeker nooit was het katholicismus krachtiger en inniger in onze landstreek dan in de dagen der generaliteit. Uren ver trokken de scharen ter kerke, weer en wind, afstand en ongebaande wegen trotseerende. Daar werden zij door hunne priesters aangevuurd om standvastig te blijven in den ouden godsdienst en hunne vrijheden en rechten met hart en ziel te verdedigen. De politiek, die tot hiertoe den Meierijsenaar onverschillig had gelaten, begon voortaan algemeen de aandacht te trekken en de boeren vergaten in hunne bijeenkomsten hunnen akker en hun vee om de aangelegenheden van godsdienst en land te bespreken.

Bijna zes jaren lang bleven de ingezetenen van Deurne hunnen heer de hulde en den eed van getrouwheid weigeren, hoewel zij hiertoe onderscheidene malen gedurende dat tijdstip werden aangemaand. Den 5den December 1665 evenwel vaardigde Jhr. Pieck van Tienhoven een schrijven uit, dat hij den deurwaarder Gerardt Somers deed ter hand stellen en waarbij hij genoemden ambtenaar authoriseerde, om zich naar Deurne te begeven *ende aldaer het sy by kloekenslach, oft by een roepinge, affictie als anderssints* den voornoemden ingezetenen bekend te maken, dat zij, die in gebreke bleven den heer hulde te doen en hem den eed van getrouwheid te zweren, verbeuren zouden, eene boete van zestig gouden realen, ten bate van de domeinen. Den 8sten December kwam Somers te Deurne aan en den volgende dag publiceerde hij *by langduerige kloekenslach ende andere mondelinge convocatie ten aenhooren van veele ende verscheydene naegebueren* de acte van authorisatie, waarvan hij vervolgens eene copie op de kerkdeur vasthechte. Donderdag den 10den December en volgende dagen verschenen de rotmeesters met hunne gezellen *op het nederhuys aen den Cestele* en legden daar den eed van getrouwheid in handen van den drossaard af. Wat zij bezweren zouden, werd hun voorgelezen:

In den iersten belooven ende sweeren wy respectieve Rotmeesters onder dese genoembt, dat wy de Heeren Staeten Generael vande Geunieerde Provintien Houw en getrouw sullen weesen dat wy deselve Staeten generael onse souvrijnne Overhijt in Haere beveelen sullen respecteren en gehoor-saemen naer behooren; — Dat wy den Heere ofte sijn Stadthouder ofte Drossaert gesteldt over de Heerlijchijt Doerne voor soo vele hem in recht-maetichijt soude moogen aengaen behulpelijck en te geboode sijn sullen dat wy respectievelijck goede sorghe ende wachte sullen hebben en doen houden by die geene waer over wy te sorgen hebben sonder eenigh faveur, dissimulatie ofte conniventie; dat wy den geene ofte die geene die in foutte sullen blyven hun Officier ofte Rothmeester niet te gehoorsaemen, haere wachte niet te doen ofte wel gewaepent te verschynen aen ons Rothmeesters huys in conformitijt 's Heeren geboth vs. die getrouwelijck aen den drossart van Doerne sullen brijngen ende bekend maecken om geboeth te worden naer behooren. Item, dat soo bevonden worden dat inwoonder ofte inwoonders van Doerne ofte haere goederen, beesten etc. by vyanden ofte andere buyten weegen van recht en weth gebracht ofte gevoert worden, dat wy aenstondts ons roth vergaederen sullen ende dat getrouwelijck sullen helpen voor sooveel in ons is. Vorts dat wy de predicanten,

rectoors, voorleesers, costers, schoolmeesters en alle andere personen van de ware Christelycke gereformeerde religie synde ende daer van professie doende ofte die selve toe gedaen sijn ten allen teyden sullen helpen protegeeren en beschermen tegens alle geweldt, overlast daedelijchijt injurien ofte bespottighe dat wy hen daer voor naer onsen besten vermooghen clachteloos sullen houden ende doen houden. Soo WARACHTICH HELPE ONS GODT ALMACHTIG.

Wij zijn den tijd eenigszins vooruitgeloopen; want in de jaren die er liggen tusschen het tijdstip, waarop de ingezetenen den eed van getrouwheid in handen van den drost aflegden en dat, waarop de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden de heerlijkheid aan Rogier van Leefdael verkochten, werden er toestanden in het leven geroepen, die de lezer niet in de zeventiende eeuw te Deurne verwachten zal.

Onder de heeren van Deurne heeft er wellicht nooit een minder in de sympathie zijner onderzaten gedeeld dan Rogier van Leefdael. Hij zelf was, zooals wij gemeld hebben, in den Roomschen godsdienst opgevoed; zijne moeder was (lang nog na den overgang haars zoons) katholiek gestorven; zijn broeder was norbertijn in een der kloosters van Brabant, — doch, al wat katholiek was, heeft, sinds zijne geloofsverwisseling, een hevigen vijand in hem gevonden. Daardoor en vooral ook om zijne willekeurige handelingen, maakte hij zich bij de ingezetenen zijner heerlijkheid zeer gehaat.

Bitter waren de klachten, die er van de zijde der gemeentenaren, zoo Roomschen als protestanten, tegen den heer aangeheven werden.

De schepenenbank bekleedde hij met de eenvoudigste lieden *en men heeft gezien, dat onder seven maer twee sijn geweest, die hebben connen lesen en schryven onder welcke eenen was, die den Heere van Doerne selfs voordesen by attestatien onbequaem heeft geacht om het schuttersambt te bedienen, dat hem door H. H. M. was vergunt.*

De raadsvergaderingen liet hij houden op zijn huis met grachten en valbruggen en zijne gemalin zat mede soms in den raad en bejegende *de eenvoudighe luyden met scheldwoorden* zoo zij de plannen van haren man durfden *difficulteren*.

Den 17den Maart 1661 was de geheele regeering afgezet en dien dag koos de heer *absolutelyk tegen alle oude gewoonten* de borgemeesters,

hetgeen vroeger steeds door de regenten geschied was. De borge-meesters sloot hij geheel en gansch van de regeering uit, hoewel ze door den Raad van Brabant steeds als leden daarvan gehouden waren.

De pastoor plach te hebben nominatie van H. Geest- en van kerkmeesters en met de gezamenlijke regenten de verkiezing dier ambtenaren, doch Van Leeftael moeide noch den predikant noch de regeerders in deze zaak.

De gemeene wegen, van 16 tot 24 voet breed, moesten volgens Van Leeftael eene breedte van 40 hebben en schoppen, schuren en huizen, die naar zijne meening op den openbaren weg stonden, geruimd worden.

Alle honden moesten voorzien zijn van *cluppels*, bang als de heer was, dat zij schadelijk zouden zijn aan de wildbaan, enz.

Met deze en meer dergelijke klachten verscheen de gemeente in de vergaderingen der Classis van Peel- en Kempenland (Missiven van 21 April 1661, 25 Februari 1662, enz.) en dit geestelijk gerechtshof heeft destijds werks genoeg met Deurne gehad.

Niet minder lastig viel men de Staten-Generaal. Van Leeftael diende bij Hunne Hoogmogenden request op request in; de gemeente beantwoordde ze; de oud-schout Otto de Visschere, schreef onder 't pseudoniem van den Broecke tegen den heer. Van Leeftael klaagde over de verkorting zijner rechten; de gemeente over de dwingelandij van haren heer — en geen van beiden vonden gewoonlijk gehoor. 't Is een polemiek geweest, gelijk men ze in die eeuw gewoon was te voeren; door schelden en elkaar smaadwoorden naar 't hoofd te werpen, trachtte men zijn goed recht te verdedigen; elkanders privaat leven zelfs ontzag men niet.

't Was eene krachtige partij, welke zich in Deurne tegen den heer en diens getrouwen had gevormd. In den beginne vertoonde zij een streng katholiek karakter; maar dit ging wel eenigszins verloren, toen zich de aanzienlijkste protestantsche familiën bij haar aansloten; ook deze had Van Leeftael tegen zich in 't harnas gejaagd. De leiders der katholieke partij waren voornamelijk Otto de Visschere en Laurens de Louw. De eerste had van 1637, totdat de invoering der reformatie in de Meierij hem uit zijne bediening stiet, het ambt van schout en secretaris over Deurne bekleed en was een zeer invloedrijk persoon in de heerlijkheid gebleven. Na zijn aftreden had hij bij de kapel

op den Grootenberg een huis gebouwd en het ingericht tot eene herberg voor geestelycke en wereldlycke heeren ende personen ofte passanten naer de nieuwe cappelle op den grooten Bergh, voor welke nieuwe herberge hy de Visschere dede stellen een aansienlycke afbeeldinghe van eene verkeerde wereldt, te weten eenen ronden bol met donckere wolcken om den bol boven het Cruys, staende daer onder: DIE WEERELDT IS VERKEERDT MAER GODT MOET SIJN GEËERDT. Ende te langs op den nieuwen gevel onder denselven bol ende Cruys met gans groote swarte letteren op witte afbeeldinghen langs den geheelen gevel: FIDE SED CUI VIDE; DIE WEERELDT IS VERKEERDT, MAER GODT MOET SIJN GEËERDT A^o. 1651. Van Leeftael zelfs legt van hem de getuigenis af, dat hij was een aangenaam mensch in gezelschappen, zoo onder de Roomsche officieren als onder andere geestelijke en wereldlijke heeren. Om de verdiensten, welke hij als magistraatspersoon bezat, werd hij niet lang na zijn aftreden tot schout der vrije heerlijkheid Gemert benoemd; hij bleef zich te Deurne echter metterwoon vestigen en zijn invloed aldaar, heeft de plannen van Van Leeftael en diens aanhangers vaak niet weinig bemoeilijkt. Zijn confrater De Louw had voor den Vrede het koster-schoolmeestersambt bediend. 't Schijnt een man te zijn geweest, die het volle vertrouwen der dorpelingen bezat en die zich niet alleen om godsdienstige maar ook om politieke redenen zeer vijandig gezind toonde jegens de nieuw gevestigde protestantsche gemeente.

De Visschere en Laurens waren niet de eenige leiders der katholieke partij binnen Deurne. Uit de talrijke requesten etc., die Van Leeftael zoo bij de Staten-Generaal als elders indiende, leeren wij er nog eenige kennen. Hooren wij, hoe Deurne's heer ze beschrijft.

Jan Van den Boome, gewesen president, broeder van den mispriester tot Ommel, sijnde naer het invoeren van de Reformatie tot dry reysen weder in den schepenstoel ingedrongen, tot dry reysen weder door expres bevel van de hooch overhijdt daer uyt geremoveert door den fiscael van Brabant. — Jan Daniels van Brey Borgemeester door de H. M. meermaels gecondemneert. — Joseph Ruth Henricx mede een bitter Roomsch-gesinde suppoost tegens de gereformeerden en neef van den mispriester Van Grootenburch mede door expres bevel van de Hooch Overheyt uyt den Schepenstoel geremoveert door den fiscael van Brabant. — Dries Peters de Ketelaer van de bitterste Roomsgesinde mede bekend om syne tiranye tegens de gereformeerden — enz.

Wat de beschrijving van De Visschere en Laurens betreft, die luidde als volgt:

Otto de Visschere, afgeset Schout van Deurne en bekenden bederver van de gemeente, aenvoerder. — Lauwerens de Louw, afgesetten paeps Coster, seer facieus tegens de regeringe van Deurne en gereformeerden.

In hoeverre pastoor Jacobs deel heeft genomen aan den strijd tegen den heer, weet ik niet; maar het is niet aan te nemen, dat hij alleen stil gezeten heeft, terwijl zijne parochianen als één man opstonden tegen de willekeurige handelingen en aanmatigingen van een vroegeren geloofsgenoot, die volgens hunne vaste overtuiging zijn godsdienst om tijdelijke voordeelen had verlaten.

Op De Visschere en Mr. Laurens was Van Leefdael meer dan op zijne overige tegenstanders verbitterd, naardien hij wel wist, *dat hun oproerighe geest het gansche rat der ingesetenen in beweging bracht.* Hun karakter en de houding, die zij tegenover hem aannamen, schildert hij bij de Staten-Generaal met de somberste kleuren. Hij noemt ze *de vuylste en vurighste papisten uyt de gansche Meyerye, die de gemeynte met abusieve practyque misleyden en die tegen hem met sonderlinghen haet ende passie sijn ingenomen.* De Visschere is volgens hem geen man die geloof verdient, onder *d'een of ander pretext* heeft hij van tijd tot tijd *duysende van de gemeente getrocken en abusive limietscheydingen tusschen desen staet en den Coninck van Spagnien laten maecken.* Sinds 1655 had hij zijnen heer niet als met *ongefondeerde processen bejagent, den voet dwers geset en de gemeente oproerigh gemaect.*

De Visschere wist zich iederen keer van de smetten, die Van Leefdael hem aanwreef, te zuiveren. Al wat deze tegen hem ondernam, schreef de oud-schout, waren valsche beschuldigingen, die geen geloof meriteerden. Oproerig waren de ingezetenen, dat was de waarheid, doch tegen wien? Tegen Van Leefdael, die daarvan zelf de schuld droeg; voor de *comste des heeren was de gemeynte steeds in goede rust, vrede en eendracht geweest.* Doch hoe had de heer van Deurne gehandeld? De oude gerechtigheden en privilegiën des dorps had hij met voeten getreden; de kerk hare goederen zoeken te onttrekken en zich ten koste der gemeente trachten te verrijken. En wat had de gemeente voor hem gedaan? Zij had hem steenen, kalk en andere materialen aangevoerd om zijn huis op te timmeren of te verbeteren; zij had zijne kelders nu en dan van wijn voorzien; zij had hem eenige bunders grond geschonken en eene som van vele honderden rijksdaal-

ders in *zijn borse geworpen*. En dit alles was niet genoeg geweest, hij dwong den borgemeesters nog verscheidene kleine sommen met *ordinantiën* af en schonk ambten, etc. aan ellendige gunstelingen weg.

Mag de tweespalt tusschen den heer van Deurne en zijne onderzaten ook al nadeelig gewerkt hebben op de bijzondere en algemeene belangen der laatsten, zij heeft toch ook veel goeds tot stand gebracht. Het volk had zich zelve leeren kennen; het had de kracht begrepen, die er in samenwerken gelegen was; het gevoel van eigenwaarde, door de invoering der Reformatie in de Meierij wakker geschud, had zich kunnen ontwikkelen en de onverschilligheid, waaronder het grootste deel vóór den vrede van Munster was ingedommeld, had voor meerdere belangstelling in den levensstrijd plaats gemaakt. Nog eene andere zaak was door die verdeeldheid ten goede gekeerd. De haat en afgekeerdheid tusschen Roomsche en Gereformeerde was sterk afgenomen. Ja, wat meer zegt, beide gezindheden hadden zich innig bij elkander aangesloten, om Van Leeftael en diens trawanten in hun streven te dwarsboomen. Wat de laatste helft der negentiende eeuw ons vaderland in het groot zou vertoonen, dat bood, twee honderd jaar geleden, Deurne in het klein aan.

De Visschere en Laurens hadden wel ingezien, dat zij, als katholieken, in wien men destijds nog een soort van staatsvijanden zag, in de meeste zaken niets tegen den heer vermochten. Op de klachten van papisten sloegen hogere autoriteiten en collegiën in die dagen weinig acht; gretiger daarentegen leende men het oor, wanneer er ten nadeele der Roomschegezinden gesproken werd. Om nu hunne partij krachtiger te maken, trachtten zij het deel der protestantsche gemeente, dat eveneens grieven tegen den heer, zij het dan ook al van een anderen aard, voorwendde, aan zich te verbinden, en dat verbond tusschen Roomsche en gereformeerde heeft Van Leeftael zeer veel leeds berokkend. De hervormde gemeente verdeelde zich in tweeën; het beste gedeelte daarvan sloot zich bij de katholieken aan. 't Waren lieden van een onbesproken en deugdzamen levenswandel en in het protestantismus geboren en opgevoed. De overigen kozen de partij van den heer, die hun beschermer was er aan wien zij een deel van hun bestaan te danken hadden. Allen hadden dit met Van Leeftael gemeen, dat zij den katholieken godsdienst verlaten, en eerst na den

Munsterschen vrede belijdenis der hervormde leer gedaan hadden. Enkelen hunner stonden niet ter goeder naam en faam bekend. De predikant Ds. Johannes Feylingius, de oud-drossaard Peter van Bommel, de schoolmeester Jan Stoffels enz. kozen de zijde der katholieken; de president Michiel Henrick Goloffs, de schepenen Jacob Geurts, Evert Segers, Jan van den Bosch en meer anderen bleven den heer getrouw. Maar de Classis van Peel- en Kempenland begon zich weldra met de zaak der protestantsche gemeente te Deurne te bemoeien en in verscheidene harer zittingen kwam zij ter sprake. Beide partijen bepleitten er hare rechten, doch die des heeren dolf ten langen laatste het onderspit.

De predikant en zijne aanhangers werden in de Classis door hunne katholieke dorpsgenooten, of juister uitgedrukt door dier hoofden, krachtig gesteund. *Wandt hoedanigh onsen E. Predicant is in Leer ende Leeven, zoo schreven zij, heeft de Gemeynthe van Buedel met groote ghenoevinghe ses iaeren genochsaem bevonden sijn Christelijck leven wordt oock by het gansch Dorp erkent. Ende is deselve by grootd en cleyn Jonck en Audt in dese gansche heerlijkheyt allesins bemindt, en wert oock by Paepsche met groote confluentie van 50 : 60 : 80 en honderden gehoordt in eene goede bedaertheyt en aendacht soo meenichmaell alser een lycke begraven werdt, en soude oock naer alle apparentie seer groote vruchten perlango staen te verwachten in soo verre de verwyderinge die hier van tijt tot tijt gesien werden tusschen eenighe weynighe gereformeerde en paepsche (gelt saecken rackende in geensins de Religie) geen notoir beletsel was vermits door zijne yeverige predicatien die by syne voorsaten niet en sijn ghedaen, de paepschen noyt meer eenighe Lasteringe tegen de Religie vuytstroyen en teghen de gereformeerden in geenderhande manieren iets attenteren, maer vriendelijck sijn in haeren ommeganck met deselve.*

Op verzoek van Van Leeftael vergaderden de leden der Classis den 9den Februari 1662 *extraordinaris* te Deurne om een einde te * maken aan de aldaar bestaande geschillen. De Classis onderzocht en overwoog nogmaals alles en verklaarde eindelijk voor *rebellē van de kercke*: de vrouwe van Doerne, de schepenen Michiel Henrick Goloffs, Jacob Geurts en Jan van den Bosch met Judith, de weduwe van den orgelmaker. Ds. Feylingius werd van alles *geabsolveert* en de heer

had zich genegen getoond tot vrede en eensgezindheid. Van Leefdael zat als onderling in den kerkeraad en kon dus ook zitting in de Classis hebben; doch op die extraordinaire vergadering van den 9den Februari voornoemd werd het hem onmogelijk gemaakt zijn invloed aldaar te doen gelden: voor de opening der vergadering bood zijne tegenpartij den praesis schriftelijk de bezwaren aan, welke zij had tegen Van Leefdaels zitting in deze extraordinaire classis. Het stuk luidde:

Redenen, die ons onderges. Ledematen moveren om den heere van Deurne niet te kunnen erkennen als ouderlinck ende Rechter tusschen de saecken van onsen E. Predicant en die afgescheyde Leden.

1°. Omdat de Resolutiën van de E. Predicanten behooren vrij te sijn, het welck door het bysijn van den Ouderlinck niet en can geschieden, alsoo desselfs Gemaelinne, mede een van de Afgesonderde Leden is van de syde van den Ouderlinck consequentelyk geen quaedt Advijs en staedt te verwachten en de quaede Advysen van de Eerwaerdige Broederen daer eenigsindts mochten werden crachteloos gemaect.

2°. Omdat de defentie van de lere van onsen weerden, ende Lieven Herder en Lecraer niet en can werden naar behooren voorgestaen van een die van tijd tot tijd (soo wy hebben connen mercken) sich partydich heeft aengesteld tegen den voors.

3°. Alsoo ons notoirlyk is gebleecken, dat het eene Lithmaet voor en het ander nae met seer droevighe practyken is aengetast, dient ons voor alle sorge te draghen voor ons hoeft daerinne onse sterckte bestaet opdat geene swaerdere ellendicheden en groote ongemacken eenige van ons en mogen becomen.

4°. Omdat de gesepareerde Leden in dese haere ongefundeerde verwyderinge haer geduerich op den Ouderlingh hebben beroepen, en in Absentie vanden selven in haere saecken niet en hebben willen doen sonder den selven, wert ergo niet sonder reden by ons voor suspect gehouden.

5°. Omdat de gerebelleerde Leden van de Kercke sijn vrienden van den heere en effectuelijk zijne synguliere vriendtschap en ongemeene genegentheyte in dese haere tegenwoirdige Rebelle hebben genoten; ergo wat Justitie vande syde des Ouderlinghs over haer te verwachten als die door sijn goet doen aen haer Quaedt doen schijndt geapprobeert te hebben.

6°. Omdat de reden van het vuytblyven der afgesonderde op

den heere reflecteeren en de mensch genegen is in een saecke die tot zijn voordeel is met de Justitie te oefnen met vigilandt genoch te zijn alsoo de parthyen in occasie van de eygene saecke van soodaenigh Richter soude lyden en can derselver die ouderlinck in een saecke die hem selven conserveert soo weynigh Richter zijn (hem conserverende in reverentie) als deselve can in een saecke hem conserverende directelyck alsoo alle accessoire saecken volghen haer principael.

7°. Omdat oock den Heere genochsaem impressien heeft die den Predicant schuldich in het opgeleyde feyt soude mogen wesen.

8°. Omdat die afgesonderde Leden niet Lith voor Lith voor de heeren Predicanten hebben willen compareeren, maer die ouderlingh voor haer hooft hebben verkoren zijnde drye mannen in't ghetall en daerop den ouderlingh gesaementlyck met haer in de kercke is gecompareert en daer door sich als hooft van haer heeft gequalificeert met de welke hy (naer verhoor) bevóorens tot Evert Seghers was ingegaen en connen wij het hooft van opgestaene Ledematen niet erkennen tot een Richter van onsen Predicant als ons hooft in wiens behoudenisse onse behoudenisse bestaet en met wien wy willen swemmen en sincken, leven en sterven. Actum Deurne den 6den February 1662. (Volgden de handteekeningen.)

Over een der „gesepareerde leden”, Jacob Geurts, nog een enkel woord.

Deze werd in den avond van den 8sten Mei 1670 vóór zijne woning verraderlyk doodgeschoten. Wat hem dit droevig uiteinde bereid heeft, weet ik niet; ook de naam van zijn moordenaar is mij niet bekend. Op zijn grafzerk, welker opschrift men vinden kan in de „Reize door de Majory”, stond vermeld, dat hem om trouweyten aen Godts woordt en om iver voor het recht onderweeg lagen gelecht zijn. De schrijver, die wellicht van de gansche toedracht der zaak weinig geweten heeft en afging op het fraaie grafschrift, dat hij in de kerk te Deurne las, maakt van den vermoorde een geloofsheld, zeggende: *Deurne is altijd zeer bitter geweest tegen de Hervormden. In de voorige eeuw vermoorde men hier den eersten hervormden schepen enkel omdat hy Gereformeerd was.* — Maar, al zinspeelt er het grafschrift op, dat Jacob Geurts gevallen is als een slachtoffer van religiehaat, meen ik

met grond te mogen betwijfelen. Wil men Jacob Geurts als martelaar verheffen, men kan zijne stelling verdedigen, mits men op politiek terrein blijve.

Goorts was waarschijnlijk uit Opper-Gelderland afkomstig en in den katholieken godsdienst opgevoed. Eenige jaren voor het sluiten van den Munsterschen vrede diende hij als voetknecht in het Spaansche leger en lag te Herenthals in garnizoen. Hier gedroeg hij zich zoo slecht, dat hij om zijne *Quede jeyten ende comportement is gevanghen geseth* en dat hij verwezen werd om *gejustificeert te worden*, 'tgeen door zijne officieren is *verbeden geweest*.

Een zijner vroegere wapenbroeders legt van hem de verklaring af, dat hij menigmaal buiten zijn verlof uitbleef en op *verscheyde plaetsen* de passanten *knevelde en afsette*. Die zelfde oud-soldaat ontmoette hem eens te Deurne en sprak hem toe: „*Gy sijt nu een braff man, datse u alhier schepen hebben gemackt. Tis nu beter met u, als doen wy tot Herenthals in dienst leeghen*”. Deze bittere woorden heeft Goorts *sonder reparatie, purgatie, defentie ende verbeteringe voor suycker ende honich in 't lijff gegeten*.

Omstreeks 1648 vestigde hij zich te Deurne, waar hij weldra een schepenstoel bekleedde en geruimen tijd als subst.-secretaris fungeerde. In den avond van den 8sten Mei 1670 keerde hij van een erfhuis te Liessel naar zijne woning terug, doch werd vlak voor zijne deur door een geweerschot doodelijk gewond; tusschen de vijftig en zestig korrels ganzenhagel waren in zijn lichaam gedrongen. In Augustus daaraanvolgende werd er eene „algemeene waarheid” aangaande dien moord gehouden, maar ik weet niet, of de dader ontdekt is.

En thans ga ik eindigen. Aanvankelijk bestond bij mij het plan eene schets te geven van het verleden der hervormde gemeente binnen Deurne, sedert haar ontstaan tot aan den val der Staatskerk; doch, om de uitgebreidheid der stof, heb ik mij slechts tot de eerste kwart-eeuw moeten bepalen.

Deurne.

H. N. OUWERLING.

Nog eenige woorden over de Berthouts.

In den eersten bundel van dit jaarboekje gaven wij op blz. 199 de jaren 1227 of 1228 aan als die, waarin het overlijden zoude hebben plaatsgehad van Egidius Berthout met den Baard. En wij deden dit op goede gronden. In het jaar 1227 toch had Egidius aan de door hem gestichte abdij Roosendael te Waelhem zijne tienden onder Berlaer en Gheel afgestaan ⁽¹⁾, terwijl in eene oorkonde van Maart des volgenden jaars zijne vrouw ⁽²⁾ K(atharina van Belle) gemeenschappelijk met haar zoon Egidius (of Gillis) aan Robert, voogd van Atrecht en heer van Bethune, eene borgtocht stelt en zich daarbij weduwe noemt.

Volgens Butkens (*Trophées*) zoude Egidius, de vader, tegen het einde van zijn leven in de commanderie Pitzenborg te Meehelen, eene filiale van het Duitsche Huis, getreden zijn en werkelijk hebben wij in oorkonden van 1232 en 1235 eenen Egidius Berthout als frater domus Teutonicorum aangetroffen ⁽³⁾.

Dat wij, met het oog op de oorkonde van 1228, dezen Egidius voor eenen anderen dan Egidius met den Baard hebben aangezien, zal zeker wel niemand verwonderen. En evenwel hebben wij hier met denzelfden persoon te doen en een charter van 1236, *Junii*,

⁽¹⁾ Miraeus, *Opera Diplomatica*, I, 744.

⁽²⁾ Departementaal archief te Rijssel; *Rekenkamer*. De gedrukte inventaris duidt de weduwe Egidius met de aanvangsletter R aan, wat evenwel eene vergissing is: in de oorspronkelijke oorkonde staat K.

⁽³⁾ Butkens, I, *Preuves*, blz. 73 en Miraeus, op. cit. I, 751.

in vigilia Barnabe apostoli, levert ons daartoe het bewijs. In die akte toch noemt Catharina van Belle zich *relicta fratris Egidii, quondam domini de Oudemborch, nunc fratris ordinis theutonicorum*, — zij betitelt zich dus reeds bij het leven van haren echtgenoot met den naam van weduwe, omdat hij, door zijne opname in eene geestelijke orde, voor haar zoo goed als overleden was.

Egidius met den Baard is dus niet in 1227 of in 't begin 1228 gestorven, maar alstoen ridder der Duitsche orde geworden ⁽¹⁾.

* *
*

Op blz. 200 van bedoelden eersten bundel hebben wij van Lodewijk I, zoon van Egidius met den Baard, drie zonen genoemd en wel Jan I, Lodewijk II, heer van Keerbergen en Rasse, cantor der O. L. Vrouwenkerk te Antwerpen. Uit het onlangs door ons ontdekte testament van Lodewijk I, de dato Juni 1266 blijkt, dat hij bovendien bij zijne bijzit *Gine* twee bastaarden had, namelijk *Gozewijn* en *Jan*, die bij dat testament, evenals hunne moeder, legaten ontvingen. Uit deze bijzonder gewichtige oorkonde (het behoeft niet gezegd te worden hoe zeldzaam testamente uit de 13de eeuw zijn), waaraan de echtgenoot des testateurs, Sophie (van Gavere), zijn bloedverwant en leenheer, Walter Berthout, heer van Mechelen, en de abt van Sint Bernard te Hemixem hunne zegels hingen, blijkt o. a., dat de beide laatsten en de prior van evengenoemd klooster tot uitvoerders van diens uitersten wil waren benoemd en dat Lodewijk aan gemelde abdij van Sint Bernard zijn paard en zijne wapenen had vermaakt, *quia ibidem eligi et eligo meam sepulturam* ⁽²⁾.

* *
*

De uitmuntende Codex diplomaticus: *Oorkonden betreffende Helmond*, uitgegeven door de heeren mr. C. C. N. Krom en Aug. Sassen ⁽³⁾, houdt onder andere voor de geschiedenis van Noord-Brabanti zeer belangrijke charters, ook in het op 12 Juli 1425 gemaakte

⁽¹⁾ Zie J. Th. de Raadt. *Egide Berthout Ier, dit à-la-Barbe* (*Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, II, p. 346—367.)

⁽²⁾ Oorkonden der abdij van Sint Bernard, n°. 978. Algemeene archieven van het koninkrijk te Brussel.

⁽³⁾ Werken van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, 1884.

testament van Jan (IV Berthout genaamd) van Berlaer, heer van Helmond en Keerbergen. Daaruit blijkt, dat de testateur verlangde in de kerk te Helmond begraven te worden en dat hij daarbij zielmissen heeft gesticht in de kerken van Helmond, Keerbergen, Binderen, Roosendaal en Dinther voor zich zelf, zijnen grootvader Lodewijk, de echtgenoot van dezen, Johanna, zijnen vader, Walraven, de broeders en zusters van dezen laatste, zijne moeder Elisabeth Utenhove en den vader van deze, Jan. Behalve legaten voor een groot aantal vrome stichtingen, bestemde hij een kapitaal tot den opbouw eener nieuwe kerk ter eere der Heilige Jonkvrouwe binnen de muren van Helmond. (De bestaande kerk lag in het gehucht de Haag.) Ook bedacht hij zijne natuurlijke dochters, Maria en Diderika, conventualen van het klooster Roosendaal en welke hij bij *domicella Germana de Osse* verwekt had, evenals zijne uit Catharina Stokelmans geboren bastaarddochter, Elisabeth. Voorts vermaakte hij renten aan zijne dochter Catharina, *Catherinae filiae suae quam genuit de Margarita filia cuiusdam Huberti*. Den dienaren van den testateur werden legaten toegedacht. Verder bepaalde hij, dat het erfdeel van hem, die zijnen uitersten wil zoude betwisten, zoude vervallen voor de eene helft aan den hertog van Brabant en voor de wederhelft aan den Bisschop van Luik. Eindelijk benoemde hij vijf uitvoerders van zijn testament en bepaalde, dat elk dezer eene zilveren schaal zoude ontvangen terwijl de oorkonde, eindigt: *acta fuerunt hic in oppido de Helmont in domo Margaritae filiae cuiusdam Huberti*.

Zooals men ziet, spreekt Jan van Berlaer bij dit testament niet over zijne landerijen en heerlijkheden; wellicht alzoo heeft hij daarover op eene andere wijze — niet onmogelijk bij schenking *inter vivos* — beschikt. De verheffing der leengoederen had ondertusschen na zijn dood plaats.

In het bedoelde testament noemt Jan van Berlaer zijne dochters Diderike en Elisabeth uitdrukkelijk *filiae naturales*. Hij legateert haar renten *pure in elemosinam et simpliciter propter Deum*. Daarentegen noemt hij zijne dochter Catharina kortweg *zijne dochter*, zonder opgave dat zij uit wettelijken echt zoude zijn gesproten, gelijk men toch in tegenstelling met zijne natuurlijke dochters hier had mogen verwachten. Ook noemt hij de moeder van Catharina nimmer als zijne echtgenoot. En was hij werkelijk op den dag van het testeeren met die *Margareta filia cuiusdam Huberti* gehuwd geweest, dan zoude toch zeker

het testament niet van uit het aan haar toebehoorende huis maar van uit de echtelijke woning zijn gedagteekend geweest.

In zijn werkje *De Heeren van Helmond* vermeldt de heer Aug. Sassen op een na het afdrukken ingevoegd blad, dat Gertrude Cotrel, de eerste vrouw van Jan van Berlaer, op 23 September 1418 overleden is en deze opgave stemt met den door Butkens opgegeven sterfdag overeen.

Stel, dat Jan zoo spoedig mogelijk na den dood zijner eerste vrouw hertrouwd is en dat Catharina dadelijk na verloop van drie kwart jaars daarna ter wereld is gekomen, zoo zoude zij bij haar huwelijk met Jan van Cortenbach in 1433 (Sassen, op. cit.) eerst den leeftijd van 14 of 15 jaren bereikt hebben en op 9 Juni 1436, ten welken dage zij met haren man bij oorkonde ⁽¹⁾ verschijnt, ongeveer 17 jaren oud geweest zijn.

Wij weten nu evenwel, dat Jan van Berlaer met Margaretha Uytenveehuse verschillende bastaarden verwekt heeft en gelooven, dat Catharina eveneens eene natuurlijke dochter was en vóór 1419 het levenslicht had gezien. Om de positie van Catharina, die wellicht zijne lievelingsdochter was, te verbeteren, zal Jan van Berlaer wellicht hare moeder *in extremis* gehuwd hebben. Want er zijn verschillende oorkonden voorhanden, die bewijzen dat er werkelijk een huwelijk voltrokken is. En als nu de bastaard Lodewijk van Helmond in een zoenbrief van 1426 ⁽²⁾ Catharina zijne *wittige suster* noemt, bedoelt hij daarmede, naar onze meening, niet de *legitime* (in den echt geborene), maar wel de ter gelegenheid van hun huwelijk *gelegitimeerde* dochter zijner ouders.

Wij hopen, dat weldra oorkonden zullen worden ontdekt, welke zullen aantoonen in hoeverre onze veronderstellingen juist zijn geweest ⁽³⁾.

Brussel.

J. TH. DE RAADT.

⁽¹⁾ Krom en Sassen, op. cit. n°. 107.

⁽²⁾ Krom en Sassen, op. cit. n°. 97.

⁽³⁾ Zie J. Th. de Raadt, *Les Seigneuries du Pays de Malines-Keerbergen et ses seigneurs* (*Messenger des sciences historiques*. Gand, 1889) waar men talrijke nadere aanwijzingen, betreffende de genoemde personen, kan vinden.

Nalezing omtrent de Berthouts.

Hubrecht Utenvehuze (ook wel van den Vehuze) komt 20 Juni 1418 als overleden voor (II f°. 91) ⁽¹⁾ en wordt in eene akte van Juni 1427 Hubrecht Peterzoon van Lieshout genoemd (III f°. 133). Althans Gerrit Celen Gerritzoon komt daar voor als man van Luitgarda, dochter van Hubrecht Peterzoon van Lieshout, terwijl overal elders zijne vrouw wordt genoemd Luitgarda, dochter van Hubrecht Utenvehuze.

Als zijne kinderen worden genoemd:

- a. Hendrik (1399, II f°. 67; 1420, II f°. 167). In akten van 1429 en 1443 komen voor Hillegond, zijne weduwe en Hubrecht (1439 priester, VI f°. 24), Gerrit, Margaretha en Geertruida, hunne kinderen (IV f°. 8 en VII f°. 22),
- b. Luitgarda, gehuwd met Gerrit Celen, zoon van Gerrit, kleinzoon van Gerrit (1416, II, f°. 41; 1418, II f°. 107; 1423, III f°. 60; 1444, VII f°. 102) en
- c. Margaretha (1416, II f°. 72; 1418, II f°. 91; 1419, II f°. 149; 25 April 1420, II f°. 167).

Margaretha trad in al de aangehaalde akten zonder bijstand van eenen echtgenoot op en men mag dus veilig aannemen, dat op 25 April 1420 het huwelijk tusschen haar en Jan van Berlaer nog niet voltrokken was, waardoor de veronderstelling van den Heer de Raadt, dat hare dochter Catharina niet zoude zijn eene *legitime*, maar slechts eene *gelegitimeerde* dochter, weder meerdere zekerheid erlangt.

Trouwens het testament van Jan van Berlaer maakt het haast ontwijfelbaar, dat het huwelijk ook op den dag van het verlijden (12 Juli 1425) nog niet had plaats gehad. De testateur toch noemt Margaretha nergens zijne echtgenoot, terwijl het slot ons de waarschijnlijkheid aan de hand doet, dat zij niet bij hem inwoonde, wat zeker het geval zoude zijn geweest, indien zij toen reeds zijne wettige vrouw was geweest.

⁽¹⁾ De hier en volgende tusschen haakjes geplaatste cijfers duiden deel en folio aan van het protocol der Helmondsche schepenen, waar de desbetreffende akten zijn te vinden. Bedoeld protocol berust in het depôt van 's Rijks oude archieven te 's-Hertogenbosch.

Toch staat het vast, dat het huwelijk eenmaal gesloten is geweest. In den Leuvenschen schepenbrief van 22 October 1427 (Krom en Sassen CI) wordt Margaretha vidua van wijlen Jan van Berlaer genoemd. Elders heet zij vrouwe Margriet Hubrechts, vrouwe tot Helmond (1444, VII f°. 110) of wel vrouwe Mergriet, weduwe wilen heeren Johans van Berlair, sheeren van Helmont was (9 September 1450, X f°. 63).

Het archief van het kasteel van Helmond bezat weleer twee akten, welke in deze wellicht veel licht hadden kunnen verspreiden. Die stukken schijnen evenwel verloren te zijn gegaan en wij zullen ons dus hier moeten vergenoegen met de beschrijving daarvan, zooals die voorkomt in den zeer vertrouwbaren inventaris van den Bossche ⁽¹⁾, afdeeling I n^o. cxvi en cxxxvii.

N^o. cxvi. Item een lettere van quytantie, by dewelcke dat Jan Scolaster, wylent ⁽²⁾ entremecteur in de zaken van Jan van Berlaer, heere tot Helmont ende denselven heere mesgaders vrouwe Margriete van Boeschot gheseyt van Stakenborch ende huerlieder nacomminghen generaliek ende spetialiek quytshelt van alle de vacatien, die hy hen zoude weten te heessen. In daten anno mccccxxv upten xvⁿ February. Met zynen zegele hieranne vuthanghende up dobbelen steerte van parkemyne.

N^o. cxxxvii. Item een privaet geschrifte, nyet autenticq, mentie makende van den utersten wille ende begheerte, alsdat die heerlicheyt van Helmont ghae naer de rechte linien gelijk zy van Gods recht schuldich is te ghaen nyetwederstaende eenighe schepenbriefven, die daer voortijts aff ghemaect mueghen zijn voor haer ende huer natuerlike kinderen. Nyet gedateert noch geteekent. Dewelcke begheerte aldaer doende es vrau Margriete, die weduwe Jans de Berlaer, heer van Helmont.

Wij hebben gezien, dat Hubrecht, de vader van Margaretha, op eene plaats zoon van Peter van Lieshout en elders steeds Hubrecht Utenvehuze genoemd wordt, terwijl zijne dochter overal Utenvehuze heet, maar onder evengemeld n^o. cxvi den naam van Boeschot gezegd van Stakenborch wordt toegevoegd. Dat wij, wat Margaretha betreft, met geene vergissing te doen hebben, blijkt wel uit het feit, dat zij *voir*

⁽¹⁾ Zie over dezen inventaris het voorwoord bij Krom en Sassen, blz. V.

⁽²⁾ Beteekent hier niet *wijlen* maar *weleer*.

een helfte ende Gerit Gherits Celen soens soen, als man Lutgarden Hubrechts, Margrieten zuster, voir d'ander helfte, in 1416 bij akte, verleden voor schepenen van Helmond, aan Art den Wise van Asten opdragen 't goet ende die hove, geheiten Boesshot, gelegen in die prochie van Asten (II f°. 41).

Het dient hier nog te worden opgemerkt, dat Lieshout, Boeschot en Stakenborch hetzelfde wapen voerden, namelijk in goud drie blauwe molenijzers ⁽¹⁾.

* *
*

Betreffende de bastaarden van Jan van Berlaer kunnen wij uit het protocol der Helmondsche schepenen en den inventaris van den Bossche nog het volgende mededeelen.

De bastaarden van Jan van Berlaer noemden zich *van Helmont*.

JAN VAN HELMONT, „Jans van Berlaer sheeren was van Helmont autste sone,” gaf bij schepenakte van Helmond de dato 9 Maart 1433 aan Jan van den Grave, zijnen neef, kwijting van al hetgeen hij van deze mocht hebben te vorderen gehad (Inv. v. d. Bossche I n^o. lxix).

JAN VAN HELMONT, verwekt bij Ida Graets, wordt in eene akte van 1427 genoemd (III f°. 133) en is waarschijnlijk dezelfde als de zooeven genoemde.

JAN VAN HELMONT was gehuwd met Maria, eene natuurlijke dochter van Godert Spersoens, priester (1428, III f°. 138, 1435, V f°. 62).

WALRAVEN VAN HELMONT (1424, III f°. 91; 1425, III f°. 103). Hij had eene natuurlijke dochter Geertruda, non in het klooster Roosendaal te Waelhem (1493, XIV f°. 125).

LODEWIJK VAN HELMONT (1429, III f°. 156; 1443, VII f°. 26). Hij won een natuurlijke zoon, genaamd Willem, bij Heilwiga, dochter van Matheus Stippelmans (of Stoppelmans) (1451, VI f°. 132; 1443, VII f°. 26).

GIJSBRECHT VAN HELMONT, gehuwd met Barbara (komen in 1485 als overleden voor). Uit hun huwelijk sproten Margariet, Catharina en Dirkje (1485, XIII f°. 4), terwijl Frank als zijn natuurlijke zoon genoemd wordt (1493, XIV f°. 139).

AGNES VAN HELMONT (1485, XIII f°. 27.)

HENDRIK VAN HELMONT (1421, III f°. 6; 1424, III f°. 91), gewonnen

⁽¹⁾ Zie Heraldieke Bibliotheek 1876, blz. 220, 223 en 225.

bij Lijsbet van den Houtart (1435, V f°. 44) en gehuwd met Catharina (1450, X f°. 60; 1451, X f°. 141).

HENDRIK VAN HELMONT, misschien dezelfde als evengenoemde, was gehuwd met Catharina van Herzel, dochter van Jan en weduwe van Gerrit van Eyck (1422, III f°. 43; 1433, IV f°. 92). Uit het eerste huwelijk van Catharina waren gesproten Hendrik en Gerrit van Eyck, die genoemd worden in 1435 (V f°. 80).

HENDRIK VAN HELMONT (dezelfde als voor?) was gehuwd met Catharina van Beest, weduwe van Lucas van der Doeseldonck (1442, VI f°. 174; 1447, IX f°. 21).

HENDRIK VAN HELMONT, „de jonge”, (¹) (die in 1493 als overleden voorkomt) had twee natuurlijke kinderen, Jan en Margaretha, die gehuwd was met Hendrik Strybosche (1493, XIV f°. 138).

DIRK VAN HELMONT (1451, VI f°. 132) was gehuwd met Catharina, dochter van Jan wijlen Hendrik Danielszoon (1430, IV f°. 23). Als kinderen van Dirk worden genoemd Heilwiga, gehuwd met Rutger Janszoon en Ida, gehuwd met Gerrit Celen (1489, XIV f°. 175).

CATHARINA VAN HELMONT, gehuwd met Jan van den Grave (die in 1423 werd dood geslagen door „Willem ende Arnt wilen Noyen kinderen van Doernen, III f°. 63), zoon uit het huwelijk van Jan van den Grave, genaamd Comans van Helmont en van Marie (weduwe 1424, III f°. 98; 1437, V f°. 100).

Uit het huwelijk van Jan van den Grave en Catharina van Helmond sproten :

1°. Catharina van den Grave, gehuwd I met Hubertus Herpen (ook wel Happert) van Gerwen (1423, III f°. 62; 1425, III f°. 102, komt 2 Juli 1435 als overleden voor, V f°. 31) en II met Hubrecht, zoon van Happen Smoleners (1435, V f°. 31). Uit het eerste huwelijk sproten Herbert en Lijsbet van Gerwen (1435, V f°. 31).

2°. Jan van den Grave (1423, III f°. 62; 1435, V f°. 30).

3°. Margaretha van den Grave (1423, III f°. 62), gehuwd met Hendrik, gezegd Bathen van Helmont (1425, III f°. 102; 1437, V f°. 103).

De mogelijkheid bestaat, dat de genoemde drie kinderen van Jan van den Grave uit verschillende huwelijken zijn gesproten daar blijkt, dat hij meer dan eens is getrouwd geweest.

(¹) Uit deze bijvoeging blijkt, dat er meer dan een bastaard met den naam Hendrik bestaan heeft.

Jan van Berlaer had aan verschillende (alle?) zijner bastaarden eene rente van 200 mudden rogge sjaars toegezegd. De desbetreffende brief was in het bezit van Hendrik van Helmont. Op 9 November 1421 heeft deze voor schepenen van den Bosch beloofd, dat hij van dien brief geen gebruik zal maken dan na den dood zijns vaders, Jan van Berlaer (Inv. v. d. Bossche n°. ccc).

Helmond.

AUG. SASSEN.

BLADVULLING.

In de diaconie-kamer in de Ned. Herv. kerk te 's-Hertogenbosch hangt eene keurige penteekening in een lijstje achter glas, waarop het hier volgende versje in fraai schrift staat:

Dáár binnen in deez' Kerk
Is Zielen-vangen 't werk
In Jesus Lieve-netten:
Maar hier waakt oog en hart'
Van Mannen, om de smart'
Der Armoê te beletten.

Dáár vind men Ziels-, hier Ligchaams-brood;
Dáár red men Zielen, hier het Ligchaam uit den nood.

In de letter D, begin van 't versje, staan de letters S. V. L. G. K(oenen), — vermoedelijk de initialen van den teekenaar.

Boven den ingang der diaconie-kamer in de kerk, op een bord, leest men in fraai geschilderde letters:

O, Armoe laat hier vrij uw nood, uw klagstem hooren.
Gij smeekt niet te vergeefs de Harten kreigen ooren.
Zoo trekt ook dit gebouw tot eieraad van de kerk:
Daar preekt men het geloof en hier doet men het werk.

Medegedeeld door Jonkheer M. A. SNOECK te *Hintham*.

Stamboom van den Schijndelschen zeeheld Jan van Amstel.

Achter de belangrijke bijdrage van den heer J. G. Frederiks over den Schijndelschen zeeheld Jan van Amstel, voorkomende in den eersten jaargang van dit werk, staat diens genealogie, welke niet vrij van feilen is. De heer Frederiks heeft getracht die fouten in het Maandblad de Nederlandsche Leeuw te verbeteren, doch is daarin niet geheel geslaagd, zooals blijkt uit onderstaanden stamboom, welken ik uit de schepenregisters van Gemert, Schijndel en Geffen heb opgemaakt en die om die reden wel de juiste zal zijn.

I. Peter van Ampstel (¹) huwt N. N. Heeft tot zonen:

II. *a.* Adriaan van Ampstel (in ééne akte wordt zijn naam van Amstel gespeld), schepen te Gemert, alwaar hij sterft in 1603, huwt Elisabeth van Lanckveldt, dochter van Goyard. Na zijnen dood verkoopt zij en de voogden harer kinderen (van welke voogden een Wijnandus van Ampstel heet) een huis met schuur, bakhuis, landerijen enz. aan haren broeder jor. Goyardus van Lanckveldt, schout te Heeze, Leende en Geldrop. Hunne kinderen zijn Heylwich van Amstel, welke Jan van Aecken, zoon van Heyliger, huwt en Goord (Goyardus) van Amstel.

b. Henrick van Ampstel, koopt in 1601 een te Gemert gelegen

(¹) Ik volg de schrijfwijze, zooals ik die in de schepenregisters vind.

stuk land van Balthazar van Eynatten c. s., is 1609 reeds dood, huwt N. N. Heeft tot kinderen:

III. *a.* Peter van Ampstel, verkoopt 1627 een te Gemert gelegen huis.

b. Mr. Gerard van Amstel, vicaris te Geffen, van daar verdreven in 1629, woont 1659 op Slaperick. Schutjes, in zijne Beschrijving van het bisdom van 's-Bosch, zegt, dat hij van Gemert afkomstig is.

c. Adriaan van Amstel, glazenmaker te Geffen, huwt Lijsbet, dochter van Jacob Jan Lamberts. Beiden zijn 1659 reeds dood. Hun worden deze kinderen geboren: Hendrik van Amstel; Jan van Amstel de Oude, die zich te Lithoijen metterwoon vestigt; Peter van Amstel, die Jenneken Rutten, weduwe van Gerard Bernards, huwt; Cornelis van Amstel; Gerard van Amstel; Maryken van Amstel, die Hendrik Jan Adriaans huwt; Hillichen van Amstel en Jan van Amstel de Jonge.

d. Henrick van Ampstel, in de Gemertsche schepenakten glazenmaker genoemd, koopt in 1627 te Gemert een stuk land, dat hij in 1632 weder verkoopt, verkoopt in 1633 eene te Gemert gevestigde rente en in 1634 een te Gemert gelegen stuk land, huwt 13 November 1613 voor den pastoor te Schijndel, — die hem in diens huwelijksregisters „Gemertanus” noemt —, met Anneken van Griensven, dochter van Peter van Griensven Willemszn., secretaris te Schijndel en Anneken van Helmont, dochter van Jan, schout te Schijndel. Verwekt bij zijne vrouw deze kinderen:

IV. Willem van Amstel; Peter van Amstel; Elisabeth van Amstel, die Daniël van der Aa, president-schepen van Schijndel, huwt; Maria van Amstel, die Jan Goyarts van Limborch trouwt; Emerentiana van Amstel, die Pauwels Cornelis Penninx tot man heeft en Johan van Amstel, de kapitein ter zee, die te Schijndel 29 September 1669 sterft en in 1662 met Cornelia Schaegen uit Alkmaar en in 1667 met Anna Boxhorn uit Eindhoven huwt.

Roermond.

A. VAN SASSE VAN YSSELT.

JAN VAN AMSTEL.

ompareerde etc.

Den eersame vrome ende achtbare mr. Hendrick van Amstel, *Renthier*, woonachtich binnen deser heerlijkheijt van Schijndel ende den quartiere van Peelland Meijerije van Shertogenbosch ende heeft op het ootmoedich versoeck van Sr. Johan van Amstel, [*c*]apiteyn, sijne wittelijcke soone verweckt bij Joff^e. Anna van Grinsuen sijne ouerleden huijsvrouwe, heeft geaduoijeert, geconsenteert ende toegestaen, gelijk hij aduoijeert, consenteert ende staedt toe mits dese, dat die voors. sijne *E*: soone sal vermogen te trouwen met seeckere Joff^e. genaempt J^e. Cornelia Scaegen, dochtere vande Ed. heere Johan Scaeghen, woonachtich tot Alekmaer inde prouincie van Noorthollant, Belouende die voors. h. comparant met behoerl. stipulatie inne handen van mij Not. onder verbant als naer recht tvoors. aduoije ende consent altijd te kennen vast stedich ende van werden te houden sonder enich wederseggen. Consenterende etc. Aldus gesciedt, gelooft ende gepasseert binnen der voors. heerlijkheijt van Schijndel ter presentie ende ouerstaen vanden heere ende m^{rn}. Mathijs van Meerhout, vtriusque juris L., ende Bartholomeus Gijsberts vanden Boogaert, coopman, ingesetenen der voors. heerlijkheijt, tot getuijgen hier ouer geroepen, die dese jegenwoordige neffens den voors. heere comparant ende mij not. hebben onderteeckent 26 daegen inne october 1661.

(Get.) Hendrick van Amstel. M. Merhouts. Bartel Gijsberts vanden Boogaert.

Quod attestor (get.) J. v. d. Heuvel, op. not^s.

Afschrift naar de minuut, liggende in het protokol van attestatiën, procuratiën en dergelijke akten van den notaris J. v. (d.) Heuvel (te St. Oedenrode), thans bewaard in het depôt der oude Rijksarchieven in Noordbrabant te 's-Hertogenbosch.

Hadden wij ons een vorig jaar met vieren vereenigd om de bouwstoffen samen te brengen voor het artikel, dat den nieuwen Noordbrabantschen Volksalmanak heeft geopend, thans ontmoetten drie onzer elkander weder op dat terrein. De oud-burgemeester van Schijndel vond in het pastoorsregister ten zijnent in een der akten een duidelijke aanwijzing voor de herkomst der familie van den zeeheld Jan van Amstel uit *Gemert*. Naar aanleiding daarvan geschiedden in het Noordbrabantsch archiefdepôt de onderzoekingen in de schepenregisters van Gemert, waarvan jhr. mr. A. van Sasse van Ysselt voornemens is het resultaat te dezer plaatse mede te deelen. Nog met een andere vondst uit de onder mijn beheer gestelde verzamelingen kom ik nu aandragen.

In het depôt zijn vóór eenige maanden met de oude rechterlijke archieven van St. Oedenrode de daartoe behoorende bescheiden van de voormalige leenbank van Peelland en een collectie notariële protokollen en minuten opgenomen. Uit deze collectie bleek mij, dat de in de 17de eeuw te St. Oedenrode resideerende notaris Van den Heuvel zijn ressort heeft uitgestrekt gezien, behalve over zijn woonplaats, ook over Berlicum, Middelrode, Dungen, St. Michielsgestel, Schijndel en Liempde. De ingezetenen van al die plaatsen kwamen tot hem met hunne zaken, waarin zij meenden voor hunne schepenen en hun secretaris minder goed terecht te kunnen of waaruit zij misschien dezer neuzen wenschten te houden; bijwijlen echter ook ging hij — natuurlijk „daartoe verzocht ende gerequireerd” — tot hen. Zoo zien wij hem successievelijk in al die dorpen akten passeeren. Misschien had hij er zitdagen. De gewoonte op dit punt van heden ten dage kan zeer goed, als zoovele gebruiken in de notariële praktijk ⁽¹⁾, van vroegere eeuwen zijn geërfd. Maar hoeveel gemakkelijker valt de concurrentie met elkander op deze wijze den notarissen ten platten lande thans, dan die tegen de schepenbanken en haar secretarissen was voor dezen alles behalve met monopolie begiftigden, hoewel voor den Raad van Brabant geadmitteerden reisnotaris van vóór twee eeuwen. Een reis van St. Oedenrode naar Berlicum in die dagen was niet gering te schatten, vooral in het koude jaargetijde.

Naar Schijndel ging het voorzeker gemakkelijker. Dat hij voor

(1) O. a. het overoude gebruik van het uitgaan der brandende kaars, der »bornender kerse”.

notabele zaken of personen een keer extra derwaarts ging, mag wel worden aangenomen.

Is het dus misschien mede aan de notabiliteit van Jan van Amstel's vader te danken, dat de notaris J. Van den Heuvel op den 26sten oktober 1661 te Schijndel kwam en de akte van oorlof of consent opmaakte tot het huwelijk van diens zoon met „zekere juffrouw, genaamd juffr. Cornelia Scaegen, dochter van den ed. heer Johan Scaeghen ⁽¹⁾ te Alkmaar”, — zeker schijnt het, dat bij die gelegenheid de oude Van Amstel angstvallig zorgde, dat van de voornaamheid van den kant des bruidegoms bij gelegenheid van het a. s. huwelijk een niet te geringe indruk zou worden verkregen. Daaraan toch schrijf ik het toe, dat in dat stuk, na de opstelling door den notaris, nog eenige voor de zaak zelve overbodige woorden opzettelijk zijn ingevoegd. En gedeeltelijk ook om die invoegingen, vergunde ik mij het genoeg de akte hier in haar geheel te geven en daarbij de later bijgevoegde woorden door cursiveering als zoodanig aan te duiden. Het is toch m. i. een vermakelijk bewijs van burgerlijke deftigheid en hoe deze werd geschat in die verleden tijden.

Hoe anders toch dan nu! Wie zou op rentenieren zich thans nog laten voorstaan?

Maar ook om den zin der akte is deze, meen ik, merkwaardig. Voor het huwelijk van zijn zoon met een protestantsche ⁽²⁾ juffer geeft de oude heer zijn formeele toestemming. Mag de vraag niet worden gedaan wat er blijft van het verhaal ⁽³⁾ over het wegloopen van Jan van Amstel als jongen, onvoorbereid, buiten voorkennis, zonder afscheid van vader of moeder, stellig dus zonder een cent op zak ⁽⁴⁾, als hij later in 1662 niet alleen in der minne met zijn broërs en zusters leefde en handelde ⁽⁵⁾, maar ook in 1661 blijkbaar op goeden voet stond met

⁽¹⁾ Die twee verschillende lezingen van den naam, bij zoo korte opeenvolging, is een typisch staaltje van het slordig omspringen onzer voorouders met geslachtsnamen.

⁽²⁾ *J. G. Frederiks* in Noordbrabantsche Volksalmanak 1889, blz. 18.

⁽³⁾ Aldaar, blz. 1.

⁽⁴⁾ Waarvan betaalde hij de vracht aan den beurtman en de kosten van zijn levensonderhoud gedurende de lange reis? Hoe ook het verhaal der groote vadervrees met het karakter van onversaagdheid en dollen moed van Jan te rijmen?

⁽⁵⁾ *Frederiks*, t. a. p., blz. 24. Ter aanvulling en tevens tot nader bewijs der goede verstandhouding diene, dat de daar opgenoemde goederen, blijkens de scheidingsakte van 22 november 1662, aan Jan en zijn oudste zuster in gemeenschap toebedeeld werd.

zijn vader? En dit te meer, zoo behalve dat verhaal ook nog aangenomen zou moeten worden, dat hij protestant zou zijn geworden, zooals de heer Frederiks doet ⁽¹⁾, het denkbeeld geen plaats latende, dat men te Alkmaar evenmin naar het geloof als naar den ouderdom van Jan zal hebben gevraagd, den zeerob vergunnende tot „het handjevol” vrijdenkers van zijn tijd te blijven behooren.

En nog een andere vraag dringt zich op. Waartoe die akte van consent? Volgens art. 3 van de Politieke Ordonnantie van Holland van 1580 mecht een jonggezel beneden de 25 jaar, die zijn ouders of een van hen in leven had, door den kerken-dienaar niet getrouwd worden zonder dat hij deed blijken van ouderlijke bewilliging ⁽²⁾. Het Egtreglement over de steeden en ten platten lande, in de heerlijkheeden en dorpen staande onder de Generaliteit, van 18 maart 1656, dat nog wel meer bevat dan de eigenlijke huwelijkswetgeving leert ook ⁽³⁾ wanneer men in het land van Jan's herkomst meerderjarig werd: een jongman op 25-, een vrouwspersoon op 20jarigen leeftijd. Ook naar dat reglement ⁽⁴⁾ had Jan van Amstel dus in 1661 alleen dan de toestemming zijns vaders noodig, wanneer hij toen nog geen 25 jaren oud was. Hij zou dan niet alleen niet vóór 1620 zijn geboren ⁽⁵⁾, maar in of na 1636. Onmogelijk, zelfs onwaarschijnlijk is dit volstrekt niet.

Het feit van zijn luitenantenschap reeds in december 1653 behoeft er niet tegen te strijden. Die rang op 17jarigen leeftijd was toenmaals geen zeldzaamheid. En gemakkelijk werd hij zeker bereikt in de jaren van den eersten Engelschen zeeoorlog. Het ging in die dagen tusschen de Engelsche en onze republiek om het overwicht in den wereldhandel, den Hollanders nog lang niet ontworpen door de uitvaardiging in 1651 van Cromwell's *Acte van Navigatie*. Engeland's vloot werd enorm versterkt en stond onder bekwame vlootvoogden als Monk en Blake. De onze was minder goed uitgerust, maar had nog begaafder mannen, als Tromp en in het eerst ook de Ruyter, tot aanvoerders. Onophoudelijk zaten deze vijanden elkander op het lijf

⁽¹⁾ Aldaar, blz. 19.

⁽²⁾ Vg. ook *Goris*, Advers. miscell. cap. 10; *Groenewegen*, De legibus abrogatis (l. 8 C. de Nupt.); ook *de Groot*, Holl. Regtsgeleertheit, Bk. I, Dl. 5.

⁽³⁾ Art. 37.

⁽⁴⁾ Art. 36.

⁽⁵⁾ *Frederiks*, t. a. p., blz. 23.

en in 15 maanden, van augustus 1652 tot november 1653 gaven niet minder dan 12 groote zeeslagen en een menigte afzonderlijke gevechten een jongeling van het heldhaftig karakter van Jan van Amstel gelegenheid te over tot onderscheiding en promotie.

Vijf jaren later was hij kapitein. Dat zou dus zijn op hoogstens 22-jarigen leeftijd. Dat hij zoo jong reeds een eigen schip kon bekomen, is eveneens zeer verklaarbaar uit het algemeen bekende. Men weet immers, hoe onze groote vlootvoogden in die dagen klaagden over plichtsverzaking en lafhartigheid van vele kapiteinen ⁽¹⁾ en men dus aan „helden” behoefte had. En dit te meer, daar ook na den eersten Engelschen oorlog onze vloot vooreerst genoeg te doen had. Nadat toch in 1656 een vloot onder Wassenaer Obdam het door Karel Gustaaf van Zweden belegerde Dantzig, de korenschuur van Nederland, heeft helpen ontzetten en den vrijen handel in de Oostzee bevestigen, is de Zweed in 1658 tegen Denemarken opgerukt en heeft bij den vrede van Rotschild de sluiting van Sont en Belt voor vreemde oorlogsvloten bevochten. Nog in hetzelfde jaar echter verbreekt hij dien vrede en slaat het be'eg voor Kopenhagen. Dat kon Johan de Witt niet rustig aanzien. Door zijne zorgen verleenen wij het benauwde Denemarken hulp, wordt weder een vloot uitgerust en stevent daarmede Wassenaer derwaarts, om spoedig de Sont te openen, den Zweedschen admiraal Wrangel te verslaan, de hoofdstad te ontzetten en, daarmede niet voldaan, in de Noordsche wateren te blijven en Kopenhagen later nog eens te helpen verdedigen. Aldus ook thans weder gelegenheid tot promotie of opschuiving genoeg, waarbij het geluk Jan heeft gediend, daar het lot hem eerst de „waarneming” van een commando bezorgde, waaruit de bevordering voortvloeide toen hij voldeed.

Jan's ouders waren in 1636 23 jaren getrouwd; zijn vader moet toen nog wel te jong om te „rentenieren”, zijn moeder nauwelijks 40 jaar geweest zijn. Wel zijn er in 1662 ⁽²⁾ slechts een zestal kinderen, — voor dien tijd nog niet veel —, maar hoevele kunnen er uit het huwelijk geboren zijn en vroeg gestorven, iets wat toen nog veel meer voorkwam dan thans, blijkens alle doopregisters, die men wil opslaan. Hoevele Jannen van Amstel zelfs kunnen er geboren zijn vóór de latere „zeeheld” in het leven bleef.

⁽¹⁾ In den zeeslag van Ter Heijde kozen o. a. verscheiden hunner in het gezicht onzer kust gedurende het gevecht het hazenpad.

⁽²⁾ *Frederiks*, t. a. p., blz. 22.

Zeer zeker, — daar de datum van Jan's geboorte (doop) een requirendum blijft —, zal dus ook op de mogelijkheid der geboorte van Jan in of na 1636 bedacht moeten zijn en op het aangevoerde moeten letten, wie eenmaal in de gelegenheid zal zijn vollediger onderzoek te doen, dan waartoe ik den tijd kon vinden, in deze tot nog toe zoo legendarische geschiedenis, die nu eenmaal, terecht of te onrecht, de belangstelling van een aantal Noordbrabantsche historievrienden in zoo hooge mate gaande maakte.

's-Hertogenbosch, october 1889.

A. C. BONDAM.

BLADVULLING.

Geslacht Van Amstel.

De naam van dit geslacht treft men reeds in Meierijsche schepenenakten van de 15de eeuw veelvuldig aan. Zoo heeft *joffrouw Katelijn, dochter wilen Gherits van Amstal, weduwe wilen Arts van Dijnter*, bij akte, verleden voor schepenen van Helmond op Donderdag na Beloken Paschen 1452, *opgedragen Jannen van Brakel, haeren swaegher, die joffrouwen Gheriden hoir dochter heeft, allen haer tocht ende toeseegghen, dat sy heeft aan twe mud rogs erffpachts* (Schepenenprotocol van Helmond in Rijksarchief te 's-Hert., X f°. 220).

Wynant Petrus van Amstel en zijne vrouw, Mariken Cornelis Marcelis dochter, wonende te Helmond, testeerden bij akte, verleden voor den notaris Adriaen Brouwers te Helmond den 11 November 1626. Er sproten uit hun huwelijk twee zonen en vier dochters. De oudste zoon, *nu onlancx gestorven sijnde*, was gehuwd geweest met eene dochter van Peter van der Bruggen. Aangezien hij geen huwelijksgoed had genoten, gelijk de andere kinderen, maken de echtelieden van Amstel aan de drie kinderen van wijlen hunnen oudsten zoon vooraf eenige roerende goederen, waaronder de glazenmakersgereedschappen (Protocol van den nots. Brouwers in Rijksarchief te 's-Hert.).

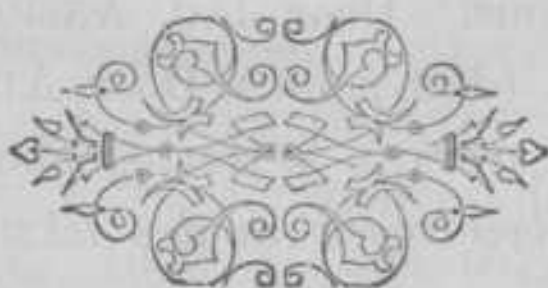
Helmond.

AUG. SASSEN.

	Bladz.
Klokken in de kerk van De Hoeven. Medegedeeld door H. N.	
OUWERLING	390
Aanvullingen der geschiedenis van het Bossche Bisdom. Door	
Mr. A. C. BONDAM.	391

CORRIGENDA.

Blz. 323, regel 7 *staat* Cato, *moet zijn* Cats.

INHOUD VAN HET MENGELWERK.

(*Het Mengelwerk wordt over al de jaargangen doorlopend gepagineerd.*)

Het kasteel Croy. (<i>Plaat.</i>)	Tegenover den titel.
	Bladz.
Het recht van voorpoting op den kant der openbare wegen in de voormalige Meierij van 's-Hertogenbosch. Door Jonkheer Mr. A. VAN SASSE VAN YSSELT	213
Tongerloo's kloostergemeente te 's-Hertogenbosch. 1578—1585. Door Fr. WALTMAN VAN SPILBEECK	243
Kaboutersprookjes. Door JACQ. CUYPERS	251
Muntwaarde. Medegedeeld door AUG. SASSEN	258
Bijzonderheden van Helmond. Door TH. IGN. WELVAARTS. .	259
Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs. Door AUG. SASSEN	318
Bierbrouwerijen te Helmond in 1701	332
Het kasteeltje Kouwenberg onder Vucht. Door AUG. SASSEN.	333 ✓
Plundering van Hilvarenbeek ,	335
Eene zonderlinge begrafenis. Door JAC. ANSPACH	336
Zes en negentig wapens. (<i>Met plaat.</i>) Door AUG. SASSEN . .	337
De boekdrukkers en uitgevers te 's-Hertogenbosch tot het begin dezer eeuw. (<i>Met afbeeldingen in den tekst.</i>) Door CH. C. V. VERREYNT	341
De eerste vijf en twintig jaren uit het verleden der Nederlandsch-Hervormde gemeente binnen Deurne. Door H. N. OUWERLING.	351
Nog eenige woorden over de Berthouts. Door J. TH. DE RAADT.	371
Nalezing omtrent de Berthouts. Door AUG. SASSEN	375
Opschriften in de Ned.-Herv. kerk te 's-Hertogenbosch. Medegedeeld door Jonkheer M. A. SNOECK	379
Stamboom van den Schijndelschen zeeheld Jan van Amstel. Door Jonkheer Mr. A. VAN SASSE VAN YSSELT	380
Jan van Amstel. Door Mr. A. C. BONDAM	382
Geslacht van Amstel. Door AUG. SASSEN	387
Een dorpsgeneesheer uit de vorige eeuw. Door H. N. OUWERLING.	388

kies daarvoor de mededeeling van het resultaat mijner palaeografische onderzoeking van de doop- en trouwregisters der R. K. parochie Erp, voor de opmaking der pastoorslijst van die plaats tusschen 1653 en 1688 als eenige bron door Schutjes ⁽¹⁾ gebruikt. Men herinnere zich, dat hij die opmaakt aldus: 1655 *Marc. Thielmans*, 1663 *Ger. van Meerschen*, 1672 *Henr. Doolvoet*, 1688 *Lamb. v. d. Boogaert*.

R. K. kerkregisters van Erp, bijgehouden door de pastoors:

Dec. 1653—oct. 1657, Een doopakte van febr. 1655 noemt een *Marcellus Tilmann* als reverendus dominus; deze is peter bij een doop, maar laat zich vervangen. Als getuige bij huwelijken komen dikwijls dezelfde personen voor, bijzonder, ook nog na oct. 1657, (tot in 1663 en nog eens 28 juli ¹⁶⁷⁰) de magister Jacob van Asdonk. Vóór oct. 1657 houdt soms de akte in „*coram me Jacobo ab Asdonck et . . .*” Waarschijnlijk was hij, bij schoolmeester, tevens koster. Later komen zijne zonen veel als getuigen voor, een als „*ludimagister*”.

Oct. 1657—juni 1664, GERARDUS VAN DER MEERSSCHEN ⁽²⁾, „S. T. L., ordinis fratrum prædicatorum, missionarius apostolicus”. Onder hem komen als getuigen o. a. voor: dominus *Joannes Salomonis*, 23 juli 1658 en juni 1659; dominus *Arnoldus Gerardi*, 22 nov. 1659, jan. 1660, jan., juni en nov. 1661; dominus *Joannes Aldenhuysen*, 2 juli 1661; broeder *Herebertus*, 15 jan. 1662; dominus *Henricus Doolvoet*, 19 sept. 1662 vlg. ⁽³⁾. Op 6 Juni 1660 worden parochianen van Breugel, in aug. daarna idem van Son getrouwd.

Juli 1664—nov. 1687, HENRICUS DOOLVOET. Onder hem komen als getuigen bij huwelijken voor: reverendus dominus p. *Joannes van Oostenrijk*, 15 en 16 febr. 1670, 15 mei 1672; rdnus. dnus. *Wilh. van der Borch*, cancellarius in Boeckel, 12 mei 1669; r. pater *Wilh. Seelts, cruciferus*, 4 febr. 1673; frater *Mich. Nuenhuys*, 3 dec. 1673 ⁽⁴⁾.

Januari 1688—april 1715, LAMB. VAN DEN BOGAERT.

Verder ongeveer zooals Schutjes (1773—na 1810 MARTINUS VAN GORKOM, gelijk hij zich schrijft) de opvolging aanwijst.

's-Hertogenbosch.

A. C. BONDAM.

⁽¹⁾ Schutjes, l. l. III, blz. 609.

⁽²⁾ Vg. de mededeeling omtrent hem uit 1665 bij *Aug. Sassen* t. a. p. blz. 36.

⁽³⁾ Ook »perillustris dominus de Rixtel” is eens, 2 febr. 1659, getuige. Voor de genealogie als hulpwetenschap der geschiedenis leveren de pastoorsregisters heel weinig op.

⁽⁴⁾ Alleen de niet of niet juist bij Schutjes vermelde namen zijn hier vermeld.

Aanvullingen der geschiedenis van het Bossche bisdom.

Het is niet moeilijk in de pastoorsboeken, die op de gemeentesecretariën berusten onder de burgerlijke stands-registers van vóór 1811, allerlei aanvullingen of verbeteringen te vinden van het bekende werk van Schutjes ⁽¹⁾. En zulks ook daar, waar die registers door ZEw. zelf reeds zijn geraadpleegd.

Bij het nauwkeurig beschrijven van alle oude burgerlijke stands-papieren in deze provincie, welke taak voortdurend een deel van mijn tijd blijft in beslag nemen, ondervind ik te veel gemak van dit werk, ook door de aanwijzing van mij anders misschien onbekend gebleven kerkelijke registers, dan dat ik den schrijver gaarne verwijten zou doen over hetgeen hij niet gaf. Wie een geheel land wil in kaart brengen kan de diepten van alle wateren daarbinnen niet gaan peilen, wil hij zijn taak volbrengen. Maar het is goed, dunkt mij, dat ieder belangstellende wete, dat bijna elk pastoorsregister den aandachtigen napluizer nog eenige bijzonderheden belooft op te leveren tot verbetering van deze bisdomsgeschiedenis in zijn jongsten vorm.

Gelijk de geachte redacteur van den nieuwen Noord-Brabantschen volksalmanak het vorig jaar, behalve uit zijn archief, uit oude schepenen-akten enz., ook dergelijke bijdragen gaf uit een andere soort van burgerlijke stands-registers, nl. de koster-begraafboeken ⁽²⁾, zoo moge ik thans hier een vrij sterk voorbeeld van het boven aangevoerde geven. Ik

⁽¹⁾ *L. H. C. Schutjes*, Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, 's-B. 1870—1876, 5 dln.

⁽²⁾ *Aug. Sassen*, Eenige aanvullingen op de Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch, in Noord-Brabantsche Volksalmanak voor het jaar 1889, blz. 35 vlg.

ook tot de zaak weinig af — maar men vertelde daar, dat de steden Helmond en Eindhoven aan haren armen-chirurgijn niet meer dan vijftien gulden als een *douceur* toekenden. Waarom zou Deurne dan meer doen? vroegen de huishoudelijke leden des Magistraats elkander af. Bovendien klaagden de H. Geestmeesters toch al zoo bitter over de vermindering der armerenten en waarbij nog kwam, dat het aantal armen, ter oorzaak van de slechte tijden, aanmerkelijk was toegenomen.

Men schijnt destijds in het goede Deurne zeer sterk in den omgekeerden regel van drieën te zijn geweest, dat men dit laatste als argument durfde aanvoeren om het salaris van den armen-chirurgijn te verminderen.

Ondanks de verre uitgestrektheid van Deurne en zijne onderhoorige gehuchten, schijnt Mr. De Loyer zijn werk als geneesheer best afgekunnen te hebben. Althans hij vervulde jarenlang nog den post van gemeentemeester, een ambt, dat met de chirurgie zelfs in geen verwijderd verband stond. De gemeentemeesters toch waren ambtenaren, die het toezicht hadden over de eigendommen der gemeente. Zij waren twee in getal en werden niet overal in de Meierij gevonden. Zij onderhielden de wegen, zorgden voor bruggen en duikers, het aanplanten en ruimen van houtgewas, enz.

De regeering van Deurne evenwel begon ten langen laatste toch in te zien, dat het omgaan met bijl en spade, wel een weinig beneden de waardigheid eens dokters was en bij raadsbesluit van 6 Augustus 1739 bepaalde zij, dat Mr. Cornelis De Loyer voortaan vrijgesteld zou wezen van *op de gemeynte te graven*. Aan deze gunst voegde zij nog eene tweede toe, die ook geenszins te verwerpen was. De geneesheer zou in 't vervolg 's nachts niet meer op de wacht behoeven te trekken, evenmin als de predikant, de pastoor, de kapelaan, de schoolmeester en andere officianten, die van dien lastpost sinds lang ontslagen waren.

Komt ons, die de lucht der negentiende eeuw hebben ingeademd, de positie van Deurne's chirurgijn eenigszins vreemd voor, De Loyer zal er niet dat zonderlinge in gezien hebben, dat wij er in vinden. Hij zelf schijnt zich weinig hooger te hebben geplaatst dan een gewoon dorpeling en ontzag zich niet zijne woning tot eene herberg in te richten en op Zon- en feestdagen de potten en glazen der boeren met bier of gedistilleerde wateren te vullen.

Bijna 60 jaren lang heeft De Loyer de armenpraktijk met goedvinding der regenten waargenomen. Den 22sten Maart 1775 oordeelde de

Magistraat, dat de chirurgijn daartoe te oud was en vaardigde Balthasar van Schayk, den vorster, tot hem af, ten einde hem uit naam der dorpsregeering te bedanken voor zijne bewezen diensten.

In 1747, den 10den of 11den September, vertoonde zich binnen Deurne de gevreesde ziekte, welke men den rooden loop noemt. Noch de wijze voorzorgen, die het dorpsbestuur nam, noch de ijver van De Loyer konden eene vreeselijke sterfte verhoeden. In 3 weken tijds had de dood 58 lijken neergeveld. Geen huis bijna, waar de verschrikkelijke ziekte den drempel niet had overschreden. Enkele gezinnen stierven geheel uit. Iederen avond en morgen luidde de doodsklok.

Deurne.

H. N. OUWERLING.

BLADVULLING.

Aanteekening in het grafboek van De Hoeven.

Den 1sten September 1777 is de groote klok alhier te borsten geluyd.

Den 25sten Juny is de groote klok alhier uyt den tooren gedaan en den 26sten getransporteerd met een kar bespannen met twee paarden naar Antwerpen om aldaar te werden vergooten.

Den 4 December is de nieuwe groote klok weder uyt Antwerpen in de Hoeven gebragt en daags daarna in den toorn gehangen onder directie van den klokgieter Joh. Jak. Stuart. De oude klok heeft gewogen

1340 ₤

en de nieuwe weegt

1625 ₤

Dus is de nieuwe swaarder

285 ₤

volgens de getuygenis van B. v. Wijtvliet Junior en P. J. Beurden.

Medegedeeld door H. N. OUWERLING te *Deurne*.

Een Dorpsgeneesheer uit de vorige eeuw.

Den 15den dag van Wintermaand des jaars O. H. 1715 verscheen er in de schepenenkamer te Deurne de persoon van Mr. Cornelis de Loyer, geboortig uit de stad Osch in het kwartier van Maasland en chirurgijn of heelmeeester van beroep.

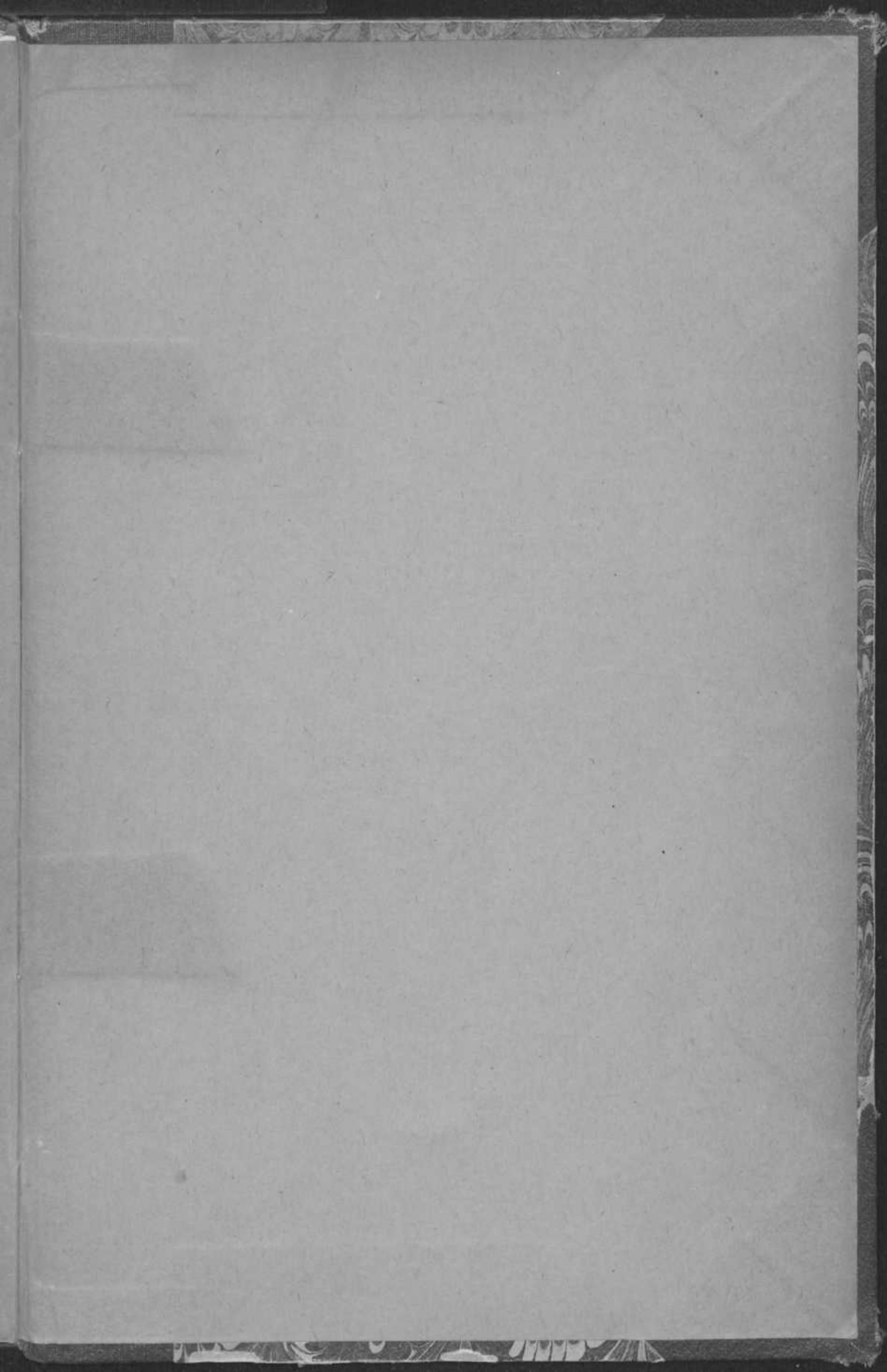
Met alle respect verzocht hij den vroeden Vaderen, daar vergaderd, om de chirurgie binnen de jurisdictie van Deurne en Liessel te mogen exerceeren, hetgeen de Heeren des Magistraats den jongen man volgaarne toestonden; ook wenschten zij den welervaren verzoeker met de armenpraktijk binnen hun rechtsgebied te mogen belasten en daarvoor zou de dokter vanwege de gemeente een *douceur* genieten dat na lang deliberereen door heeren schepenen werd vastgesteld op vijfen twintig gulden.

Na verloop van jaren echter begonnen de regenten in te zien, dat dergelijke som, voor een armen-chirurgijn in Peelland, wel een beetje groot was en bij resolutie van 3 October 1731 bepaalden zij, dat er voor het waarnemen der armenpraktijk niet meer dan twintig gulden 's jaars van gemeentewege zou worden toegekend.

De Loyer vond zoo iets volstrekt niet prettig, maar kon niets anders doen dan kalm in het besluit berusten. Den 18den November 1733 kwam het karige jaargeld van den chirurgijn nogmaals ter sprake en de Deurnesche gemeenteraad was van meening, dat men omtrent Mr. De Loyer nog wel een beetje mild was.

Wie het in de vergadering voorbracht, weet ik niet — het doet

Bibliotheek K. U. Brabant

17 000 00907793 5

3317

